

987

ISON-BRITANNIAN NÄKEMYS BURGENLANDIN KYSYMYKSESTÄ 1919-1922

Yleisen historian lisensiaatintutkimus
Jyväskylän yliopiston
historian laitoksella
toukokuu 1998

Mari Vares

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos HISTORIAN LAITOS
Tekijä	Mari Johanna V a r e s (os. Uotinen)
Työn nimi	Ison-Britannian näkemys Burgenlandin kysymyksestä 1919-1922
Oppiaine	Yleinen historia
Työn laji	Lisensiaatintutkimus
Aika	toukokuu 1998
Sivumäärä	266
Tiivistelmä	<p>Tutkimus käsittelee Ison-Britannian ulkoasiainhallinnon (Foreign Office) näkemystä Burgenlandin kysymyksestä vuosina 1919-1922. Kysymys oli osa Itävallan ja Unkarin ensimmäisen maailmansodan rauhanprosessia. Siinä oli kyse Itävallan ja Unkarin välisestä rajasta, jota liittoutuneet päättivät muuttaa Saint-Germainin (1919) ja Trianonin (1920) rauhansopimuksissa Itävallan hyväksi. Kyseessä ei ollut vain paikallinen rajariita, vaan monikasvoinen kansainvälinen kysymys, johon Itävallan ja Unkarin lisäksi vaikuttivat liittoutuneet ja pikku entente-maat. Tarkastelun kohteena on se, miten voittaneisiin liittoutuneisiin kuuluva Iso-Britannia reagoi ja vaikutti Burgenlandista käytyyn kiistaan.</p> <p>Burgenlandin kysymyksen toimijana Iso-Britannia jättäytyi pääsääntöisesti tarkkailuasemiin. Se tarkasteli kysymystä laajojen poliittisten päämäärien valossa. Britit kannattivat rauhankonferenssissa Itävallan ja Unkarin välisen rajan muuttamista pääasiassa siitä syystä, että Unkarissa tuolloin vallassa ollut kommunistihallinto olisi voitu paremmin padota. Heidän keskeisenä tavoitteenaan oli eliminoida Tonavan alueelta rauhantasapainoa uhkaavat tekijät. Britit pitivät tärkeänä rauhansopimuksen noudattamista, koska he arvioivat näin pystyvänsä parhaiten pääsemään tavoitteeseensa.</p> <p>Burgenlandin kysymyksen pitkittyessä Foreign Office alkoi kuitenkin osoittaa valmiutta kompromissiratkaisuun, joka saattoi poiketa rauhansopimuksesta. Periaatteena oli kuitenkin, että rauhansopimuksen oli ensin astuttava voimaan ja vasta sen jälkeen oli mahdollista muotoilla tilannetta uudestaan. Foreign Officen mielestä liittoutuneiden piti ratkaista kysymys yhteistyössä. Sopiva foorumi tähän oli Pariisissa toiminut lähettiläskonferenssi. Britit eivät siten katselleet hyvällä Italian sooloilupolitiikkaa, joka tarjosi Unkarille edullista muutosta rauhansopimusten päätöksiin. Heillä ei itsellään ollut halua ryhtyä omiin toimenpiteisiin Burgenlandin suhteen.</p> <p>Lontoon Whitehall ja Tonavan alueen suurlähetystöt suhtautuivat ajoittain eri tavoin kiistan prosessiin. Pariisin suurlähetystön avainasema perustui osallisuuteen lähettiläskonferenssissa. Burgenlandin kysymys tavoitti ulkoministeri Curzonin tai kabinetin vain satunnaisesti: sen käsittelystä vastasi ministeriön Central Departmentin virkakunta.</p>
Asiasanat	Burgenland, Iso-Britannia, Foreign Office, Itävalta, Unkari, 1920-luku
Säilytyspaikka	Historian laitos

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Problematiikka	1
1.2. Aikaisempi tutkimus	9
1.3. Lähteet	13
I KYSYMYKSEEN VAIKUTTANEET TEKIJÄT	
2. SAARIVALTAKUNTA VERSUS MANNER-EUROOPPA	16
2.1. Uudet suurvaltakuviot	16
2.2. Iso-Britannia ja Tonavan alue: talouden ja politiikan järjestys	23
3. FOREIGN OFFICE SODAN JÄLKEEN	30
3.1. Rauhanaikaiseen järjestykseen	30
3.2. "I want no diplomats... diplomats were invented simply to waste time"	33
3.3. Foreign Officen sisäinen tehtäväjako	35
3.4. Foreign Office ja ulkopolitiikan suunta	37
4. ITÄVALTA JA UNKARI PERILLISVALTIOINA	40
4.1. Saksalainen vai itävaltalainen Itävalta	40
4.2. Menneeseen nojaava Unkari	44
II PÄÄTÖKSESTÄ ONGELMAKSI: BURGENLANDIN KRIISIN MUODOSTUMINEN	
5. BURGENLANDIN KYSYMYKSEN JUURET	49
5.1. Paikallinen toiminta	49
5.2. Liittoutuneet päättävät rajan muuttamisesta	55

6. BURGENLANDIN KYSYMYS UNKARIN RAUHANNEUVOTTELUJEN VARJOSSA	67
6.1. Luovutussuunnitelmat vuoden 1920 alussa	67
6.2. Epävarmuus Burgenlandin väestön mielialasta	69
6.3. Unkarin nootti ei saa brittien tukea	75
6.4. Unkarin ja Ranskan yhteistyö Foreign Officen harmina	81
7. ISO-BRITANNIA KIIREHTII BURGENLANDIN LUOVUT- TAMISTA VUODEN 1920 JÄLKIPUOLELLA	88
7.1. Britit kiinnittävät huomiota rajavälikohtauksiin	88
7.2. Erimielisyys Burgenlandin asemasta	94
III KOMPROMISSIRATKAISU VAI RAUHANEHTOJEN TOTEUTUMINEN	
8. TULOKSETON NEUVOTTELUVAIHE	104
8.1. Lähettiläskonferenssin nootit neuvotteluyritysten taustalla	104
8.2. Tavoitteena sovinnollinen ratkaisu	106
8.3. Kysymyksenä lähettiläskonferenssin ohjeiden tulkinta	109
8.4. Neuvottelusarjan loppunäytös lisää brittien mielenkiintoa	112
8.5. Schoberin kauden alku - mahdollisuus kompromissiin?	117
9. BRITTIEN KUVA LUOVUTUSOPERAATION EPÄONNISTUMISESTA	125
9.1. Britit haluavat jouduttaa luovutusprosessia	125
9.2. Baranya ja Burgenland - seurauksena luovutuksen epäonnistuminen	128
9.3. Unkarin ehdot Burgenlandin luovuttamiseksi	133
9.4. Brittien arviot unkarilaisista vapaajoukoista: aseistettuja siviilejä vai osa armeijaa	137
9.5. Levottomuus herättää poliittiset uhkakuvat	145
IV LIITTOUTUNEIDEN RINNAKKAISET RATKAISUVAIHTOEHDOT	
10. LÄHETILÄSKONFERENSSIN TEHOTON NOOTTI	155
10.1. Brittien tiedot Itävallan ja Unkarin suhtautumisesta luovutuksen epäonnistumiseen	155
10.2. Lähettiläskonferenssin nootti 10.9.1921 Unkarin hallitukselle: Foreign Office ehdottaa uusintaa	158
10.3. Uusi suunnitelma parannetuilla vanhoilla eväillä?	165
10.4. Lähettiläskonferenssin uusi yritys 22.9.1921	169

11. VÄLITYSKYSYMYS BRITTIEN ARVIOITAVANA	177
11.1. Välittäjäehdokkaiden motiivit	177
11.2. Italia aloittaa toimintansa - lähetystöjen kielteinen suhtautuminen	179
11.3. Foreign Office ja Benešin ehdotuksen edut	185
11.4. Lähettiläskonferenssin nootti vai Italian välittäjyys	189
11.5. Kysymys tulliunionista: rauhansopimuksen tulkinta	200

V RAUHANPROSESSIN TOTEUTUMINEN

12. VENETSIAN PÖYTÄKIRJAN TOIMEENPANO	204
12.1. Uhkaava vai järkevä Venetsian sopimus	204
12.2. Rauhantasapainon uhkakuvat	209
12.3. "Shew the flag" - kysymys brittijoukkojen lähettämisestä	217

13. SOPRONIN KANSANÄÄNESTYKSEN VAIKEA SELVITYSTYÖ	228
---	-----

13.1. Keskustelu kansanäänestyksen ajankohdasta: ymmärrys ei johda toimintaan	228
13.2. "Juridisista ongelmista vaietaan rauhan takia"	231
13.3. Kohti luovutusta: torjuva reaktio Itävallan protesteihin	238

14. BURGENDLANDIN KYSYMYS SAA PÄÄTÖKSEN - FOREIGN OFFICEN KIINNOSTUS HIIPUU	243
---	-----

VI JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

15. PÄÄMÄÄRÄNÄ RAUHANPROSESSIN TOTEUTUMINEN ARVOVALTA SÄILYTTÄMÄLLÄ	249
---	-----

LÄHDELUETTELO	256
---------------	-----

LIITTEET	264
----------	-----

1. JOHDANTO

1.1. PROBLEMATIIKKA

Tutkimusteema

Ensimmäisen maailmansodan seurauksena Euroopan olot muuttuivat sekä rajojen että valtioiden välisten suhteiden osalta. Hävinneet keskusvallat, voittaneet liittoutuneet ja Venäjä asettuivat nyt Euroopan kartalle uusista lähtökohdista. Tonavan alueen olosuhteet muuttuivat merkittävästi, kun monikansallinen Itävalta-Unkarin kaksoismonarkia hajosi. Yhteytensä Habsburg-sukuun rakentaneen valtion tilalle perustettiin joukko "kansallisvaltioita". Kaksoismonarkian pääosapuolet, Itävalta ja Unkari, olivat osa tätä muutosta.

Entisistä Habsburg-maista Itävalta ja Unkari olivat selvästi hävinnyt osapuoli, kun taas muut perillisvaltiot voitiin lukea sodan voittajiin. Tšekkoslovakia, Jugoslavia, Romania ja Puola hyötyivät rauhanprosessista aluevoittojensa ja uudistuneen asemansa takia. Tässä mielessä Itävalta ja Unkari olivat samalla lähtöviivalla sodan jälkeen. Näiden kahden häviäjän välinen suhde on yleisessä historian kirjoituksessa ollut vähemmän esillä kuin niiden suhde muihin perillisvaltioihin.

Habsburgien kaksoismonarkiaa ja sen dualistista järjestelmää oli seurannut molemmissa maissa tilanne, jolle oli tyypillistä kahden vastakkaisen poliittisen reaktion, vasemmistolaisen vallankumouksen ja oikeistolaisen reaktionäärisyyden, jatkuva läsnäolo poliittisella kentällä. Yhtäältä nämä suunnat konkretisoituivat niitä kannattavien ryhmien toiminnaksi, mutta toisaalta ne ilmenivät myös poliittisen keskustelun vakiosanastona osana ideologista argumentointia. Itävallassa säilyi demokratia 1920-luvulla, mutta toisaalta sekä vasemmisto- että oikeistopuolue olivat erittäin jyrkkiä. Maata hallittiin syksyyn 1920 sosiaalidemokraattisin voimin. Tämän jälkeen sosiaalidemokraattien työ oli näkyvää Wienin paikallishallinnossa. Kysymys Anschlußista, Itävallan yhdistymisestä Saksaan, antoi myös leimansa poliittiselle keskustelulle. Unkarissa koettiin vuonna 1919 lyhyt kommunistivallan kausi, jota puolestaan seurasi Miklos von Horthyn erittäin konservatiivinen valtionhoitajakausi.

Myös voittajiin kuuluvien vanhojen suurvaltojen asema ja merkitys muuttuivat ensimmäisen maailmansodan seurauksena. Rauhanprosessin aikana ne eivät olleet vain tilanteen

tarkkailijoita vaan myös itse toimijoita Tonavan alueella. Olihan itäinen Keski-Eurooppa liittoutuneiden laatimien rauhannehtojen kohde.

Burgenlandin kysymys eli kiista Itävallan ja Unkarin välisestä rajasta oli tärkeä tekijä Itävallan ja Unkarin välisissä suhteissa ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Yhdessä maiden erilaisen sisäpoliittisen kehityksen kanssa se vaikeutti niiden keskinäisiä suhteita 1920-luvulla.¹ Kysymys Itävallan ja Unkarin välisestä rajasta ei voinut kuitenkaan jäädä paikalliseksi kiistaksi pohjimmaltaan siitä syystä, että sodan voittaneet liittoutuneet tekivät lopullisen päätöksen rajan muuttamisesta. Kysymys oli osa ensimmäisen maailmansodan rauhanprosessia ja uusi rajalinja osa rauhannehtoja, joiden toteutumista liittoutuneet valvoivat.

Toisin sanoen Burgenlandin kysymys oli luonteeltaan kansainvälinen. Kyseessä ei ollut vain Itävallan ja Unkarin välinen rajaerimielisyys, vaan siihen kytkeytyi useita sisä- ja ulkopoliittisia tekijöitä: liittoutuneiden keskinäinen kilpailu, Itävallan ja Unkarin sisäinen kehitys, Tšekkoslovakian slaavikäytäväsuunnitelma, entisen keisarin paluuyritykset Unkarin kuninkaaksi ja Italian pyrkiminen uudeksi järjestyksen pitäjäksi Tonavan alueella. Näistä syistä Burgenlandin kysymys kasvoi sekä laajuudeltaan että vaikeusasteeltaan suuremmaksi kuin vain paikalliseksi erimielisyydeksi.²

Burgenlandin kysymyksessä - tai vaihtoehtoisesti Länsi-Unkarin kysymyksessä - oli kyse Länsi-Unkarissa sijaitsevien komitaattien luovuttamisesta Itävallalle. Liittoutuneet määräisivät alueen Itävallalle Saint-Germainin rauhansopimuksessa vuonna 1919. Päätös toistettiin Unkarin kanssa kesällä 1920 solmitussa Trianonin rauhansopimuksessa. Unkari vastusti kuitenkin luovutusta. Sen politiikalle on löydettävissä linja, joka kulki diplomaattisista keinoista neuvotteluvaiheen kautta valmiuteen vastustaa luovutusta aseellisesti. Trianonin rauhansopimuksen saatekirje antoi periaatteessa mahdollisuuden rauhansopi-

¹ Haslinger, Peter: Hundert Jahre Nachbarschaft. Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895-1994. Frankfurt am Main 1996, 138.

² Heidrich, Charlotte: Burgenländische Politik in der Ersten Republik. Wien 1982, 22.

muksen muuttamiseen.¹ Saatekirjeen osoitaututtua tehottomaksi keinoksi Unkarin politiikka alkoi keväällä 1921 perustua siihen, että ainakin alueen tärkein kaupunki Sopron säilyisi osana Unkaria.²

Itävalta puolestaan luotti liittoutuneiden turvaan, vaikkei saanutkaan niiltä tukea toivomassaan mittakaavassa. Syksyllä 1921 unkarilaiset vapaajoukot olivat keskeisesti esillä, kun suunniteltu alueluovutus epäonnistui. Kriisin seurauksena syntyi Italian välittämässä neuvotteluissa Venetsian pöytäkirja, jonka mukaan Sopronin ympäristössä järjestettiin kansanäänestys muun Burgenlandin siirtyessä suoraan Itävallan haltuun. Joulukuussa 1921 kansanäänestys tuotti tulokseksi sen, että Sopron ympäristöineen jäi Unkarille. Vuosina 1922-23 rajaan tehtiin vielä paikallisia muutoksia Kansainliiton päätöksellä. Varsinainen kiista päättyi vuodenvaihteeseen 1921-1922.

Tutkimuksessa tarkastellaan Burgenlandin kysymystä Ison-Britannian ulkoasiainhallinnossa. Tällöin näkökulma on kansainvälispoliittinen ja liittyy olennaisesti liittoutuneiden politiikkaan Tonavan alueella. Burgenlandin kysymyksen kautta onkin mahdollista tarkastella Tonavan alueen voimasuhteiden kehittymistä sekä liittoutuneiden yritystä tasapainoilla siihen liittyvien erilaisten tekijöiden välillä.

Brittiläisen näkökulman tuominen Burgenlandin kysymykseen on osa laajempaa kysymystä: liittoutuneiden osuutta Itävallan ja Unkarin rauhanprosessissa. Britit olivat jo maantieteellisten syiden takia ulkopuolinen voima itäisen Keski-euroopan kehityksessä. Osana liittoutuneita he olivat paitsi tarkkailijoita myös toimijoita rauhansopimusten toimeenpanon kaudella. Iso-Britannia muodosti mielenkiintoisen vastakohtan entiseen Habsburg-alueeseen, mutta toisaalta näiden kahden väliltä löytyy myös yhtäläisyyksiä. Iso-Britannia edusti varsin toisenlaista poliittisen kehityksen tyyppiä kuin entinen kaksoismonarkia ja "uudet" Itävalta ja Unkari. Näiden vastakohtien ohella briteistä, Itävallasta ja Unkarista on mahdollista löytää jokin yhteinenkin piirre; kaikilla oli "kunniakas" menneisyys suurvaltana.

¹ Gruber, Christiane: Von Deutschwestungarn zum Burgenland. Die Entstehungsgeschichte eines österreichischen Bundeslandes. Teoksessa: Grenzfall. Burgenland 1921-1991. Toim. Elisabeth Deinhofer, Traude Horvath. Großwarasdorf 1991, 19-22.

² Haslinger 1996, 178.

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole selvittää Burgenlandin kysymyksen prosessia sinänsä, vaan Ison-Britannian ulkoasiainhallinnon näkemystä siitä. Brittien ulkoasiainhallintoa tarkastellaan kolmella tasolla: Tonavan alueella olevien lähetystöjen, Pariisin lähettiläskonferenssin ja Foreign Officen "Whitehallilaisten" silmien kautta. Nämä olivat yhteydessä keskenään.

Tutkimus on rajattu nimenomaan Foreign Officen tutkimiseksi. Foreign Officen valitsemista tarkkailijan rooliin voi perustella sillä, että juuri Foreign Office oli tekemisissä Burgenlandin kysymyksessä tärkeän Pariisin lähettiläskonferenssin¹ kanssa. Ehkä tärkein peruste on kuitenkin se, että Foreign Office oli paitsi ulkopoliittinen tarkkailija myös ulkopoliittinen toimija, joka osallistui Burgenlandista käytyyn diplomaattikeskusteluun. Diplomaattien toiminta puolestaan oli keskeisellä sijalla kysymyksen prosessin aikana.

Koska Iso-Britannia osallistui Burgenlandin kysymykseen osana liittoutuneita, on tutkimuksessa huomioitava liittoutuneiden yhteistyön vaikutus. Foreign Officen roolia Burgenlandin kysymyksessä on mahdollista tarkastella periaatteessa kolmen liittoutuneiden foorumin kautta: Pariisin rauhankonferenssin, lähettiläskonferenssin ja Kansainliiton kehyksissä. Lähettiläskonferenssin tehtävänä oli valvoa rauhansopimusten teknistä toimeenpanoa, mutta käytännössä sen tehtäväkenttä oli Burgenlandin kysymyksen kohdalla laajempi. Lähettiläskonferenssin toimien tutkiminen on osaltaan keskeistä, kun tarkastellaan Ison-Britannian roolia Burgenlandin kysymyksessä.

Vaikka brittien yhteys muihin liittoutuneisiin Burgenlandin kysymyksessä on tärkeä osa tutkimusta, pääkohteena on kuitenkin brittien oma näkemys. Tällöin olennaisinta on Foreign Officen itse omaksuma käsitys Burgenlandin tapahtumista.

Millaisia tutkimuskysymyksiä brittien ulkoasiainhallinnon ja Burgenlandin tutkiminen sitten nostaa esille? Tutkimuksen tarkoitus on laajasti ottaen selvittää, miten britit reagoivat tai vaikuttivat Burgenlandin prosessiin ja millaisena kysymys välittyi brittien tarkastelemana. Toisin sanoen: millainen rooli briteillä oli Burgenlandiin liittyvässä rauhanprosessissa. Kysymykseen vastaamista voidaan täsmentää arvioimalla sitä, mikä oli Burgenlandin kysymyksessä briteille ensisijaista ja mikä vasta toissijaista: liittyivätkö heidän päätavoit-

¹ Tarkasti määritellen suurlähettiläskonferenssi (Conference des Ambassadeurs).

teensa itse Burgenlandiin, Tonavan alueen kehitykseen vaiko yleispoliittisiin linjauksiin?

Toiseksi tutkimusteema antaa aiheita kysyä sitä, näkyivätkö esimerkiksi brittien Manner-Eurooppaa koskevat laajat ulkopoliittiset linjaukset Burgenlandin kysymyksessä? Näkyivätkö siis Ison-Britannian ulkopoliitiikan peruslinjat tässä yksittäisessä kysymyksessä? Esimerkiksi voidaan ottaa brittien suhde Ranskaan tai vastaavasti brittien suhde kysymykseen kommunismin leviämisestä. Tähän liittyen tarkoitus on pohtia, millainen painoarvo Burgenlandin kysymyksellä oli brittien politiikassa. Tavoitteena on siten asettaa tutkittava kysymys oikeisiin mittasuhteisiin: vaikka Burgenland on tässä tutkimuksessa pääkohde, se ei välttämättä ollut brittien ja kansainvälisen politiikan huomion pääkohde. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää ja analysoida tietty vähemmälle huomiolle jäänyt sektori brittiläisestä ulkopoliitikasta.

Itäistä Keski-Eurooppaa ja liittoutuneita käsittelevissä tutkimuksissa on korostettu talouden ja politiikan vuorovaikutusta. Tässä tutkimuksessa kysymys liittyy osaltaan pohdintaan siitä, mitä tekijöitä britit pitivät Burgenlandin kysymyksessä primääreinä ja mitä vasta toissijaisina. Talouden kohdalla on pystyttävä erottamaan, oliko se briteille ja muille liittoutuneille *syy sinänsä* puuttua Itävallan ja Unkarin sekä laajemmin entisen Habsburg-monarkian alueen maiden kehitykseen vai oliko se *keino ja kanava* vaikuttaa ja kontrolloida alueen yhteiskunnallista ja kansainvälispoliittista kehitystä; oliko politiikka ehto taloudelliselle toiminnalle vai päinvastoin.

Tutkittava ajanjakso

Burgenlandin kiistan aikarajat voidaan määritellä eri tavoin. Laajimmillaan kiistan laskeaan ajoittuvan vuosiin 1918-1923 ja suppeimmillaan vuosiin 1920-1921. Burgenlandin kysymyksen alkamisajankohta on mahdollista määritellä sillä perusteella, tulkitaanko sen alkaneen "kansan tahdosta" eli Itävallan sisäisestä päätöksestä vai vasta liittoutuneiden päätöksestä. Paikallisen näkökulman mukaan Burgenlandin kysymys syntyi, kun Saksalaisen Itävallan väliaikainen kansalliskokous määritellesään valtion rajat marraskuussa 1918 sisällytti Unkarin läntiset komitaatit eli tulevan Burgenlandin alueeseensa. Tällöin vaadittiin ensimmäisen kerran virallisesti läntisten komitaattien kuulumista Itävaltaan.¹

¹ Heidrich 1982, 22.

Toisen näkökulman mukaan Burgenlandin kysymys nousi Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksissa. Joka tapauksessa vasta rauhankonferenssi ja myöhemmin lähettäläskonferenssi nostivat maiden välisen rajan diplomaattiseksi kysymykseksi.¹

Burgenlandin kiista on tutkimuskirjallisuudessa "lopetettu" yleensä vuodenvaihteeseen 1921-1922, jolloin Unkari luovutti Burgenlandin Itävallalle Sopronin (Ödenburgin) kaupungin jäädessä Unkarille. Varsinaisen Burgenlandin kiistan on katsottu päättyneen tähän. Kysymyksen päättymisen rajaaminen vuoteen 1923 puolestaan viittaa siihen, että silloin saatiin kaikki aluetta koskevat paikalliset Kansainliiton päätöksellä tehdyt rajamuutokset valmiiksi.² Eräässä mielessä "Burgenlandin kysymys" jatkui vielä rajan rauhoittumisen jälkeenkin, sillä paikallisella tasolla alueen kuuluminen Itävaltaan yritettiin kyseenalaistaa unkarilaispiireissä. Peter *Haslinger* on tutkinut unkarilaista revisionismia Burgenlandin osalta vuosina 1922-1932. Näiden vuosien jälkeen keskustelu aiheesta laantui.³

Tutkimukseni näkökulman kannalta vuodet 1919-1922 olivat Burgenlandin kysymyksen tärkeimmät vuodet. Burgenlandin kysymystä on näinä vuosina mahdollista tarkastella kansainvälisenä kysymyksenä. Brittinäkökulmasta tarkasteltuna tutkimuksen painopiste asettuu luontevasti vuoden 1922 alkua edeltäneeseen aikaan. Vuodet 1922-1923 olivat eräänlaista Burgenlandin kysymyksen jälkinäytöstä kansainvälisestä näkökulmasta tarkasteltuna.

Nimet ja käsitteet

Entisen Habsburg-valtakunnan alueen tutkimisessa törmää lähes väistämättä kysymykseen siitä, millaisia nimityksiä ja nimiä paikoista ja tapahtumista tulisi käyttää: millä kielellä on ilmaistava esimerkiksi kaupunkien nimet. Vaikka nimivalintojen oikeellisuudesta on vaikea sanoa kaikenkattavaa totuutta, on syytä tuoda niihin liittyvät ongelmat esille.

¹ Gruber 1991, 11.

² Fogarassy, László: Die Volksabstimmung in Ödenburg (Sopron) und die Festsetzung der österreichisch-ungarische Grenze im Lichte ungarische Quellen und Literatur. *Südost-Forschungen* Band XXXV 1976, 178-179.

³ Haslinger, Peter: Der ungarische Revisionismus und das Burgenland (1922-1932). Väitöskirja Wienin yliopistossa 1993, VI.

Nykyisin tutkimuskohteena oleva alue on nimeltään Burgenland. Nimi keksittiin ja sitä alettiin käyttää jo ennen kaksoismonarkian hajoamista, mutta sen rinnalla käytettiin itävaltalaisissa piireissä nimeä Saksalainen Länsi-Unkari (Deutschwestungarn) tai Länsi-Unkari (Nyugat-Magyarország, Westungarn). Aikalaiset kutsuivat aluetta kummallakin nimellä. Nimi Burgenland yleistyi kiistan aikana ja luonnollisestikin sitä on käytetty etenkin Itävallassa. Toisaalta myös unkarilainen tutkimus käyttää tuota nimeä. Periaatteessa kysymys on valinnasta: kumpikin nimi, Länsi-Unkari tai läntiset komitaatit ja Burgenland ovat perusteltavissa.

Englantilaisissa alkuperäislähteissä on käytetty alueesta useimmiten nimeä Länsi-Unkari (Western Hungary, West Hungary) tai läntiset komitaatit (western comitats). Burgenlandiksi aluetta kutsuttiin satunnaisesti, mutta vuoden 1921 lopulla nimi esiintyi säännöllisemmin virallisissa yhteyksissä. Brittiläisissä sanomalehdissä, esimerkiksi *Daily Heraldissa* ja *The Timesissa* on käytetty kumpaakin nimeä.

Tässä työssä käytetään pääsääntöisesti nimeä Burgenland, mutta paikoitellen on ollut sopivampaa kutsua aluetta Länsi-Unkariksi tai läntisiksi komitaateiksi riippuen siitä, kumpi nimitys sopi sen hetkiseen tilanteeseen kuvaavammin tai kumpi alkuperäislähteiden kannalta oli sopivampi. Nimitys Burgenland kuvaa ja määrittää selkeämmin kuin nimitys Länsi-Unkari aluetta, josta kiistassa oli kyse; Länsi-Unkari voidaan ymmärtää laajemmaksi aluekokonaisuudeksi kuin kiistan aiheena olevat komitaatit. Burgenland-nimen käytölle löytyy peruste myös siitä, että kiistassa oli oikeastaan kyse siitä, syntyykö uusi itävaltalainen alue nimeltä Burgenland; kysymys Burgenlandin perustamisesta. Toisin sanoen kyseessä oli "Burgenlandin kysymys".

Toinen nimeen liittyvä ongelma koskee Burgenlandiksi määrätyn Länsi-Unkarin tärkeintä kaupunkia Sopronia/Ödenburgia. Lähteissä ja kirjallisuudessa on kaupungista käytetty molempia nimityksiä, joskin Sopron lienee hieman yleisempi kuin Ödenburg, joka esiintyy lähinnä saksankielisessä ja itävaltalaisten kirjoittamassa kirjallisuudessa. Tässä tutkimuksessa Sopron on kaupungin nimenä jopa perustellumpi kuin Ödenburg: koska kyseessä on ensinnäkin suomenkielinen työ, ei ole tarvetta käyttää esimerkiksi saksankieliseen työhön istuvaa saksalaista nimitystä. Ehkä merkittävin peruste lienee kuitenkin se, että Sopron oli kiistan aikana osa Unkaria. Maan valtakielen nimi on siksi käyttökelpoinen.

Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskuntaa kutsutaan vakiintuneen käytännön mukaisesti tässä työssä Jugoslaviaksi, vaikka se ei ollut maan virallinen nimi vielä tuolloin.

Nimiongelman lisäksi tutkija kohtaa erilaisten käsitteiden kirjon. Burgenlandin kysymyksen yhteydessä aikaisempi tutkimus sekä lähdemateriaali viljelevät termejä, jotka ovat selvästi puolueellisia. Voidaan pohtia, onko alun perin provokatiivinen nimitys jäänyt tavallaan viralliseksi nimeksi ja historian­tutkijoiden sitä toistaessa vakiintuneeksi määreeksi.

Esimerkiksi sopii Unkarin kuningaskysymys, joka oli ajankohtainen Burgenlandin kysymyksen aikana. Entisen keisarin paluuyritys Unkarin kuninkaaksi on nimetty esimerkiksi Kaarlen restauraatioyritykseksi, restauraatiofiaskoksi, Königsputschiksi ja kuninkaan paluuksi. Unkarin kuningaskysymystä on nimitetty myös "seikkailuksi", jota se on merkinnyt niille, jotka ovat nähneet paluuyritykset tuhoon tuomittuina historian kuriositeeteina, jopa häpeällisinä fiaskoina. Toisaalta Kaarlen kannattajille, legitimisteille, ja entiselle kaksoismonarkian päämiehelle itselleen kyseessä oli muutakin kuin seikkailu. Olihan Unkari vielä sodan jälkeen virallisesti kuningaskunta. Briteille Kaarle oli pääsääntöisesti "ex-emperor". Entisen keisarin ja Unkarin kuninkaan nimi ja titteli on myös valintakysymys: itävaltalaiselle, aatelistarvot hylänneelle sosiaalidemokratialle entinen hallitsija oli Karl Habsburg ilman aatelistunnusta. Itävaltalaiselta kannalta hän oli entinen keisari, Unkarin kannalta kuningas ja tietyille ryhmille edelleen laillinen kuningas.

Sanat 'saksalainen' ja 'saksankielinen' sekä 'itävaltalainen' ovat ongelmallisia puhuttaessa Länsi-Unkarin saksalaisesta/saksankielisestä/itävaltalaisesta väestöstä. Itse kysymyksen aikalaiset ymmärsivät tämän väestö­nosan olevan todennäköisesti saksalaisia: myös diplomaattipiireissä puhuttiin Deutschwestungarnista, jossa asui saksalaisia (Deutsch, German). Itävalta itsekin oli aluksi nimeltään Deutschösterreich, jonka asukkaat tämän logiikan johdosta olivat saksalaisia. Toisaalta esimerkiksi amerikkalainen Sarah Wambaugh on 1930-luvulla tehdyssä edelleen merkittävässä tutkimuksessaan käyttänyt nimeä " German-speaking" Länsi-Unkarin "saksalaisesta" väestöstä.¹

¹ Wambaugh, Sarah: Plebiscites since the World War. Washington 1933.

Itävaltalaisuus identiteettinä oli vielä kyseenalaista. *Wiltschegg* on pohtinut saksalaisuuden käsitettä vertailemalla mm. sanoja 'deutschstämmig' ja 'deutschsprachig', joista edelliset ovat saksalaisperäisiä, mutta ehkä saksan kielestä vieraantuneita henkilöitä, kun taas jälkimmäiset päinvastainen tapaus: saksankielisellä voidaan ymmärtää henkilöä, joka puhuu äidinkielenään saksaa, mutta on kansallisuudeltaan jotakin muuta.¹ Tässä mielessä Länsi-Unkarin saksalaiset olisivat juuri saksankielisiä, koska he olivat saksaa puhuvia Unkarin kansalaisia. Toisaalta aikalaikirjoituksissa ja myöhemmässäkin kirjallisuudessa käytetään sanaa 'saksalainen' myös tässä merkityksessä.

1.2. AIKAISEMPI TUTKIMUS

Itävallassa ja Unkarissa on luonnollisestikin tehty runsaasti Burgenlandin kysymystä käsitteleviä tutkimuksia, vaikka Itävallan ja Unkarin suhteita laajemmassa mittakaavassa ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina onkin tutkittu melko vähän. Kiistan prosessi *an sich* on kertautunut ja toistunut useissa monografioissa ja artikkeleissa. Tyypillistä näille tutkimuksille on ollut tukeutuminen itävaltalaiseen ja unkarilaiseen arkistomateriaaliin sekä uusien Burgenland-historioiden laatiminen jo tutkitun pohjalta. Itävaltalainen Christiane *Gruber*² on koonnut Burgenlandin prosessin selkeäksi paketiksi aikaisemman tutkimuksen pohjalta. Unkarilainen László *Fogarassy*³ on laajoissa artikkeleissaan käsitellyt seikkaperäisesti kysymyksen tapahtumahistoriaa. Itävallan kannalta teemaa lähestyvä Otto *Guglia*⁴ on puolestaan julkaissut Burgenlandin maakunnan omassa julkaisusarjassa itävaltalaisiin lähteisiin perustuvan tutkimuksen, joka käsittelee

¹ Wiltschegg, Walter: Österreich - Der "Zweite Deutsche Staat"? Der Nationale Gedanke in der Ersten Republik. Stuttgart 1992, 20.

² Gruber, Christiane: Von Deutschwestungarn zum Burgenland. Die Entstehungsgeschichte eines österreichischen Bundeslandes. Teoksessa Grenzfall. Burgenland 1921-1991. Toim. Elisabeth Deinhofer, Traude Horvath. Großwarasdorf 1991.

³ Fogarassy, László: A nyugat-magyarország kérdés diplomáciai története. *Soproni Szemle* XXXVI évfolyam. 1.szám 1982.; Fogarassy, László: Die Volksabstimmung in Ödenburg (Sopron) und die Festsetzung der österreichisch-ungarische Grenze im Lichte der ungarischen Quellen und Literatur. *Südost-Forschungen* Band XXXV 1976.

⁴ Guglia, Otto: Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials. *Burgenländische Forschungen* 44. Eisenstadt 1961.

paitsi itse kiistaa myös sitä edeltänyttä kansalaistoimintaa.

Tärkeistä Burgenland-tutkimuksista laajin on unkarilaisen Katalin Sóosin¹ vuonna 1971 julkaistu teos, joka käsittelee Burgenlandia Euroopan politiikassa itävaltalaisen ja unkarilaisten arkistojenlähteiden pohjalta. Laajoja monografioita aiheesta ei ole kovin paljon, mutta sitäkin enemmän aikakauskirjoissa, kuten *Burgenländische Heimatblätter* ja *Soproni Szemle*, julkaistuja lyhyehköjä artikkeleita. Burgenlandin kysymyksestä on olemassa myös paljon paikallishistoriallista kirjallisuutta esimerkiksi yksittäisten kylien historiasta.

Itävaltalaisen ja unkarilaisen Burgenland - kirjallisuuden kohdalla törmää helposti asenteellisuuteen, vaikei se olisi ollut kirjoittajan välitön tarkoitukseen. Sanavalinnat paljastavat usein tutkijan taustan. Asenteiden näkyminen ei välttämättä heikennä tutkimustulosten arvoa, mutta lukijan on syytä ottaa ne huomioon. Unkarissa sosialismin ajalla tehty historiantutkimus on eräissä tapauksissa ainakin potentiaalisesti ollut kallellaan vasemmalle. Esimerkiksi Béla Kunin ja taloustehtäjäiden korostaminen ovat tästä merkkejä. Poliittisista tuulista riippumatta unkarilaiset tutkimukset ovat pitäneet esillä myös Trianonin rauhan aiheuttamaa vääryyttä.

Itävallassa puolestaan on usein lähdetty liikkeelle varsin itävaltalaisesta näkökulmasta: Burgenlandin maakunnan syntymisestä. On todennäköistä, että Länsi-Unkarin liittäminen Itävaltaan ja Burgenlandin provinssin perustaminen loi Itävallassa tarpeen kirjoittaa uudelle maakunnalle oma historia: kirjata se, kuinka alue tuli osaksi Itävaltaa ja tavallaan oikeuttaa sen itävaltalaisuus tai saksalaisuus tätä kautta. Sopronin jääminen unkarilaiseksi kaupungiksi on myös todennäköisesti ollut tarpeen käsitellä tällä tavoin "terapeuttisesti". Toisaalta aikaisemmalle tutkimukselle tehdään suurta vääryyttä, jos se tämän logiikan mukaan ymmärretään yleistävästi epäobjektiiviseksi ja epätieteelliseksi.

Minkälaiselle Burgenland-tutkimukselle aikaisempi tutkimus jättää sitten tilaa? Paikallissävytteisen kirjallisuuden keskeltä löytyy lupaavia aukkoja kansainvälispoliittiselle näkökulmalle. Vaikka muutamissa tutkimuksissa Burgenlandin kysymys on otsikoitu kansainvälisessä ja eurooppalaisessa merkityksessä, aihetta on lähestytty niissäkin

¹ Sóos, Katalin: *Burgenland az európai politikában 1918-1921*. Budapest 1971.

pääsääntöisesti itävaltalaisen ja unkarilaisen diplomaatti- ja ulkoasiainhallinnon aineiston kautta. Sóosin tutkimuksen lisäksi tästä on esimerkkinä Eduard *Hochenbichlerin*¹ teos, joka keskittyy syksyn 1921 tapahtumiin diplomatian historian kannalta. Hän perustaa tutkimuksensa Itävallan valtionarkiston aineistoon.

Liittoutuneiden ja lähettiläskonferenssin aineistoa on käytetty vähemmän. Yleistä on ollut amerikkalaisen lähdejulkaisun *Foreign Relations of United States* käyttäminen. Poikkeuksen tekevät Jon.D. *Berlin*², joka on perehtynyt amerikkalaiseen aineistoon kiistan alkuvuosien osalta sekä ranskalainen Jean *Nouzille*³, joka on tukeutunut tärkeisiin Ranskan ulkoministeriön arkistolähteisiin ja julkaissut tutkimuksistaan artikkelin sekä Unkarissa että Ranskassa. Italian roolia Burgenlandin kysymyksessä ovat selvittäneet melko perusteellisesti Stefan *Malfer*⁴ ja Irmtraut *Lindeck-Pozza*⁵. Näissä tutkimuksissa aihetta on lähestytty yksittäisen liittoutuneen maan oman toiminnan tai näkemyksen kautta. Edelleen jää siis tilaa lähettiläskonferenssin sekä sen jäsenen Ison-Britannian toiminnan tutkimiselle.

Jürgen *Heideking*⁶ on tutkinut Pariisin lähettiläskonferenssia teoksessaan, joka valottaa laajasti liittoutuneiden sodan jälkeistä yhteistoimintaa. Heideking on todennäköisesti ainoita, jotka ovat tutkineet lähettiläskonferenssin tehtävää Euroopan politiikassa 1920-luvulla.

¹ Hochenbichler, Eduard: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Wien 1971.

² Berlin, Jon.D.: Akten und Dokumente des Aussenamtes der USA zur Burgenland-Anschlußfrage 1919-1920. *Burgenländische Forschungen*. Heft 67. Eisenstadt 1977.

³ Nouzille, Jean: Ausztria és Magyarország új határa, (1919-1921). *Történelmi Szemle* XXX 1987-1988.

⁴ Malfer, Stefan: Das Venediger Protokoll und die politischen Parteien in österreich. *Österreichische Osthefte* Jahrgang 23 Heft 2 1981; Malfer, Stefan: Wien und Rom nach dem Ersten Weltkrieg. Wien 1978.

⁵ Lindeck-Pozza, Irmtraut: Zur Vorgeschichte des Venediger Protokolls. *Burgenländische Forschungen*, Sonderheft III. Eisenstadt 1971.

⁶ Heideking, Jürgen: Areopag der Diplomaten. Die Pariser Botschafterkonferenz der alliierten Hauptmächte und die Probleme der Europäische Politik 1920-1931. *Historische Studien* Heft 436. Husum 1979.

Aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole juuri kiinnitetty huomiota Ison-Britannian rooliin Burgenlandin kysymyksessä. Onko ehkä oletettu, ettei kanaalin takaa löytynyt sanottavaa Tonavan alueen kehitykseen? Joka tapauksessa britit silloisena maailmanvaltana olivat mukana sodanjälkeisen Euroopan muovaamisessa mieleiseensä suuntaan. Iso-Britannia tarkkaili yhdessä Ranskan ja Italian kanssa Burgenlandin tilannetta. Heidän näkökulmaansa voidaan pitää jopa kiinnostavampana kuin viimeksimainittujen, koska se oli yhdistelmä ulkopuolisuutta ja osallistumista.

Magda *Adám*¹ on käsitellyt pikku entene-tutkimuksissaan laajasti myös läntisten suurvaltojen roolia Tonavan alueella. Hänen tutkimuksilleen on tyypillistä ranskalaisten arkistojen käyttäminen. Ison-Britannian politiikkaa Tonavan alueella on lähestytty aiemmin taloudellisesta näkökulmasta. Marie-Luise *Recker*² on tarkastellut perusteellisesti brittien roolia itäisessä Keski-Euroopassa 1920 - luvulla. Hän on käyttänyt useita eri arkistokoelmia, joista tärkeimmät ovat Englannin valtionarkiston Public Record Officen kokoelmat. *Carstenia*³ lukuunottamatta brittinäkökulmaa ja brittilähteitä ei kuitenkaan liene käytetty tutkittaessa nimenomaan Itävaltaa ja Unkaria ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Carsten käsittelee tutkimuksessaan Itävallan ensimmäistä tasavaltaa brittiläisten ja itävaltalaisten dokumenttien pohjalta. Eräs perustelu tutkimusaiheelleni onkin, että Burgenlandin kysymystä ja Itävallan ja Unkarin suhteita ei ole tutkittu brittilähteiden pohjalta, brittinäkökulmasta.

Iso-Britannian ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä Eurooppaa koskevasta ulkopoliitikasta on olemassa useita yleisesityksiä, joissa keskitytään 1920-luvun alun osalta lähinnä pohtimaan Versaillesin rauhansopimuksen seurauksia sekä sitä kautta suhdetta Saksaan ja Ranskaan. Ephraim *Maisel*⁴ on kirjoittanut Foreign Officen organisaatiosta ja ministeriön harjoittamasta politiikasta 1920-luvun alkupuolella. Tutkimuksessani ei ole ollut tarkoitusta selostaa seikkaperäisesti Foreign Officen päätöksenteko-organisaatiota,

¹ Adám, Magda: *The Little Entente and Europe (1920-1929)*. Budapest 1993.

² Recker, Marie-Luise: *England und der Donauraum 1919-1929. Probleme einer europäischen Nachkriegsordnung*. Ernst Klett Verlag 1976.

³ Carsten, F.L.: *The First Austrian Republik 1918-1938*. London 1958.

⁴ Maisel, Ephraim: *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*. Brighton 1994.

vaan tuoda siitä esille ne tahot, jotka olivat tekemisissä Burgenlandin kysymyksen kanssa.

Itävallan ja Unkarin historiasta on olemassa useita yleisesityksiä. Perusteoksiin tässä mielessä kuuluvat Barbara *Jelavichin*¹ ja Jörg K. *Höenschin*² teokset. Sen sijaan Itävallan ja Unkarin suhteet sitten kaksoismonarkian ajan eivät ole kuuluneet tutkijoiden vakio-aiheisiin. *Kerekes*³ käsittelee Itävaltaa ja sen naapurisuhteita 1918-1922 valottavassa tutkimuksessaan myös Itävallan ja Unkarin suhteita. Lisäksi *Haslinger*⁴ on käsitellyt Itävallan ja Unkarin suhteita viimeisen sadan vuoden aikana. Teos tosin ohittaa Burgenlandin kysymyksen ja 1920-luvun alun varsin nopeasti, sillä se keskittyy sadan vuoden periodissa muutamaa teemaan, joihin 1920-luvun alku ei kuulu. Haslingerin tutkimus on kuitenkin ainoa perusteellinen arvio maiden suhteista tällä vuosisadalla.

1.3. LÄHTEET

Foreign Officen asiakirjat päälähteinä

Tutkimuksen päälähteinä ovat Englannin valtionarkiston *Public Record Officen* kokoelmiin kuuluvat Foreign Officen asiakirjat. Näistä tärkeimmät ovat ministeriön yleistä kirjeenvaihtoa käsittelevä FO 371 (General Correspondence) sekä FO 404 (Confidential Print). Kokoelmissa on paitsi brittilähettiläiden raporteja ja Foreign Officen muistioita myös itävaltalaisten ja unkarilaisten poliitikkojen puheita. Lisäksi kirjeenvaihtoon kuului runsaasti liittoutuneiden Pariisissa toimineen lähettiläskonferenssin materiaalia, joka koski kaikkia liittoutuneita. Kokoelmiin sisältyy myös Itävallan ja Unkarin liittoutuneille osoittamia anomuksia ja nootteja. Liittoutuneiden yhteistoiminta tulee näin ollen esille.

¹ Jelavich, Barbara: *Modern Austria. Empire and Republic 1815-1986*. 4. painos New York 1993.

² Hoensch, Jörg K.: *A History of Modern Hungary 1867-1986*. 2. painos London 1989.

³ Kerekes, Lajos: *Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918-1922*. Wien 1979.

⁴ Haslinger, Peter: *Hundert Jahre Nachbarschaft: Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895-1994*. Frankfurt am Main 1996.

Tutkimuksessa on käytetty myös brittiläistä lähdejulkaisua *Documents on British Foreign Policy*, joka sisältää samantyyppistä materiaalia kuin FO 404 ja FO 371. Dokumenttijulkaisun ja FO 404:n heikkoutena on se, että niihin on valikoitu erikseen asiakirjoja, kun taas FO 371 on luonteeltaan laajempi.

Brittiraporttien rinnalla on käytetty vuonna 1939 ilmestynyttä unkarilaista lähdejulkaisua *Papers and Documents Relating to the Relations of Hungary* (PDRFRH, Vol. 1 1919-1920.). Itävaltalaista kuvaa täydentää *Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938* (ADÖ).¹ Itävallan Lontoon lähetystön arkistosta (*Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Neues Politisches Archiv, Berichte aus London*) on voinut löytää kiinnostavan vertailukohtan brittitulkinnoille. Koska tutkimus keskittyy kuitenkin brittinäkökulmaan ja koska vastaavaa unkarilaista aineistoa ei ole sisällytetty lähdeaineistoon, tämä vertailu jää lähinnä esimerkinomaiseksi. Lisensiaatintyössä olen rajannut problematiikan lähtemään ensisijassa brittien tulkinnoista. Tästä syystä muu aineisto jää vielä vähemmälle.

Lähteiden tulkinta

Burgenlandin tapauksessa britit eivät olleet ainoastaan tarkkailijoita, vaan myös toimijoita, jotka osallistuivat prosessiin ja käyttivät muiden liittoutuneiden kanssa ratkaisuvalltaa. Toisin sanoen he olivat sisällä prosessissa toimijan roolissa, joten voi olettaa, että heidän laatimiaan raportteja voisi käyttää kuvaamaan myös tapahtumia sinänsä. Vaikka Burgenlandia koskevaa brittiaineistoa voikin tarkastella myös prosessin kannalta, on kuitenkin muistettava, että tieto on brittiläistä eli jossain määrin ulkopuolista tietoa. Raporteista suodattuu nimenomaan brittiläinen näkökulma siitä, mitä tapahtui.

Käyttötarkoituksiin liittyvien kysymysten lisäksi lähettiläsraportteja käytettäessä ilmenee muitakin pohdinnan arvoisia kysymyksiä. Lähettiläsraportteja lukiessa on mahdollista havaita ns. "lähettiläiden ammattitauti". Taudinkuvaan kuuluu, että joissain tapauksissa lähettiläs alkaa raportoida asemamaansa mielisesti: hän ei siis tarkastele tilannetta vain ulkopuolisena, vaan tavallaan ymmärtää liikaa kohdemaataan.

¹ Lähdejulkaisusta on ilmestynyt tähän mennessä vain kesäkuuhun 1921 saakka etenevät osat.

Toisaalta lähetystöt olivat suurempia asiantuntijoita kuin Lontoossa olevat virkamiehet analysoimaan Burgenlandin tapahtumia. Budapestista, Wienistä ja Prahasta käsin Burgenland oli konkreettisempi kuin Lontoosta tarkasteltuna. Pariisin suurlähettiläs oli Whitehallin tavoin syrjässä tapahtuman keskuksesta, mutta hänen välitön tarkkailunsa koskikin liittoutuneiden työtä.

Foreign Officen arkistomateriaalin tutkimisen tarkoitus ei ole selittää Burgenlandin kysymyksen prosessia sinänsä. Sen sijaan diplomaattiaineiston käyttäminen on avain ulkopoliittisen näkökulman valottamiseen. Tässä tutkimuksessa näkökulma on valittu siitä syystä, että Burgenlandin kiistassa on tutkimattomia aukkoja tältä sektorilta. Lisäksi kiistan eräs olennainen luonteenpiirre oli monikasvoisen diplomaattisen pelin voimakas vaikutus sen kehitykseen.

I KYSYMYKSEEN VAIKUTTANEET TEKIJÄT

2. SAARIVALTAKUNTA VERSUS MANNER-EUROOPPA

2. 1. UUDET SUURVALTAKUVIOT

Politiikan ja talouden vuorovaikutus

Medlicottin mielestä Iso-Britannian ensimmäisen maailmansodan jälkeistä ulkopoliittikkaa pystyi kuvaamaan vain "merkityksettömillä yleistyksillä".¹ Brittien ulkopoliitikalle voitiin kuitenkin löytää linja, joka näytti perustuneen tasapainon löytämiseen. Ison-Britannian ulkopoliitiikan perustana oli vuosina 1920-1921 keskustelu siitä, mitä etuja oli uhrattava, jotta saavutettaisiin toisia ja mitä nämä toiset edut olivat. Palveliko strateginen eristäytyminen näitä päämääriä paremmin kuin sitoutuminen?² Britit yrittivät toisin sanoen selvittää tasapainoilun avulla sodanjälkeisessä Euroopassa.

Vanha tasapainoilumalli ei enää välttämättä ollut käyttökelpoinen. Sotaa edeltänyt voimatasapaino oli romahtanut Euroopassa. Iso-Britannia toivoi voivansa rakentaa sen tilalle uuden järjestyksen, jolle se halusi rauhankonferenssin luovan kehykset. Näissä kehyksissä Ranskalle annettaisiin jonkin verran alue-etuja ja Saksaa ja Neuvosto-Venäjää heikennettäisiin, mutta ei syyllistettäisi perin pohjin. Britit pitivät parhaana, että Neuvosto-Venäjä otettaisiin osaksi valtioiden yhteisöä ja että Saksalle tehtäisiin maltillisia myönnytyksiä Versailles'n rauhan keventämiseksi. Britit eivät sinänsä olleet huolissaan Itä-Euroopan kehityksestä, vaan he kantoivat huolta siitä, miten idän kehitys vaikuttaisi Länsi-Eurooppaan: tämän vuoksi Saksan ja Neuvosto-Venäjän mahdollinen yhteistyö erityisesti Puolaan liittyen huolestutti sitä. Britit pelkäsivät, että Ranskan ankara Saksanpolitiikka ajaisi Saksan venäläisten käsiin. Brittien suunnittelemiin kehyksiin kuului myös Keski-Eurooppaan - Tonavan alueelle - muodostettava liittovaltio. Lisäksi liittoutuneet olisivat keskenään yhteistyössä. Rauhankonferenssi ei kuitenkaan luonut tällaisia

¹ Medlicott, W.N., *British Foreign Policy since Versailles 1919-1963*. 2.painos. Lontoo 1968, xiii.

² Ferris, John Robert: *Men, Money and Diplomacy: The Evolution of British Strategic Policy 1919-1926*. New York 1989, 93.

kehyksiä brittien mielestä.¹

Ison-Britannian ulkopoliitiikan peruseräite ei siten muuttunut ratkaisevasti sodan jälkeen. Muutos oli sen sijaan tapahtunut sen suuntaviivoja taustoittavissa tekijöissä. Tutkittaessa brittien sodan jäkeistä asemaa on päädytty kahdenlaisiin tulkintoihin: Toisaalta on väitetty, että Ison-Britannian painoarvo nousi ja toisaalta on tultu siihen tulokseen, että maa alkoi olla hiipuva suurvalta.

Ison-Britannian politiikan yleislinjaan vaikutti se, että maan suhteellinen painoarvo suurvaltana oli maailmansodan seurauksena laskenut. Uudeksi suurvallaksi nousi Yhdysvallat. Muutoksen dramaattisuutta vähensi se, että Euroopassa Ison-Britannian heikentyminen ei ollut kuitenkaan moneen vuoteen sodan jälkeen havaittavissa, sillä entiset suurvallat Saksa, Itävalta-Unkari ja Venäjä olivat menettäneet asemansa.²

Toisaalta on arvioitu, että Iso-Britannia oli monessa suhteessa sodan jälkeen paremmassa asemassa kuin yleisesti on ymmärretty. Hän ei yhdy väitteeseen siitä, että 1920-luku olisi ollut merkittävästi alaspäin vievä etappi brittien suurvalta-aseman hiipumisprosessissa. Verrattuna muihin Euroopan valtioihin se oli suhteellisen vahva sodan jälkeen: Ranska oli kärsinyt sodassa enemmän kuin britit, joiden asemaa vahvisti vielä se, että vanhat opponentit Saksa ja Venäjä olivat haavoittuneet vakavasti. Sotilaallisesti Iso-Britannia oli myös hyvin vakaa 1920-luvulla.³

On myös todettu, että tässä vaiheessa näkyvämpi muutos tapahtui brittien asemassa taloudellisena suurvaltana. Iso-Britannian taloudellinen asema heikkeni sodan seurauksena ja tämä heijastui maan ulkopoliittikkaan. Brittien tavoitteena oli kansainvälisen kaupan elvyttäminen Keski- ja Itä-Euroopassa. Taloudellisten intressien onkin katsottu

¹ Ferris 1989, 103-104.

² McKercher, Brian: *Wealth, Power and the New International Order: Britain and the American Challenge in the 1920's*. *Diplomatic History* vol. 12 4/1988, 412; Sundbäck, Esa: *Suomen rooli Englannin interventio-politiikassa 1918-1921*. Yleisen historian lisensiaatintutkielma Turun yliopiston historian laitoksella 1992, 12.

³ Lee, Stephen J.: *Aspects of British Political History 1914-1995*. Routledge London & New York 1996, 135-136. Leen ja McKercherin arviot eivät itse asiassa poikkea toisistaan kovin ratkaisevasti, sillä McKercher ei täysin tyrmännyt sitä, etteikö Iso-Britannia olisi vielä 1920-luvulla ollut merkittävä voima Euroopassa.

selittäneen brittien sotaa seurannutta ulkopoliitiikkaa osittain enemmän kuin pelkät poliittiset tekijät.¹

Britit otaksuivat pääsevänsä tavoitteeseensa, talouden elpymiseen ja -sitä edellyttävään-tasapainopoliitiikkaan eliminoimalla niitä uhkaavat vaarat. Näitä vaaroja olivat Saksa ja bolshevismi. Saksan rankaiseminen ja bolshevikkien hallitseman Venäjän eristäminen takasivatkin brittien mielestä normaalien kauppasuhteiden elpymisen.²

Vielä rauhansopimusta laadittaessa myös brittien asenne Saksaa kohtaan oli ollut jyrkkä. Brittien politiikan muutokseen vaikutti osaltaan J.M. Keynesin rauhansopimuksen taloudellisia haittoja esittelevä teos³. Ison-Britannian hallitus saattoi Keynesin ajatuksilla perustella valitsemaansa uutta suuntaa.⁴ Kurssinmuutoksen taustalla oli kuitenkin myös muita syitä.

Vaikka brittien on arvioitu pitäneen Saksan rankaisemista keinona tasapainottaa sodan jälkeinen Eurooppa, heidän on myös todettu halunneen estää Saksan täydellinen luhistuminen. Tällainen ajattelu koski paljolti taloudellista kehitystä. Pääministeri Lloyd George halusi ottaa Saksan ja myös Venäjän takaisin Euroopan kauppajärjestelmään, jotta brittien olisi ollut helpompi elvyttää kauppansa ja finanssitasapainonsa. Tämä politiikka huipentui vuonna 1922 järjestettyyn Genovan konferenssiin.⁵

Brittien politiikka Saksaa kohtaan tähtäsi siten sen elpymiseen ja "paluuseen kansojen joukkoon". Taustalla halun nostaa Saksa ei ollut ensisijaisesti Versailles'n rauhansopimusta kohtaan esitetty kritiikki - esimerkiksi Keynesin teos - , vaan syynä tällaiseen politiikkaan oli lähinnä brittien tarve elvyttää Euroopan talous niin, että he pystyivät käymään sen kanssa kauppaa. Ison-Britannian vienti saisi paremman aseman ja tätä

¹ Sundbäck 1992, 12-13.

² Bartlett 1989, 30.

³ Keynes, J.M.: *The Economic Consequences of the Peace*. New York 1920.

⁴ Hovi 1984, 24.

⁵ Reynolds, David: *Britannia Overruled. British Policy & World Power in the 20th Century*. New York 1991, 117.

kautta maan mittava työttömyys saataisiin kuriin.¹ Voidaan myös kysyä, oliko Saksan elpymistä kannattavan politiikan taustalla halu liittää se muiden valtioiden yhteisöön siitä syystä, että näin Saksa olisi ikään kuin "kontrollissa" eikä se pääsisi levittämään tai omaksumaan liittoutuneille vaarallista politiikkaa.

Ranskan ja Ison-Britannian edut törmäävät

Pääministeri David Lloyd George (7.12.1916-23.10.1923) ja ulkoministeri Lordi Curzon (24.10.1919-23.1.1924) pitivät Ranskaa ensisijaisena uhkana voimatasapainon säilymiselle sodan jälkeen. Ranska ei uhannut Iso-Britanniaa suoraan vaan välillisesti Saksan kautta. Saksan ja Ranskan välisen voimatasapainon säilyttämisestä tulikin brittien ulkopoliittikan ensisijainen tavoite Euroopassa 1920-luvulla. Britit olivat tiedostaneet Ranskan huolestumisen Saksan takia sodan lopulta lähtien.²

Ranskan tavoitteena oli turvallisuuden takaaminen kuten briteilläkin, mutta sen menetelmät olivat erilaiset. Se turvasi ensimmäisen maailmansodan jälkeen edelleen liittopolitiikkaan. Taustalla oli Ranskan halu estää Saksaa nousemasta jälleen valtaan Euroopassa. Ranska koki Saksan turvallisuuspoliittisena ongelmana, koska Saksaa pidettiin häviöstään huolimatta periaatteessa vahvempana kuin Ranskaa. Ranska halusi varmistaa Saksan pysymisen rauhallisena, mihin se pyrki suhtautumalla Saksan rauhansopimukseen ehdottomuudella. Ranskan suhtautuminen entiseen viholliseen ei ollut kuitenkaan mustavalkoista ja ristiriidatonta, sillä saksanvastaisista toimistaan huolimatta Ranska halusi hyviä suhteita naapurusten välille.³

Useissa sodanjälkeisen Euroopan voimasuhteita arvioineessa tutkimuksessa on korostettu taloudellisten tekijöiden osuutta Ison-Britannian, Saksan ja Ranskan muodostamassa kolmiossa. Ranskan Saksan vastainen politiikka oli briteille uhkatekijä, koska se uhkasi Ison-Britannian taloutta. Johtuihan Iso-Britannian asenteen lieventyminen Saksaa kohtaan rauhansopimuksen jälkeen paljolti taloudellisista syistä. Iso-Britannia suhtautui hävinneeseen Saksaan maltillisesti vuoden 1918 jälkeen, koska sen täydellinen nujerta-

¹ Beloff, Max: Britains Liberal Empire 1897-1921. London 1969, 323.

² McKercher 1988, 417-418.

³ Hovi 1989, 177-179; Sundbäck 1992, 14,19.

minen olisi merkinnyt iskua Britannian taloudelle, jolle Saksan kauppa oli tärkeää. Ranska piti Saksan rauhansopimuksen pikaista ja täydellistä toimeenpanoa ja Saksan taloudellisen nousun estämistä tärkeänä. Britit puolestaan halusivat rauhansopimuksen voimaan mahdollisimman pian täysin päinvastaisesta syystä; he toivoivat, että kauppa pääsisi jälleen käyntiin. Ranskan asenne uhkasi myös toista brittien ulkopoliittikan teemaa eli rauhan ja tasapainon säilymistä. Suhtautuminen Saksaan jokoikin Ison-Britannian ja Ranskan eri leireihin sodan jälkeen.¹

Ison-Britannian Pariisiin lähettiläs Hardinge totesi muistelmissaan Ranskan olleen uuden vuosikymmenen alkaessa huolissaan tulevaisuudestaan:

*"At this time French were in a nervous and excited frame of mind over the question of reparations and disarmament, coupled with the prospect of a financial crisis in the near future affecting their whole economic and commercial prosperity. They were suspicious of England and openly accused us of not supporting them and of lending a too-willing ear to German views. There was not a truth in this, but it exasperated Curzon, who never understood the psychology of the French."*²

Ranskan menetykset ensimmäisessä maailmansodassa olivat huomattavat. Menetykset olivat suuret etenkin väestön osalta. Talous oli myös kärsinyt, mutta toisaalta mikään taloudellisista ongelmista ei todennäköisesti ollut ylipääsemätön. Ranskan poliitikoilta puuttui kuitenkin kykyä ja halua ongelmien korjaamiseksi. Maasta puuttui poliittista tahtoa puuttua ongelmiin, joiden ratkaisemiseksi olisi tarvittu uusien asenteiden omaksu- mista. Ranskan kolmannen tasavallan poliitikot olivat kuitenkin haluttomia uudistuksiin, koska ne eivät istuneet heidän ajattelutapaansa. Kolmannen tasavallan poliitikkoja on kuvattu vanhakantaisen porvarillisiksi, joiden ajatusmaailma nojasi edelliselle vuosisa- dalle. He uskoivat että vaikeuksista päästäisiin yksityisomistuksen, alhaisen verotuksen ja Saksan maksamien sotakorvausten avulla.³

¹ Medlicott 1968, 2-3; Orde, Anne: Great Britain and the International Security 1920-1926. London 1978, 6; Sundbäck 1992, 14-15.

² Lord Hardinge of Penshurst: Old Diplomacy. Lontoo 1947, 253.

³ Kitchen, Martin: Europe between the Wars. Singapore 1994, 209-210.

Italia - tappiorauhassa "suurvallaksi"

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Italian asema Euroopan valtioiden joukossa muuttui. Ennen sotaa Italia oli kuvailtavissa "yhdeksi monista" Euroopan päävaltioista - niidenkin joukossa melko vähäpätöiseksi, mutta sota ja sitä seurannut Versailles'n rauha muuttivat tilanteen. Italia nousi nyt suurvaltakategoriaan Ison-Britannian ja Ranskan rinnalle Saksan, Itävalta-Unkarin ja Venäjän romahdettua ja Yhdysvaltojen vetäytyttyä Euroopan poliittiselta areenalta.¹

Uusi asema osana sodan voittaneita liittoutuneita ei tuonut Italialle niin paljon etua kuin se oli olettanut. Italialle oli vuonna 1915 liittynyt ensimmäiseen maailmansotaan liittoutuneiden puolella, kun sille oli luvattu Lontoon sopimuksessa alue-etuja. Liittoutuneiden voitto ei kuitenkaan tuonut Italialle sen kaipaamia etuja.² Rauhankonferenssissa Italia vaati itselleen myös Fiumea, jonka se oli miehittänyt sodan loppuvaiheessa. Liittoutuneet eivät olleet kuitenkaan antaneet Fiumesta Lontoon sopimukseen verrattavaa lupaus. Tästä huolimatta Italia halusi antaa sen kuvan, että sitä oli petetty, kun sen vaatimuksiin ei vastattu.³ Vaikka Italian asema sodan jälkeen muuttui, se ei kohonnut "oikeaksi" suurvallaksi. Sen sijaan Italiasta oli tullut suurvalta vain lainausmerkeissä, eikä rauhaakaan mielletty muuksi kuin tappiorauhaksi.

Pariisin lähettiläskonferenssi

Briteillä oli 1920-luvulla melko vapaat kädet toimia Euroopassa, sillä Yhdysvallat, joka oli kohonnut maailmanvallaksi, oli vetäytynyt Euroopasta eikä ollut Kansainliiton jäsen.⁴ Kansainliiton ja lisäksi Isolla-Britannialla ja muilla liittoutuneilla oli käytettävissään toisena organisaationa Pariisissa toiminut lähettiläskonferenssi. Rauhankonferenssin jälkeen liittoutuneet halusivat luoda rauhansopimusten toteutumista valvovan koneiston. Avainasemaan nousi Pariisissa olevien liittoutuneiden diplomaattien muodostama

¹ Malfer, Stefan: Wien und Rom nach dem Ersten Weltkrieg. Wien 1978, 11.

² Kitchen 1994, 133.

³ Morgan, Philip: Italian Fascism 1919-1945. Basingstoke 1995, 28.

⁴ McKercher 1988, 440.

valtuuskunta. Rauhankonferenssi päätti 13.12.1919 Pariisin lähettiläskonferenssin perustamisesta ja konferenssi aloitti työnsä vuoden 1920 alussa, kun Versaillesin rauhansopimus oli astunut voimaan.¹

Alunperin Pariisin lähettiläskonferenssin tehtävänä oli rauhansopimusten tekninen valvominen eikä niinkään poliittisten kysymysten pohtiminen, mutta se joutui ratkaisemaan lopulta myös poliittisiksi luokiteltavia kysymyksiä. Heti konferenssin aloitettua toimintansa se joutui käsittelemään Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksiin liittyviä asioita.²

Isolla-Britannialla oli Pariisin lähettiläskonferenssin ja Kansainliiton jäsenmaana mahdollisuus puuttua Burgenlandin kiistaan. Liittoutuneiden hallitukset eivät yksin - ehkä Italiaa lukuunottamatta - halunneet sitoa voimiaan ja aikaansa Burgenlandin tapaiseen kysymykseen. Lähettiläskonferenssi oli ainakin Foreign Officen mielestä sopiva foorumi käsittelemään asiaa. Konferenssin merkitys olikin keskeinen Burgenlandin kysymyksen prosessissa, kun taas Kansainliiton rooli oli melko vähäinen lukuunottamatta vuosia 1922-23. Kansainliiton ja lähettiläskonferenssin suhteet olivat jossain määrin ongelmalliset, koska molemmat organisaatiot käsitelivät samantyyppisiä kysymyksiä.³

Ison-Britannian edustajana lähettiläskonferenssissa oli vuosina 1920-1922 Foreign Officesta Pariisin suurlähettilääksi siirtynyt Lordi Hardinge of Penshurst. Hän kuvasi muistelmissaan konferenssin toimintaa:

" This conference had been appointed by the signatory powers of the Treaty of Versailles to carry out the provisions of the Treaty and to decide upon all questions that might arise therefrom. It consisted solely of representatives of the four Allied Great Powers and sat under the Presidency of Jules Cambon, ex-ambassador in Berlin, and an old friend of mine. The conference was carried out in French, but what caused so much delay was the translation which had to be made into English, formerly for the benefit of Lord Derby and for Wallace, the American Ambassador, owing to their ignorance of the French

¹ Heideking, Jürgen: Areopag der Diplomaten. Die Pariser Botschafterkonferenz der alliierten Hauptmächte und die Probleme der Europäische Politik 1920-1931. *Historische Studien* Heft 436. Husum 1979, 19.

² Heideking 1979, 13; DBFP XXI, v.

³ Armstrong, D., Lloyd, L., Redmond, J.: From Versailles to Maastricht. *International Organisation in the Twentieth Century*. Hongkong 1996, 34-35, 37.

*language.”*¹

Liittoutuneilla oli myös oma lähettiläskonferenssin alainen organisaationsa, joka toimi Burgenlandintärkeimmässäkaupungissa Sopronissa. Rauhankonferenssin Burgenlandiin lähettämä liittoutuneiden sotilaskomissio sai kesällä 1921 korkeamman statuksen, kun se muutettiin Trianonin rauhansopimuksen ratifiointin yhteydessä kenraalikomissioksi.² Ison-Britannian edustajana sotilaskomissiossa ja kenraalikomissiossa toimi kenraali Gorton.

2.2. ISO-BRITANNIA JA TONAVAN ALUE: TALOUDEN JA POLITIIKAN JÄRJESTYS

Ranskan ja Italian kanssa samassa virrassa - vastavirtaan?

Käsiteltäessä brittien suhteita entisen kaksoismonarkian perillisvaltioihin, tulee väistämättä esiin myös Ranskan ja Italian harjoittama politiikka. Ranska ja Ison-Britannia pitivät aluksi liittovaltion perustamista parhaana ratkaisuna Tonavan alueen ongelmiin. Kaksoismonarkian tilalle perustettava liittovaltio olisi ollut Habsburgien valtakunnan kaltainen valtio ilman Habsburgeja. Suunnitelma osoittautui kuitenkin mahdottomaksi, koska kaksoismonarkian perillisvaltiot halusivat nyt vahvistaa uutta itsenäisyyttään. Erityisesti Italia vastusti liittovaltio-hanketta. Se halusi estää liittovaltion syntymisen ja Habsburg-restauraation. Koska Italia vastusti liittovaltion syntymistä, se halusi torjua myös Itävallan ja Unkarin välisen yhteistyön, jonka se pelkäsi johtavan maiden keskinäiseen liittoutumiseen.³

Liittovaltion avulla olisi yritetty ilmeisesti sovittaa yhteen suuren kokonaisuuden edut ja kansallisvaltioiden hyöty. Samaan tähtäävänä ajatuksena voidaan pitää ehdotusta Tonavan alueen vapaakaupasta. Esimerkiksi brittien parlamentin alahuone käsitteli helmikuussa 1920 - Trianonin rauhansopimuksen käsittelyn ollessa ajankohtainen - vapaan kaupankäynnin tarvetta entisen kaksoismonarkian alueella. Sir Donald Macleanin mielestä itäisen Keski-Euroopan joutuminen taloudelliseen kaaokseen oli estettävä

¹ Lord Hardinge of Penshurst, 252.

² Gruber 1994, 19, 22.

³ Kitchen 1994, 13; Malfer 1978, 24, 46.

vapaakaupalla:

*"In the old Austro-Hungarian Empire there was complete free trade, if I remember rightly, in all parts of it, but now we are doing nothing but creating new centres of irritation - we are causing dissension and bringing about an economically chaotic condition. The only method I can see of avoiding that is for the signatories to the Treaty to provide that there shall be within these new areas a complete free interchange of goods - that there shall be in fact what we call Free Trade."*¹

Britit näyttivät suhtautuvan Tonavan alueen rauhallisuuteen välillisesti eikä niinkään itseisarvoisesti. He olivat sodan aikan havainneet Habsburgien valtakunnan alueen merkittäväksi Euroopan valtasuhteiden kannalta. Iso-Britannia piti tärkeänä estää Saksan ja Tonavan alueen yhdessä Venäjän kanssa muodostaman mantereen kattavan blokin syntymisen. Aluksi britit pitivät kaksoismonarkian säilyttämistä valtiomuodostelmana parhaana takeena Saksan tai Venäjän ekspansiota vastaan. Habsburg-valtakunnasta olisi tehty eräänlainen "Commonwealth", jotta aikaisemmat kansalliset ja sosiaaliset ristiriidat olisi saatu kitkettyä pois.²

Kun kaksoismonarkian säilyttäminen oli poissuljettu vaihtoehto, oli etsittävä toinen ratkaisu. Kaksoismonarkian alueen järjestäminen uudelleen joukoksi itsenäisiä valtioita herätti kysymyksen näiden maiden elinkelpoisuudesta ja esimerkiksi kauppasuhteiden järjestämisestä. Niiden parantamiseksi - Saksan ja Venäjän vaikutuksen poissulkemiseksi - brittien oli omaksuttava "viileän ja puolueettoman välittäjän" rooli.³

Ranska tavoitteli liittopolitiikkansa avulla Keski-Euroopan vakauttamista rauhan-konferenssin sanelemassa hengessä. Päämääränä oli turvata Ranskan intressit Saksan ja Neuvosto-Venäjän kysymyksissä. Toisin sanoen Saksan ja Itävallan Anschluß oli estettävä vähentämällä Saksan haluja siihen ja toiseksi bolshevikkien uhka oli torjuttava. Entisen kaksoismonarkian alueelle muodostettavan liiton tarkoitus oli myös - eikä vähiten

¹ The Hungarian Question in British Parliament 1933, Sir Donald Maclean alahuoneessa 12.2.1920, 24-25.

² Recker, Marie-Luise: England und der Donauraum 1919-1929. Probleme einer europäischen Nachkriegsordnung. Ernst Klett Verlag 1976, 10.

³ Recker 1976, 11. Sitaatti Reckerin mukaan: Cab 29/2 P 52 FO Memorandum vuoden 1918 lopussa.

- estää Isoa-Britanniaa ja Italiaa toteuttamasta omia suunnitelmiaan Tonavan alueella.¹

On mahdollista pohtia, oliko Tonavan alueella samanlainen välineellinen merkitys briteille kuin "Elben itäpuolella": Tonavan alue sinänsä ei ollut kiinnostava, mutta siellä tapahtuva poliittinen ja strateginen merkitys oli tärkeä siltä kannalta, miten se tuli vaikuttamaan läntisen Euroopan tilanteeseen.

Ison-Britannian suhdetta Tonavan alueeseen on tutkittu useimmiten talouden näkökulmasta. Perusteena näille teemoille etenkin Itävallan osalta on ollut Itävallan tarve ulkomaisiin luottoihin, joita britit osaltaan olivat myöntämässä.² Taloutta on kuitenkin tarkasteltu omana ilmiönään; se on harvemmin yhdistetty politiikkaan. Mikä sitten oli Tonavan alueen merkitys briteille? Oliko se ensijaisesti poliittinen vai taloudellinen?

Liittoutuneet alkoivat pian rauhanneuvottelujen jälkeen kilpailla Tonavan alueella saadakseen taloudellista ja poliittista vaikutusvaltaa entiseltä Habsburg-alueelta. Ranskan ja brittien politiikka törmäsi myös täällä. Ranska ja Iso-Britannia katselivat Tonavan alueen maita eri silmin: Ranskan kiinnostuksen ollessa luonteeltaan poliittista brittien kiinnostus oli taloudellista. Ison-Britannian mielestä poliittinen vakaus oli ehto talouden jälleenrakentamiselle. Ranska puolestaan piti taloudellisia toimenpiteitä ehtona Versailles'n turvaamiseksi.³ Tämän logiikan mukaan Briteille politiikka oli ehto taloudelle, kun taas Ranskalle talous oli ehto politiikalle.

Britit eivät kuitenkaan jääneet politiikan suhteen passiivisiksi, vaikka se oli heille väline. He vaikuttivat esimerkiksi Unkarin politiikkaan: Horthyn valtaannousuun ja Friedrichin syrjäyttämiseen. He vesittivät Ranskan suunnitelman Tonavan liittovaltiosta. Ranskan näkökulmasta "syytöslistalle" nousi myös sen ja Unkarin välisten neuvotteluiden epäonnistuminen. Lisäksi britit vaikuttivat pikku ententen lopulliseen muotoon. Primääristi taloudellisena tavoitteena briteillä oli kuitenkin Tonavan talousalueen yhtenäistäminen eli

¹ Adám, Magda: *The Little Entente and Europe (1920-1929)*. Budapest 1993, 49.

² Esimerkiksi: Bosek, Eva Maria: *Die Diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und Grossbritannien (1922-1924)*. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1974.; Recker 1976.

³ Adám 1993, 50.

vapaan kaupankäynnin mahdollistaminen. Italian hallitus tuki brittien pyrkimyksiä, vaikka sillä oli toisaalta erimielisyyttä heidän kanssaan. Italian motiivina brittien tukemiseen oli Ranskan vastustaminen.¹

Neutraalimman tulkinnan mukaan Isoa-Britanniaa ei yleisesti pidetty kovin kiinnostuneena Tonavan alueeseen ja sen suhtautuminen on nähty puolueettomana. Britit itse pitivät tehtävänäään Tonavan alueella toimia tasoittajina ja välittäjinä. Isoon-Britanniaan verrattuna Ranska ja Italia edustivat toisenlaista politiikkaa: Italian politiikkaa hallitsivat ekspansiviset tavoitteet Keski-Euroopassa ja Ranska sitoi itsensä Tonavan politiikkaan liittopolitiikallaan.²

Ison-Britannian rooli Itävallan kannalta selvisi pian ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Iso-Britanniaa pidettiin Itävallassa hyvántahtoisena, mutta liittolaisena mahdottomana maana. Liittolaista briteistä ei saanut heidän luoksepääsemättömyytensä takia. Iso-Britannia oli varsin etäinen, mutta potentiaalisesti hyvänä liittolaisena pidetty suurvalta.³

Itävalta sai brittien kabinetissa huomiota useimmiten talouskysymysten yhteydessä. Kysymys oli Itävallan *Lebensfähigkeitista*, jonka toteutumisessa britit näkivät poliittista merkitystä. Tammikuussa 1922 kabinetissa todettiin, että Itävallan romahtamisella oli enemmän poliittista kuin taloudellista merkitystä. Itävallan taloudellinen romahtaminen olisi merkinnyt arvioiden mukaan paitsi nälänhätää ja anarkiaa, myös Anschlußin vaaraa. Tästä puolestaan voisi seurata se, että Itävallan naapurimaat saattaisivat ryhtyä sotaan Itävaltaa vastaan.⁴

Vaikka Keski-Euroopalla ei ollut Ison-Britannian ulkopolitiikassa merkittävää osaa eikä se kiinnostanut brittejä ensisijaisesti, brittihallitukset tiedostivat "Itävallan tarpeen riippumattomuuteen ja itsenäisyyteen." Itävallan ja Ison-Britannian kahdenkeskisten sopi-

¹ Adám 1993, 50-51. Adám perustaa tutkimuksensa suurelta osin ranskalaiseen näkökulmaan; tällöin hän tavallaan saa brittien politiikan vaikuttamaan "syntilistalta".

² Beer, Siegfried: Der "unmoralische" Anschluß. Britische Österreichpolitik zwischen Containment und Appeasement 1931-1934. Böhlau 1988, 5.

³ Beer 1988, 6.

⁴ CAB Conclusions 23/29 4/22 (2) 26.1.1922.

musten sarja jatkuikin aina 1930-luvun alkuun.¹ Käytännössä tämä tarkoitti sopimuksia brittien antamasta talousavusta, jolla britit pyrkivät pitämään Itävallan osaltaan elinkelpoisena ja siten itsenäisyyteen pystyvänä.

Tonavan alueella brittien politiikan motiivit eivät perustuneet täysin primääristi talouteen. Talous oli väline, jolla saattoi ohjata suotuisaa poliittista kehitystä. Liittoutuneilla oli Euroopassa kaksi tavoitetta: Saksan nouseminen suurvallaksi oli estettävä. Tähän liittyi osaltaan Keski-Euroopan yhdistymiskehityksen estäminen, mikä tarkoitti käytännössä Anchlussin ja Habsburg-restaraation torjumista. Toiseksi liittoutuneiden oli estettävä bolshevismien leviäminen. Keski- ja Kaakkois-Euroopan tehtävänä oli toimia sen puskurina. osittain juuri luotto- ja pääomapolitiikan avulla liittoutuneet arvioivat voivansa torjua nämä uhkakuvat.²

Brittien motiivit on mahdollista nähdä eri tavoin näkökulmasta riippuen. Todennäköisesti Saksan kohdalla on yksinkertaisempaa korostaa talousvaikuttimien tärkeyttä kuin Tonavan alueella. Saksa oli ilmeisesti otollisempaa talousaluetta kuin Tonavan alue, jonka suhteen talouden esiintymistä joko ensisijaisena tai välineellisenä motiivina voi pohtia hyvin pitkällisesti. Toisaalta ei kuitenkaan sovi kieltää sitä, että entinen kaksoismonarkian alue oli sodan jälkeen periaatteessa avoin taloudelliselle interventiolle ja toisaalta myös Saksan suhteen talous saattoi yhtä hyvin olla myös keino kontrollin säilyttämiseen.

Pikku entente

Tšekkoslovakia ja Jugoslavia olivat liittoutuneiden ohella eräs toimija Burgenlandin kysymyksessä. Entisen kaksoismonarkian perillisvaltiot olivat toisiinsa nähden erilaisessa asemassa suhteessa voittaneisiin liittoutuneisiin. Tšekkoslovakia, Jugoslavia ja Romania eli pikku entente-maat olivat voittajia Itävaltaan ja Unkariin nähden, koska ne tavallaan valtioina syntyivät ja hyötyivät maailmansodassa Itävallan ja Unkarin menettäessä entisen asemansa. Itävalta ja Unkari hävisivät paitsi liittoutuneille myös muille seuraaja-

¹ Beer 1988, 7-8.

² Teichova, Alice: Kleinstaaten im Spannungsfeld der Großmächte. Wirtschaft und Politik in Mittel- und Südosteuropa in der Zwischenkriegszeit. Wien 1988, 77.

valtioille menettämällä merkittäviä osia alueistaan ja väestöstään. Tämä jako vaikeutti osaltaan Tonavan alueen maiden suhteita.¹

Sodan seurauksena hyötyneet seuraajavaltiot kohtasivat kuitenkin samoja ja jopa yhtä suuria ongelmia kuin suuria menetyksiä kohdannut Unkari. Ne perivät monikansallisen Habsburg-valtakunnan kansallisuusongelmat, kun taas Itävalta ja Unkari olivat kaksoismonarkian seuraajavaltioista etnisesti homogeenisimmat. Tähän oli syynä se, että esimerkiksi Unkari menetti rajoiltaan kaikki ei-unkarilaiset alueensa. Kansallisuusongelmia jäi kuitenkin myös Unkariin.²

Pikku ententea käsittelevässä kirjallisuudessa on mielenkiintoisella tavalla käsitelty liittoutuman syntyä ja tarkoitusta kahdesta näkökulmasta: pikku entente - maiden omasta näkökulmasta ja sen lisäksi liittoutuneiden kannalta.

Pikku entente oli ensimmäisen näkökulman mukaan hyödyllinen liittoutuneille jäseniensä omaksuman politiikan takia. Unkarin naapurimaiden Tšekkoslovakian ja Jugoslavian vuonna 1920 muodostaman pikku ententen tarkoituksena oli Unkarin eristäminen ja sen revanssihalujen torjuminen. Pikku ententen tavoitteena oli estää Habsburgien nousu uudestaan valtaan. Taustalla piilivät suurvaltojen, etenkin Ranskan intressit. Liittoutuneet toivoivat Versailles'n rauhansopimuksen luoman tilanteen säilyvän ja status quo'on pyrkivä pikku entente tuki tätä tarkoitusta. Se toimi puskurina sekä Saksalle että Venäjälle. Unkari oli eristetty ja käytännössä vailla mahdollisuuksia toteuttaa "kostohaluaan".³

¹ Pauley, Bruce F: The Social and Economic Background of Austria's lebensfähigkeit. Teoksessa *The Austrian Socialist Experiment. Social Democracy and Austromarxism 1918-1934*. Toim. Anson Rabinbach. Boulder 1985, 22-23.

² Deak, István: The Social and Psychological Consequences of the Disintegration of Austria-Hungary in 1918. *Österreichische Osthefte* Jahrgang 22 Wien 1980, 28; Nagy, Zsuzsa L.: Revolution, Counterrevolution, Consolidation. Part II. Teoksessa: *A History of Hungary*. Toim. Peter F. Sugar, Péter Hanák, Tibor Frank. Bloomington 1990, 314.

³ Hanák, Peter: Die Geschichte Ungarns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Essen 1988, 219.: Berend, Ivan T. & Ranki, György: The Horthy Regime (1919-1944). Teoksessa *A History of Hungary*. Toim. Ervin Pamlennyi. London & Wellington 1975, 477.

Toisesta näkökulmasta tarkasteltuna Ranska nähdään Tonavan liittopoliitiikan alkuunpanijana, joka halusi sanella myös sen, millaisia intressejä perillisvaltioilla tuli olla. Ranska kiinnostui vuoden 1920 alussa Tonavan alueesta. Käännekohtana on pidetty Ranskan poliittisen johdon vaihtumisella tammikuun 1920 vaalien jälkeen. Ajatus entisen kaksoismonarkian alueen käyttämisestä puskurina Saksaa ja Neuvosto-Venäjää vastaan sai todellista kannatusta. Tonavan alue oli otettava Ranskan kontrolliin, jotta Ranska pääsisi vaikuttamaan alueen maiden politiikkaan Saksaa ja Neuvosto-Venäjää kohtaan. Tavoitteena oli liittoutuman muodostaminen kaksoismonarkian perillisvaltioista. Suurisuuntaisemman suunnitelman mukaan liittoon kuulusivat Itävalta, Unkari, Tšekkoslovakia, Jugoslavia ja Romania. pienemmän vaihtoehdon mukaan Unkari, Romania ja saksalaisvastaisena tunnettu Puola. Näin Saksan ekspansio idässä saataisiin estettyä ja bolshevismien leviäminen länteen tukahdutettua. Ranskan intresseissä oli tukea Unkaria ennemminkin kuin Itävaltaa. Osasyynä tähän oli Itävallan "häilyväisyys" ja potentiaalinen vaara liittymisestä Saksaan.¹

Pikku ententen syntyminen on esimerkki Ison-Britannian, Ranskan ja Italian intresseistä itäisessä Keski-Euroopassa. Yhtäältä on havaittavissa alueen valtioiden oman poliittisen toiminnan vaikutus liiton syntyyn, toisaalta taas liittoutuneiden. Ranskan rooli sekä Unkarin että sitä vastustavan pikku ententen tukijana vaatii oman selityksensä.

Pikku ententen perustamisen aikaan Ranska neuvotteli pikku ententen päävihollisen, Unkarin kanssa. Ranskan ja Unkarin neuvottelut lähensivät Tšekkoslovakiaa, Jugoslaviaa ja Romaniaa toisiinsa. Maat eivät kuitenkaan olleet yksimielisiä linjastaan. Tšekkoslovakian ja Jugoslavian välinen sopimus allekirjoitettiin 14.8.1920. Sopimuksen myötä syntyi pikku ententen perusta, joka tähtäsi Trianonin rauhansopimuksen ylläpitoon.² Pariisissa havaittiin, että pikku entente oli omaksunut Ranskan vastaisen luonteen, josta britit ja Italia saattoivat hyötyä. Brittidiplomatia tuki voimakkaasti pikku ententen syntymistä: pikku entente oli tuki Ranskan ja Italian hallituksia vastaan.³ Romania ei aluksi liittynyt pikku ententeen, mutta pian entisen keisarin paluuyrityksen - Unkarin

¹ Adám 1993, 48-52. Ranskan ja Unkarin yhteistyötä käsitellään tarkemmin työn myöhemmässä vaiheessa.

² Adám 1993, 90-91.

³ Adám 1993, 94.

kuninkaan paluuyrityksen Unkariin - jälkeen huhtikuussa 1921, Romanian pääministeri Take Ionescu allekirjoitti sopimuksen Tšekkoslovakian ja Jugoslavian kanssa.¹

3. FOREIGN OFFICE SODAN JÄLKEEN

3.1. RAUHANAIKAISEEN JÄRJESTYKSEEN

Maailmansodan aikana Foreign Officen poliittinen merkitys oli vähentynyt, mutta rauhanprosessin odotettiin nostavan sen asemaa jälleen. Foreign Officen työ ei kuitenkaan päässyt parrasvaloihin pääministeri Lloyd Georgen näkyvän roolin takia. Lloyd Georgen ja Foreign Officen välinen suhde ei ollut ongelmaton. Pääministerin Foreign Officea kohtaan osoittaman negatiivisen asennoitumisen taustalla oli yleisen mielipiteen epäluottamus ammattidiplomatiaa kohtaan.²

Ensimmäisinä vuosina maailmansodan päättymisen jälkeen Foreign Office muuttui, mutta ei niin paljon kuin oli odotettu. Radikaaleimmat toivomukset koskivat diplomatian ja ulkoasiainhallinnon muuttamista demokraattisemmaksi. Maltillisemmat puolestaan olettivat siirtymisen sota-ajan organisaatiosta rauhan-ajan järjestykseen luovan mahdollisuuden modernisoimiseen ja rationalisoimiseen. Perusteellisinta muutosta vaati radikaalien parlamentin jäsenten muodostama Union of Democratic Control.³

Pariisin rauhankonferenssin aloitettua toimintansa Foreign Officen uudelleen organisointi vaikeutui. Rauhankonferenssin takia briteillä oli käytännössä kaksi ulkoasiainhallinnon saarekettä: Pariisissa ja Lontoossa. Balfour johti toimintaa Pariisissa lordi Hardingen ja Sir Eyre Crowen avulla. Lontooseen oli jäänyt lordi Curzonin Foreign Office. Balfouria ei pidetty muutoksia aikaansaavana henkilönä, joten Curzon vastaanotettiin toiveikkaana uudistusmielisissä piireissä - siitäkin huolimatta, että hänet tunnettiin

¹ Adám 1993, 134.

² Maisel, Ephraim: *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926*. Brighton 1994, 1-2. Maisel antaa teoksessaan kritiikin sävyttämän kuvan brittien ulkopoliittikan johdosta.

³ Steiner, Zara, Dockrill, M.L.: *The Foreign Office Reforms, 1919-21*. *The Historical Journal* Volume 17, 1. 1974, 131-133.

sisäpolitiikassa reaktionäärisenä voimana. Curzonin odotettiin olevan tarpeeksi vahva saamaan aikaan todellisia uudistuksia ja johdattamaan diplomatian lähemmäksi demokraattisia suuntauksia. Foreign Officen jakautuminen tähän aikaan Pariisiin ja Lontoon siipiin vaikeutti kuitenkin näiden toiveiden toteutumista.¹

George Nathaniel Curzon (1857-1925), markiisi Curzon of Kedleston oli *Maiselin*² mukaan pikemminkin intellektuelli kuin toiminnan mies. Häntä saattoi kuvata politiikan suhteen enemmän valitsijaksi kuin aloitteelliseksi: hän ei itse ollut poliittisten suuntien muodostaja, vaan hänelle oli tyypillistä valita hänelle esityistä linjoista sopiva. Curzonilla oli vaikeuksia visioda tulevaisuutta ja hän odotti apulaistensa tekevän ehdotuksia päätösten suhteen. Curzonin ulkopolitiikka oli siksi pettymys hänen kollegoilleen. Näiden ominaisuuksien takana ei niinkään ollut kokemattomuus ulkoasioiden hoidosta ja hallinnosta, vaan ennemminkin hänen taustastaan. Vaikka Curzon oli tällä tavoin riippuvainen alaisistaan, hän ei kuitenkaan osannut delegoida heille vastuuta. Hän ei uskonut muiden pystyvän ilmaisemaan ulkoministerin näkemyksiä. Lisäksi hänen suhteensa Foreign Officen virkakuntaan oli ongelmallinen myös siitä syystä, että hän asettui itse selvästi sen yläpuolelle.³

Ensimmäiseksi Foreign Office riisuttiin sodanaikaisesta asustaan. Esimerkiksi War Department, joka oli sodan aikana perustettu nopeuttamaan Foreign Officen poliittista työtä, lakkautettiin syksyllä 1920. Sen työtä jatkoivat Foreign Officen maantieteellisin perustein jaetut osastot Eastern-, Western- sekä uudet Central- ja Northern Department.⁴ Central Department käsitteli Itävaltaa ja Unkaria koskevia asioita.

Jo ennen siirtymistään rauhanajan järjestykseen Foreign Officen oli ratkaistava ongelma, joka koski Foreign Officen ja Diplomatic Servicen suhteita toisiinsa. Sodan jälkeen ne yhdistettiin. Vuoteen 1919 saakka "Whitehallin" ja diplomaattikunnan edustajilla oli

¹ Maisel 1994, 7; Steiner, Dockrill 1974, 134.

² Maisel on antanut Curzonista varsin kriittisen kuvan käsitellessään Foreign Officea 1920-luvun kynnyksellä ja sen alussa.

³ Maisel 1994, 31-34.

⁴ Maisel, 7; Steiner, Dockrill 1974, 134.

toisistaan erillinen urakehitys, vaikka he suorittivat periaatteessa saman tutkinnon.¹ Lähetystöihin nimitettiin harvoin virkakuntaa varsinaisen diplomaattikunnan ulkopuolelta. Pariisin ja Washingtonin lähetystöt tekivät tässä suhteessa usein poikkeuksen: esimerkiksi vuosina 1918-1920 Pariisin lähettiläänä oli konservatiivipoliitikkona tunnettu lordi Derby ja vuosina 1922-1928 Crewen markiisi, joka tunnustautui liberaaliksi. Jos nimitys-politiikassa kuilu ulkoasiainhallinnon ja "maallikkojen" välillä säilyi, ei se kadonnut myöskään ulkoasiainhallinnon sisällä eri suuntien, Whitehallin virkamiehistön ja diplomaattien välillä.²

Foreign Officen päätehtävänä oli kerätä tietoa ja arvioida sitä ammattimaisesti. Toiseksi sen tuli neuvoa menettelytavoissa sekä toteuttaa ulkoministerin ajamaa ulkopoliitikkaa tai tärkeimmissä kysymyksissä ministereiden komiteoiden ja itse kabinetin politiikkaa. Foreign Officen vaikutusvalta ulkopoliitikkaan vaihteli.³

Lisäksi Foreign Officen vastuunjakojärjestelmää muutettiin vuonna 1919. Uusi hallintojärjestelmä ei kuitenkaan toiminut hyvin, vaan osoittautui tehottomaksi. Ennen kaikkea se lisäsi alivaltiosihteerinä (permanent under secretary of state) toimivan Hardingen työtaakkaa. Seuraavana vuonna Hardinge sekä Crowe, Tyrrell ja Montgomery ehdottivat, että aikaisempi järjestelmä, jossa alivaltiosihteerin lisäksi oli kaksi apulaisalivaltiosihteerää (assistant under secretary) palautettaisiin ja näin Tyrrell jakaisi tehtävät Crowen ja Hardingen kanssa. Kaikki kolme - Hardinge Northern ja Eastern Departmentin johdossa, Crowe Western ja Central Departmentin ja Tyrrell Amerikan ja Kiinan osastojen johtajina - voisivat asioida suoraan ulkoministerin kanssa, joskin Hardingella alivaltiosihteerinä olisi siihen etuoikeus. Tällainen kolmijakoisuus Foreign Officessa jatkui vuoteen 1922, jolloin apulaisalivaltiosihteerien määrä lisättiin kolmeen.⁴

¹Steiner, Dockrill 1974, 137; Dilks 1984, 182.

² Dilks 1984, 190-191. Suurimman osan Burgenlandin kysymyksen ajasta Pariisin suurlähettiläänä oli kuitenkin ulkoasiainhallinnossa uransa luonut lordi Hardinge. Hän lienee ollut poikkeus myös siinä mielessä, että hän toimi sekä Whitehallissa että diplomaattipalveluksessa. Whitehallissa samana aikana Burgenlandin tilannetta käsitelleet Crowe, Tyrrell ja Cadogan loivat myös koko uransa ulkoasiainhallinnossa.

³ Dilks 1984, 188.

⁴ Maisel 1994, 10; Steiner, Dockrill 1974, 136.

Foreign Office pysyi vielä vuosina 1919-1921 sekä toimintatavoiltaan että virkakuntansa osalta konservatiivisena. Eriten muuttui poliittinen ympäristö, jossa se työskenteli.¹ Lisäksi Curzonin aikana Foreign Office alkoi muuttua tiiviistä familiaarisesta yhteisöstä, jossa kaikki tunsivat toisensa, byrokraattiseksi ministeriöksi. Vaikka Foreign Office organisaationa modernisoitui Curzonin aikana, ulkopolitiikka pysyi kritikoiden mukaan "alttiina virheille ja epäjohtonmukaisuudelle".² Huolimatta siitä, että Ison-Britannian ulkoasiainhallinto muuttui myös hallinnon osalta, muutokset eivät olleet niin suuria kuin oli odotettu. Toisin sanoen, "Old Diplomacy" ei vielä muuttunut "New Diplomacyksi".³

3.2. *"I WANT NO DIPLOMATS... DIPLOMATS WERE INVENTED SIMPLY TO WASTE TIME"*⁴

Vuosina 1919-1922 pääministerin kanslia ja War Office astuivat usein Foreign Officen reviirille.⁵ Pääministerin vallan lisääntymien näkyi niin sanotun konferenssidiplomatian myötä. War Office puolestaan yritti sanella Keski-Euroopan kysymyksissä.

David Lloyd Georgen ulkoasiainhallintoa kohtaan osoittama kritiikki johtui hänen negatiivisesta käsityksestään eliitin johtamasta Foreign Officesta. Suurin osa ministeriön virkakunnasta 1920-luvulla oli Etonin ja yliopistoista Oxfordin tai Cambridgen kasvatteja.⁶ Uran luominen Foreign Officessa edellytti korkeaa sosiaalista asemaa, koska pyrkiminen ulkoasiainhallinnon palvelukseen edellytti sopivan suosituskirjeen osoittamista ulkoministerille. Lisäksi Foreign Officen ovet aukenivat helpoimmin niille, joilla oli vankka kielitaito. Sen saavuttaminen oli usein edellyttänyt ulkomailla opiskelemista. Lloyd George ei kuitenkaan kunnioittanut vanhaa yläluokkaa. Hän oli valmis ohittamaan Foreign Officen,

¹ Steiner, Dockrill 1974, 151.

² Maisel, 31.

³ Steiner, Dockrill 1974, 151.

⁴ Lloyd George Maiselin mukaan. Maisel, 62.

⁵ Maisel 1994, 83. Foreign Officea käsiteltäessä ei ole voinut välttyä Maiselin teokseen viittamiselta. Teos oli todennäköisesti ainoita ja parhaita asiaan liittyviä esityksiä.

⁶ Maisel 1994, 62; Steiner & Dockrill 1974, Appendix I, 152-154.

kun se hänelle sopi.¹

Vanhan diplomatian kritiikki johti konferenssidiplomatiaan, joka ei kuitenkaan täyttänyt sille asetettuja toiveita. Vuosina 1920-22 järjestettiin peräti 23 kansainvälistä konferenssia, joissa Foreign Office oli lähinnä sivuroolissa ja jotka saivat osakseen suosiota julkisuudessa. Tämä ei lisännyt Foreign Officen arvovaltaa. Pääministerin ministeriön suureen ulkopoliittiseen vallankäyttöön oli kuitenkin myös toinenkin syy: pääministeri sai mahdollisuuden toimia tavallaan itse ulkoministerinä, koska ulkoministeri Curzon ei pitänyt Manner-Eurooppaa koskevia kysymyksiä tärkeinä verrattuna imperiumia koskeviin kysymyksiin. Foreign Officen asema heikkeni näin ollen pääministeriin nähden tämän toimiessa näkyvästi eurooppalaisessa politiikassa uutta diplomatiaa edustaen. Lloyd George siirsi ulkopoliittista valtaa yhä enemmän pääministerin ministeriölle.²

Foreign Office ei kuitenkaan luovuttanut asemaansa Ison-Britannian ulkopoliitiikan rakentajana. Vaikka Lloyd George ja Curzon olivatkin toistensa vastakohtia, he tavallaan arvostivat toisiaan. Lloyd George tunsu Curzonin poliittisen arvon ja tämän mittavan tietämyksen. Hän oli myös tietoinen siitä, että Curzon arvosti häntä "valtakunnan luotsaamisesta sodan läpi". Tämä auttoi heitä toimimaan myös yhteistyössä.³ Lisäksi Foreign Officen asemia paransi se, että kansainvälinen toiminta kanavoitui edelleen brittidiplomaattien kautta Foreign Officelle. Ministeriö jopa onnistui saamaan arvovalta-asemansa takaisin Lloyd Georgen kauden päätyttyä.⁴ Lokakuussa 1922 pääministeriksi nousi konservatiivinen Andrew Bonar Law ja seitsemän kuukautta myöhemmin hänen tilalleen tuli Stanley Baldwin. Foreign Officen tilanne muuttui ratkaisevaksi tämän jälkeen. Curzon jatkoi tehtävässään nyt suotuisammassa olosuhteissa. Uudet pääministerit eivät yrittäneet itse toimia ulkoministereinä ja he sekaantuivat Foreign Officen hallintoon yhä vähemmän.⁵

¹ Maisel 1994, 64; Dilks 1984, 182.

² Maisel 1994, 62-63.

³ Maisel 1994, 84.

⁴ Maisel 1994, 63-64.

⁵ Maisel 1994, 85-86. Koska Curzon oli ulkoministerinä Burgenlandin kysymyksen tärkeimpinä vuosina, keskitytään tässä lähinnä häneen ja hänen toimikauteensa.

War Officen vastustaminen oli kuitenkin helpompaa kuin pääministerin vaikutusvallan torjuminen. Vuonna 1920 Pariisin rauhankonferenssin aikana alkanut War Officen interventio Foreign Officen reviirille alkoi häiritä Foreign Officea. War Officen edustajat häiritsivät säännöllisesti ulkomailla olevia brittidiplomaatteja.¹

3.3. FOREIGN OFFICEN SISÄINEN TEHTÄVÄNJAKO

Ison-Britannian ulkoasiainhallinnon käytännölle oli tyypillistä eri ryhmittymien työskentely. Sekä poliitikot että virkamiehet muodostivat vaikuttavia ryhmiä. Poliitikkojen auktoriteetti perustui heidän asemaansa ministereinä. Virkakunnan valta oli tuskin vähempi kuin poliitikkojen: se nojaa valtansa hallintokoneiston tuntemiseen ja informaatiokanaviin.²

Pysyvä alivaltiosihteeri (permanent under-secretary of state) oli Foreign Officen virkakunnan ylin viranhaltija. Hänen tehtävänä oli neuvoa ministeriä ulkopolitiikassa ja huolehtia siitä, että ministerillä oli tarpeeksi tietoa kabinettia ja parlamenttia varten. Hän oli myös vastuussa ulkoministerille Diplomatic Servicen hallinnosta ja Foreign Officen toiminnasta. Ulkoministerille menevät asiakirjat kulkivat hänen kauttaan.³

Apulaisalivaltiosihteerien (Assistant Under Secretary of State) tehtävänä oli käsitellä rutiiniasioita itsenäisesti ja tiivistää ja yksinkertaistaa käsiteltävää materiaalia niin paljon kuin mahdollista pysyvää alivaltiosihteeriä ja ulkoministeriä varten. He valvoivat osastojen johtoa. Vaikka apulaisalivaltiosihteerien oli esitettävä asiat ensin pysyvälle alivaltiosihteerille, se ei vähentänyt heidän vaikutusvaltaansa. Toisinaan pysyvän alivaltiosihteerin kiireiden takia alempi virkakunta sai esitellä asiat suoraan ulkoministerille.⁴

¹ Maisel 1994, 75,77-78, 80. Esimerkiksi Wienin lähettiläs Francis Lindley ja Prahan lähettiläs George Clerk olivat huolissaan War Officen edustajien laatimista poliittisista raporteista, jotka heidän mielestään antoivat väärän kuvan Itävallan ja Tšekkoslovakian yhteistyöstä. Lontoossa puolestaan Foreign Officen virkakuntaa kiusasi War Officen ryhtyminen Keski-Eurooppaa koskevan tiedon toimittajaksi; Foreign Officen mielestä tämä tehtävä kuului diplomaateille.

² Vital, David: *The Making of British Foreign Policy*. Lontoo 1968, 92.

³ Maisel 1994, 39.

⁴ Maisel 1994, 44.

Ulkoministeri ja hänen avustajansa eivät olleet Foreign Officessa ainoita, jotka vaikuttivat suoraan ulkopoliittikan muotoilemiseen. Näitä alempia viranomaisia olivat osastojen johtajat ja heidän henkilökuntansa, jotka ulkoministerin ja hänen läheisten virkamiestensä työmäärän takia saattoivat vaikuttaa asioiden kulkuun. Osastojen nuoremmat jäsenet, toiset tai kolmannet sihteerit, käsittelivät ensin Foreign Officeen saapuvat asiakirjat ja tekivät niistä huomioita (*minuting*). Asian tärkeydestä riippuen se lähetettiin eteenpäin, korkeammalle virkakoneiston hierarkiassa. Ulkoministeri ja hänen läheisimmät avustajansa eivät voineet puuttua kaikkiin osastojen asioihin itse. He antoivat osastojen johdolle ja henkilökunnalle oikeuden käsitellä itsekseen vähämerkityksisiä asioita.¹

Itävallan ja Unkarin rajaa koskeva kysymys kuului Central Departmentin tehtäviin. Siellä Burgenlandin kysymyksen kannalta keskeisiä nimiä olivat Cadogan, Sir Eyre Crowe, Waterlow, Nicolson ja Tuffon. Ainakin Cadoganilla oli lyhytaikainen kokemus Wienin lähetystössä toimimisesta ennen maailmansotaa. Henkilökohtaisia suhteita Keski-Eurooppaan oli Sir Eyre Crowella, joka oli paitsi pysyvä alivaltiosihteerin (24.11.1920 alkaen) myös ministeriön Central Departmentin johdossa. keskeisimmän tarkastelujakson ajan osaston valvovana apulaissihteerinä oli C.H.Tuffon ja "clerkin" tehtävissä S.P. Waterlow, A.M.G. Cadogan ja Harold G. Nicolson. Cadogan ja Waterlow olivat virkanimikkeeltään Foreign Officessa ensimmäisiä sihteerejä lähes koko Burgenlandin prosessin aikakaudella.² Burgenlandin kysymys oli Foreign Officessa useimmiten ministeriön keskimmäisen tai alemman virkakunnan käsiteltävänä lukuun ottamatta Sir Eyre Crowen toimintaa.

Pariisin suurlähettiläänä Burgenlandin kiistassa osaltaan vaikuttanut Lordi Hardinge of Penshurst oli ennen lähettiläskauttaan toiminut viimeksi pysyvänä alivaltiosihteerinä keästä 1916 lähtien. Burgenlandin kysymyksen aikana Hardingen lisäksi Pariisin suurlähettiläänä ja lähettiläskonferenssin jäsenenä toimivat Derbyn jaarli ja Crewen markiisi. Derby oli Hardingen edeltäjä. Hardingen suurlähettiläskausi Pariisissa alkoi 27.10.1920. Sir Milne Cheetham oli useaan otteeseen Hardingen kaudella Pariisin virkaatekevä lähettiläs. Crewe nimitettiin Pariisin suurlähettilääksi 31.12.1922.³

¹ Maisel 1994, 57.

² Foreign Office List 1920-1923.

³ Foreign Office List 1920-1923.

Wienin lähettiläänä toimi 29.10.1919-25.11.1921 Francis Oswald Lindley. Hänen virkaansa hoiti asiainhoitajana useaan otteeseen Edward Allis Keeling, joka oli nimitetty Wienin lähetystön virkakuntaan joulukuussa 1920. Brittien Budapestin lähettiläänä vaikutti lähes koko tarkastelujakson ajan Thomas Beaumont Hohler, joka nimitettiin Budapestiin 15.12.1919. Hänet nimitettiin edelleen Budapestin pääkonsuliksi 1.4.1922. Hohlerin kaudella Budapestin lähetystön ensimmäinen sihteeri W. Athelstan - Johnson toimi lähettilään sijaisena asiainhoitajan virkanimikkeellä lähes koko vuoden 1920 jälkipuoliskon.¹

Eversti Sir Thomas Cuninghame toimi Wienissä ensin Ison-Britannian sotilaslähetystön johtajana ja kevättalvesta 1920 lähtien sotilasasiamiehenä.²

3.4. FOREIGN OFFICE JA ULKOPOLITIIKAN SUUNTA

Pääministeri Lloyd Georgen mielestä Ison-Britannian ulkopoliittisina päätavoitteina oli merien hallinta, toiseksi Euroopan voimatasapaino ja kolmanneksi imperiumin rajojen ja yhteyksien suojeleminen. Hän arvioi, ettei Euroopan voimatasapaino voinut toteutua, jos Iso-Britannia myöntyi ajatukselle perustaa liitto Ranskan kanssa vastavoimaksi "surkealle asialle, jota kutsutaan Saksaksi". Lloyd Georgen mielestä liittoutuminen Ranskan kanssa vain rohkaisisi sitä olemaan ottamatta myöhemmin huomioon Ison-Britannian kansainvälisiä etuja. Curzon tuki pääministerin näkemystä.³

Curzon oli poliittisilta päämääriltään tradition symboli. Hänen politiikassaan brittiläisellä imperiumilla oli etusija. Manner-Euroopan ongelmat eivät olleet hänelle yhtä tärkeitä kuin imperiumin intressit. Curzon ei ymmärtänyt Lloyd Georgen politiikkaa, joka antoi Ranskalle kompensatiota Euroopassa Keski-Idän stabiilin kehityksen kustannuksella. Euroopassa hänen mielestään oli tärkeintä taloudellinen elpyminen. Se puolestaan riippui rauhanehdoista. Curzonille Saksan uudelleenrakentaminen vakaaksi valtioksi oli

¹ Foreign Office List 1920-1923.

² Freise, Ursula: Die Tätigkeit der alliierten Kommissionen in Wien nach dem Ersten Weltkrieg. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1963, 42.

³ Maisel 1994, 92.

eräs mantereen rauhaprosessin tärkeimmistä päämääristä. Hänen mielestään Saksa ei jaloilleen päästyäänkään voinut vuosiin olla sotilaallinen vaara Euroopalle tai Ranskalle yksinään. Hän arvioi päinvastoin Ison-Britannian kannalta Ranskan vaarallisimmaksi nimenomaan idän politiikan valossa.¹

Curzon vastusti - vähintäänkin teoriassa - ajatusta eristää Iso-Britannia eräänlaisen "splendid isolation"-politiikan avulla Euroopan politiikasta. Hän ei kuitenkaan kannattanut liittoutumista Ranskan tai Belgian kanssa, vaan suosi sen sijaan epämuodollista yhteistyötä mantereen kanssa. Tällainen yhteistyö ei sitoisi brittejä mantereeseen ja samalla heillä oli mahdollisuus vastustaa Ranskaa. Tätä on pidetty vanhanaikaisena tärkeysjärjestyksenä, mikä aiheutti jännitystä paitsi Curzonin ja ranskalaisten välille, myös Curzonin ja hänen Foreign Officen kollegoidensa välille. Esimerkiksi Hardingen, Crowen ja Tyrrellin on arvioitu olleen "erittäin kyvykäs apu" ulkoministerille. He eivät toisin kuin Curzon vähätelleet Saksan merkitystä Euroopan politiikassa. Ison-Britannian Saksan politiikassa heidän mielipiteensä näkyminen ei ole ollut yksiselitteistä. Poliittikkaa ohjasivat viime kädessä ulkoministeri ja kabinetti. Siihen vaikuttivat myöt muut ministeriöt:

*Thus the trio was kept, from the beginning, from concentrating on the complex of German issues and forcing positions on this point. If, however, it is taken for granted that the top operated within a defined area of responsibility, then by examining the personalities of the individuals that staffed it, their views and functions, some generalizations about the policy-making process in the Foreign Office can be reached.*²

Curzonin kaudella pysyvän alivaltiosihteerin virassa oli 27.11.1920 saakka Charles Hardinge. Pariisin suurlähettilääksi siirtyneen Hardingen tilalle tuli Sir Eyre A.B.W. Crowe. Hardinge³ oli toisin kuin Curzon kiinnostunut sodan jälkeisen Euroopan järjestelyistä. Hänen mielestään Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian hajottaminen ei palvellut brittien intressejä eikä hän uskonut Keski-Euroopan kansallisten elementtien pystyvän muodostamaan itsenäisiä valtioita. Hardingen visioissa kaksoismonarkia olisi toiminut

¹Maisel 1994, 35-36.

² Maisel 1994, 37-39.

³ Hardingen merkitys Burgenlandin kysymyksen kannalta on kiinnostava, koska hän Pariisin lähettilään ominaisuudessa osallistui liittoutuneiden Pariisin lähettiläskonferenssin toimintaan.

puskurina Saksan "Drang nach Osten" - pyrkimyksille. Rauhansopimukset kuitenkin romuttivat Hardingen pettymykseksi nämä toiveet. ¹ Sir Eyre Crowe oli puolestaan rauhansopimuksen kynnyksellä ja sen aikana sitä mieltä, että Euroopan voimatasapainoa ei löydettäisi jo olemassaolevien valtioiden pohjalta vaan uusien, ytimeltään kansallisten valtioiden kautta.²

Sir Eyre Crowe ei toiminut ainoastaan alivaltiosihteerinä vaan myös Western ja Central Departmentin esimiehenä. Hän uskoi Foreign Officen virkakunnasta todennäköisesti eniten siihen, että Ison-Britannian oli kiinnitettävä enemmän huomiota Saksaan kuin Venäjään. Hänen mielestään avain Euroopan rauhaan löytyi Versaillesin rauhansopimuksesta, vaikkei hän pitänytkään sitä ihanteellisena. Tarve heikentää Saksaa, Habsburg valtakunnan hajoaminen ja Venäjän muuttuminen bolshevismin myötä viholliseksi estivät viime kädessä rauhan toteuttamisen Euroopan vanhan rakenteen puitteissa. Saksan potentiaalisesti aiheuttamaa vaaraa voitiin nyt torjua Keski-Euroopan uusien valtioiden avulla. Crowe näki kommunismin vaaran alleviivailun yrityksenä suunnata varovaisuus Venäjää eikä Saksaa vastaan.³

Foreign Officen alemman virkakunnan mielipiteet saattoivat poiketa ylempien virkamiesten käsityksistä, mutta sen sijaan he jakoivat näkemyksensä ulkoministeri Curzonin kanssa. Central Departmentin ensimmäinen sihteeri Waterlow ei uskonut Saksan normalisoitumisen uhkaavan Eurooppaa. Hänen mielestään ankara suhtautuminen Saksan rauhanehtoihin saattoi johtaa äärioikeiston tai bolshevikkien vallankumoukseen.⁴ Mielipidelinjat jakautuivat myös siten, että Sir Eyre Crowe kannatti Ison-Britannian ja Ranskan liittoa, kun taas Lloyd George ja ministeriön yleinen virkakunta suosivat lempeää suhtautumista Saksaan. Molemmat leirit pitivät kuitenkin tärkeänä Saksan ja Neuvosto-Venäjän yhteistyön estämistä.⁵

¹ Maisel 1994, 42.

² Maisel 1994, 52.

³ Maisel 1994, 50-53. Sir Eyre Crowen äiti oli saksalainen ja hän tunsi hyvin saksalaiset piirit. Maiselin mukaan häntä ei voinut pitää täysin Saksan vastaisena.

⁴ Maisel 1994, 58.

⁵ Ferris 1989, 92.

4. ITÄVALTA JA UNKARI PERILLISVALTIOINA

4.1. SAKSALAINEN VAI ITÄVALTALAINEN ITÄVALTA

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Itävallan ja Unkarin tilanne muistutti toisiaan. Molemmat olivat menettäneet suuria alueita ja molemmilla oli ratkaistavanaan merkittäviä taloudellisia ongelmia. Sisä- ja ulkopolitiikka etsivät muotoaan.¹ Yhtäläisyydet jäivät kuitenkin yhtäläiseen tilanteeseen: reseptit, joilla ongelmat hoidettiin, olivat erilaiset.

Itsenäisen "Saksalaisen Itävallan" (Deutschösterreich) väliaikainen kansalliskokous kokoontui 21.10.1918 Wienissä. Kansalliskokouksessa, joka muodostettiin 1911 vaalien perusteella, enemmistönä oli liberaalien ja saksalaiskansallisten organisoima Nationalverband. Seuravaksi tulivat kristillissosiaaliset ja kolmantena sosiaalidemokraatit. Keisari Kaarle ilmoitti, ettei osallistuisi enää valtion hallintaan. Itävalta julistettiin tasavallaksi 12.11.1918.²

Helmikuussa 1919 valtiopäivävaaleissa sosiaalidemokraatit saivat enemmistön. Hallitusvalta oli aluksi Karl Rennerin johtamalla sosiaalidemokraattien ja kristillissosiaalisten koalitiolla. Se hajosi kesäkuussa 1920, mutta Renner jatkoi uuden väliaikaisen, sosiaalidemokraateista, kristillissosiaalisista ja saksalaiskansallisista koostuvan väliaikaisen hallituksen johdossa lokakuun vaaleihin saakka, joiden jälkeen hallituksen muodostivat suurimmaksi valtiopäiväpuolueeksi noussut kristillissosiaalinen puolue ja suursaksalainen kansanpuolue. Puolueet olivat hallitusyhteistyössä aina 1920-luvun loppuun saakka.³ Sisäpoliittisen muutosprosessin aikaan Saint-Germainin rauhansopimus oli astunut voimaan. Poliittiset olot vakiintuivat uusien vallanpitäjien näkökulmasta siinä mielessä, että uusi hallitusmuoto oli hyväksytty ja että vasemmistolaisen kumouksen aika näytti olevan ohi.⁴

¹ Paasivirta, Juhani: Pienet valtiot Euroopassa. Kansainvälisen järjestelmän muutoksia 1800- ja 1900-luvuilla. Suomen historiallinen seura. *Historiallisia tutkimuksia* 139. Vammala 1988, 179.

² Jelavich 1993, 151-154.

³ Jelavich 1993, 154, 166, 168.

⁴ Paasivirta 1988, 179.

Oikeiston hallituskaudella kansleriksi nousi ensin kristillissosiaalisten Michael Mayr. Samaan aikaan presidentiksi tuli poliittisen kentän ulkopuolelta Michael Hainisch. Mayrin lyhyttä hallituskautta seurasi Johan Schoberin kausi, joka alkoi 21.6.1921. Toukokuussa 1922 hänen asemansa heikennyttyä kansleriksi nousi kymmenen vuoden ajaksi kristillissosiaalisten tärkein vaikuttaja Ignaz Seipel.¹

Itävallan sosiaalidemokraattinen puolue oli syksyn 1920 jälkeen jatkuvasti oppositiossa, mutta toisaalta sillä oli suhteellisen näkyvä asema maan politiikassa; se oli oppositioryhmänä suuri ja ohjasi Wienin -"pienen maan suuren pääkaupungin"- kunnallispolitiikkaa näkyvällä tavalla. Yleinen poliittinen ilmiö 1920-luvun Itävallassa olikin jako "punaiseen Wieniin" ja porvarilliseen ja katolilaiseen maaseutuun.²

Hallituksessa istuvien suursaksalaisten ja kristillissosiaalisten välinen suurin ero oli suhtautumisessa kirkkoon ja *Anschlußiin*, kysymykseen Itävallan liittymisestä Saksaan, sekä sosio-ekonomisiin kysymyksiin.³ Toisaalta sosialismin pelko yhdisti oikeistopuolueita lähemmäksi toisiaan.⁴

Itävallan tasavalta oli kahden suurimman puolueen kompromissi. Itävallan eri puolueilla oli suuria erimielisyyksiä maan poliittisesta suunnasta. Konservatiiviset kristillissosiaaliset kannattivat perustuslaillista monarkiaa, kun taas sosiaalidemokraatit pitivät tasavaltaa vain välivaiheena sosialistiseen yhteiskuntaan. Saksalaiskansalliset ryhmittymät eivät halunneet itävaltalaista vaan saksalaista valtiota liitossa Saksan kanssa.⁵

Kun Itävalta julistettiin tasavallaksi, se määriteltiin osaksi Saksan tasavaltaa. Itävallan liittyminen Saksaan kiellettiin kuitenkin Saint-Germainin rauhansopimuksessa ennen kuin Kansainliitto antaisi siihen suostumuksen. Kansainliiton suostumusta pidettiin kuitenkin

¹ Jelavich 1993, 169-170.

² Paasivirta 1987, 179-180.

³ Botz, Gerhard: The Changing Patterns of Social Support for Austrian National Socialism 1918-1948. Teoksessa *Who Were the Fascists*. Oslo 1980, 193.

⁴ Simon, Walter B.: Österreich 1918-1938. Ideologien und Politik. *Böhlau Zeitschriftliche Bibliothek* Band 5. Wien 1984, 89.

⁵ Jelavich 1993, 170.

hyvin epätodennäköisenä. Ranskan ja Italian hallitukset vastustivat erityisen voimakkaasti Anschlußia. Sen sijaan uuden tasavallan halu liittyä Saksaan sai jonkinlaista sympatiaa amerikkalaisilta ja briteiltä.¹

Monet Itävallassa uskoivat Saksaan liittymisen olevan taloudellinen välttämättömyys Itävallalle. Kyse oli Itävallan elinkelpoisuudesta, *Lebensfähigkeitista*.² Liittoutuneet pyrkivät lainanantopolitiikallaan estämään Anschlußin; lainan turvin Itävallan taloudellisen tilanteen odotettiin kohentuvan eikä maan odotettu silloin enää tuntevan tarvetta liittyä Saksaan.³ Saksassa Itävallan liittymissuunnitelmat herättivät levottomuutta, koska niiden pelättiin aiheuttavan liittoutuneiden vastatoimia hävinnyttä Saksaan kohtaan.⁴

Oliko Itävalta sitten saksalainen vai itävaltalainen? Onko mahdollista väittää, että Itävallalla oli ongelma identiteetistään sodan jälkeen, uuden tasavallan synnyttyä? Ongelma oli olemassa siinä mielessä, ettei varsinaista itävaltalaisuutta kansallistunteena ollut aikaisemmin juuri esiintynyt. Itävaltalaisuutta ainakaan tasavaltalaisuutena, pienenä kansallisvaltiona, ei ollut aikaisemmin esiintynyt. Nyt tämä tunne oli kaivettava jostain esiin tai sytytettävä käytännössä tyhjästä. Ongelmaa ei kuitenkaan ollut, jos maa ja sen kansalaiset mielsivät itsensä luontevasti saksalaisiksi. Itävaltalaisuutta ei silloin tarvinnut pohtia.

Vaikka suunnitelmat Saksaan liittymisestä hiljenivät, Itävalta katsoi joka tapauksessa tarvitsevansa liittolaista. Katseet suunnattiin Saksan lisäksi muihin naapurimaihin: Unkariin, Italiaan ja Tšekkoslovakiaan. Tšekkien kanssa liittoutuminen olisi ärsyttänyt liikaa Tonavan alueen tilannetta eivätkä suhteet Italiaan olleet vailla ongelmia 1920-luvun alussa. Liittoutuminen Unkarin kanssa kaatui todennäköisesti siihen, että myös Unkarilla oli sodan jälkeen vaikeuksia; "kahdesta kerjäläisestä" ei olisi ollut apua toisilleen.⁵

¹ Jelavich 1993, 156-157.

² Keleher, Edward P.: Austria's Lebensfähigkeit and the Anschluß-Question 1918-1922. *East European Quarterly* XXIII No 1 March 1989, 71.

³ Orde 1990, 113.

⁴ Keleher 1989, 71.

⁵ Macdonald, Mary: The republic of Austria 1918-1934. A Study in the Failure of Democratic Government. Oxford University Press 1946, 84.

Tšekkoslovakia oli kuitenkin Itävallalle tärkeä yhteistyöehdokka etenkin Rennerin hallituskaudella. Tšekkoslovakian ja Unkarin välillä oli kuitenkin ristiriitoja, minkä vuoksi Itävallan hallituksen Prahaan suuntautuvan politiikan arveltiin ärsyttävän Unkaria. Kansleri Renner vieraili Prahassa tammikuussa 1920. Brittietojen mukaan hän uskoi ennen matkaansa, ettei Itävallan ja Tšekkoslovakian mahdollinen yhteistyö häiritsisi Unkarin hallitusta.¹ Prahaan suuntautuva politiikka sai kuitenkin Itävallassa opposition reagoimaan voimakkaasti. Tammikuun lopulla 1920 Itävallan kansalliskokous ja Wienin lehdistö hyökkäsivät Renneriä vastaan. Brittietojen mukaan pangermaaniset ryhmittymät ja kristillissosiaaliset syyttivät Renneriä salaisesta diplomatiasta, jonka tarkoituksena oli liittoutuminen Unkaria vastaan. Rennerin vastustajat osoittivat pitävänsä hyviä suhteita Unkariin yhtä tärkeinä kuin muihinkin perillisvaltioihin.² Sosiaalidemokraattien pääarkkiteihin lukeutuva Otto Bauer kertoi Ison-Britannian Wienin lähetystölle, että Itävallan katolisilla kristillissosiaalisilla oli enemmän sympatioita Unkarin katolilaisia kohtaan kuin monet uskoivat. Uskonnollista sympatiaa ei saanut aliarvioida politiikan vaikuttajana.³

Toisin kuin sosiaalidemokraatit, jotka olivat etsineet tukea Tšekkoslovakiasta, lokakuussa 1920 hallitusvaltaan nousseet kristillissosiaaliset halusivat uudistaa suhteet "kristilliseen Unkariin". Suunnitelma ei Macartneyn (1968) mukaan toteutunut, koska maiden näkemykset Burgenlandin kohtalosta erosivat edelleen ja Itävalta palasi takaisin tšekki-suuntaukseen.⁴

Ison-Britannian suhteet Itävaltaan olivat paljolti taloudellisten kysymysten sävyttämät. Britit olivat ilmeisen kiinnostuneita Itävallan elinkelpoisuudesta - toisin sanoen kyvystä tulla toimeen itsenäisenä valtiona. Britit eivät kuitenkaan olleet Itävallalle automaattinen tuen antaja. Esimerkiksi joulukuussa 1920 kabinetti käsitteli Wienin lähetystön raporttia, jossa kerrottiin Itävaltaa uhkaavasta taloudellisesta romahduksesta. kabinetin mielestä Itävaltaa oli kuitenkin jo tuettu eikä briteillä ollut mahdollisuutta antaa enempää rahallista

¹FO 404 1 I No 2 Liite: Cecil Gosling Prahasta 22.12.1919.

² FO 404 1 I No 17 Lindley Wienistä 24.1.1920.

³ FO 404 1 I No 37 Liite: Lindley Wienistä 13.2.1921.

⁴ Macartney 1968, 56.

tukea Itävallan hallitukselle.¹

Syksyllä 1922 pidetty Genovan konferenssi oli tärkeä tekijä brittien ja Itävallan suhteiden kannalta. Genovassa syntyneessä sopimuksessa 4.10.1922 haluttiin taata Itävallan riippumattomuus ja sovittiin Itävallalle myönnettävästä lainasta.²

4.2. MENNEESEEN NOJAAVA UNKARI

Itsenäisen Unkarin ensimmäisen, Mihaly Karolyin liberaalissävyyisen hallituksen toimintavapaus oli vähäinen. Karolyin hallituksen toimintavapautta rajoittivat maan eristäytynyt asema ja aluemenetykset sekä odotettavissa olevat kovat rauhan ehdot. Karolyita pidettiin liittoutuneiden ja länsivaltojen kannattajana. Poliittinen oikeisto kritisoi Karolyin hallituksen ehdotuksia yhteiskunnan demokratisoimiseksi syyttäen niitä liian radikaaleiksi. Hallitus joutui perääntymään ehdotuksissaan ja ottamaan uuden suunnan.³

Unkarin vasemmisto vahvistui, kun sosiaalidemokraatit olivat halukkaita yhteistyöhön kommunistien kanssa. Sosiaalidemokraattien ja kommunistien hallitus julisti Unkarin sosialistiseksi 22.3.1919 ja Béla Kun sai diktaattorin valtuudet. Kunin hallintoa vastaan syntyi kuitenkin erilaisia liikkeitä; Szegedissä toimi vastavallankumouksellinen hallitus. Béla Kun joutui lähtemään maanpakoon ja 133 päivää kestänyt kommunistihallinto päättyi elokuun alussa 1919.⁴

Béla Kunin vallan päättyttyä Unkarin poliittinen suunta kääntyi jyrkästi oikealle. Kunin hallinnossa mukana olleita ja hänen kannattajiaan haluttiin rangaista. Vallankumouksen johto pakeni Itävaltaan tai Neuvosto-Venäjälle.⁵

Romania miehitti 3.8.1919 Budapestin. Hallitusvalta siirtyi István Friedrichin hallitukselle,

¹ CAB Conclusions 23/23 C 72/20 (4) 17.12.1920.

² Bosek 1974, III.

³ Hoensch 1988, 86-87.

⁴ Hoensch 1988, 90-91, 95-97.

⁵ Paasivirta 1988, 182.

joka ei kuitenkaan saanut liittoutuneiden tukea. Liittoutuneet ja niiden joukossa etenkin Iso-Britannia vaativat uuden demokraattisemman hallituksen muodostamista. Unkari suostui tähän vain saadakseen romanialaiset miehittäjät pois Budapestista. Amiraali Horthy saapui 16.11.1919 joukkoineen Budapestiin ja Károly Huszár muodosti uuden, liittoutuneiden hyväksymän hallituksen, jossa myös sosiaalidemokraatit, jotka olivat järjestäytyneet uudelleen Béla Kunin vallan jälkeen, olivat mukana. Sosiaalidemokraatit jäivät pois hallituksesta vuoden 1920 alussa boikotoituaan parlamenttivaaleja.¹ Miklos Horthy de Nagybánya valittiin valtionhoitajaksi 1.3.1920 ja samassa kuussa Huszárin hallitus korvattiin Sándor Simonyi-Semadamin hallituksella. Hänen hallitustaan seurasi Pál Telekin hallitus ja huhtikuussa 1921 alkoi kymmenen vuotta kestänyt István Bethlenin pääministerikausi.²

István Bethlenin hallitus asetti tavoitteekseen Unkarin sisäpolitiikan sopeuttamisen uusiin kansainvälisiin olosuhteisiin.³ Vaikeat sisäpoliittiset olosuhteet ja revanssihenkinen mieliala ruokkivat toisiaan. Bethlenin Burgenlandin kysymystä koskeva elokuulta 1921 olevan muistion perusteella Unkarin hallitus oli valmis vastustamaan liittoutuneiden asettamia rauhannehtoja.⁴

Ison-Britannian Budapestin lähettiläällä Hohlerilla oli hyvin positiivinen käsitys Horthyn persoonasta. Hänen myönteinen näkemyksensä toistui useaan otteeseen esimerkiksi Burgenlandin kiistan aikana. Trianonin rauhansopimuksen laatimisen aikana, keväällä 1920, Hohler kuvasi Horthyn asemaa vaikeaksi. Unkarin sen hetkisessä tilanteessa Horthy oli hänen mielestään kuitenkin sopivin henkilö kantamaan vastuuta. Hohler piti Horthya täysin vilpittömänä ja luotettavana henkilönä.⁵

¹ Hoensch 1988, 97-99; Hanák 1988, 209-211; Pölöskei, Ferenc: Hatalmi via-zonyok 1919 őszétől 1921 tavaszáig. Teoksessa *Magyarország története 1918-1990*. Toim. Ferenc Pölöskei, Jenő Gergely, Lajos Izsák. Budapest 1995, 39-41.

² Hoensch 1988, 99-104; Hanák 1988, 209-211.

³ Paasivirta 1987, 183.

⁴ Romsics, Ignác: Istvan Bethlens Aussenpolitik in den Jahren 1921-1931. *Südost-Forschungen* 49 1990, 248.

⁵ FO 800 155 Curzon Papers, Hungary. Hohler Budapestista Curzonille 30.3.1920.

Itävallan valtiojohdon vasemmistolaisuus Rennerin hallituskaudella herätti levottomuutta Unkarissa. Unkarin suunnitelmat Itävallan varalle kävivät ilmi Horthyn lokakuussa 1919 laatimasta muistiosta, jossa todettiin, että Itävallassa oli odotettavissa vallankumous sosialistisen suunnan vahvistumisen seurauksena. Vallankumous saattoi muistion mukaan merkitä Unkarille kuitenkin etua nimenomaan Burgenlandin kysymyksessä: Unkarin hallitus voisi yhdessä Itävallan oikeiston kanssa torjua vallankumouksen, mistä hyvästä Itävalta saattoi luopua Burgenlandista.¹

Ideologiset erimielisyydet Itävallan ja Unkarin välillä eivät täysin poistuneet 1920-luvun alussa, vaikka kumpaakin maata hallitsivat vuoden 1920 syksystä lähtien konservatiiviset ja oikeistolaiset voimat. Hallitusten kokoonpanon samankaltaisuus ei poistanut ristiriitoja maiden väliltä. Sosiaalidemokraattien siirtyminen oppositiopuolueeksi syksyllä 1920 ei poistanut Unkarista käsitystä Itävallassa piilevästä sosialismin vaarasta. Sosiaalidemokraattien hallitsema "punainen Wien" tarjosi tällaisen uhkakuvan "valkoiselle Unkarille".²

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina Unkarin poliittista suuntaa hallitsivat kysymykset monarkiasta ja Trianonin "häpeärauhan" murtamisesta. Kuningaskysymys jatkui Unkarissa pitkälle 1930-luvulle, mutta Burgenlandin kysymyksen aikana se oli kuumimmillaan. Unkari oli 1920-luvun alussa valtiomuodoltaan kuningaskunta ilman kuningasta. Unkarin kuningashanke ei kuitenkaan ollut yksimielinen yritys palauttaa kuninkuus; liike oli jakautunut kahteen suuntaukseen: legitimisteihin³, jotka kannattivat entisen kuningassuvun, Habsburgien valtaanpaluuta ja nk. vapaisiin valitsijoihin, jotka halusivat valtaan uuden kuningassuvun. Kuninkuuden ajateltiin palvelevan olojen vakauttamisen lisäksi myös revisionistisia pyrkimyksiä, koska unkarilaisen näkökannan mukaan Unkari saattoi perustella oikeudelliset ja historialliset vaatimuksensa Trianonin sopimuksen muuttamisesta vain siinä tapauksessa, että maa oli kuningaskunta.⁴

¹ Juhász, Gyula: Hungarian Foreign Policy 1919-1945. Budapest 1979, 41-43.

² Haslinger 1996, XIV.

³ Legitimistejä tai ainakin niiden Kaarle IV:tä henkilönä kannattavaa suuntaa kutsuttiin etenkin brittilähteissä myös "karlisteiksi".

⁴ Rothschild, Joseph: East Central Europe between the Two World Wars. 5. painos University of Washington Press 1988, 158.

Unkarilainen identiteetti rakentui sotien välisellä ajalla luontevasti menneisyyden varaan: Unkarin kuningaskunnan itsenäisiin "suuruuden päiviin". Tässä mielessä kansakunnan "yleinen mieliala" oli hyvin erilainen kuin Itävallan.

Kuningaskysymys vaikutti osaltaan kielteisesti Itävallan ja Unkarin suhteisiin 1920-luvun alussa.¹ Entisen keisarin Kaarlen yritykset palata Unkariin kuninkaaksi huhtikuussa ja lokakuussa 1921 heijastuivat Itävaltaan sekä sisä- että ulkopoliittisina huolina. Samaan aikaan Burgenlandin kiista oli kärjistyneimmillään.² Kaarlen toisen paluuyrityksen aikana pääministeri Bethlen halusi korostaa kuningaskysymyksen olevan Unkarin sisäinen asia.³

Kuningaskysymys kiinnosti myös brittejä. Kysymys herätti kiinnostusta käytännössä siitä syystä, että se liittyi Tonavan alueen uudelleenjärjestämiseen. Habsburgien entisen hallitsijaperheen tulevaisuus oli järjestettävä muualle kuin heidän entiselle valta-alueelleen. Kaarlen paluuyritykset Unkariin nostivat ongelman pintaan.⁴

Sekä Itävalta että Unkari etsivät tukea rajojensa ulkopuolelta. Itävallan Anschluß-kysymystä voi pitää vastaavana ilmiönä kuin Unkarin kuningaskeskustelua ja tavoitetta venyttää Trianonin-rajoja Pyhän Tapanin kruunun rajoiksi: Itävaltalaisuus oli vain heikko tunne, jonka sijaan oli loogisempaa olla saksalainen. Itävalta kansakuntana oli vailla selkeää identiteettiä. Unkarissa turvattiin sen sijaan omaan menneisyyteen ja mielikuvaan siitä. Sekä Anschluß- että Unkarin monarkia - etenkin Habsburg-restauraatio - merkitsivät liittoutuneille uhkakuva.

Monet epäluulot lienevät eläneet ilman syytä. Itävallan ja Unkarin erilainen asennoituminen uuteen tilanteeseen oli todennäköisesti pääasiallinen syy siihen, että ne säilyttivät 1920-luvun alussa epäluulonsa toisiaan kohtaan olosuhteiden samankaltaisuudesta

¹ Romsics 1990, 243.

² Jelavich 1988, 169.

³ Hytönen, Juha: Unkarin kuningaskysymys maailmansotien välisellä ajalla Yhdysvaltain Budapestin lähetystön raportoina. Yleisen historian pro gradu - tutkielma, Jyväskylän yliopisto 1993, 50.

⁴ Esimerkiksi kabinetti keskusteli Kaarlen lokakuussa 1921 tapahtuneen yrityksen jälkeen perusteellisesti eri vaihtoehdoista, joilla hallitsijan tulevaisuus järjestettiin. CAB Conclusions 23/27 C 88/21 26.10.1921.

huolimatta. Tämä epäluuloisuus ja Burgenlandin kysymys ruokkivat toisiaan. Burgenlandin kysymyksellä oli tärkeä rooli Itävallan ja Unkarin suhteissa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Yhdessä maiden erilaisen sisäpoliittisen kehityksen kanssa se vaikeutti niiden välisiä suhteita 1920-luvulla.¹

Burgenlandin kysymyksen voi katsoa heijastaneen Itävallan ja Unkarin erilaista asennoitumista rauhansopimusten luomaan tilanteeseen. Itävallan ja Unkarin erilainen suhtautuminen pikku entente-valtioihin ja ennen kaikkea Tšekkoslovakiaan oli myös merkittävä tekijä Burgenlandin kiistan kannalta -kuten myös erilainen suhtautuminen liittoutuneiden asettamiin rauhanehtoihin ja sitä kautta itse liittoutuneiden rooliin.

¹ Haslinger 1996, 138.

II PÄÄTÖKSESTÄ ONGELMAKSI: BURGENLANDIN KRIISIN MUODOSTUMINEN

5. BURGENLANDIN KYSYMYKSEN JUURET

5.1. PAIKALLINEN TOIMINTA

Burgenlandin alue ja väestöpohja

Tonavan eteläpuolella sijaitseva Burgenland on nykyisen Itävallan itäisin ja nuorin provinssi, joka muodostuu pitkästä ja kapeasta maa-alueesta Itävallan ja Unkarin rajalla. Alueen omistajat vaihtelivat kunnes Unkari sai sen haltuunsa vuonna 1043. Burgenlandista tuli Habsburgien itävallalaista perintömaata vuonna 1491 ja se säilytti tämän asemansa vuoteen 1647, jolloin keisari Ferdinand III luovutti alueen Unkarille. Vuoden 1835 jälkeen Itävallan ja Unkarin välinen raja pysyi stabiilina aina ensimmäisen maailmansodan rauhansopimukseen saakka.¹

Kaksoismonarkian aikana Unkarin läntisten komitaattien ja Itävallan yhteydet olivat melko tiiviit. Raja ei ollut este kanssakäymiselle, vaan salli esimerkiksi taloudellisen vuorovaikutuksen. Itävallan ja Unkarin välistä rajaa ei todennäköisesti pidetty ongelmana ennen ensimmäisen maailmansodan loppumista. Länsi-Unkarin ja Itävallan yhteydet olivat aina olleet läheiset, mutta erityisesti 1800-luvulla niiden taloussuhteet tiivistyivät. Länsi-Unkari oli lähempänä ja enemmän kosketuksissa Wieniin kuin Budapestiin etenkin taloudellisesti. Lisäksi Wiener-Neustadtin teollisuuslaitoksissa työskenteli kaksoismonarkian aikana länsiunkarilaisia työntekijöitä.²

Nimi Burgenland tuli käyttöön ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Vuonna 1919 wieniläinen Odo Rötig alkoi julkaista Das Vierburgenland-nimistä lehteä, jonka nimi viittasi Länsi-Unkarin alueen neljän komitaatin saksankielisiin, burg-päätteisiin nimiin:

¹ Macartney, C.A.: Hungary and her Successors. The Treaty of Trianon and its consequences 1919-1937. London 1968, 43; Ernst, August: Burgenland. Teoksessa Burgenland und die Donauländer. Handbuch der historischen Stätten Österreich 1 Bd. Stuttgart 1970, 695-708.

² Macartney 1968, 46-47.

Pressburg (Pozsony)¹, Ódenburg (Sopron), Wieselburg (Moson) ja Eisenburg (Vas). Alue oli vanhaa raja-alueita, jossa sijaitsi useita linnoja ja varuslinnoja, *Burgen*. Nimitys Burgenland tuli pian yleiseen käyttöön; virallisesti se otettiin käyttöön vuonna 1922 alueen siirryttyä Itävallan omistukseen uutena provinssina.² Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksissa Unkarilta Itävallalle luovutettava alue määriteltiin rajalinjan mukaan eikä aluetta kutsuttu millään erityisellä omalla nimellä.³

Burgenlandista ei ollut ennen liittämistään Itävaltaan muodostunut omaa yhtenäistä maakuntaan verrattavaa alueellista kokonaisuutta, vaan se oli jaettuna läntisen Unkarin komitaateiksi (vármegye, megye). Alueesta tuli vasta Itävaltaan liittymisen jälkeen provinssi.⁴ Saint-Germainin ja Trianonin rauhassa Unkarilta Itävallalle luovutettavaksi määrätty alue muodostui kolmesta komitaatista: Mosonista, Sopronista ja Vasista, joista kokonaan luovutettiin lopulta Moson. Yhteensä Itävallalle luovutettiin 327 asutuskeskusta, joista suurin osa sijaitsi Vasin alueella.⁵ Rauhansopimuksissa luovutettavaksi määrätty alue oli pinta-alaltaan hieman alle 4000⁶ neliökilometriä. Suhteutettuna Unkarin muihin menetyksiin se oli vähäinen; se vastasi vain neljää prosenttia Transilvaniasta.⁷ Burgenland oli Klagenfurtin ohella Itävallan toinen aluevoitto, joskin Itävallan menetykset suhteessa saatuihin alueisiin olivat huomattavasti suuremmat. Klagenfurtin kaupunki joutui Jugoslavian joukkojen haltuun toukokuussa 1919, mutta liittoutuneiden päätöksen mukaan järjestetyssä kansanäänestyksessä Klagenfurt ympäristöineen palautettiin

¹ nykyinen Bratislava

² Macartney 1968, 41. Rötigin lehden nimi oli Das Vierburgenland huolimatta siitä, että Pressburg siirtyi osaksi Tšekkoslovakiaa sodan seurauksena; komitaatteja oli enää kolme.

³ Major Peace Treaties 1648-1967. Vol. III. Toim. Fred L. Israel. New York 1967. Saint-Germainin ja Trianon rauhansopimukset, 1545-1547, 1871-1872.

⁴ Ernst 1970, 694.

⁵ Éger, György: A burgenlandi magyarság rövid története. Budapest 1991, 18.

⁶ Égerin mukaan Itävallalle luovutettava alue oli 4010 neliökilometriä. Macartneyn mukaan lopulta luovutettu alue eli nykyinen Burgenland on 3967, 19 ja Ernstin mukaan 3966,19 neliökilometriä. Yleisesti alue on kuvattu hieman alle 4000 neliökilometrin laajuiseksi.

⁷ Macartney 1968, 41.

Itävallalle.¹

Itävallan ja Unkarin raja-alue oli muun entisen Habsburgien valtakunnan tavoin monikansallista. Länsi-Unkari oli demografisesti heterogeeninen eikä kansallisuuksien välillä ollut selvää aluejakoa kuten esimerkiksi Unkarissa Alföldin ja Érdelyin alueilla. Unkarilaisen ja saksankielisen väestön lisäksi alueella olivat kolmantena merkittävänä väestöryhmänä kroaatit. Alueella asui myös vähäisiä määriä mustalaisia ja serbejä sekä eteläosissa sloveeneja.²

Pääsääntöisesti unkarilainen väestö asui kaupungeissa ja saksankielinen väestö maaseudulla, mutta esimerkiksi Köszegissä asui saksalaisenemmistö, kun taas Sopronissa (Ödenburg) voimasuhde saksankielisten ja unkarilaisten välillä oli toisin päin. Kaupungeissa oli kuitenkin saksalaisia piirteitä ja ne olivat usein saksalaisten perustamia. Maaseudulla unkarilaiset olivat lähinnä suurmaanomistajina talonpoikaisväestön enemmistön ollessa saksankielisiä. Vuoteen 1919 mennessä väestösuhteille oli tyypillistä se, että Sopron ja Eisenstadt (Kismarton) olivat verrattavissa "unkarilaisiksi saarekkeiksi saksalaisessa meressä".³ Kansallisuusjaottelua oli vaikea tehdä. Eri kansallisuuksien määrästä on olemassa monenlaista tietoa, sillä väestölaskentojen perusteet vaihtelivat; esimerkiksi vuonna 1920 kansallisuus määriteltiin äidinkielen mukaan kun taas Itävallalle siirtymisen jälkeen käytettiin puhekieltä kansallisuuden mittarina.⁴

Vuoden 1920 unkarilaisten toimittaman väestölaskennan mukaan väestön määrä oli 294 849. Heistä saksalaisia oli 75 prosenttia, unkarilaisia 9 prosenttia ja kroaatteja 15 prosenttia. Muiden kansallisuuksien osuus oli yksi prosentti.⁵

¹ Jelavich 1988, 160.

² Éger 1991, 18-19.

³ Macartney 1968, 44-46.

⁴ Éger 1991, 19-20.

⁵ Éger 1991, 20-21. Tässä työssä ei ole käytetty alkuperäisiä väestötilastoja, joten esitetyt luvut perustuvat kirjallisuuden välittämiin tietoihin. tarkoitus on lukujen esittämisellä antaa karkea käsitys väestösuhteista.

Väestön osalta Länsi-Unkari oli selvästi saksalaista, mutta historiallisesti ja hallinnollisesti unkarilaista. Toisaalta myös Itävalta saattoi vedota historialliseen oikeuteensa alueella. Alueen unkarilaisväestöä suuremmalla slaaviväestöllä oli myös vaikutusta tilanteen kehittymiseen. Alueen saattoi perustelujen näkökulmasta riippuen määritellä useinkin valtion omistusoikeuden alaiseksi. Burgenlandia voi kuvata eräänlaiseksi yhteisalueeksi; sen asukkailla oli yhteyksiä sekä Unkariin, Itävaltaan että myöhemmän Jugoslavian alueelle.

Länsi-Unkarin saksalainen liikehdintä

Saksalaisvähemmistö oli saavuttanut Unkarissa merkittävän aseman 1800-luvun puoleen väliin tultaessa. Unkari puuttui kuitenkin tilanteeseen aloittamalla unkarilaistamispolitiikan, joka voimistui 1800-luvun loppua kohden. Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian perustamisen 1867 jälkeen Unkarissa toimivien viranomaisten oli osattava unkarin kieltä. Tämä aiheutti ristiriitoja saksalaisen ja unkarilaisten väestön välille etenkin kaupungeissa, koska niissä toimi valtion virkakuntaa, jota kielitaitovaatimus koski. Maaseudulla saksalaisuus sen sijaan säilyi helpommin.¹

Monenlaiset etniset ja uskonnolliset ryhmät olivat olleet tyypillisiä Burgenlandin alueelle. Saksan ja Habsburgien asutuspolitiikka oli tuonut alueelle yhä enemmän saksalaisia. Yhteydet Itävaltaa voimistivat heidän yhteenkuuluvuuttaan rajan yli Itävaltaan. Toisaalta 1800- ja 1900 - lukujen taitteessa yhteys Unkarin kuningaskuntaan voimistui paljolti unkarilaistamispolitiikan johdosta.²

Vuosisadan vaihteesta lähtien Länsi-Unkarissa oli olemassa ajatus alueen liittämistä Itävaltaan. Myös alueen muilla väestöryhmillä, kroaateilla ja sloveeneilla, esiintyi vastaavia suunnitelmia, joskaan heidän tarkoituksenaan ei ollut liittää Länsi-Unkaria Itävaltaan.³

¹ Guglia, Otto: Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials. *Burgenländische Forschungen* 44. Eisenstadt 1961, 7.

² Gruber 1994, 14-15.

³ Binder & Goldinger 1992, 62-63.

Länsi-Unkarin saksalaisella väestöllä oli ennen ensimmäistä maailmansotaa olemassa perusta organisoidulle kansallisuusliikkeelle, joka oli osa laajempaa Unkarin saksalaisten liikettä. Unkarinsaksalainen liike oli syntynyt reaktiona unkarilaistamis-politiikalle. Länsi-Unkarin, myöhemmän Burgenlandin, väestöltä puuttui kuitenkin tunne kuulumisesta tiettyyn maakuntaan tai kansaan. Väestön yhtenäisyyttä vaikeutti sen jyrkkä jakautuminen pääosin unkarilaiseen "älymystöön" - virkamiehistöön, opettajiin, papistoon - ja alempana olevaan maatalousväestöön.¹ Kansallinen liikehdintä jäi vain harvojen yritykseksi eikä Länsi-Unkarin saksalaisella väestöllä ollut ennen ensimmäistä maailmansotaa merkittävää Unkarin vastaista liikettä. Vasta sodan lopulla alkoi aktiivinen saksalainen kansallisuusliike saada sijaa laajemmin Unkarissa.²

Vuonna 1919 Béla Kunin kommunistisen hallinnon aikana Unkarista siirtyi Itävaltaan runsaasti poliittisia pakolaisia. Ensimmäisenä rajan yli lähtivät Länsi-Unkarin saksalaiseen väestöön kuuluvat. Itävallan rajalla olevista komitaateista raja oli helpointa ylittää sekä konkreettisesti että kulttuurisesti. Länsi-Unkarista saapuneet saksalaiset muodostivat Wieniin omia yhteisöjään. Itävallan sisäministeriön alaisuuteen perustetussa Länsi-Unkarin liittämistä Itävaltaan käsittelevässä virastossa (*Verwaltungstelle für den Anschluß Deutschwestungarns*) työskenteli näiden ryhmien edustajia: esimerkiksi vuonna 1907 perustetun "Verein für Erhaltung des Deutschtums in Ungarn" ja "Deutschen Landsleuten" jäseniä.³ Sisäministeriön alainen virasto järjesti maaliskuussa 1919 Wienissä joukkokokoonantumisen, jossa vaadittiin saksankielisen Länsi-Unkarin liittämistä Itävaltaan.⁴

Itävallan kansalliskokouksen päätös

Itävalta ilmoitti virallisesti ensimmäisen kerran halustaan liittää länsiunkarilaiset komitaatit alueeseensa pian tasavallan perustamisen jälkeen, kun maan väliaikainen kansallisko-

¹ Seedoch, Johann: 60 Jahre Burgenland (1921-1981). *Südostdeutsches Archiv* XXIV/XXV Band 1981/1982, 131-132.

² Macartney 1968, 48.

³ Guglia 1961, 14-15.

⁴ Tilkovsky, Lóránt: Die Österreichische Haltung zur Nationalitätenpolitik Ungarns in der Zwischenkriegszeit. *Österreichische Osthefte* Jg 23 Heft 2 1981, 164.

kous ilmoitti 22.11.1918 vaativansa Länsi-Unkarin alueita itselleen.¹ Julistuksessa, jossa määriteltiin Saksalaisen Itävallan valtioalue, rajat ja suhteet (Umfang, Grenzen und Beziehungen des Staatgebietes von Deutschösterreich) vaadittiin Etelä-Tirolin, Etelä-Kärntenin, Sudeettialueiden, Brännin (Brno) sekä Olmützin ja Iglaun lisäksi Länsi-Unkaria osaksi Itävaltaa. Länsiunkarilaisten Pozsonyin, Vasin, Sopronin ja Mosonin komitaattien liittämistä Itävaltaan perusteltiin maantieteellisillä, taloudellisilla ja kansallisilla syillä. Alueella oli vuosisataiset yhteydet Itävaltaan ja se oli tärkeä Wienin elintarvikehuollon kannalta. Tämän vuoksi kansalliskokous ehdotti, että rauhanneuvotteluissa pidettäisiin kiinni siitä, että näille saksalaisten asuttamille alueille myönnettäisiin samanlainen itsemääräämisoikeus kuin muillekin Unkarin kansallisuuksille.² Julistuksessa ei itseasiassa vaadittu länsiunkarilaisia alueita suorasanaisesti osaksi Itävaltaa. Toisin sanoen rauhankonferenssin odotettiin päättävän "Burgenlandin" itsemääräämisoikeudesta.³

Etenkin suursaksalaisen- ja kristillissosiaalisen puolueen edustajat pitivät alueen liittämistä Itävaltaan tärkeänä. Itsehallintoratkaisuun päädyttiin, koska Itävallan oli Unkarin Itävaltaan suuntautuvan elintarviketuonnin takia säilytettävä hyvät suhteet Unkariin.⁴ Itävalta ei katsonut voivansa vaatia aluetta suoraan itselleen.

Sosiaalidemokraatit eivät olleet kovin innostuneita liittämään "puolifeodaalista" Länsi-Unkaria eli Burgenlandia Itävaltaan, koska alue oli konservatiivis-katolilaista ja näin ollen "punaista Wieniä" ympäröisi yhä suurempi vastakkaisen poliittisen leirin kenttä.⁵

Vaikkei Itävalta sodassa hävinneenä osapuolena katsonut voivansa toimia äänekkäästi⁶ Burgenlandin kysymyksessä, maan valtiojohdossa valmisteltiin jo tulevaa. Itävallan hallitus aloitti jo ennen rauhankonferenssin päätöstä valmistella Burgenlandin siirtymistä

¹ Kerekes 1979, 144.

² Gruber 1994, 12.

³ Goldinger 1962, 57.

⁴ Soós 1971, 11-12; Kerekes 1979, 144. Kerekesin mukaan itsehallinto tarkoitti autonomiaa.

⁵ Kerekes 1979, 145.

⁶ Jälkeenpäin Itävallan hallituksen päätöstä jäädä odottamaan rauhankonferenssin päätöstä kritisoitiin. Gruber 1994, 12.

osaksi Itävaltaa. 25.5.1919 perustettiin "Verwaltungstelle für den Anschluß Deutschwestungarns", joka muutettiin tammikuussa "Verwaltungstelle für das Burgenland" -nimiseksi. Ulkoministeriöön perustettiin 26.11.1918 valmisteluelin rauhanneuvotteluja varten (Vorbereitungsdienst für Friedensverhandlungen), jonka laatiman ohjeen mukaan Itävallan rauhandelegaation oli suhtauduttava Pariisissa päättäväisesti Burgenlandin vaatimiseen, koska sen avulla Itävalta saisi kompensatiota muuten mittaville menetyksilleen.¹

5.2. LIITTOUTUNEET PÄÄTTÄVÄT RAJAN MUUTTAMISESTA

Saint-Germainin rauhansopimus

Ensimmäisen maailmansodan rauhansopimuksia ja Euroopan uutta valtiokarttaa tutkittaessa on poikkeuksetta käsitelty Yhdysvaltain presidentti Wilsonin lanseeraamaa "neljätoista kohtaa", kansojen itsemääräämisperiaatetta. "Wilsonismin" on nähty vaikuttaneen osaltaan ensimmäisen maailmansodan rauhansopimusten sisältöön ja uusien valtiollisten olojen muodostumiseen Tonavan alueella. Pariisin rauhankonferenssi ohjasi kansallista uudelleenorganisointia, joka vahvistettiin hävinneiden kanssa tehdyillä rauhansopimuksilla. Näillä sopimuksilla entiset monikansalliset valtakunnat hajotettiin. Habsburgien valtakunnan muuttuminen joukoksi kansallisvaltioita perustui itsemääräämisoikeuden periaatteeseen, vaikka käytännössä tätä periaatetta ei noudatettu.² Wilsonismi vaikutti siten osaltaan Burgenlandin kiistan syntyyn; turvautumalla siihen Itävalta saattoi vaatia saksalaisia alueita itselleen.

Liittoutuneiden tavoitteista Tonavan alueen valtapoliittisesta tulevaisuudesta on hedelmällistä esittää kaksi tulkintavaihtoehtoa: rauhansopimuksilla tähdättiin nimenomaan itse Tonavan rauhallisuuteen tai niillä tavoiteltiin suurempien valtakuvioiden mielekästä muotoutumista. Ison-Britannian politiikkaa tähtäsi etupäässä jälkimmäiseen tavoitteeseen.

¹ Gruber 1994, 12-13.

² Galántai, József: Trianon and the Protection of Minorities. Budapest 1992, (Trianon és kisebbségvédelem. 1989) x,xi, 26, 31-21.

Kun kävi ilmi, ettei kaksoimonarkiaa voitu enää säilyttää, liittoutuneiden oli löydettävä uusi ratkaisu itäisen Keski-Euroopan järjestämiseksi sodan jälkeen. Isossa-Britanniassa Foreign Office ja etenkin lordi Balfour kannattivat kaksoismonarkian alueen rakentamista joukoksi itsenäisiä ja mahdollisimman yhtenäisiä kansallisvaltioita, jotka muodostaisivat vyöhykkeen yhtäältä Saksan "Drang nach Ostenia" ja toisaalta Venäjän länsiekspansiota vastaan. Uudet valtiot olisivat toimineet puskureina sekä bolshevismia että saksalaista "sotilasvaltaa"¹ vastaan. Britit aikoivat näin ollen tukea itäisen Keski-Euroopan porvarilliskansallista tai vaihtoehtoisesti sosiaalidemokraattis-kansallista liikettä estääkseen uusien valtioiden lähentymisen Saksaan tai Venäjään. Tukemalla kansallisuusperiaatetta Iso-Britannia oletti voivansa tavoitella tätä päämäärää.²

Wilsonin nimen lisäksi Tonavan alueen rauhansopimusten historiankirjoitukseen on jäänyt toisenkin amerikkalainen nimi: Coolidge. Yhdysvallat, joka pian rauhankonferenssin jälkeen vetäytyi Euroopan politiikasta, halusi sodan päätyttyä kartoittaa Keski-Euroopan oloja. Harvardin yliopiston historian professori Archibald Gary Coolidge (1866-1926) sai ulkoministeriöltä tehtävän tutkia entisen kaksoismonarkian alueen olosuhteita rauhankonferenssia varten. Hän saapui Wieniin tammikuun alussa 1919.³ Coolidgen komissio aloitti 28.2.1919 työnsä Burgenlandin kysymyksen parissa.⁴

Coolidgen johtaman "Fact Finding" - komission välityksellä Yhdysvallat sai tietoja Unkarin läntisten komitaattien, Burgenlandin, olosuhteista. Vaikka komissio suosittelikin etnisten ja taloudellisten seikkojen perusteella rajan muuttamista Itävallan hyväksi, eivät Yhdysvaltain rauhandelegaatio ja rauhankonferenssin aluekomissio pitäneet tarpeellisena

¹ Tämän Reckerin mainitseman "militaristisen Saksan" luhistuttua ja uuden tasavallan synnyttyä myös Saksa haluttiin kytkeä venäläisen "basillin" torjuntaan. Samalla oli kuitenkin edelleen torjuttava Saksan pelättyä vaikutusvaltaa Tonavan alueelle. Saksa oli tämän estämiseksi kytkettävä brittikäsitysten mukaan läntisen Euroopan valtapiiriin. Samalla voitaisiin torjua myös sosialismin leviämistä Saksassa. Recker 1976, 12-13.

² Recker 1976, 10-11.

³ Freise, Ursula: Die Tätigkeit der alliierten Kommissionen in Wien nach dem Ersten Weltkrieg. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1963, 32-33.

⁴ Kerekes 1979, 146.

muuttaa kaksoismonarkian aikaista rajaa.¹

Itävallan ja Unkarin raja olikin tarkoitus jättää ennalleen eikä sitä alunperin ollut tarkoitus ottaa esille rauhankonferenssissa. Liittoutuneet eivät myöskään olleet erityisen kiinnostuneita Länsi-Unkarista; saksalaisten "Heidebauernien" itsemääräämisoikeus ei kiinnostanut niitä. Kun Ison-Britannian ulkoministeri Arthur James Balfour ilmoitti rauhankonferenssin istunnossa 8.5.1919, että Burgenlandin väestön otaksuttiin kannattavan alueen siirtämistä Itävallan haltuun ja että rajakysymyksellä saattoi olla valtapoliittista merkitystä, päätettiin asia kuitenkin ottaa esille, mikäli Itävalta tai Unkari sitä ehdottaisivat.² Itävalta olikin aikaisempaa valtiomäärittelyään noudattaen kiinnostunut saamaan alueen itselleen.

Pariisin rauhankonferenssi oli käsitelty Itävallan ja Unkarin rajaa jo ennenkuin asia tuli Itävallan osalta esille. Tšekkoslovakia ja Jugoslavia olivat nimittäin suunnitelleet Länsi-Unkarista slaavikäytävää yhdistämään näitä kahta slaavivaltiota.³ Ajatus slaavikäytävän muodostamisesta oli tullut ensimmäisen kerran esille vuonna 1914, kun tšekkiläinen slavofiilijohtaja Kramar esitteli suunnitelmansa Wienissä Venäjän lähettiläälle.⁴ Toisen kerran samana vuonna käytäväidea tuli esille Masarykin neuvotellessa Roomassa Kroatian ja Slovenian edustajien kanssa. Tšekkien ja eteläslaavien toiveena oli saada yhteys Itävallan ja Unkarin rajalla asuvaan kroaattivähemmistöön.⁵

Masaryk esitteli tämän suunnitelman Ison-Britannian ulkoministeriölle vuoden 1915 alussa. Hän perusteli käytäväsuunnitelmaa sillä, että alueella oli tärkeä taloudellinen ja sotilaallinen merkitys slaavikansoille; käytävän tehtävänä oli estää Saksan vaikutuksen leviäminen Balkanille ja Vähään-Aasiaan. Näin haluttiin torjua paitsi saksalaisuuden suora vaikutus ja ekspansio myös estää Unkarin toiminta "Saksan käskyläisenä".⁶ Tšekkoslovakian asenne muistutti siten Ranskan asennetta Saksaa kohtaan; pikku

¹ Gruber 1994, 16; Kerekes 1979, 146.

² Tilkovsky 1981, 164; Macartney 1968, 53; Binder & Goldinger 1992, 64.

³ Jelavich 1988, 161; Macartney 1968, 51-53.

⁴ Macartney 1968, 51.

⁵ Goldinger 1962, 56.

⁶ Macartney 1968, 51-53.

ententella ja Ranskalla oli tässä yhteinen torjunnan kohde.

Tšekit eivät olleet sodan aikana luopuneet käytäväsuunnitelmastaan. Jugoslavia ei ollut enää yhtä innostunut hankkeen toteuttamisesta, mutta tästä huolimatta se otettiin esille rauhankonferenssissa.¹ Tšekkoslovakian pääministeri Beneš ehdotti Pariisissa, että joko Tšekkoslovakia tai Jugoslavia saisi pienen alueen Itävallan ja Unkarin rajalta, jotta slaavivaltiot voisivat luoda läheisemmät suhteet toisiinsa ja vapautua Itävallan ja Unkarin vaikutuspiiristä. Beneš ehdotti vaihtoehtoisesti, että Kansainliitto ottaisi alueen haltuunsa.² Italian mielestä slaavikäytäväsuunnitelma uhkasi sen turvallisuutta ja se esti vetollaan suunnitelman toteutumisen. Tämän seurauksena Tšekkoslovakia ehdotti alueen jakoa Itävallan ja Unkarin kesken. Tšekit toivoivat jaon estävän Itävallan ja Unkarin Tšekkoslovakian vastaisen liiton synnyn. Tšekkoslovakia halusi varmistaa yhteytensä Adrianmerelle ja Jugoslaviaan; yhteys olisi tärkeä, mikäli Tšekkoslovakia ajautuisi konfliktiin Itävallan tai todennäköisemmin Unkarin kanssa. Vaikka alueella oli kroaattivähemmistö, ei Jugoslavia ollut erityisen innostunut saamaan aluetta itselleen.³ Itävalta ja Unkari torjuivat käytäväsuunnitelman ehdottomasti.⁴

Huolimatta siitä, että Burgenland oli marraskuussa 1918 laskettu kuuluvaksi Itävaltaan, Itävallan valtiojohto oli ennen Saint-Germainin rauhansopimusta maininnut halustaan liittää Burgenland Itävaltaan vain satunnaisesti maassa oleville liittoutuneiden lähettiläille. Goldingerin (1962) mukaan Itävalta oli antanut ymmärtää, ettei se pitänyt kysymystä tärkeänä. Itävallan kanta kuitenkin muuttui kevään 1919 aikana Itävallan ja Unkarin välisten suhteiden alkaessa huonontua. Suhteiden huonontumiseen oli syynä Béla Kunin valtaannousu Unkarissa. Itävallalle oli toisaalta myös hyötyä Unkarin kommunistihallinnon ajasta, sillä sen oli helppo saada liittoutuneet, jotka suhtautuivat kielteisesti kommunisteihin, puolelleen Burgenlandin kysymyksessä. Lisäksi Itävalta käytti hyväkseen Italian ja Jugoslavian välistä vastakkainasettelua.⁵

¹ Goldinger 1962, 57.

² Macartney 1968, 52.

³ Jelavich 1988, 161; Macartney 1968, 51-53. Kroaattien lisäksi alueella asui muitakin Jugoslavian alueen kansoja; serbejä ja sloveeneja.

⁴ Tilkovsky 1981, 164.

⁵ Binder & Goldinger 1992, 65.

Ison-Britannian rauhandelegaation ja diplomaattikunnan keskuudessa kannatettiin rajan puuttumista. Etenkin Sir Thomas Cuninghame, joka toimi brittien sotilasedustajana Wienissä, raportoi lähes päivittäin jo keväällä 1919 kommunistisesta vaarasta.¹ Rajan tuntumassa oleva Wiener Neustadtin kaupunki oli vain muutamien kilometrien päässä Unkarista, josta oli sinne hyvät tieyhteydet. Rajan siirtäminen itään olisi suojellut siten Itävallan pääkaupunkia kommunismilta.²

Saint-Germainin rauhansopimusta koskevissa tutkimuksissa on tullut esiin myös Ison-Britannian rauhandelegaation osuus Burgenlandin kysymyksen syntymisessä. Motiiviksi brittien kiinnostukselle on löydetty brittien halu estää kommunismin leviäminen Béla Kunin hallitsemasta Unkarista edelleen Itävaltaan.

Delegaation johtajan lordi Balfourin aktiivisuuden motiivina olikin todennäköisesti halu estää bolshevismien leviäminen. Paitsi Unkarin kommunistihallinnon ajoittumista Saint-Germainin sopimuksen laatimisen ajankohtaan ja Itävallan käyttämien vaatimusperusteiden osumisesta yksiiin liittoutuneiden periaatteiden kanssa, liittoutuneiden myönteisen suhtautumisen taustalla oli myös Anschlußin uhka; Burgenlandin arveltiin hillitsevän Itävallan liittymishaluja Saksaan.³ Lisäksi voidaan kysyä, pelkäsivätkö britit, että kommunismi saattoi levitä Itävallasta helposti Saksaan, jolloin siitä olisi muodostunut liittoutuneille huomattava ongelma. Oliko näin ollen torjuttava kaksi vihollista: Saksan vaikutusvalta ja bolshevismi?

Rauhansopimuksen luonnos annettiin Itävallan delegaatiolle 2.6.1919. Delegaatiolla oli mahdollisuus esittää huomautuksia sopimukseen ja muutama sen ehdotuksista hyväksyttiin.⁴ Rauhansopimuksen luonnoksessa Unkarin läntisiä komitaatteja ei määrätty luovutettavaksi Itävallalle, koska rajan muuttamiseen ei nähty tarvetta rauhankonferenssissa. Liittoutuneiden kanta kuitenkin muuttui. Tähän vaikuttivat sekä Itävallan omat

¹ Haas, Hans: Anmerkungen zur Burgenlandfrage auf der pariser Friedenskonferenz. *Burgenländische Heimatblätter* Jg 33 Heft 3 1971, 103.

² A History of Paris Peace Conference Vol IV. Toim. H.W.V. Temperley. London 1921, 382.

³ Ormos, Mária(I): From Padua to Trianon. Boulder 1990, 271.

⁴ Galántai 1992, 72.

ehdotukset että Unkarin poliittiset tapahtumat.¹

Luonnoksessa esitettiin Itävallan ja Unkarin rajan jättämistä ennalleen, mutta mikäli asiasta ilmeni erimielisyyttä, päätettiin kysymys ottaa uudelleen esille. Itävallan rauhandelegaatio esitti vastauksessaan liittoutuneille, että Länsi-Unkarin saksankielinen väestö kannatti alueen liittämistä Itävaltaan.² Itävalta valitsi vastauksensa perustelulinjaksi liittoutuneiden ajaman kansallisuusperiaatteen. Se perusti siten myös vaatimuksensa Burgenlandiin kansallisiin, etnisiin tekijöihin. Itävalta sanoi luopuneensa kaikista vaatimuksista saada poliittisin, historiallisin tai taloudellisin perustein vieraan vallan alueita. Syynä tähän on pidetty sitä, ettei Itävalta uskonut voivansa vaatia enempää.³

Itävallan ja Unkarin välisen rajan muuttamista ei perusteltu rauhankonferenssissa kuitenkaan pelkillä etnisillä seikoilla ja sillä, että Länsi-Unkarin saksankielinen väestö halusi liittyä Itävaltaan. Toiseksi Wienin kaupungin elintarvikehuolto tarvitsi Burgenlandia. Alueen liikenne ja kauppa olivat kiinteässä yhteydessä Wieniin. Kolmanneksi alue oli tärkeä Wienin turvallisuuden kannalta.⁴ Itävallan kesäkuussa laatimassa muistiossa perusteltiin rajan muuttamista kaikilla näillä syillä. Itävalta ei kuitenkaan ollut suoraan vaatinut Burgenlandia, vaan oli ainoastaan esittänyt, että alueen väestö saisi päättää kansanäänestyksellä, mihin valtioon se haluaisi kuulua.⁵

Foreign Officessa Leeper totesi muistion seurauksena, että Itävallan ehdotus kansanäänestyksen järjestämisestä Länsi-Unkarissa oli harkitsemisen arvoista sekä etnisten että poliittisten perusteiden takia.⁶

¹ A History of Paris Peace Conference 1921, 382.

² Binder & Goldinger 1992, 64.

³ FO 404 1 I No 45 Lindleyn raportti Wienistä Curzonille 21.2.1920; Pauley 1985, 22.

⁴ FO 608/ 70/2/1 / 13120 Rauhankonferenssi Ison-Britannian delegaatiolle 19.6.1919. Liite: Itävallan muistio vastaukseksi rauhanehdoista.; PDRFRH Vol 1 No 142 Telekin raportti Neuillystä Ulkoministeri Somsichille 23.2.1920.

⁵ FO 608/ 70/2/1 / 13120 Rauhankonferenssi Ison-Britannian delegaatiolle 19.6.1919. Liite: Itävallan muistio vastaukseksi rauhanehdoista.; Bauer, Otto: Die österreichische Revolution. Wien 1923, 235; Binder & Goldinger 1992, 64.

⁶ FO 608/ 70/2/1 / 13120 Leeperin muistio 20.6.1919.

Heinäkuun alussa Balfour vaati jälleen Itävallan ja Unkarin välisen rajan pikaista käsittelyä.¹ Rauhankonferenssi ei ollut edelleenkään yksimielinen Länsi-Unkarin kohtalosta. Iso-Britannia, Japani ja Ranska hyväksyivät Länsi-Unkarin luovuttamisen, mutta Italian mielestä alueen omistusoikeuksia ei ollut tarvetta muuttaa; kauppa- ja liikennesopimukset muiden sopimuksien ohella riittivät sen mielestä ratkaisemaan alueen aseman.² Italia, joka oli vastustanut myös slaavikäytäväsuunnitelmaa, vastusti Itävallan ja Unkarin välisen rajan muuttamista. Se vetosi siihen, ettei kaksoismonarkian aikana rauhallisena pysynyttä rajaa kannattanut ryhtyä muuttamaan ja luomaan siten uusia ongelmia.³

Lopullinen rauhansopimusteksti annettiin Itävallan delegaatiolle 2.9.1919 ja 10.9.1919 allekirjoitettiin rauha. Liittoutuneet hyväksyivät Itävallan vaatimuksen Burgenlandista, minkä lisäksi ne tekivät Itävallalle myönnytyksen Etelä-Kärntenissä eli Klagenfurtin kaupungin alueella. Klagenfurt annettiin Itävallalle kansanäänestyksellä 1920.⁴ Rauhansopimuksessa Burgenland päätettiin antaa Itävallalle ilman kansanäänestystä, koska liittoutuneiden mielestä alueella oli selvä saksankielinen enemmistö eikä kansanäänestystä siten pidetty tarpeellisena.⁵

Lokakuussa 1919 rauhankonferenssi päätti nopeuttaakseen Burgenlandin kysymystä lähettää liittoutuneiden sotilaskomission kyseessä olevalle alueelle.⁶

¹ DBFP I No 2 s.12 Notes of a Meeting of the heads of delegations of the five powers, held in M.Pichon's room at the Quai d'Orsay, Paris, On wednesday 2.7.1919; Binder & Goldinger 1992, 64.

² DBFP I Liite A No:on 8 Rauhankonferenssin vastausluonnos Itävallan rajoja koskeviin ehtoihin; PDRFRH Vol 1 No 142 Telekin raportti Neuillystä ulkoministeri Somsichille 23.2.1920.

³ Binder&Goldinger 1992, 64.

⁴ Galántai 1992, 72.

⁵ Binder & Goldinger 1992, 65.

⁶ Gruber 1994, 19.

Trianonin rauhansopimus

Liittoutuneiden ja Unkarin solmima Trianonin rauhansopimus on saanut tärkeän sijan unkarilaisessa historiankirjoituksessa. Trianonin herättämässä keskustelussa Burgenlandin kysymys on ollut kysymys muiden joukossa. Erikoislaatuisen siitä teki kuitenkin siitä käydyn prosessin poikkeaminen muista aluekysymyksistä.

Unkarin sisäisen tilanteen käännyttyä Béla Kunin ja sitä seuranneen jyrkän oikeistolaisen Friedrichin hallituksen syrjäytymisen jälkeen liittoutuneiden hyväksymään suuntaan liittoutuneet olivat lopulta valmiita solmimaan rauhansopimuksen Unkarin kanssa. Unkari sai 1.12.1919 Pariisin rauhankonferenssiltä kutsun lähettää delegaation vastaanottamaan määrätyt rauhan ehdot.¹

Unkarin valtiojohto ei ollut täysin yksimielinen siitä, kuinka liittoutuneiden kutsuun tuli suhtautua. Unkarin ministerineuvoston kokouksessa joulun alla 1919 esitettiin erilaisia näkemyksiä rauhansopimuksesta. Sotaministeri Friedrich kyseenalaisti revanssilinjalleen uskollisesti koko rauhansopimuksen allekirjoittamisen. Friedrich vertasi Unkarin tulevaa rauhansopimusta Itävallan rauhansopimukseen, jota hän piti esimerkkinä sanelurauhasta. Itävallan ja Unkarin kohtalon erotti toisistaan Friedrichin mielestä kuitenkin se, että Itävalta oli liian heikko vastustamaan liittoutuneiden vaatimuksia, kun taas Unkari oli kyllin omavarainen ja sotilaallisesti voimakas kamppailemaan rauhansopimusta vastaan.²

Muut ministerit olivat Friedrichin kanssa samoilla linjoilla ainoastaan yleisisänmaallisissa kysymyksissä; friedrichiläinen revanssikiikko ei saanut virallista kannatusta. Sopimus oli allekirjoitettava, mutta liittoutuneet oli saatava ymmärtämään Unkarin vaikeudet. Hallitus torjui armeijan käytön ensisijaisena ratkaisukeinona, mutta Horthyn sanojen mukaan Unkari oli kuitenkin tarvittaessa valmis "taistelemaan kuin tiikeri". Hallituksen sosiaalidemokraatit olivat oikeistoministerien kanssa eri mieltä suhtautumisesta rauhansopimukseen. Esimerkiksi ministeri Feidl korosti sosialistisia pelastuskeinoja Unkarin nostamiseksi jaloilleen: "Solmikaamme rauha lyhyen ajan sisällä. Työläiset koko maailmassa liittyvät

¹ Galántai 1992, 91.

² NA 708 4 864.00/179 Richard Crame ulkoministeriölle 11.1.1920 Liite: Unkarin ministerineuvoston kokous 20./21.12 1919.

yhteen ja muuttavat rauhan. Suurvallat tulevat huomaamaan virheensä."¹

Unkarin hallitus päätyi lähettämään liittoutuneiden kutsun mukaisesti rauhandelegaation Pariisiin. Albert Apponyin johtama delegaatio saapui Pariisiin Neuillyyn vastaanottamaan rauhan ehdot 6.1.1920. Se sai sopimusluonnoksen 15.1. Sopimuksen 364 artiklasta 290 oli identtisiä Saksan ja Itävallan rauhansopimusten kanssa. Kuten Saksalle ja Itävallalle annettiin Unkarillekin mahdollisuus ilmaista mielipiteensä rauhansopimuksen luonnoksesta. Lähetystö sai ilmaista toiveensa seuraavana päivänä luonnoksen antamisesta sen käsiin.²

Burgenland oli Unkarin vähäisimpiä menetyksiä pinta-alansa ja unkarilaisen väestön määrän osalta³, mutta sen menettämisen estämiseksi ryhdyttiin kuitenkin toimeen. Burgenland poikkesi muista menetetyistä alueista sikäli, ettei maa, jolle alue menetettiin, ollut miehittänyt sitä sodan aikana. Burgenlandin menettämiselle ei siten Unkarissa liene nähty luonnollista syytä.

Apponyi ja Teleki totesivat Pariisissa, että Saint-Germainin sopimusta valmisteltaessa konferenssin esittämät perustelut Burgenlandin luovuttamisesta Itävallalle olivat identtiset Rennerin esittämien perustelujen kanssa.⁴ Ison-Britannian Budapestin lähetti-läs Hohler raportoi helmikuun alussa 1920, että Unkarin hallitus oli antanut lähetystölle ohjeet pitkittää vastauksen antamista, jotta asiaa olisi ehditty käsitellä Unkarin parlamentissa, jonka oli määrä kokoontua helmikuun alussa. Lisäksi delegaatiota oli neuvottu yrittämään vedota liittoutuneisiin rauhan ehtojen lieventämiseksi.⁵ Burgenlandin osalta tämä tarkoitti sitä, että Unkari otti vastauksessaan esille Itävallan esittämät historialliset, taloudelliset ja etniset perustelut alueen omistuksesta. Lähetystön johtaja Apponyi kysyi Itävallan ja Unkarin rajaa koskien, kenen intresseistä lopulta olikaan kysymys, itävaltalaisien vai

¹ NA 708 4 864.00/179 Richard Crame ulkoministeriölle 11.1.1920. Liite: Unkarin ministerineuvoston kokous 20./21.12.1919.

² Galántai 1992, 91-92.

³ Liite 1.

⁴ PDRFRH Vol 1 No 142 Telekin raportti Neuillystä ulkoministeri Somsichille 23.2.1920.

⁵ DBFP XII No 78 Hohler Budapestista 1.2.1920.

länsiunkarilaisten.¹

Unkarin delegaatio ei saanut liittoutuneita vakuuttumaan sopimuksessa määrättyjen rajojen muiden ehtojen tuhoisuudesta. Apponyi oli 16.1. rauhankonferenssille esittämässään toiveessa maininnut rajoja koskien ainoastaan rajan taakse jäävien unkarilaisten määrän. Vastauksessaan, jota rauhankonferenssi käsitteli helmikuussa 1920, Unkari vetosi toisin kuin Itävalta ja Saksa historiallisiin rajoihin kansallisuusperiaatteen sijasta.² Rauhanneuvotteluissa unkarilaiset yrittivät paitsi vapauttaa itsensä sotasyllisyydestä myös perustella oikeuttaan historialliseen Unkariin etnisiin, poliittisiin ja taloudellisiin perustein.³

Unkarin oli helpompi vedota historiallisiin kuin etnisiin rajoihin; kansallisiin rajoihin vetoaminen oli monikansallisella alueella vaikeaa. Burgenlandin osalta Unkari perusteli omistusoikeuttaan historiallisilla ja taloudellisilla syillä Itävallan vedotessa etnisiin perusteisiin. Itävallan valitsema linja sopi Unkarin perusteluja paremmin liittoutuneiden periaatteisiin, jotka noudattelivat etnistä periaatetta ja Wilsonin 14 kohtaa.⁴ Horthyn muistelmien mukaan liittoutuneiden motiivit Burgenlandin kysymyksessä olivat kuitenkin toisenlaiset: Burgenland annettiin Trianonin rauhassa Itävallalle, jotta Itävallan ja Unkarin välille syntyisi kiistaa.⁵

Unkarin vetoaminen historiallisiin rajoihin liittyi kiinteästi sen tavoitteeseen pitää kiinni "Pyhän Tapanin kruunun maista". Historiallisiin rajoihin vetoaminen edusti kuitenkin täysin eri linjaa kuin liittoutuneiden omaksuma kansallisuusperiaate. Tämä perusero Unkarin ja liittoutuneiden välillä lienee vaikeuttanut Unkarin mahdollisuuksia vaikuttaa rauhansopimukseen. Toisaalta entisen Habsburg-valtakunnan kansallisuusolot olivat sellaiset, että samaa aluetta pystyi havittelemaan useakin maa vetoamalla päteviltä vaikuttaviin etnisiin syihin. On kuitenkin muistettava, että ehkä tärkein syy Trianonin

¹ Goldinger 1962, 60-61.

² Galántai 1992, 92. Galántain mukaan Unkari olisi saavuttanut enemmän toisenlaisella, etniseen periaatteeseen perustuvalla asenteella.

³ Juhász 1979, 44.

⁴ Malfer 1978, 67.

⁵ Horthy, Miklos von: Muistelmat. Helsinki 1955, 177.

rauhansopimuksen Unkarin länsirajaa koskevaan päätökseen oli Saint-Germainin rauhansopimus, jota liittoutuneet seurasivat.

Brittiparlamentin ala- ja ylähuoneessa keskusteltiin helmi- ja maaliskuun 1920 aikana Trianonin rauhansopimuksesta. Burgenlandin kysymys ei tullut esille, vaan huomion sai rauhansopimus kokonaisuutena: uusien rajojen vaikutus kaupankäyntiin sekä Unkarin mahdollisuudet vaikuttaa Euroopan poliittiseen kehitykseen. Lordi Newton otti ylähuoneessa 30.3.1920 esille Unkarin rauhannehtojen ankaruuden. Hänen mukaansa Unkari ei ollut syyllinen sotaan. Lisäksi se ei koskaan ollut osoittautunut saksalaismieliseksi, vaan sen sijaan vahvasti brittimyönteiseksi valtioksi. Newtonin mielestä rauhanprosessin tilanne olisi toinen, jos britit olisivat saaneet vaikuttaa siihen:

*"The confidence felt by Hungary in British impartiality and in British justice is so great that I believe that anything which emanates from us would be willingly accepted, and it is for this reason that I regret that the negotiations with regard to this Treaty are being conducted at Paris instead of London."*¹

Ison-Britannian Budapestin suurlähettiläs Hohler kirjoitti 30.3.1920 Curzonille, ettei Unkarin rauhansopimuksen muuttaminen ollut mahdollista. Hohlerin kirjeestä oli ymmärrettävissä, että britteillä ja Manner-Euroopan liittoutuneilla oli jonkin verran erilainen käsitys siitä, millaiset rajat Unkarille oli piirrettävä. Toisaalta Hohler arvosti mantereen edustajia, koska heillä oli - *"as they are continentals"* - kokemusta Keski-Euroopasta.²

Rauhankonferenssin työ Unkarin pohjois-, etelä- ja itärajojen kohdalta oli valmista jo maaliskuun huhtikuussa 1919.³ Konferenssi päätti 8.3.1920 Burgenlandin kysymyksen olevan lopullisesti päätetty.⁴ Unkari käytännössä kutsuttiin vain kuulemaan rauhannehtonsa, joista uudet rajat olivat osa. Unkarin delegaatio sai 6.5.1920 lopullisen rauhansopimustekstin,

¹ The Hungarian Question in the British Parliament: Speeches, Questions and Answers thereto in the House of Lords and the House of Commons from 1919 to 1933. London G. Richards 1933., Lordi Newton Ylähuoneessa 30.3.1920., 51-61. Teoksesta ei käy ilmi, miten Newtonin unkarilaismyönteisyyteen reagoitiin. Puhe oli kuitenkin esimerkki siitä, että Unkarin asema herätti eräissä piireissä kiinnostusta Ison-Britanniassa.

² FO 800 155 Curzon Papers, Hungary. Hohler Budapestista Curzonille 30.3.1920. Hohler käsitteli kirjeessään Trianonia yleisesti; ei nimenomaan Burgenlandin osalta.

³ Macartney 1968, 39.

⁴ Gruber 1994, 20.

johon sen oli annettava vastaus 26.5.1920 mennessä. Rauha allekirjoitettiin Trianonin palatsissa 4.6.1920.¹ Kun Unkari allekirjoitti rauhansopimuksen, lankei velvollisuus Burgenlandin luovuttamisesta sen osaksi.²

Kesäkuussa 1920 Lontoossa tilanteen ei kuitenkaan uskottu rauhoittuvan ennenkuin Unkari itse ja sen naapurimaat ratifioivat sopimuksen ja sopimus astuisi voimaan. Foreign Office halusi pysyä varovaisena suhteessaan Unkariin ennen ratifiointia. Se halusi pysyä erillään Unkarin rauhansopimusta koskevien vaatimusten käsittelystä ja epäili, että Ranska ja Italia toimivat juuri päin vastoin. Foreign Officen mielestä kansainliitto ei voinut myöskään ryhtyä järjestelemään Unkarin asioita ennen ratifiointia.³

Burgenlandin kysymyksen kehittymisen kannalta tärkeä "mutta" ja aukko rauhansopimuksen ehdottomuudessa oli sopimuksen ohessa Unkarin delegaatiolle annettu saatekirje. Rauhansopimuksen ohessa annettu saatekirje, "*Lettre d'envoi*" jätti kuitenkin aluemuutoksia koskevilla alueilla mahdollisuuden omistusoikeuden ratkaisemiseen väestön mielipiteen perusteella.⁴ Millerandin 6.5.1920 allekirjoittama saatekirje antoi mahdollisuuden muuttaa rauhansopimuksessa määrättyjä rajoja Kansainliiton päätöksellä. Jos rajassa ilmeni paikallisia ja selviä virheitä, liittoutuneiden rajakomissio saattoi tutkimustensa jälkeen esittää muutoksia Kansainliitolle, joka tekisi lopullisen päätöksen.⁵

¹ Galántai 1992, 92, 95.

² Goldinger 1962,61. Goldinger tuntuu tässä edustavan itävaltalaisista kantaa, jonka mukaan jo Saint-Germain teki Länsi-Unkarista osan Itävaltaa.

³ FO 404 1 I No 77 I Foreign Office Derbyille Pariisiin 11.6.1920.

⁴ Guglia 1961, 38.

⁵ Galántai, József: A Trianoni békekötés 1920. A párizsi meghívástól a ratifikálásig. Budapest 1990, 223-227. Unkarinkielinen kopio Millerandin allekirjoittamasta saatekirjeestä 6.5.1920.

6. BURGENLANDIN KYSYMYS UNKARIN RAUHANNEUVOTTELUJEN VARJOSSA

6.1. LUOVUTUSSUUNNITELMAT VUODEN 1920 ALUSSA

Vaikka Trianonin rauhansopimus oli vielä kesken, liittoutuneet ryhtyivät jo vuoden 1920 alussa valmistelemaan Burgenlandin luovuttamista. Helmikuun alussa 1920 rauhankonferenssi päätti, että liittoutuneiden sotilasedustajien oli valmistauduttava valvomaan Burgenlandin luovuttamista Itävallalle. Ison-Britannian Budapestin lähetystössä uutista ei vastaanotettu mielellään. Hohler toivoi syvästi, ettei tiedoissa ollut perää. Hän toivoi niiden olevan perättömiä kahdestakin syystä. Ensinnäkin Unkarin rauhansopimus oli vielä neuvotteluasteella ja toiseksi hänen mielestään Burgenlandin luovutusta valvovalla liittoutuneiden sotilaskomissiolla oli tärkeitä sotilastehtäviä muualla Unkarissa: heidän piti valvoa paitsi Romanian joukkojen vetäytymistä Itä-Unkarista myös Pécsin alueen tilannetta Etelä-Unkarissa.¹

Foreign Officessa Burgenlandin liittämistä Itävaltaan pidettiin jo selvänä. Trianonin rauhansopimus ei tulisi muuttamaan tilannetta. Hohlerin kanta oli ilmeisesti ollut, että rajaa koskevan määräyksen vahvistumiseksi oli odotettava vielä Unkarin rauhansopimusta. Sen sijaan Hohlerin näkemyksiä liittoutuneiden sotilaskomission tehtävistä pidettiin Lontoossa oikeina. Yksityissihteeri Adams totesi Hohlerin raportista, että liittoutuneet olivat jo solmineet Itävallan kanssa rauhansopimuksen, jolla Länsi-Unkarin komitaatit annettiin Itävallalle. Unkari ei näin ollen voinut odottaa muutoksia. Adams oli kuitenkin samaa mieltä Hohlerin kanssa siitä, ettei liittoutuneiden sotilaskomissiota kannattanut lähettää vielä Itävallan rajalle.² Vajaa kuukausi myöhemmin Leeper puolestaan piti liittoutuneiden sotilaslähetystön lähettämistä Länsi-Unkariin järkevänä suunnitelmana.³

Vaikka liittoutuneiden edustajat kävivät jonkinasteista keskustelua Burgenlandin luovuttamisesta, toisaalla niitä myös arvosteltiin Itävallan etujen unohtamisesta. Huhtikuussa Ison-Britannian Wienin lähetystö kritisoi sitä, etteivät liittoutuneet huomioineet Saint-GeMAININ rauhansopimusta tarpeeksi. Suurlähettiläs Lindley arvosteli liittoutuneita

¹ FO 371/3518/176412/1193/W3 Hohler Budapestista 4.2.1920.

² FO 371/3518/176412/1193/W3 Adamsin muistio 6.2.1920.

³ FO 371/3520/183634/1193 Leeperin muistio 1.3.1920.

Burgenlandin kysymyksen vähättelemisestä: *"The Powers have shown no intention of reconsidering the question."*¹

Iso-Britannia ei mitä ilmeisimmin halunnut antaa Itävallalle tai Unkarille sellaista käsitystä, että se olisi valmis puuttumaan kiistaan tai esiintymään jomman kumman puolella. Foreign Office halusi karistaa kaikki harhakäsitykset brittien roolista Burgenlandin kysymyksessä. Lontoosta annettiinkin Hohlerille ohjeet varoa antamasta sellaista kuvaa, että Iso-Britannia olisi yksin vastuussa Burgenlandin kysymyksen kehittymisestä.²

Kansleri Renner valitti 15.3. Wienissä oleville liittoutuneiden lähetystöille Unkarin hallituksen toimista luovutettavalla alueella. Renner oli sitä mieltä, ettei Sopronissa oleva liittoutuneiden sotilaskomissio tiennyt, mitä alueella tapahtui; tosin sanoen se ei ollut tietoinen siitä, että Unkari vei alueelta "kaiken siirrettävän" omaisuuden. Lindley tiedusteli Foreign Officelta, voisivatko Iso-Britannia ja muut liittoutuneet antaa komissiolle ohjeet puuttua Burgenlandin tilanteeseen laajemmin kuin vain sotilaallisesti.³

Foreign Officessa reagoitiin suhteellisen aktiivisesti Rennerin valitukseen. Virkakunnan näkemykset poikkesivat kuitenkin toisistaan. Ero näkyi etenkin Leeperin ja muiden Central Departmentin virkamiesten muistioiden välillä. Leeper näki tilanteessa aiheen vedota - jälleen - siihen, että Unkari luovuttaisi Burgenlandin pikaisesti Itävallalle: koska Romania oli jo vetäytynyt Unkarista, Unkarilla ei ollut enää syytä pitää Burgenlandia hallussaan. Leeper piti Romanian miehitystä ja Burgenlandin kysymystä toisiinsa verrannollisina asioina. Hän suositteli, että Pariisin suurlähetystö ehdottaisi lähettiläskonferenssille, että Unkarin hallitusta kehoitettaisiin vetäytymään Itävallalle luovutettavalta alueelta.⁴ Leeper ei ottanut kantaa suoraan komission tehtävien laajentamiseen, vaan piti ratkaisuna Unkarin vetäytymistä Burgenlandista.

¹ FO 371/3521/190798/1193 Lindley Wienistä 5.4.1920.

² FO 371/3521/187160/1193 Foreign Office Hohlerille Budapestiin 27.3.1921.

³ FO 371/3520/185739/1193 Lindley Wienistä 16.3.1920.

⁴ FO 371/3520/185739/1193 Leeperin muistio 17.3.1920.

Cadogan kysyi kuitenkin, oliko liittoutuneiden odotettava Unkarin rauhansopimuksen allekirjoittamista ennen kuin Leeperin kuvaamiin toimiin voitaisiin ryhtyä. Foreign Officessa myös Phipps ja Sir Eyre Crowe suhtautuivat Lindleyn raporttiin Leeperiä viileämmin eivätkä tehneet hänen tapaansa johtopäätöksiä luovutuksen pikaisen toteuttamisen tarpeellisuudesta. Kuitenkin myös he ottivat Lindleyn ehdotuksen vakavasti: Itävallan näkökanta sai siten vastakaikua Foreign Officessa tässä vaiheessa. Phippsin mielestä Pariisin suurlähetystölle oli annettava ohjeet esittää lähettiläskonferenssille, että komissiota pyydetäisiin puuttumaan tilanteeseen.¹

Sir Eyre Crowen mielestä Burgenlandin tilanne oli vaikea niin kauan, kun Unkari, joka ei ollut allekirjoittanut vielä rauhansopimusta, piti aluetta hallussaan. Hän kannatti Phippsin tavoin lähettiläskonferenssin puuttumista komission toiminnan tehostamiseen. Crowe oletti, että lähettiläskonferenssi antaisi sotilasasiantuntijoille tehtävän suunnitella tarvittavat operaatiot.² Foreign Office antoi keskustelun seurauksena Derbyille ohjeet ottaa asia esille lähettiläskonferenssissa.³

6.2. EPÄVARMUUS BURGENLANDIN VÄESTÖN MIELIALASTA

Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimusten allekirjoittamisen välillä oli lähes vuosi. Samoin sopimusten voimaantulon välillä oli huomattava aikaero. Kun Saint-Germainin sopimus oli saanut jo pisteen peräänsä, Trianonin rauhansopimuksen laatiminen oli vielä kesken. Vuoden 1920 alkupuolella Unkarilla oli vielä teoriassa aikaa toivoa toisenlaista ratkaisua Burgenlandin kysymyksessä. Tällaiset toiveet olivat taustalla keskustelulle Burgenlandia koskevasta vaihtoehtoisesta ratkaisusta ja alueen väestön toiveista sen suhteen.

¹ FO 371/185739/1193 Cadoganin, Phippsin ja Sir Eyre Crowen muistiot 17.3.1920.

² FO 371/3520/185739/1193 Sir Eyre Crowen muistio 17.3.1920.

³ FO 371/3520/185739/1193 Foreign Office Derbyille Pariisiin 22.3.1920.

Vuoden 1919 lopulla Itävallan ulkoministeriö valitti Ison-Britannian Lindleylle, että Unkari harjoitti propagandaa Burgenlandissa.¹ Lindley oli saanut haltuunsa Sopronin (Ödenburgin) kaupunginhallituksen lokakuussa 1919 laatiman vetoomuksen, jossa vaadittiin kaupungin pysymistä osana Unkaria. Kaupunginhallitus ilmoitti vastustavansa Burgenlandin luovuttamista Itävallalle ja haluavansa jäädä osaksi Unkaria, jonka nykyinen hallitus oli "kristitty ja isänmaan ystävä". Se vastusti kansainvälisen politiikan puuttumista asiaan. Luovutus oli heidän mielestään vastoin historiallista kehitystä ja haittasi Unkarin taloutta. Lisäksi luovutus loukkaisi sekä saksan- että unkarinkielisten tunteita. Itävalta ei vetoomuksen mukaan hyötyisi mitään Länsi-Unkarista, mutta samalla itse länsiunkarilaiset "menettäisivät kaiken". Kaupungin edustajat ilmoittivat haluavansa kuulua "tuhansia vuosia vanhaan isänmaahan". He totesivat olevansa saksankielisiä Unkarissa: he ilmoittivat pysyvänsä saksalaisina ja pysyvänsä sellaisina Unkarissa.²

Britit saivat Burgenlandin väestön mielialasta myös toisenlaisen kuvan. Lindleyn helmikuun alussa 1920 laatiman raportin mukaan saksankielisten talonpoikien mielestä Länsi-Unkarin oli kuuluttava Itävaltaan. Sen sijaan viranomaiset, etenkin papit, kannattivat Unkaria. Sekä Itävallan että Unkarin edustajat antoivat ristiriitaista tietoa siitä, kummalle puolelle Länsi-Unkarin asukkaat halusivat, joten asukkaiden mielipiteistä oli vaikea saada selvää. Kansanäänestyksen järjestämistä pidettiin vaikeana alueen etnisen rakenteen takia. Epäiltiin, voisiko kansanäänestyksen tulokseen luottaa.³

Tammikuussa 1920 pidetyissä Unkarin parlamenttivaaleissa Burgenlandin alueen vaalipiiristä valittiin edustajiksi kansalliskokoukseen saksalaisväestöön kuuluvia henkilöitä, jotka olivat taustastaan huolimatta luokiteltavissa unkarilaismielisiin legitimisteihin. He esittivät helmikuussa 1920 vastalauseen Burgenlandin liittämisestä Itävaltaan.⁴ Edustajat olivat ottaneet selvää alueella vallitsevasta yleisestä mielipiteestä kansanäänestystä varten ja esittivät mielipiteensä parlamentissa 29.2.1920. Edustajien mukaan sotilaiden,

¹ FO 371/3518/168068/1193/W3 Lindley Wienistä 26.12.1919. Liite: Nootti 20.12.1919. Itävallan ulkoministeriö Ison-Britannian Wienin lähetystölle.

² FO 371/3518/168068/1193 Lindley Wienistä 26.12.1919. Sopronin kaupunginhallituksen protesti 26.10.1919.

³ FO 404 1-2 I No 38 Lindley Wienistä 9.2.1920.

⁴ Fogarassy 1976, 157.

rajavartioiden ja viranomaisten provokatiivinen käytös, elintarvikepula ja rajakaupan täydellinen halvaantuminen olivat katkeroittaneet väestöä.¹

Sitä ennen he olivat toimittaneet ainakin Ison-Britannian Budapestin lähetystöön rauhan-sopimusta vastustavan nootin. Protestissaan Länsi-Unkarilaiset parlamentin edustajat tulkitsivat kiinnostavalla tavalla Unkarin tammikuisten parlamenttivaalien olleen samalla kertaa myös kansanäänestys läntisten komitaattien omistuksesta. Vaalitulokset olivat tämän mukaan Unkarille myönteinen:

" To lodge this protest we feel fully entitled to, since throughout the electoral campaign, we have in our constituencies proclaimed that platform of unflinching adherence to the thousand years old link with Hungary. With this programme (sic) we were returned by an overwhelming majority, and on basis of a universal secret suffrage: extend even to women: with compulsory voting. This took place just during the days when the Hungarian Peace conditions became generally known and when, because of the idea of a forced separation, the West of Hungary sunk into mourning and despair. We are, therefore, pervaded by the elevating thought that the election at the same time was a plebiscite in favour of continue attachment to Hungary."

Protestissa kerrottiin alueen väestön toivovan pysymistä Unkarin alaisuudessa, johon he olivat "tuhansia vuosia" kuuluneet: tällaisten "pyhien siteiden katkaiseminen olisi vastoin kaikkia jumalaisia ja inhimillisiä oikeuksia". Lisäksi protestissa huomautettiin, että Itävallan ja Unkarin rajalla asuvat länsiunkarilaiset olivat havainneet Itävallan puolella vallitsevan "alennuksen", kun taas Unkari edusti "täyttä harmoniaa". Parlamentin edustajien mukaan väestö ei halunnut enää enempää levottomuutta, josta Unkarissa oli nyt päästy ja jota liittyminen "wieniläisen ja wienerneustadtilaisen proletariaatin hallitsemaan Itävaltaan tulisi merkitsemään".

Protestin laatineet parlamentin edustajat olivat sitä mieltä, että Itävallan toiveet saada Länsi-Unkarista apua maan elintarvikepulaan oli virheellinen, koska huolimatta metsä- ja puutarha- sekä viiniviljelystään, Länsi-Unkari oli muualta Unkarista tulevan viljan varassa. Lisäksi protestissa kysyttiin, miksi Itävalta oletti Länsi-Unkarin liittyvän Itävaltaan, kun samaan aikaan Tiroli ja Voralberg halusivat irrottautua siitä. Protestissa väitettiin, että myös steiermarkilaiset olivat tyytymättömiä Itävaltaan. Parlamenttiedustajat

¹ Pölöskei, Ferenc: Hungary after Two Revolutions 1919-1922. Budapest 1980, 117.

halusivat kiinnittää brittien ja muiden liittoutuneiden huomion myös siihen, että Itävalta kuului sodan häviäjiin eikä siksi ollut oikeutettu vaatimaan Unkarilta mitään itselleen:

"For what reason is Austria to get a free gift of our people; she is not among the victorious countries, but a defeated nation who has no claim, whatsoever to the territories about to be torn from Hungary."

Mitä tuli liittoutuneiden lanseeraamaan kansojen itsemääräämisoikeuteen, protestin laatijat huomauttivat, että yhtä lailla tätä oikeutta rikkoi se, että Länsi-Unkari irrotettiin kotimaastaan Unkarista. Vaikka protestin allekirjoittajat pitivät parlamenttivaalien tulosta jo kansanäänestykseksi kelpaavana, he ilmoittivat vaativansa nyt kansanäänestystä:

" We ask and demand that an opportunity shall be afforded to the intelligent and self-conscious people of the West of Hungary for pronouncing once more the solemn verdict in favour of the much beloved homeland."

Protestissa kerrottiin myös Sopronin väestön osoittaneen mieltään luovutusta vastaan:

"On learning the news of the Peace conditions, which prescribe separation of Hungary, the people of Sopron, the chief place in the West of Hungary, assembled in the town-square; the crowd moaned under the influence of patriotic pain and in this expression of public sentiment, was joined by all the West of Hungary, so that a plebiscite will be nothing more but a continuation of that grand exhibition of patriotic feeling."

Protestissa haluttiin osoittaa, ettei tietyn kielen puhuminen merkinnyt tietyn maan kansalaisuutta: *"Our people, though speaking the German tongue (sic), are loyal to Hungary and wish to remain, and shall remain, with her for evermore."*¹

Ison-Britannian Wienin lähetystö sai toisenlaista tietoa Burgenlandin väestön mielialasta. Lindley kertoi 15.2. saaneensa Renneriltä nootin, jossa tämä ilmaisi epäilyksensä liittoutuneiden sotilaskomission kyvystä saada objektiivista tietoa alueen tilanteesta. Rennerin mukaan unkarilaiset upseerit pääsivät vaikuttamaan komission näkemyksiin. Raportista kävi ilmi, että unkarilaiset olivat epävarmoja länsiunkarilaisten halusta jäädä osaksi Unkaria, ja pyrkivät siksi tiukentamaan otettaan raja-alueesta.²

¹ FO 371/3519/180190/1193/W3 Hohler 14.2.1920. Liite: Protestation: Unkarin parlamentin länsiunkarilaiset edustajat Ison-Britannian Budapestin lähetystölle 3.2.1920.

² FO 371/3519/178909/1193 Lindley Wienistä 15.2.1920.

Brittien Wienin sotilaslähetystön johtajan eversti Cuninghamen mukaan Burgenlandiksi aiotun alueen väestö oli luovutuksen kannalla. Hohler pohti raportissaan kuitenkin näiden tietojen todenperäisyyttä: Unkarin kommunistivallan aikana väestö oli kannattanut Itävaltaan liittymistä, mutta Béla Kunin kukistuttua tilanne oli muuttunut luovutuksen vastaiseksi. Toisaalta saksankielinen väestön arveltiin kuitenkin olevan Itävallan kannalla. Hohlerin mielestä Cuninghamen näkemystä vastaan soti myös se, että luovutettava alue ei ollut hänen tietojensa mukaan maatalous- vaan metsätalousaluetta, joten alueen siirtymisestä Itävallan omistukseen ei hyötyisi kumpikaan, ei Itävalta eikä Burgenland itse.¹

Ison-Britannian Wienin ja Budapestin lähetystöt tuntuivat olevan alltiita propagandalle. Väestön mielipiteen arvioiminen oli vaikeaa ja tulokset olivat väistämättä epäobjektiivisia, koska tarkkailijoilla oli usein myös halu nähdä tiettyjä asioita.

Unkarin Wienin lähettiläs Gratz ehdotti maaliskuussa 1920, että Unkarin hallitus antaisi laajimman mahdollisen itsehallinnon sekä rauhansopimuksessa Itävaltaan luovutettaviksi määrätyille alueille että muille seudun saksankielisille alueille. Tarkoitus oli näin vähentää saksankielisten alueiden halua yhdistyä Itävaltaan. Renner oli kertonut Gratzille, että Itävalta takaisi Burgenlandille laajan autonomian, jolla olisi omat maapäivät ja joilla olisi mahdollisuus ilmaista, halusiko se unioniin Itävallan kanssa vai ei.²

Foreign Officelle väitettiin maaliskuun alussa 1920, että liittoutuneiden Burgenland-politiikan taka-ajatuksena olisi ollut halu syventää kuilua Itävallan ja Unkarin välillä. Budapestin liittoutuneiden sotilasedustuston brittiedustaja Aitken kertoi Hohlerille, että liittoutuneiden oletettiin "yleisesti" päättäneen Länsi-Unkarin luovuttamisesta Itävallalle luodakseen vihamielisyyttä Itävallan ja Unkarin välille. Ison-Britannian Budapestin lähetystössä ajatusta pidettiin huomionarvoisena.³ Käsitys vastasi mitä todennäköisimmin sitä kuvaa, jonka Unkari halusi antaa tilanteesta. Tietyllä tapaa väite oli sukua brittien rauhankonferenssissa esittämälle toiveelle siitä, että Itävalta voisi rajamuutoksen

¹ FO 371/3520/182352/1193/W3 Hohler Budapestista 18.2.1920.

² NA 708 4 864.00/189/81 Halsteadin kirje Wienistä ulkoministeriöön 16.3.1920

³ FO 371/3520/183634/1193 Hohler Budapestista 2.3.1920. Liite: Aitken, British Memeber of Interallied Military Deputation.

avulla pysyä irti Unkarin silloisesta kommunistihallinnosta.

Ison-Britannian edustaja liittoutuneiden Budapestin sotilaslähetystössä, kenraali Gorton, vertaili raportissaan 29.5. käsityksiä Burgenlandin asukkaiden kohtelusta. Hänen tekemäänsä vertailua ei voi kuitenkaan pitää täysin aukottomana, sillä vertailun kohteet olivat varsin erilaiset: Hän vertasi Wienissä järjestetyn unkarilaisten sosiaalidemokraattien joukkokokouksen ja Hohlerin kanssa 22.-25.3. Länsi-Unkarissa tekemäänsä tutkimusmatkaa toisiinsa. Vierailullaan Itävallalle luovutettavalla alueella Hohler ja Gorton tulivat tyytyväisiksi kuultuaan, ettei valituksissa Unkarin harjoittamasta propagandasta ja häirinnästä ollut perää; he olivat tutkittuaan olosuhteita tulleet siihen tulokseen, että Unkarin viranomaiset eivät olleet kohdelleet asukkaita huonosti.¹

Itävallan Budapestin lähetystössä kritisoitiin Hohlerin ja Gortonin matkan yhteydessä brittejä unkarilaismielisyydestä. Hohlerin epäiltiin antavan hallitukselleen edelleen tätä näkemystä vahvistavan kuvan Burgenlandin tilanteesta.²

Matkakuvaus ei kuitenkaan näyttänyt synnyttävän Foreign Officessa erityisen unkarilaisystävällistä mielialaa. Leeper reagoi Whitehallissa Hohlerin muistioon mielessään lähinnä luovutuksen nopea toteutuminen: Unkarin oli joka tapauksessa pian luovutettava alue Itävallalle: *"If this is accurate so much the better, in any case the hungarians will have to surrender these German comitats shortly."*³

¹ FO 371/3523/201962/1193 Hohler Budapestista 29.5.1920. Liite: Liittoutuneiden sotilaslähetystön (Sopron) Ison-Britannian edustajan, kenraali Gortonin raportti 27.5.1920.

² ÖSA, AdR, NPA Liasse Ungarn 9/3 K 807. Cnobloch Budapestista Wieniin 13.4.1920.

³ FO 371/3523/201962/1193 Leeperin muistio 8.6.1920.

6.3. UNKARIN NOOTTI EI SAA BRITTIEN TUKEA

Lindley'n välitti Lontooseen Rennerin kansalliskokouksessa 23.1.1920 pitämän puheen, jossa Renner käsitteli myös Unkaria. Rennerin puhe oli vastaus opposition kritiikkiin hänen Tšekkoslovakian ja Unkarin politiikastaan. Unkari käyttäytyi Rennerin mukaan Itävaltaa kohtaan täysin epäystävällisellä tavalla: se ei ollut vielä allekirjoittanut rauhansopimusta eikä ollut osoittanut merkkiään Burgenlandin luovuttamisesta.¹ Unkarissa Rennerin puhe sai "Unkarin hallituksen vakuuttuneeksi" siitä, että Itävalta tähtäsi tšekki-suuntauksellaan Unkaria vastaan. Unkarin ulkoministeri Somsich puolusti Unkarin käyttäytyneen maltillisesti Burgenlandin kysymyksessä. Somsich syytti Itävaltaa veljeilystä Unkarin kommunistihallinnon ja kommunistien kanssa.²

Helmikuun alussa 1920 Renner pyysi Unkarilta "yhteisymmärrystä" Burgenlandin luovuttamiseksi. Hän syytti Unkaria julkisen omaisuuden poistamisesta Burgenlandista. Rennerin mielestä omaisuuden vieminen sen hetkisissä olosuhteissa oli vastoin lakia ja hankaloitti alueen hallintoa.³

Unkarin hallitus koki Tšekkoslovakian uhkaksi itselleen ja halusi myös antaa tällaisen kuvan liittoutuneille. Hohler kertoi Unkarin hallituksen valittaneen, että Tšekkoslovakian viranomaiset "vastoin sodan sääntöjä ja rauhansopimuksen luonnosta" pakottivat alueellaan asuvia unkarilaisia tunnustamaan itsensä tšekkoslovakialaisiksi. Trianonin rauhansopimuksen luonnoksen mukaan Unkarilta luovutettavien alueiden asukkaat saivat vuoden kuluessa valita, minkä kansallisuuden he ottaisivat.⁴

Tšekkoslovakian nähtiin uhkaavan myös toisella tapaa, johon myös britit kiinnittivät huomiota. Hohler kertoi 15.1.1920, että liittoutuneiden sotilasedustustolle oli lähetetty adressi, joka protestoi Tšekkoslovakian miehitystä Luoteis-Unkarissa - toisin sanoen

¹ FO 404 1 I No 17 Lindley Wienistä 24.1.1920.

² PDRFRH Vol. 1 1919-1920 No 91 Somsich Gratzille Wieniin 25.1.1920

³ PDRFRH Vol 1 No 120 Gratzin raportti Wienistä Somsichille 8.2.1920.

⁴ FO 371/3519/180042/1193/W3 Hohler Budapestista 19.2.1920.

Länsi-Unkarin pohjoisimmassa komitaatissa Pozsonyissa (Pressburg, Bratislava).¹ Derby raportoi Pariisista 19.2. saaneensa tiedon, jonka mukaan tšekit keskittivät joukkojaan Länsi-Unkarin rajalle. Raportin mukaan oli syytä pelätä, että Tšekkoslovakia miehittäisi osan tai koko "Burgenlandin".² Ison-Britannian Prahlan lähettilään Clerkin mielestä ei kuitenkaan ollut aiheellista raportoida näistä joukoista eikä liittoutuneiden ollut hänen mielestään tarpeen tehdä niistä tiedustelua Tšekkoslovakian hallitukselle.³

Rennerin Tšekkoslovakian suuntauksen seurauksena Unkarin hallitus uhkasi muodostaa Burgenlandista autonomian, joka olisi voimassa myös silloin, jos kansanäänestys olisi Unkarille myönteinen. Ulkoministeri Somsich raportoi Budapestista Pariisiin, että Länsi-Unkarin väestö ei halunnut alueen liittämistä Itävaltaan ja vaati kansanäänestystä alueelle.⁴ Sekä Horthy että pääministeri Huszar pitivät mahdollisena ratkaista alueongelmat kansanäänestyksellä oli tulos mikä tahansa, mutta vain silloin, kun muuta mahdollisuutta rauhan saavuttamiseen itäisessä Keski-Euroopassa ei ollut.⁵

Unkarin hallitus esitti nootissaan 14.2.1920 Itävallan hallitukselle kansanäänestyksen järjestämistä Burgenlandissa.⁶ Lindleyn mukaan Unkarin hallitus ehdotti maiden välille "sovinnollista ratkaisua" Burgenlandin kysymyksessä, mikä tarkoitti käytännössä kansanäänestystä. Nootissaan Unkarin hallitus ehdotti myös, että Itävalta luopuisi Burgenlandista Unkarin antamia etuja vastaan. Itävalta oli perustellut haluaan liittää Burgenland valtioalueeseensa strategisilla ja taloudellisilla tekijöillä: nootissa Unkari tarjoutui antamaan Itävallalle näitä etuja, jos se luopuisi Burgenlandista. Unkarin hallitus ilmoitti olevansa valmis turvaamaan Itävallan intressit saksankielisellä alueella perustuslain avulla. Hallitus ehdotti rajoituksia Burgenlandissa oleviin armeijan joukkoihin. Se "takaisi" Länsi-Unkarin saksankieliselle väestölle itsehallinnon ja kulttuurin säilymisen sekä raja-alueelle kaupan-

¹ FO 371/3518/174116/1193/W3 Hohler Budapestista 15.1.1920. Liite: Unkarilainen adressi Interallied Military Missionille.

² FO 371/3519/179912/1193 Derby Pariisista 19.2.1920.

³ FO 371/3519/180491/1193 Clerk Prahasta 20.2.1920.

⁴ Goldinger 1962, 61; PDRFRH Vol. 1 No 103 Somsich Praznovszkylle Pariisiin 29.1.1920

⁵ DBFP XII No78 Hohlerin raportti Budapestista Curzonille 1.2.1920.

⁶ Fogarassy 1976, 157.

käynnin helpotuksia.¹

Unkarilainen sanomalehti *Az Ujság* kirjoitti 15.2.1920, että nootin myötä Burgenlandin kysymys oli tullut käännekohtaansa. Lehden mukaan "nootti osoitti Unkarin rauhanrakkautta koko maailman edessä". Unkari oli valmis uhrauksiin luodakseen hyvät naapurisuhteet Itävaltaan. *Az Ujság* korosti Rennerin alkuperäistä ajatusta ratkaista kysymys kansanäänestyksellä, josta liittoutuneet olivat kuitenkin kieltäytyneet. Lehti otti esille Rennerin Saint-Germainissa esittämän näkemyksen siitä, ettei Itävalta halunnut Länsi-Unkaria ilman kansanäänestystä. Lehden mukaan nyt nähtäisiin, oliko hän tarkoittanut sitä todella vai oliko hän kannattanut kansanäänestystä vain sosialistisympatioidensa takia, koska alueet olisi tällöin irrotettu kommunistisesta Unkarista.²

Wienin lähetystössä Lindley korosti erityisesti sosiaalidemokraattien äänenkannattajan *Arbeiter Zeitungin* mielipiteen kiinnostavuutta brittien kannalta: sosialistien tulkinta tilanteesta kiinnosti ilmeisesti Foreign Officea, koska maan ulkopolitiikkaan kuului sen leviämisen estäminen. *Arbeiter Zeitung* piti Wienin muuta lehdistöä "unkarilaismielisenä", joka oli uskollinen sekä "juutalaiselle unkarilaisuudelle" että "kristilliselle unkarille". Unkarilaismielisyys tarkoitti luultavasti sosiaalidemokraateille samaa kuin oikeistolaisuus.

Lehden mielestä Itävaltaa ei voinut ostaa "viljalla ja lihalla": se ei kannattanut Unkarin tekemää vapaakauppaehdotusta Burgenlandin kysymyksen ratkaisemiseksi. Sen sijaan lehden "demokraattisuus" tuli ilmi siinä, että se suhtautui kansanäänestysajatukseen periaatteessa myönteisesti. Sen asenne olisi kuitenkin ollut myönteinen vain siinä tapauksessa, jos vaalit olisi pidetty olosuhteissa, joissa Unkari ei olisi vaikuttanut vaalitulokseen. Käytännössä kansanäänestys olisi pidetty tässä tapauksessa vasta Itävallalle luovuttamisen jälkeen.³

Arbeiter Zeitung perusteli kielteistä suhtautumistaan noottiin myös sillä, että Itävallan oli otettava huomioon muiden perillisvaltioiden mielipiteet: se ei voinut Unkarin takia hylätä

¹ FO 371/3519/178874/1193 Lindley Wienistä 14.2.1920. Unkarin nootti Itävallalle.

² FO 371/3520/183282/1193 Budapestin sotilaslähetystö alivaltiosihteerille 4.3.1920. Liite: *Az Ujság* 15.2.1920.

³ FO 371/3519/181237/1193 Lindley Wienistä 16.2.1920.

niiden hyväksyntää ja vaarantaa rauhaa. Lisäksi lehti veti esiin sen, että Unkarin rauhansopimus oli yhä allekirjoittamatta: Itävalta ei saanut langeta ansaan, joka olisi saanut Unkarin rauhansopimuksen pyörtämään Saint-Germainissa annetun lupauksen. Näkemyksen ydin oli se, että Unkarin ehdotuksia ei voinut harkita ennen rauhan voimaantumista.¹

Lindley oli saanut tietää Unkarin Wienin lähetystöltä, että Renner oli valmis suostumaan Unkarin hallituksen ehdotukseen. Lindleyn mukaan koko Itävallan porvarillinen lehdistö kannatti myöntymistä Unkarin ehdotukseen. *Arbeiter Zeitungin* mielestä oli demokratian periaatteiden vastaista kieltäytyä järjestämästä kansanäänestystä. Sosiaalidemokraatit halusivat kansanäänestyksen kuitenkin vasta luovutuksen jälkeen. Lindleyn mielestä kannatti kiinnittää huomiota siihen, että *Arbeiter Zeitung* ei pitänyt toivottavana, että Itävallalla olisi tulli-, tai rahaliitto Unkarin kanssa. Lehden mielestä riitti, että Itävallalla oli mahdollisuus ostaa elintarvikkeita Unkarista.² Foreign Officessa Leeper piti Tonavan alueen naapurivaltioiden välistä vapaakauppajärjestelmää parempana kuin talousliittoa, jotka sulkiessaan osan maita ulkopuolelleen aiheuttaisivat ristiriitoja alueella.³

Lindley kertoi pitävänsä huomionarvoisena, että *Neue Freie Presse* vaikutti suhtautuvan suopeasti Unkarin noottiin. Lisäksi Lindley oli kiinnittänyt huomiota toiseenkin seikkaan: Saksan asennoitumiseen. Hänen mukaansa Saksa vastusti kansanäänestystä, koska Burgenlandin mahdollinen menettäminen supistaisi saksalaisia alueita: *"it appears to me probable that Germans are working against its acceptance which would diminish extent of Austria which they hope to inherit."*⁴

Lindleyn mielestä Itävallan ja Unkarin yhteistyön esteenä ei niinkään ollut sosiaalidemokraattien asenne vaan Tšekkoslovakian asennoituminen. Itävalta ei lähettilään käsityksen mukaan voinut toimia Tšekkoslovakian hallituksen intressien vastaisesti. Tšekkoslovakian valta perustui siihen, että Wien oli riippuvainen sen tuomasta hiilestä;

¹ FO 371/3519/181237/1193 Lindley Wienistä 16.2.1920.

² FO 371/3519/179582/1193 Lindley Wienistä 17.2.1920.

³ FO 371/3519/179582/1193 Leeperin muistio 19.2.1920.

⁴ FO 371/3519/179582/1193 Lindley Wienistä 18.2.1920.

Tšekkoslovakialla oli valta raunioittaa Wien, jos Itävallan hallitus toimisi sen intressejä vastaan. Lindley ei pitänyt yllättävänä, jos Tšekkoslovakian hallitus kehottaisi Itävallan hallitusta pitämään kiinni Burgenlandin omistamisesta ja kieltäytymään Unkarin ehdotuksesta.¹

Foreign Officessa Leeper oli sitä mieltä, että nootti herätti erityisen vaikean kysymyksen.

"This raises an excludungly difficult question. The Austrian Government originally asked for a plebiscite in Western Hungary. The Peace Conference refused to undertake a plebiscite in this area, but unanimously agreed by the treaty of St. Germain to recognise Austrian sovereignty over it. The allied powers as signatories of this treaty are therefore pledged to force Hungary to surrender this territory. Once this has been done Austria is of course free (if she is still desirous to do so) to permit the inhabitants to vote in accordance with their wishes."

Leeper arvioi, että kansanäänestyksen järjestäminen Länsi-Unkarissa olisi vaikeaa ennen Unkarin rauhansopimuksen ratifioimista, koska tällöin kansanäänestys voisi toimia ennakkotapauksena Slovakian, Transilvanian ja Bačkan kohdalla. Leeper arvioi, että tähän Unkari itse asiassa tähtäsi.²

Foreign Officessa Itävallan lehdistön kielteistä asennoitumista noottiin pidettiin oikeutettuna: Rauhankonferenssi oli määrännyt selvästi kyseessä olevan alueen Saint-Germainin rauhansopimuksessa Itävallalle. Foreign Officen mielestä oli siten mahdotonta avata kysymystä uudelleen kunnes Unkarin hallitus olisi luopunut alueesta ja vetänyt joukkonsa sieltä. Kansanäänestysajatus voisi muuten levitä laajemmalle:

"Moreover it would be impossible to admit principle of plebiscite at present moment in this area without raising general question of plebiscite throughout Hungary. There would appear, however, to be no seroius objection to the Austrian government later on of their own accord proceeding to a plebiscite in this area, if such is desire of the inhabitants. Matter can be brought before Peace Conference in connection with Hungarian Peace Treaty."³

¹ FO 371/3519/179582/1193 Lindley Wienistä 17.2.1920.

² FO 371/3519/A-H 178874/1193 Leeperin muistio 17.2.1920.

³ FO 371/3519/179582/1193 Foreign Office Lindleylle Wieniin 21.2.1920.

Foreign Officen kielteinen kanta kansanäänestykseen johtui siten paitsi haluttomuudesta muuttaa rauhansopimusta myös haluttomuudesta luoda Burgenlandin kysymyksestä esimerkkiä muille kiistanalaisille alueille.

Foreign Office halusi estää ennakkotapauksen muodostumisen myös taloudellista yhteistyötä koskevassa kysymyksessä. Se antoi Lindleylle ohjeet olla rohkaisematta ajatusta erillisestä tulliunionista Itävallan ja Unkarin välillä, koska suunnitelma voisi olla esimerkki vastaaville muille suunnitelmille.¹ Voidaan olettaa, että Iso-Britannia halusi osaltaan itse olla kontrolloimassa Tonavan alueen talouskehitystä eikä antaa yksittäisten maiden ilman sen hyväksyntää solmia taloutta koskevia sopimuksia.

Lindley raportoi 18.2., että Itävallan kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunta oli samana päivänä käsitellyt Unkarin tekemää ehdotusta. Kaikki puolueet olivat olleet sitä mieltä, ettei noottiin annettaisi virallista vastausta ennen kuin Unkarin rauhansopimus oli allekirjoitettu. Kansanäänestyksellä ei olisi mitään merkitystä, jos se pidettäisiin ennen kuin Unkarin hallintokoneisto olisi vetäytynyt alueelta. Renner oli sitä mieltä, että Unkarin oli hyväksyttävä Itävallan rauhansopimuksen ehdot ja että Burgenlandilla olisi Itävallan osana sama autonomia kuin muillakin provinsseilla. Tuleva maakunta voisi halutessaan itse päättää kansanäänestyksen järjestämisestä.

Unkarin tarjoamiin taloudellisiin etuihin ei suhtauduttu Itävallassa kovin innokkaasti - ainakaan, jos ne yhdistettiin Burgenlandin kysymykseen. Wienissä ei luotettu Unkarin apuun elintarvikkeiden tuonnissa, koska sodan aikaiset kokemukset olivat tehneet heidät kyynisiksi Unkarin avun suhteen. Unkarin kanssa solmittavan vapaakauppasopimuksen tuomiin etuihin suhtauduttiinkin epäilevästi. Lindleyn mukaan Renner oli kuitenkin valmis neuvottelemaan vapaakaupasta Unkarin kanssa niin, ettei sitä liitettäisi Burgenlandin kysymykseen.²

Itävallan kansalliskokous käsitteli Unkarin noottia seuraavana päivänä. Kansalliskokous päätti pitää kiinni Saint-Germainin rauhansopimuksesta ja torjua Unkarin nootin. Kansanäänestyksen osalta päätettiin sen olevan Itävallan ja Burgenlandin välinen asia, joka ei

¹ FO 371/3519/179582/1193 Foreign Office Lindleylle Wieniin 21.2.1920.

² FO 371/3519/179582/1193 Lindley Wienistä 18.2.1920.

koskenut Unkarin hallitusta. Alueelle annettaisiin Itävallan provinssin asema ja sillä olisi oma maakunnallinen kansalliskokouksensa, joka päättäisi kansanäänestyksen järjestämisestä.¹

Foreign Officessa todettiin, ettei Ison-Britannian hallitus voinut hyväksyä kansanäänestyksen järjestämistä ennen Unkarin rauhansopimuksen allekirjoittamista. Itävallan kansalliskokouksen mielipide oli siksi Foreign Officen mielestä täysin oikea.²

Unkarin taloutta koskevat ehdotukset eivät nekään saaneet vastakaikua. Itävallan hallitus oli valmis neuvottelemaan kaupasta ainoastaan rauhansopimuksen mukaisesti.³ Lindleyn mielestä Unkarin hallituksen kannatti hyväksyä Itävallan vastaus:

*"Hungarians seem to me to have nothing to loose and everything to gain by inaugurating the broad minded and far sighted economic policy with an acceptance of Austrian offer regarding trade relations."*⁴

Brittien osoittaman mielenkiinnon taustalla oli todennäköisesti se, että Unkarin nootin sisällön toteutuminen olisi merkinnyt rauhansopimuksen muuttamista ja brittien mielestä vaarallista esimerkkiä muille entisen Habsburg-valtakunnan kiista-alueille. Toisaalta brittien kiinnostusta selitti mitä todennäköisimmin noottiin liittyvät talous- ja kauppakysymykset: he pitivät poliittista vakautta ehtona taloudelliselle toiminnalle.

6.4. UNKARIN JA RANSKAN YHTEISTYÖ FOREIGN OFFICEN HARMINA

Sen lisäksi, että Itävalta ja Unkari yrittivät saada Burgenlandin väestöä puolelleen, ne pyrkivät saamaan myös kansainvälistä tukea tavoitteilleen. Etenkin Unkari oli halukas käyttämään kaikkia mahdollisia diplomaattisia kanavia saadakseen tukea tavoitteelleen

¹ FO 371/3519/179766/1193 Lindley Wienistä 20.2.1920.

² FO 371/3519/180060/1193 Muistio Foreign Officessa 21.2.1920.

³ FO 371/3519/180303/1193/W3 Lindley Wienistä 21.2.1920.

⁴ FO 371/3519/180558/1193 Lindley Wienistä 22.2.1920.

estää rajan muuttaminen Itävallan hyväksi.¹ Unkarin hallitus oli päättänyt yrittää saada liittoutuneet ymmärtämään Unkarin tilanteen mahdottomuuden kovien rauhanehtojen toteutuessa. Ennen Trianonin rauhansopimuksen allekirjoittamista Unkari yrittikin diplomaattisin keinoin saada rauhanehtojaan kauttaaltaan lievemiksi.²

Burgenlandin kysymyksessä Unkari haki tukea Italialta, Ranskalta, Saksalta ja Puolalta.³ Sen oli todennäköisesti turha odottaa briteiltä tukea revanssipyrkimyksilleen. Helmikuun lopulla 1920 Foreign Office antoi Wienissä toimineelle lähettiläs Lindleylle ohjeet, joiden mukaan Burgenland kuului Saint-Germainin sopimuksen perusteella Itävallalle eikä Unkari voinut vaatia sitä itselleen. Iso-Britannia ei halunnut ottaa Burgenlandin kysymystä esiin ja toisin sanoen pohtia siihen vaihtoehtoja niin kauan, kun Unkari yhä piti joukkojaan alueella eikä luovuttanut sitä.⁴

Britit olivat kuitenkin tietoisia siitä, että rauhansopimus koettiin Unkarissa suurena tappiona. Tuore Ison-Britannian Budapestin lähettiläs Hohler oli saanut sen käsityksen, että Unkarissa suhtauduttiin rauhaan epävarmuudella jo ennen sopimuksen sisällön varmistumista. Rauhankonferenssissa Unkarille määrätyt rajat olivat unkarilaisten mielestä mahdottomat; Unkari ei voinut olla olemassa sellaisilla rajoilla. Hohlerin mukaan Unkarissa oltiin valmiita myönnytyksiin vain väliaikaisesti; Unkarissa luotettiin historiallisten rajojen takaisin saamiseen. Hohler oli kuullut myös Unkarin menettämien alueiden asukkaita Budapestissa, jonne nämä olivat saapuneet esittämään mielipiteensä. Hänen mielestään pelkästään näitä ihmisiä kuulemalla ei voinut kuitenkaan päätellä, mitä mieltä alueiden asukkaat olivat, sillä oli luonnollista, että juuri Unkaria kannattavat saapuivat Budapestiin esittämään toiveensa ulkovaltojen edustajille.

Unkarin hallituksen epäilyt siitä, ettei brittien varaan voinut laskea, osoittautuivat oikeiksi. Vaikka Unkari piti Isoa-Britanniaa ystävällismielisenä maan ja vaikka lähettiläs Hohlerin raporteista välittyi jokseenkin suopea asenne Unkaria kohtaan, oli Unkari briteille

¹ Gruber 1991, 21.

² Malfer 1978, 68.

³ Gruber 1991, 21.

⁴ DBFP XII No 113 Foreign Office Lindleylle Wieniin 21.2.1920

edelleen vihollismaa, jota oli rangaistava -joskaan ei koston hengessä.¹

Ison-Britannian sijasta Unkari asettikin toivonsa Saksaan. Unkari odotti, että Saksa puuttuisi Burgenlandin kiistaan Itävallan vastaisesti; Saksan toivottiin painostavan Itävallaa luopumaan Burgenlandin haltuunotosta. Saksaltakaan ei kuitenkaan saatu tukea, sillä se päätti suhtautua kysymykseen neutraalisti. Unkarin asenne viralliseen Saksaan muodostui melko viileäksi 1920-luvun alussa. Unkari suhtautui haluttomasti yhteistyöhön Weimarin Saksan kanssa, kun taas yhteistyö Baijerin oikeistopiirien kanssa oli houkuttelevaa. Koska Saksasta ei ollut apua, Unkari valitsi Pariisin Berliinin sijasta potentiaalisesti auttajakseen ja kumppanikseen.²

Ranska ja Unkari olivat alkaneet lähestyä toisiaan vuoden 1920 alussa. Habsburg-restauraatiota pidettiin eräissä Ranskan piireissä toivottavana, mutta ennen kaikkea Ranskan talous- ja liike-elämälle oli tärkeää saada yhteys Unkariin, koska Unkaria pidettiin porttina koko eteläisen Itä-Euroopan talouden hallitsemiseen.³ Ranskassa oli alettu myös nähdä etuja Unkarin kytkemisessä Ranskan vaikutuspiiriin laajemminkin. Tämä ajatus liittyi osaltaan Ranskan haluun vähentää saksalaisuuden vaikutusta etenkin taloudessa ja kulttuurissa.⁴

Ranskan asenne Unkaria kohtaan näytti kuitenkin ristiriitaiselta vuosien 1919 ja 1920 vaihteessa. Toisaalta Ranska tiedosti Unkarin keskeisen aseman itäisen Keski-Euroopan alueella, mutta toisaalta se rakensi ulkopoliittikkansa Unkarin seuraajavaltioiden ja Ranskan puolella sodan lopulla taistelleiden Tšekkoslovakian, Romanian ja Jugoslavian tuen varaan.⁵ Huolimatta yhteyksistään pikku ententeen Ranska oli kuitenkin valmis lähestymään Unkaria, sillä eristäytyneenä Unkari oli Ranskan mielestä vaarassa kääntyä Saksan puoleen⁶.

¹ DBFP XII No 78 Hohler Budapestista 1.2.1920.

² Schmidt-Wulffen 1969, 274-275.

³ Juhász 1979, 46.

⁴ Hovi 1984, 54-55.

⁵ Hovi 1984, 54; Romsics 1990, 253.

⁶ Hovi 1984, 64.

Unkarin tukemiseen löytyy muitakin syitä: Ranska halusi estää Saksan vaikutusvallan leviämisen lisäksi bolshevismiin ja Neuvosto-Venäjän ekspansion länteen. Se näki pikku ententessa bolshevismiin patoajan. Tästä syystä sille oli tärkeää säilyttää liittosuhde Puolaan, Tšekkoslovakiaan ja Jugoslaviaan, jotka Euroopan itäisinä reuna-alueina olivat puskurina Neuvosto-Venäjälle. Ranska hyötyi pikku ententen tukemisesta myös poliittisesti; pikku entente-maat tukivat Ranskaa kansainvälispoliittisissa kysymyksissä.¹ Ranskan samanaikaisen tuen sekä pikku ententelle että Unkarille teki ristiriidattomaksi se, ettei Ranskan tuki pikku ententelle ollut tähdätty tukemaan pikku ententen Unkarin vastaisuutta.

Unkari arveli voivansa Ranskan avulla päästä rauhansopimuksen luomasta ahdingosta. Se oli valmis tarjoamaan Ranskalle poliittisia ja taloudellisia etuja, jos Ranska oli valmis auttamaan sitä luomaan paremmat suhteet naapurimaihin -toisin sanoen tekemään kompromisseja rajakysymyksissä.² Ranska valitsi Unkarin liittolaisekseen pyrkiessään järjestämään sodanjälkeistä Keski-Eurooppaa mieleiseensä järjestykseen. Unkari oli sille varmempi liittolaisehdokas kuin Itävalta, joka kamppaili edelleen suurten talousvaikeuksien kanssa. Tärkeää oli, että Unkarin konservatiivinen ja vastavallankumouksellinen hallitus näytti pystyvän vakiinnuttamaan maan olot, mikä oli ulkomaisen pääoman sijoittajille tärkeä ehto. Itävallassa puolestaan oli tähän aikaan oli vallassa vasemmistosuuntaus.³

Vaikka Ranskan voi ymmärtää valinneen Unkarin liittolaiseksi, alkoivat Ranskan ja Unkarin väliset neuvottelut maaliskuussa 1920 juuri Unkarin aloitteesta. Ensimmäiset neuvottelut käytiin 17.3.1920.⁴ Neuvottelujen luonnetta voi kuvata lähinnä ehtojen asettamiseksi puolin ja toisin: Ranska esitti Unkarille vaatimuksia rautateiden omistuksesta ja osallistumisesta pankkitoimintaan, jolloin se saattoi vaikuttaa Unkarin teollisuuteen. Ranska halusi myös vapaakauppaa Tonavalla Budapestissa. Kompensaationa Ranskan vaati-

¹ Hovi 1989, 180,183.

² Hovi 1984, 56.

³ Adám 1993, 52.

⁴ Adám 1993, 55.

muksille Unkarin hallitus halusi aluemuutoksia rauhansopimukseen.¹

Ranska tiesi Unkarin kanssa veljeilemiseen liittyvät vaarat; Unkari saattoi rohkaistua pienistäkin eduista vaatimaan itselleen lisää. Tämä koski etenkin Unkarin pohjoisrajaa. Ranska ei koskaan suostunut enempään kuin yleiseen rajojen rauhanomaiseen korjaamiseen.²

Vaikka jo ennen Trianonin allekirjoittamista oli selvää, että Unkarin toiveet saada Ranskan tuella muutoksia rauhansopimuksen aluemääräyksiin olivat epärealistisia, koska Unkarin aluevaatimukset olisivat todennäköisesti kaatuneet muiden liittoutuneiden ja Unkarin naapurimaiden vastustukseen, jatkuivat Ranskan ja Unkarin väliset neuvottelut rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen.³

Trianonin rauhansopimuksen saatekirjettä, joka antoi periaatteessa mahdollisuuden muokata rauhansopimusta Unkarille edulliseen suuntaan, on pidetty Ranskan ja Unkarin yhteistyön seurauksena. Ulkoministeri Maurice Paléologue tiesi, etteivät Unkarin naapurimaat hyväksyisi Unkarille tehtäviä etuja edes taloudellisen painostuksen turvin. Hän ei kuitenkaan sanonut tätä suoraan unkarilaisille, vaan kertoi heille, että rauhansopimus annettaisiin Unkarille ja sitä seuraisi saatekirje, jossa viitattaisiin rauhanomaisen revision mahdollisuuteen. Hän antoi ymmärtää, että saatekirje oli Ranskan hallituksen aikaansaannos, koska sen allekirjoittaja oli pääministeri Millerand. Millerand ei kuitenkaan todellisuudessa *Adámin* tutkimusten mukaan allekirjoittanut saatekirjettä Ranskan pääministerin roolissa vaan liittoutuneiden edustajana. Unkarin hallitus yhdisti saatekirjeen kuitenkin Millerandiin ja Ranskan hallitukseen. Itse asiassa Ranskan hallitus oli vastustanut saatekirjeen jättämää mahdollisuutta revisioon brittien, amerikkalaisten ja italialaisten kannattaessa sitä. Paléologue yritti siis saada saatekirjeen näyttämään unkarilaisten silmissä siltä kuin Ranskan hallitus olisi ollut sen takana, vaikka se olikin ollut sitä vastaan.⁴

¹ Juhász 1979, 46-47

² Hovi 1984, 57,61-62.

³ Juhász 1979, 55.

⁴ Adám 1993, 61-62.

Unkari otti kesällä 1920 Burgenlandin kysymyksen esille Ranskan kanssa. Oli kuitenkin jo selvää, ettei Ranskalta voinut odottaa yhtään enempää kuin mitä aiemmin oli käynyt ilmi. Lähettiläs Lindleyn mukaan Ranskan ja Unkarin neuvottelut eivät voineet enää jatkua poliittisessa eikä taloudellisessa mielessä. Neuvottelut olivat poliittisesti arveluttavia, koska Ranskalla ei ollut oikeutta tehdä lupauksia rajojen muuttamisesta. Taloudellisessa mielessä neuvottelut olivat Lindleyn mukaan mahdottomia siitä syystä, ettei liittoutuneiden sotakorvauskomission arveltu myöntävän Ranskan taloudelliseen interventioon Unkarissa.¹

Foreign Officen asiakirjoissa on liittolaiskysymyksen osalta käsitelty lähinnä Ranskan roolia Unkarin neuvottelukumppanina. Kesäkuussa 1920 Ison-Britannian hallitus puuttui Ranskan ja Unkarin välisiin neuvotteluihin. Kabinetin istunnossa 2.6.1920 käsiteltiin Ranskan ehdotusta myöntää Unkarille huomattava laina. Lisäksi brittien tiedossa oli, että Ranskan hallitus aikoi auttaa Unkaria liittymään Kansainliittoon sekä saamaan tiettyjä alue-etuja. Kabinetti ei kuitenkaan katsonut voivansa tässä tilanteessa tehdä päätöksiä asiaan liittyen.²

Foreign Office ei katsellut mielellään Ranskan monopoliasemaa Unkarissa. Se ilmoitti 30.6.1920 Unkarin hallitukselle, ettei yhteistyö Ranskan kanssa ollut hyväksyttävää, koska se oli rauhansopimuksen vastaista. Se varoitti Unkaria Ranskan kaksinaamaisuudesta; lupaukset aluemuutoksista olivat ristiriidassa Ranskan todellisten aikeiden kanssa.³

Pääministeri Millerand torjui brittien protestit väittämällä, että hän neuvotteli Unkarin kanssa Trianonin saatekirjeen hengessä. Ranska oli puolestaan joutunut hyväksymään saatekirjeen ja siten mahdollisuuden rauhansopimuksen muuttamiseen Ison-Britannian ja Italian painostuksen seurauksena.⁴ Tämän mukaan briteille vastattiin siten niiden omalla lääkkeellä: Ranskan ja Unkarin neuvottelut olivat seurausta brittien politiikasta.

¹ Juhász 1979, 47, 55-56.

² CAB Conclusions 23/21 c 31/20 (1) 2.6.1920.

³ Juhász 1979, 55

⁴ Adám 1993, 62.

Ranskan ja Unkarin suhteesta liikkui huhuja eikä neuvottelujen todellisesta luonteesta liene tiedetty Itävallassa. Brittitietojen mukaan Itävallaa huolestutti Ranskan ja Unkarin yhteistyö. Renner totesi elokuussa 1920 kansalliskokouksessa, että yhteistyö huolestutti kaikkia Unkarin naapurimaita, oli se millaista tahansa. Renner piti varmana, että Unkari tunsu Ranskan rohkaisevan sitä rauhassa määriteltyjen rajojen muuttamiseen. Itävallaa lienee kiinnostanut Ranskan ja Unkarin välinen suhde juuri Burgenlandin osalta. Ison-Britannian Wienin lähetystö raportoi, että Ranskan lähettiläs selitti kuitenkin Rennerille, ettei Ranska aikonut tukea Unkarin alueellista revisionismia; Ranska oli päättänyt pitää kiinni rauhansopimuksista.¹

Tästä huolimatta Ranskan ja Unkarin väliset neuvottelut jatkuivat edelleen. Ranska ei kuitenkaan enää tehnyt lupauksia aluemuutoksista, koska lähettiläskonferenssi oli antanut liittoutuneiden rajakomissiolle 22.7.1920 ohjeet aluemääräysten tarkasta noudattamisesta.² Kuitenkin vielä lokakuussa 1920 Unkarissa lienee luotettu Ranskaan. Pääministeri Teleki arvioi, että Unkari pystyi saavuttamaan normaalit olosuhteet mahdollisimman nopeasti ulkovaltojen tuen avulla. Ranskalla oli tässä mielessä päärooli. Se antoikin ymmärtää olevansa Unkarin tukena. Ranskalaisen sanomalehti 'Eclairin' mukaan Unkari, "joka oli näyttänyt merkkejä suuresta kansallisesta voimasta" ja joka saattoi pelastua "selkärankansa" avulla, voisi luottaa Ranskan tukeen. Ranska vakuutti tukeaan aivan yhteistyön loppumiseen saakka. Yhteistyö loppui marraskuussa 1920, kun Puolan ja Neuvosto-Venäjän konflikti päättyi ja kun Ranskan hallitus vaihtui.³

Foreign Office näki Itävallan ja Unkarin huonojen suhteiden taustalla ja "syntipukkina" myös ulkopuolisia, kansainvälisen politiikan tekijöitä. Syyllisenä Itävallan ja Unkarin jo ennestään viileiden suhteiden lisääntyneeseen kylmenemiseen britit pitivät Ranskaa. Cadoganin mukaan "Itävallan ja Unkarin suhteet olivat jo tarpeeksi huonot ennestään, mutta Ranskan hallituksen viimeaikainen politiikka Unkarissa on tietenkin aiheuttanut

¹ FO 404 2 II No 33 Bridegman Wienistä 23.8.1920 Liite: Raportti Rennerin puheesta 19.8.1920 kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunnassa.

² Juhász 1979, 56.

³ NA 708 5 864.00/320 Grantsmith Budapestista ulkoministeriölle 11.10.1920. Raportti perustui sanomalehti Eclairin tietoihin.

epäilyjä Unkarin naapurimaissa valitettavin seurauksin".¹

Sen sijaan Foreign Officessa ei näytetty reagoivan Italian väliintuloon Burgenlandin kysymyksessä vuoden 1920 lopulla. Italia tarjoutui tällöin välittäjäksi Itävallan ja Unkarin välisiin neuvotteluihin. Italian Wienin lähettiläs Torretta katsoi voivansa Mayrin kanssa 23.12.1920 käymänsä keskustelun seurauksena ilmoittaa pääministeri Telekille, että Itävalta oli valmis Burgenlandissa tapahtuviin aluejärjestelyihin. Italian mielestä Unkarin vaatimus autonomiasta oli liian suuri, mutta muuten se antoi Unkarin hallitukselle sen kuvan, että ehdotus oli Unkarille edullinen. Italian esitys ei kuitenkaan riittänyt Unkarin hallitukselle, joka vaati koko Burgenlandin aluetta itselleen. Tammikuussa 1921 Unkarin hallitus ilmoitti, että se oli valmis neuvottelemaan Itävallan kanssa vain laajoista alue-muutoksista.²

7. ISO-BRITANNIA KIIREHTII BURGENLANDIN LUOVUTTAMISTA VUODEN 1920 JÄLKIPUOLELLA

7.1. BRITIT KIINNITTÄVÄT HUOMIOTA RAJAVÄLIKOHTAUKSIIN

Spekulaatiot Unkarin sotilastoimista

Liittoutuneiden sotilasedustajat arvioivat helmikuussa 1920 Unkarin mahdollisuuksia hyökätä naapurimaitaan vastaan. Hyökkäys olisi samalla merkinnyt hyökkäystä liittoutuneita vastaan: sotilastoimien tarkoituksena olisi ollut Trianonin rauhansopimuksen vastustaminen. Liittoutuneiden Budapestin sotilaslähetystö oli ehdottomasti sitä mieltä, ettei Unkari ollut siinä tilassa, että aikoi ryhtyä sotaan naapurimaitaan vastaan. Unkarin johto oli liittoutuneiden mukaan täysin tietoinen siitä, että mahdotonta oli asettua voittajia vastaan.³

¹ FO 371/4649/C 5059/2455/3 Cadoganin muistio 1.9.1920.

² Kerekes 1979, 258-259.

³ DBFP XII No 78 Hohler Budapestista 1.2.1920.

Liittoutuneet joutuivat tämän kysymyksen eteen uudestaan kesällä 1920. Itävallan ja Unkarin vastakkainasettelu ilmeni tällöin konkreettisesti Itävallan epäillessä Unkarin keskittävän joukkojaan maiden väliselle rajalle ja pitävän siellä sotilasleiriä, joka oli Itävallan mukaan osoitus Unkarin hyökkäyshaluista. Näihin hyökkäysspekulaatioihin liitettiin arvailut monarkistisista aikeista puolin ja toisin. Britit eivät raporteissaan liittäneet välikohtauksia nimenomaan Burgenlandin kysymykseen, vaikka levottomuus oli fyysisesti lähellä luovutettavaa aluetta ja kohdistui Unkarin kustannuksella alueellisesti hyötynyttä Itävaltaa vastaan.¹

Heinäkuun lopulta lähtien 1920 liittoutuneiden edustajat raportoivat Itävallan ja Unkarin välisen rajan läheisyydessä olevista unkarilaisista joukoista. Ison-Britannian edustaja liittoutuneiden sotilaskomissiossa, kenraali Gorton kertoi kollegansa kapteeni Gundry Whiten vierailleen rajan tuntumassa Zalaegerszegissä 14.6.1920. Siellä oleva leiri oli todettu vankileiriksi, jonka vangit oli jaettavissa kolmeen erilaiseen ryhmään: kommunisteihin, entisiin itävaltalaisiin upseereihin² sekä "kroaatti tai slovakki"³ legioona. Gundry White oli kuvannut etenkin upseerivankien oloja surkeiksi. Hänen mukaansa leirillä oli merkkejä sotilastoimista. Vankeina olevat entiset itävaltalaisupseerit oli koulutettu tuhoamaan ja syrjäyttämään Itävallan sen hetkinen hallitus ja korvaamaan se unkarilaismieliselä hallituksella. Lisäksi leirillä oli myös toinen ryhmä, jolla oli vankina olevan kapteenin mukaan poliittisia tarkoituksia. Tämä ryhmä oli "kroaatti tai slovakki legioona", joka oli muodostunut pakolaisista. Ryhmän väitettiin saaneen koulutusta separatistisen propagandan harjoittamiseen Jugoslaviassa. Propagandan tarkoitus oli saada aikaan unkarilaismielinen reaktio.

Kertomukseen ei kuitenkaan luotettu täysin. Gortonin mielestä lausuntoja väritti innokkuus saada antaa tietoja liittoutuneille. Lisäksi väitteet eivät Gortonin mielestä vaikuttaneet loogisilta. Gorton ei tavallaan voinut uskoa unkarilaisten toimivan niin "epä-älyllisesti". Leirin idea ei siten vaikuttanut toimivalta eikä vankien "kouluttaminen" uskottavalta.

¹ Foreign Office käsitteli ja arkistoi tämän aineiston yhdessä Burgenlandin kysymyksen kanssa.

² "Entisellä itävaltalaisella upseerilla" lienee tarkoitettu kaksoismonarkian aikaisia upseereja.

³ Kyse oli todennäköisesti Jugoslavian alueen kansallisuuksista: slovakki-sana lienee virhe. Myöhemmin tähän ryhmään viitataan jopa serbi-nimityksellä.

Gortonin näkemys olikin, ettei Zalaegerszegin leirillä ollut sotilaallista merkitystä. Gortonin käsitystä unkarilaisista kuvastaa se, että leirin kaltainen toiminta oli tyypillistä unkarilaisille: kaikessa mielettömyydessään ja toimimattomuudessaan leirin idea oli Gortonin mielestä järjetön, mutta se oli tyypillistä unkarilaisille, jotka "eivät voineet olla" kuumentamatta serbien ja itävaltalaisien tunteita. Gorton: "*-- as they cannot but evoke the suspicion (sic) and annoyance of the Serbs and Austrians.*"¹

Brittien Budapestin lähettilään tehtävää hoitaneen Athelstan-Johnsonin mukaan asiaan kannattanut ei kohdistaa liikaa huolta.² Todennäköisesti tärkeämmäksi koettiin huomion kiinnittäminen mahdollisiin monarkistisiin hankkeisiin.³

Sotilasleirikeskusteluissa viitattiin Unkarin mahdolliseen hyökkäykseen, "rajanylitykseen", Itävaltaan. Sotilasleiri ja joukkojen keskittäminen ja mobilisoiminen, koettiin samaksi asiaksi. Samanaikaisesti Zalaegerszegin leirin kanssa raportoitiin myös unkarilaisten "hyökkäyksestä" Itävallan puolelle. Unkarilaiset joukot olivat aiheuttaneet Itävallan puolella Fürstenfeldissä välikohtauksen, jonka takia Renner pyysi briteiltä apua. Hän pyysi Isoa-Britanniaa vaikuttamaan Unkarin hallitukseen, jotta se myöntäisi Itävallan vaatimuksiin.⁴

Mitä tuli Fürstenfeldin tapaukseen, "Fürstenfeldin hyökkäysretkeen", Foreign Officessa pidettiin Rennerin kitkeriä lausuntoja tapahtuneesta epäonnistuneina ja Itävallan ja Unkarin välisiä suhteita entisestään heikentävinä. Rennerin olisi Cadoganin mielestä pitänyt ottaa huomioon, että Unkari yritti hyvittää tapauksen. Hänen mukaansa Rennerin väitteet siitä, että Zalaegerszegin leirin luonteesta ovat perättömiä. Kyseessä oli sen sijaan unkarilainen vankileiri, josta oli korostettava, että se sijaitsi Unkarin alueella. Unkari oli myös ilmaissut olevansa valmis hajottamaan leirin, jos Itävalta niin haluaisi.⁵ Foreign Office näytti siten asettavan Itävallan tässä vaiheessa vastuuseen Itävallan ja

¹ Fo 371/4866/C 2823/403/2 Gorton Budapestista 24.6.1920.

² FO 371/4866/C 2055/403/21 Athelstan-Johnson Budapestista 22.7.1920.

³ FO 371/4866/C 2178/403/21 Athelstan-Johnson Budapestista 23.7.1920.

⁴ FO 371/4866/C 2761/403/21 Lindley Wienistä 31.7.1920.

⁵ FO 371/4649/C 5059/2455/3 Cadoganin muistio 1.9.1920.

Unkarin välisten suhteiden viileydestä.

Britit -sekä lähettiläät että Foreign Office- tuntuivat kiinnittävän enemmän huomiota Itävallan reaktioiden tilannetta kiristävään vaikutukseen kuin Unkarin väitettyihin toimiin. Tämä lienee ollut seurausta ensinnäkin siitä, että Unkari osasi "tehdä" myönnytyksiä ja pelastaa nahkansa. Sen sijaan Itävallan reaktioiden uskottiin olevan propagandaa. Toiseksi voidaan kysyä, oliko maiden poliittisilla oloilla vaikutusta brittimielipiteisiin tänä aikana: edustiko Rennerin sosiaalidemokratia sosialismin uhkaa vaiko liittoutuneiden mieleistä demokratiaa -kumpiakin mielipiteitä esitettiin.

Boikotti ja brittien ammattiyhdistysliike

Kesän 1920 levottomuuksiin liittyi osaltaan Itävallassa organisoitu Unkarin vastainen boikotti. Boikotti oli suunnattu Unkarin poliittisia oloja ja etenkin valkoista terroria vastaan. Boikotin taustalla ei ollut Burgenlandin kysymys, mutta sen lisäksi, että se vaikutti Burgenlandin alueella, sillä oli vaikutusta myös Burgenlandin kiistaan.¹ Boikotin taustavoima oli paitsi itävaltalainen työväenliike myös työväenliikkeen kansainvälinen yhteistyö. Se ei näin ollen jäänyt ainoastaan Itävallan ja Unkarin väliseksi asiaksi, vaan kansainvälisen ammattiyhdistysorganisaation kautta se herätti keskustelua laajemminkin. Kansainvälinen ammattiyhdistysliike kiinnitti tilanteeseen huomiota jo varhain keväällä 1920. Toukokuussa pidettiin Lontoossa ammattiyhdistysten kokous, jossa päätettiin ryhtyä toimiin Unkarin valkoista terroria vastaan.²

Unkarin Wienin lähettiläs Grazt raportoi hallitukselleen, että kansleri Rennerin mukaan Itävallan hallitus ei ollut boikotin takana. Renner oli kuitenkin valmis toimimaan boikotin syy - Unkarin työväenliikkeen ja hallituksen välisen kuilun - poistamiseksi: hän ehdotti, että Itävallan hallitus voisi auttaa Unkarin ammattiyhdistysliikettä solmimaan paremmat suhteet Unkarin hallitukseen. Unkarin hallitus ei kuitenkaan suostunut Rennerin ehdotuk-

¹ Foreign Officessa boikottia koskeva arkistoaines on liitetty yhteen Burgenlandin kysymyksen kanssa. Samoin esimerkiksi Sóosin (1971) tutkimus liittää sen Burgenlandin tapahtumiin.

² Sóos 1971, 75. Sóos käsittelee boikottia varsin laajasti Burgenlandista tehdyssä tutkimuksessaan. Yleensä Burgenland-tutkimuksissa boikotti ei ole saanut suurta huomiota. Unkarissa kommunistihallinnon ajalla tehdyille Tutkimuksille on kuitenkin ollut usein ominaista talouden ja työväenliikkeen korostaminen.

seen.¹

Liittoutuneiden komission unkarilaisjäsenen Frigyes Villanin mielestä rajaliikenteen työntekijöiden boikotti aiheutti vahinkoa Unkarille Burgenlandin kiistassa, koska boikotin hankaloittama elämä oli saanut hänen mukaansa väestön mielialan Unkarin vastaiseksi.² Boikotista kärsivät eniten talonpojat, jotka eivät voineet myydä tuotteitaan Itävaltaan ja Itävallassa työskentelevät länsiunkarilaiset työläiset, jotka eivät päässeet työpaikoilleen. Rajan sulkeutuminen lakon takia aiheutti osaltaan sen, että kesällä 1920 Länsi-Unkarin asukkaista 70-80 prosenttia kannatti Itävaltaan liittymistä ja olisi kansanäänestyksessä äänestänyt Itävallan puolesta. Kansanäänestys ei siis ollut Unkarille edullinen keino ratkaista kiistaa. Se sijaan Unkari ajatteli voivansa pitää Länsi-Unkarin Itävallan kanssa tehtävän rauhanomaisen sopimuksen perusteella.³ Unkarin hallitus ilmoitti liittoutuneiden kenraalikomissiolle Soproniin Itävallan perustaneen propagandakeskuksia Burgenlandiin.⁴ Unkarissa vedottiin siten rajaliikenteen boikotin lisäksi itävaltalaisten propagan- daan selitettäessä väestön muuttunutta mielialaa.

Brittien sotilasasiamies Cuninghame ilmoitti 18.6.1920, että Wienin työläisten keskusko- mitea oli päättänyt tukea Amsterdamissa toimivan kansainvälisen työväenliikkeen järjestön⁵ päätöstä boikotoida Unkarin rajakauppaa- ja liikennettä. Aloite boikotin organi- soimisesta oli Cuninghamen mukaan tullut itävaltalaisilta sosialistisilta rautatietyöläisiltä.⁶ Pester Lloydin mukaan Itävallan ei-sosialistiset piirit olivat boikottia vastaan.⁷ Boikotti

¹ PDRFRH Vol 1 No 372 Gratzin raportti Wienistä Telekille 19.6.1920 ja No 500 Masirevichin raportti Wienistä Telekille 26.7.1920.

² Pölöskei 1980, 117.

³ Pölöskei 1980, 118

⁴ PDRFRH Vol 1 No 424 Telekin raportti Villanille Soproniin 6.7.1920. Raportin mukaan propagandakeskuksia olivat Kismarton, Nézsider, Nagymarton, Ágfalva, Németkeresztúr, Németújvár ja Hidegkút.

⁵ Brittilähteistä ei ollut mahdollista saada tarkkaa tietoa järjestöjen tarkoista nimis- tä.

⁶ FO 371/4643/C 414/3 Lindley Wienistä 25.6.1921. Liite: Sotilasasiamies Cu- ninghamen raportti 18.6.1921.

⁷ Pester Lloyd Abendblatt 15.6.1921.

koski Itävallasta Unkariin kulkevaa rautatieliikennettä. Kaikki Itävallasta Unkariin kulkeva tavaraliikenne oli määrä keskeyttää, mutta sen sijaan Unkarista Itävaltaan kulkeva tavaraliikenne rajattiin boikotin ulkopuolelle. Henkilöliikenne sai kulkea esteittä kumpaankin suuntaan. Cuninghamen raportissa korostui se, että nimenomaan sosialistiset ammattiyhdistykset olivat boikotin takana.¹

Brittiläisen ammattiyhdistysliikkeen, British Trade Unionin johto tunsu boikotin taustan laajemmin kuin Cuninghame. Se informoi Foreign Officea käymästään keskustelusta Amsterdamin organisaation kanssa. British Trade Unionia oli nimittäin pyydetty tukemaan "itävaltalaisia tovereitaan". Foreign Office sai nämä tiedot kuitenkin vasta elokuun alussa. Amsterdamista tulleessa pyynnössä kerrottiin, että Unkarin reaktionäärisyys ei koskenut vain Unkaria itseään, vaan ulotti vaikutuksena myös rajojen yli. Näin se uhkasi "puolustuskyvyttöä Itävaltaa". Itävaltalaiset olivat perustelleet tätä Itävallan ja Unkarin rajalla tapahtuneella Fürstenfeldin välikohtauksella. Reaktionäärinen Unkari keskitti joukkojaan rajalle. Lisäksi Unkaria syytettiin Itävallan valtion omaisuuden ryöväämisestä ja väestön häiritsemisestä. Näin ollen "Itävallan työläiset pelkäsivät uusia invaasioita". Kansainvälinen järjestö suositteli Ison-Britannian, Ranskan ja Italian ammattiliittoja vastaamaan Itävallasta tulleeseen pyyntöön ja esittelemään sen maansa hallitukselle.²

Brittiläisen ammattiyhdistyksen johto ei kuitenkaan uskonut olevan tarpeen puuttua tilanteeseen. Maiden välillä oleva jännitys tunnustettiin, mutta brittien mielestä ei kannattanut "heittää petrolia heidän tunteilleen" ja syyttää niitä yhä pahemmin. Erimielisyys oli ratkaistava diplomaattisin keinoin. Lisäksi British Trade Unionissa ei uskottu Itävallan ja Unkarin hallitusten olevan niinkään toisiaan vastaan. Kyse oli "kansan tunteista". Amsterdamiin annettiin vastaus, jossa kieltäytyttiin kohteliaasti osallisuudesta boikottiin. Britit eivät voineet vastauksen mukaan vaikuttaa asiaan, koska heillä ei ollut tarpeeksi sotilasvoimaa. Protesti oli ainoa mahdollinen menetelmä.³

¹ FO 371/4643/C 414/3 Lindley Wienistä 25.6.1921. Liite: Sotilasasiamies Cuninghamen raportti 18.6.1921.

² FO 371/4688/C 3413/403/21 W.A. Appleton Sir J. Tilleyille 3.8.1920. Liite: Fimmenin sähke Amsterdamista.

³ FO 371/4866/C 3413/403/21 W.A. Appleton Fimmenille Amsterdamiin 3.8.1920.

Brittien ammattiyhdistysliikkeen johto oli samoilla linjoilla Foreign Officen kanssa. Cadoganin mielestä Amsterdamissa oli tehty virhe boikottiin sekaantumisessa. Lisäksi hänen mielestään Unkarin aiheuttamat välikohtaukset olivat vahvasti liioiteltuja. Hän ei juuri uskonut, että Unkarin hallitus olisi toiminnan takana. Äänekkäin propaganda tuli hänen mielestään Wienistä eikä Budapestista. Toisin sanoen Cadogan epäili, oliko syytteissä Unkarin Itävallan vastaisesta propagandasta ja sotilastoimissa mitään perää. Cadogan piti Unkarin hallituksen ainoana valitettavana piirteenä tässä mielessä "sortumista enemmän tai vähemmän organisoituun bolshevismiin vastaisuuteen".¹ Foreign Officen tehtäväksi jäi lähinnä todeta toimenpiteiden tarpeettomuus. Foreign Office totesi ammattiyhdistysliikkeelle, että rajalla sattuneet tapaukset oli selvitetty eikä toimenpiteisiin ryhtyminen ollut tarpeen.²

7.2. ERIMIELISYYS BURGENLANDIN ASEMASTA

Suunnitelmat Burgenlandin tulevaisuudesta

Brittilähettiläiden raporteissa muut Itävaltaa ja Unkaria koskevat asiat veivät huomiota Burgenlandin kysymykseltä kesään 1920 saakka, jolloin kiista alkoi saada runsaasti huomiota. Syynä mielenkiinnon voimistumiseen oli ilmeisesti Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksen ajankohdan aiheuttama ristiriitatilanne, joka johti erilaisiin näkemyksiin Burgenlandin omistusoikeudesta ja luovutusaikataulusta. Toisin sanoen kysymys oli siitä, saattoiko Burgenlandin katsoa kuuluvaksi Itävaltaan jo voimassa olevan Saint-Germainin rauhansopimuksen perusteella vai oliko vasta Trianonin rauhansopimuksen voimaantulo ratkaiseva tässä mielessä. Alkuvuodesta 1920 oli kyse vielä Unkarin rauhansopimuksen sisällöstä: nyt kiisteltiin siitä, milloin luovutuksen pitäisi tapahtua.

Saint-Germainin ratifiointi jätti Rennerin mukaan vielä avoimia kysymyksiä, jotka oli tarkoitus ratkaista asianomaisten valtioiden kanssa neuvotteluilla. Taloutta koskevat

¹ FO 371/4866/C 3413/21 Cadoganin muistio 10.8.1920.

² FO 371/4866/3413/403/21 Foreign Office W.A. Appletonille (General Federation of Trade Unions) 12.8.1920.

kysymykset olivat etusijalla neuvotteluja suunniteltaessa ja niistä oli tarkoitus neuvotella Ranskan, Ison-Britannian ja naapurimaista Italian, Tšekkoslovakian ja Jugoslavian kanssa. Talousneuvottelujen lisäksi rauhansopimus vaati Rennerin mielestä muitakin kahdenkeskisiä neuvotteluja. Tšekkoslovakian kanssa suhteita oli luotu tammikuusta 1920 lähtien taloutta koskevien neuvottelujen kautta. Myös rajoihin liittyvät ongelmat vaativat vielä neuvotteluja. Itävalta oli brittien Wienin lähetystön mukaan omaksunut asenteen, jonka mukaan oli parempi tehdä uhraukset kerralla kuin lykätä niitä.

Renner lienee odottanut samanlaista asennetta Unkariltakin. Rennerin mielestä Burgenland kuului Saint-Germainin sopimuksen ratifioimisen seurauksena Itävallalle.¹ Unkari puolestaan piti kiinni siitä, että Burgenland oli edelleen sen hallinnassa niin kauan kuin se ei itse ollut rauhansopimuksensa perusteella velvollinen luovuttamaan aluetta. Tilanne ei muuttunut juuri siitäkään, kun alueelle asetettiin liittoutuneiden sotilaskomisio.²

Vaikka Unkari ilmoitti virallisesti haluavansa ratkaista tilanteen neuvottelujen avulla - seikan, jonka voi olettaa tarkoittaneen rauhanomaista ratkaisua - käsitti Itävalta sen aikeet toisin. Renner toisti puheessaan 19.8., että Itävalta oli käyttäytynyt hyvin Burgenlandin kiistassa eikä ollut yrittänyt vaikuttaa unkarilaisiin propagandan avulla. Tästä huolimatta Unkari oli Rennerin mukaan käyttäytynyt huonosti. Huonoksi käyttäytymiseksi Renner mainitsi sen, että Unkari oli kieltäytynyt luovuttamasta aluetta rauhansopimuksensa allekirjoittamisen jälkeen. Itävallan tekemät esitykset asiasta olivat olleet tuloksettomia. Lisäksi Unkari oli "vastauksena" Itävallan ratkaisuehdotuksiin vallannut sotilaallisesti Fürstenfeldin ja piti edelleen leiriä Zalaegerszegissä. Unkarilaiset suorittivat myös sotavoiman värväyksiä Burgenlandista ja vahvistivat joukkojaan rajalla. Unkarin hallituksen nootit Itävaltaan olivat Rennerin mukaan totuuden vastaisia. Rennerin mukaan Burgenlandin kiista oli muodostunut tärkeimmäksi Itävallan ja Unkarin väliseksi kiistaksi.³

¹ FO 404 2 II No 33 Bridgeman Wienistä 23.8.1920 Liite: Raportti Rennerin kansalliskokouksen ulkoasiainkomiteassa 19.8.1920 pitämästä puheesta.

² Goldinger 1962, 60.

³ FO 404 2 II 33 Bridgemanin raportti Wienistä Curzonille 23.8.1920 Liite: Raportti Rennerin kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunnassa 19.8.1920 pitämästä puheesta.

Wienin lähetystö raportoi Foreign Officelle sanomalehtitietoihin nojaten, että Itävallassa suunniteltiin jo Burgenlandin tulevaisuutta. Koska Saint-Germainin ratifioinnin jälkeen Itävallassa pidettiin Burgenlandia jo osana Itävaltaa, aiottiin sen asema selvittää Itävallan uutta perustuslakia luotaessa. Itävallassa valmisteltiin vuonna 1920 uutta perustuslakia, joka tuli voimaan 29.9.1920. Perustuslain myötä maasta tehtiin liittovaltio. Burgenlandin tuleva asema Itävallan osana kytkeytyi keskusteluun uudesta perustuslaista, federalismista sekä provinssien asemasta liittovaltiossa. Kansalliskokous päätti, että Burgenlandista tulisi provinssina osa liittovaltiota, jolla oli kaikki provinssille kuuluvat oikeudet niin pian, kun alueen edustajat olivat ilmaissut siihen tahtonsa.¹

Itävallan oikeistopuolueet olivat kannattaneet Burgenlandin liittämistä jonkin toisen provinssin osana liittovaltioon. Sosiaalidemokraatit puolestaan ehdottivat itsemäärämisoi-keusperiaatetta myötäillen, että Burgenland oli hyväksyttävä liittovaltioon provinssina, jolla oli samat oikeudet kuin muilla provinssilla. Hyväksyminen tapahtuisi heti, kun alue olisi hyväksynyt asemansa provinssina kansanäänestyksellä.² Oli ollut suunnitelmia myös siitä, että maapäivien hyväksyntä riittäisi. Itävallan hallitus oli esittänyt parlamentille vapailla valittujen maapäivien valtuuttamisesta päättämään provinssin tulevaisuudesta.³

Itävallan Pariisin lähetystö antoi 13.11.1920 liittoutuneille Burgenlandin luovuttamiseen liittyvän ehdotuksen. Itävalta halusi, että liittoutuneet turvaisivat sen oikeuden saada Burgenland itselleen: kun Unkarin rauhansopimus astuisi voimaan, liittoutuneet ottaisivat ehdotuksen mukaan Itävallalle luovutettavan alueen ensin haltuunsa ja luovuttaisivat sen vasta sen jälkeen Itävallalle. Itävallan hallitus esitti nootissa, että lähettiläskonferenssin alaisuudessa toimiva kansainvälinen komissio valvoisi luovutusta. Tätä varten liittoutuneiden olisi lähetettävä "tarpeellinen määrä" upseereja Sopronissa olevaan jo olemassa olevaan liittoutuneiden komissioon. Koska Unkarin rauhansopimuksen voimaantulon oletettiin olevan lähellä, Lindsay piti Foreign Officessa välttämättömänä,

¹ FO 404 2 II No 38 Bridgeman Wienistä 4.9.1920 Liite: Ote Arbeiter Zeitungista 27.8.1920.

² FO 404 2 II No 38 Bridgeman Wienistä 4.9.1920.

³ FO 404 2 II No 33 Bridgeman Wienistä 23.8.1920 Liite: raportti Rennerin puheesta kansalliskokouksen ulkoasiainkomiteassa 19.8.1920.

että Itävallan ehdotusta käsiteltäisiin lähettiläskonferenssissa mahdollisimman pian.¹ War Office ilmoitti puolestaan Foreign Officelle, ettei sillä ollut mitään sitä vastaan, että kansainvälinen komissio valvoi luovutusta.²

Myös Iso-Britannian Budapestin lähetystö ilmaisi huolensa Burgenlandin kysymyksestä. Athelstan-Johnsonin mielestä oli tärkeää, että lähettiläskonferenssi tutkisi kaikki Burgenlandin luovuttamiseen liittyvät asiat. Hän arvioi, että luovutusprosessi tulisi muuten aiheuttamaan ongelmia. Hän toivoi kuitenkin, että "oikeuden toteutumisen takia" asiasta päätettäessä otettaisiin huomioon, että luovuttaminen tapahtuisi myöhemmin tai samanaikaisesti kuin Baranyan luovutus. Serbien hallussa oleva Baranyan alue Unkarin etelärajalla luovutettaisiin Unkarille Burgenlandin prosessin yhteydessä.³ Foreign Officessa suositeltiin Baranyan luovuttamista samaan aikaan kuin Burgenlandin luovuttamista. Foreign Officen mielestä lähettiläskonferenssi sai ryhtyä tällaisiin toimenpiteisiin.⁴

Athelstan-Johnson ei muistanut Burgenlandin kysymystä vastaavaa aikaisempaa tapausta. Hänen mielestään ei saanut unohtaa, että suuren osan Burgenlandin väestöstä sanottiin olevan luovutusta vastaan ainakin taloudellisten syiden perusteella.⁵ Foreign Office oli kuitenkin ymmärtänyt saamansa informaation perusteella, että alueen väestö oli päinvastoin Itävallan kannalla. Athelstan-Johnsonin antama tieto oli siten päinvastainen kuin Foreign Officen oli annettu ymmärtää: "*The statement that the inhabitants of the Western Comitats are oppsed to the transfer 'on economic grounds if on no other' is contrary to what we have been led to believe*".⁶

Ilmeisesti Athelstan-Johnson piti tarpeellisena selittää raportoimaansa Foreign Officelle, koska seuraava raportti selittää tarkemmin hänen kantaansa. Athelstan-Johnson selosti

¹ FO 371/4653/C 11818/8069/3 Lindsay Pariisista Curzonille 20.11.1920.

² FO 371/4653/C 12886/8069/3 War Office 2.12.1920.

³ FO 371/4653/C 12058/8069/3 Athelstan-Johnson Budapestista Curzonille 22.11.1920.

⁴ FO 371/4653/C 12058/8069/3 Cadoganin muistio 24.11.1920.

⁵ FO 371/4653/C 12058/8069/3 Athelstan-Johnson Budapestista 22.11.1920.

⁶ FO 371/4653/C 12058 /8069/3 Cadoganin muistio 24.11.1920.

muutamaa päivää myöhemmin tarkemmin käsitystään ja sen alkuperää Foreign Officelle. Athelstan-Johnson oli saanut Burgenlandin väestön mielipidettä koskevat tietonsa kapteeni Gundry Whitelta, joka oli liittoutuneiden sotilaskomission jäsen. Jos Athelstan-Johnsonin antamat tiedot Burgenlandin väestön unkarilaismielisydestä olivat ihmetyttäneet Foreign Officea, oli myös näitä tietoja antanut Athelstan-Johnson olettanut ensin toista. Athelstan-Johnson kertoi, että häntä oli aina hämmästyttänyt se, että Burgenlandin asukkaat suosivat "militaristis-byrokraatisen Unkarin" valtaa " Itävallan lempeän demokraattisen" vallan sijasta. Kapteeni Gundry White oli kertonut Athelstan-Johnsonille, että Sopron oli vahvasti Unkarin kannalla. Sopronin unkarilaismielisyys peitti alleen saksalaisvaltaisen maaseudun, joka kannatti liittymistä Itävaltaan. Tämä enemmistö ei ollut kuitenkaan kovin korostunut.¹

Britit vaativat Trianonin rauhansopimuksen ratifioimista Unkarissa

Trianonin rauhansopimuksen allekirjoittaminen ja Saint-Germainin ratifioiminen eivät tuoneet vielä ratkaisua kiistaan.

Ison-Britannian Wienin lähetystön mukaan Rennerin käsitys oli, että Unkari oli elokuussa 1920 haluttomampi kuin koskaan aikaisemmin luovuttamaan Burgenlandia.² Unkarissa uskottiin, että Unkarin hallituksen oli Itävallan kristillissosiaalisten ja muiden oikeistopuolueiden kanssa mahdollista saada ratkaisu Burgenlandin kysymyksessä paremmin kuin Rennerin edustamien sosiaalidemokraattien kanssa.³ Itävallan ja Unkarin poliittisten suuntien erilaisuus vielä vuoden 1920 syksyllä vaikeutti siten osaltaan kysymyksen ratkaisemista.

Syyskesällä 1920 Renner toisti puhuessaan suhteesta Unkariin samaa mitä oli tullut esille jo saman vuoden alusta; Itävallan ja Unkarin välillä voisi olla paljon yhteistä ja hyvät suhteet olivat toivottavia, mutta epäselvyys Länsi-Unkarin kohtalosta ja Rennerin mukaan etenkin "unkarilaisen tulisen mentaliteetin" törmäys "hillittyyn itävaltalaisuuteen"

¹ FO 371/4653/C 13111/8069/3 Athelstan-Johnson Budapestista 29.11.1920.

² FO 404 2 II 33 Bridgeman Wienistä 23.8.1920.

³ PDRFRH Vol 1 No 638 Teleki Praznovszkylle Pariisiin 7.9.1920.

estivät kysymyksen ratkaisun.¹ Foreign Officessa Rennerin Unkarista antamia lausuntoja pidettiin vahingollisina Itävallan ja Unkarin välisille suhteille. Niiden oletettiin huonontavan maiden välisiä suhteita entisestään.²

Ratifiointivaatimukset voimistuvat loppukesästä 1920. Otto Bauer vaati elokuussa 1920 Trianonin pikaista ratifiointia; pitkä viivytyks oli vaaraksi paitsi Unkarin naapurimaille myös Unkarille itselleen.³ Myös Iso-Britannia vaati ratifioinnin kiirehtimistä. Foreign Officen mielestä pikainen ratifioiminen oli välttämätöntä myös Unkarille itselleen. Lontoosta neuvottiin Derbyä ehdottamaan välittömästi lähettiläskonferenssille, että Unkarin hallitusta oli kehotettava ratifioimaan sopimus määrättyssä ajassa ja sille oli selitettävä, että tämän kehotuksen noudattamatta jättäminen oli vaaraksi Unkarille. Unkaria uhkasi silloin eristäytyneisyys. Unkarin pääsy Kansainliiton ja kansainvälisten järjestöjen jäseneksi vaikeutuisi, ellei se hyväksyisi sopimusta. Tosin sanoen jäsenyyttä "harkit-taisiin uudelleen" .⁴

Derbyn esitys siitä, etteivät liittoutuneet viivyttelisi Unkarin sopimuksen ratifioimisessa torjuttiin lähettiläskonferenssissa sillä perusteella, että liittoutuneiden hallitusten ei pitäisi ratifioida ennenkuin Unkari oli ratifioinut. Konferenssi kuitenkin myöntyi siihen, että Unkarin hallitukselle välitettiin tieto ratifioinnin kiireellisyydestä.

Derby ehdotti muille lähettiläille myös, että samalla pitäisi pyytää Unkaria vetäytymään läntisistä komitaateista odottamatta rauhansopimuksen voimaantuloa, jotta Saint-Germainin päätös toteutuisi. Itävallalla oli Derbyn mukaan oikeus pyytää tässä apua liittoutuneilta. Lähettiläskonferenssin epäiltiin kuitenkin olevan tähän haluton. Kysymys päätettiin ottaa uudestaan esiin, jos sen kanssa ilmenisi ongelmia. Derbyn mukaan oli kuitenkin todennäköistä, että vaikeuksia ilmenisi, sillä Unkaria oli vaikea saada vetäytymään läntisistä komitaateista niin kauan kuin Etelä-Unkarissa sijaitseva Baranya oli

¹ FO 404 2 II No 33 Bridgeman Wienistä 23.8.1920.

² FO 371/4649/C 5059/2455/3 Cadoganin muistio 1.9.1920.

³ FO 404 2 II No 35 Bridgemanin raportti Wienistä Curzonille 30.8.1920.

⁴ DBFP XII No 227 Foreign Office Derbylle Pariisiin 23.9.1920.

Jugoslavialla.¹ Jugoslavia oli miehittänyt Etelä-Unkariin kuuluvan Baranyan eli Pécsin alueen sodan loppuvaiheessa. Hiilivarojensa takia tärkeä Baranya oli kuitenkin määrä palauttaa Unkarille. Burgenlandin kysymys rinnastettiin keskustelussa Baranyan kysymykseen. Cadogan oli Derbyn kanssa samaa mieltä siitä, että Baranyan kysymys esti osaltaan Burgenlandin luovuttamisprosessin etenemisen.²

Athelstan-Johnson kirjoitti 30.9.1920 Curzonille, että osa Unkarin hallituksen ministereistä oli valmis ratifioimaan sopimuksen, mutta etenkin hallituksen kansallismieliset kristilliset edustajat vastustivat sitä voimakkaasti. Ratifiointia vastassa oli vahva oppositio, johon kuului siis myös hallituksen jäseniä. ratifiointia kannattavat piirit toivoivat Athelstan-Johnsonin saamien tietojen mukaan liittoutuneiden tukevan Unkarin hallitusta. Lähettiläs oli varma, että opposition muodostivat Friedrichiä kannattavat militaristit ja toisaalta bolshevismia kannattavat voimat. Ilman apua hallitus kaatuisi ratifiointikysymykseen. hallituksen hajoaminen puolestaan estäisi rauhanomaisen kehityksen etenemisen Unkarissa.³

Pariisissa Derby toi myös lokakuun puolivälissä esille brittien halun välttää Trianonin ratifioimisen siirtymistä myöhempään ajankohtaan. Brittihallitus oli ollut tyytymätön Unkarin noottiin, jossa se oli vastustanut liittoutuneiden laatimaa ratifioimisaikataulua. Lähettiläskonferenssi päättikin nyt noudattaa Derbyn ehdotusta.⁴

Unkari päätti myöntyä lähettiläskonferenssin ratifiointivaatimukseen lähinnä Baranyan kysymyksen takia: se oli valmis joustamaan Burgenlandin kysymyksessä, jos Jugoslavia vetäytyisi Baranyasta. Lisäksi Unkari otaksui muiden Unkarin menettämien alueiden unkarilaisväestön aseman vaikeutuvan, ellei se joustaisi Burgenlandin kysymyksessä.

¹ DBFP XII No 224 Derby Pariisista 21.9.1920; PDRFRH Vol 1 No 658 Praznovszkyn raportti Pariisista Telekille 21.9.1920.

² FO 371/4649/C 5059/2455/3 Cadoganin muistio 1.9.1920. Britit ilmaisivat usein, että serbit olivat miehittäneet Baranyan. Serbeillä tarkoitettiin kuitenkin Jugoslavian hallitusta.

³ FO 800 155 Curzon Papers, Hungary. Athelstan-Johnson Budapestista Curzonille 30.9.1920.

⁴ FO 893/8/80 Conference of Ambassadors, Paris. Minutes of Proceedings 13.10.1920.

Myöntymiseen vaikutti myös se, ettei Unkari voinut enää odottaa Ranskalta apua.¹

Britit ajoivat ratifiointikiireellään luonnollisestikin koko Trianonin sopimuksen voimaantuloa eivätkä vain Burgenlandia koskevien määräysten toteutumista. Iso-Britannia halusi kiirehtiä ratifiointia, koska se toisi lopullisesti rauhansopimuksen voimaan ja rauhoittaisi Itäisen Keski-Euroopan. Ennen ratifiointia tehtävien muutosten epäiltiin pitkittävän rauhansopimusten voimaantuloa ja siten tilanteen stabilisoitumista.

Esimerkkinä brittien tällaisesta suhtautumisesta rauhansopimusten ratifioimiseen oli heidän käsityksensä siitä, että Saint-Germainin sopimus merkitsi alkua Itävallan ja liittoutuneiden suhteiden normalisoitumiselle. Ratifioinnin jälkeen Iso-Britannia vakuutti ystävyyttään Itävallalle ja Itävalta puolestaan lupasi pitää kiinni sopimuksesta ja noudattavansa sitä.² Itävallan lupauksen rauhansopimuksen noudattamisesta voi ymmärtää myös ilmoitukseksi pitää kiinni sopimuksessa annetuista eduista -eli lähinnä Burgenlandista. Itävalta lienee odottanut brittien osoittavan ystävyyttään sille tässäkin mielessä; tukevan Itävaltaa Burgenlandin kysymyksessä.

Unkarissa Trianon koettiin häpeärauhana eikä sopimuksen ratifiointi sujunut siten ongelmitta. Marraskuun 1920 alussa sopimuksen ratifioiminen Unkarin osalta alkoi näyttää todennäköiseltä. Unkari vetosi kuitenkin sisäisiin ongelmiinsa, jotka estivät ratifioinnin toteutumisen. Ratifiointia vaikeutti "tahallisen viivytyksen" lisäksi nationalistien kasvava oppositio, joka vastusti sopimuksen ratifiointia. Kansalliskokouksessa 32 jäsentä 218:sta³ oli vastustanut äänestyksessä ratifiointia.⁴ Vastustajia ja protestin eleitä esiintyi sekä poliittisen vallan että kansan keskuudessa. Unkarin kansalliskokouksen ratifiointia vastustava oppositio oli helposti yhdistettävissä Friedrichiin, joka oli ratifiointia vastaan aivan kuten oli vastustanut rauhandelegaation lähettämistä ja sopimuksen allekirjoitusta-

¹ PDRFRH Vol 1 No 658 Praznovszkyn raportti Telekille 21.9.1920.

² FO 404 2 II No 29 Lindley Wienistä. Liite 2: Kansalliskokouksen puheenjohtajan vastaus Lindleylle 24.7.1920.

³ Nagy 1990, 312.

⁴ NA 708 5 864.00/337/473 Wallace SmithMurrayn raportti Budapestista ulkoministeriöön 6.11.1920. Tiedot raportissa perustuivat sanomalehti Új Nemzedekin ja Nemzeti Újszagin kirjoituksiin.

kin.¹ Unkarin kansalliskokous kuitenkin ratifioi sopimuksen 15.11.1920.²

Itävalta turvautuu lähettiläskonferenssiin

Lähestyttäessä vuoden 1920 loppua alettiin esittää vaihtoehtoja, joilla pysähdyksissä oleva, edelleen ratkaisematon Burgenlandin kiista voitiin ratkaista. Unkari kannatti Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja omistusoikeudesta, mutta koska Itävallassa pidettiin kysymystä jo periaatteessa ratkaistuna, ei tämäntyyppisiin neuvotteluihin osoitettu halukkuutta. Itävallan hallitus oli toistuvasti kieltäytynyt Unkarin ehdotuksista neuvotella Burgenlandin omistuksesta. Itävalta kuitenkin suostui neuvottelemaan ennen Burgenlandin julistamista Itävallan osavaltioksi lähinnä käytännön järjestelyistä.³

Itävallassa lienee käsitetty Unkarin Burgenlandia koskevat neuvottelutoiveet Unkarin haluksi puuttua Itävallan politiikkaan. Renner oli jo elokuussa pitämässään puheessa halunnut kiinnittää Unkarin hallituksen huomion siihen, ettei maiden välillä ollut enää kaksoismonarkian ajan kaltaisia laillisia suhteita, jotka Rennerin mukaan olivat pakottaneet Itävallan hyväksymään kaikki Unkarin vaatimukset. Rennerin puheesta näkyi selvästi katkeruus Unkarin osuuteen ensimmäisen maailmansodan syissä ja tappioissa.⁴

Lokakuussa 1920 Itävaltaan tuli uusi oikeistolainen hallitus. Rennerin seuraajaksi nimitetty kristillissosialisteihin kuuluva Michael Mayr suhtautui Unkariin myönteellisemmin kuin Rennerin hallitus.⁵ Vaikka Itävallan hallitusvalta vaihtui, ei Rennerin asennetta unohdettu. Vielä joulukuussa 1920 Unkarin pääministeri Teleki epäili Unkarin ja Itävallan välisen taloussopimuksen toteutumista maiden välisten erimielisyyksien, etenkin Rennerin unkarilaisvastaisten lausuntojen takia. Rennerin mielestä Burgenlandin kysymys oli ratkaistu; Itävalta piti kiinni rauhansopimuksen täydellisestä toimeenpanosta

¹ NA 708 5 864.00/341/477 Wallace SmithMurrayn raportti Budapestista ulkoministeriöön 12.11.1920.

² PDRFRH Vol. 1. Kronologinen luettelo.

³ FO 404 2 II No 109 Hohler Budapestista 20.12.1920; Pölöskei 1980, 118.

⁴ FO 404 2 II No 33 Bridgeman Wienistä 23.8.1920. Liite: Raportti Rennerin kansalliskokouksen alkoasiainkomiteassa 19.8.1920 pitämästä puheesta.

⁵ Fogarassy 1976, 158.

ja tulkitsi Burgenlandin kuuluvan Itävaltaan Saint-Germainin perusteella. Telekin mielestä tällaiset lausunnot eivät edistäneet molemmille maille välttämättömien hyvien suhteiden luomista.¹

Rennerin kaudelle leimaa antavaa Burgenlandin kiistassa oli siten lähes täydellinen vastakkainasettelu maiden välillä, joskaan tilanne ei muodostunut ongelmalliseksi; kysymys oli ikään kuin käymistilassa, sillä Trianonin sopimus oli ratifioimatta eikä kysymys tältä osin edes voinut edetä konkreettisesti kovin pitkälle. Uuden hallituksen myönteinen suhtautuminen Unkariin ei kuitenkaan näkynyt pitkään, sillä Mayrin hallitus palasi Unkarin politiikassa lähes vanhoille linjoille. Tästä konkreettisena osoituksena oli kääntyminen takaisin Rennerin aikaiseen tsekkisuuntaukseen. Syynä unkariystävällisestä politiikasta luopumiseen lienee ollut maiden välinen umpikuja etenkin Burgenlandin osalta. Burgenlandin kysymys ei siten olennaisesti tuntunut saavan uutta väriä vallanvaihdon myötä. Mayr, joka samalla toimi ulkoministerinä, kannatti liittoutuneiden väliintuloa Burgenlandin kysymyksessä.²

Itävalta lähestyi loppuvuonna 1920 liittoutuneita useilla nooteilla, joissa pyydettiin Burgenlandin kysymyksen ratkaisemista. Hardinge ilmoitti 15.12.1920 lähettiläskonferenssin käsitelleen kolmea Itävallan noottia, joissa pyydettiin liittoutuneilta toimenpiteitä Trianonin rauhansopimuksen astumiseksi voimaan. Itävallan ehdotukset eivät jääneet ilman vastakaikua, sillä konferenssi päätti Itävallan hallituksen ehdotukseen pohjautuen, että liittoutuneiden sotilaskomissio valvoisi luovutusprosessia ja olisi läsnä sen aikana. Lähettiläskonferenssi ei voinut kuitenkaan luvata Itävallalle pikaista luovutusta. Lähettiläskonferenssin mukaan luovutus oli tarkoitus toteuttaa mahdollisimman vähäisillä viivytyksillä. Komissiolle ei kuitenkaan annettaisi hallinnollisia tehtäviä, joita Itävalta oli toivonut.³

¹ FO 404 2 II No 109 Hohler Budapestista 20.12.1920. Teleki viittasi Rennerin 4.9.1920 pitämään puheeseen.

² Goldinger 1962, 63.

³ FO 371/4653/C 14045/8069/3 Hardinge Pariisista 15.12.1920.

III KOMPROMISSIRATKAISU VAI RAUHANEHTOJEN TOTEUTUMINEN

8. TULOKSETON NEUVOTTELUVAIHE

8.1. LÄHETILÄSKONFERENSSIN NOOTIT NEUVOTTELUYRITYSTEN TAUSTALLA

Itävalta ja Unkari saivat vuodenvaihteessa 1920-1921 kaksi erilaista toivomusta lähettiläskonferenssilta. Toisaalta lähettiläskonferenssi antoi ymmärtää ryhtyneensä toimiin Burgenlandin luovuttamiseksi ja toisaalta näytti siltä, että se antoi Itävallalle ja Unkarille periaatteessa mahdollisuuden vaikuttaa itse alueesta nousseeseen kysymykseen.

Kun Unkarin parlamentti oli ratifioinut Trianonin rauhansopimuksen, lähettiläskonferenssi vaati Unkaria luovuttamaan Burgenlandin. Lähettiläskonferenssi yritti vauhdittaa rauhansopimusten toteutumista tekemällä 23.12.1920 Burgenlandin luovuttamisprosessia koskevan päätöksen, jonka mukaan Unkari luovuttaisi alueen ensin liittoutuneille - Sopronissa olevalle liittoutuneiden komissiolle - , joiden kautta Itävalta saisi sen haltuunsa Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimusten mukaisesti. Lähettiläskonferenssi ilmoitti tästä 2.1.1921 Itävallan ja viisi päivää myöhemmin Unkarin hallitukselle.¹

Lähettiläskonferenssin päätös Burgenlandin luovuttamisesta vastaanotettiin Unkarissa katkeruudella. *Pester Lloydin* mukaan unkarilaiset kokivat liittoutuneiden päätöksen vihamielisenä tekona.² Kansleri Mayrin unkarilaismieliseltä näyttänyt politiikka oli herättänyt Unkarissa toiveita kysymyksen ratkaisemiseksi sille edullisella tavalla. Mayrin Unkarin-suuntaus ei kuitenkaan saanut mitään konkreettista aikaan. Hän kannatti liittoutuneiden väliintuloa kiistassa. Lähettiläskonferenssin vaatimusta Burgenlandin luovuttamisesta pidettiin Unkarissa Mayrin "kaksoispelin" tuloksena: Mayr oli neuvotellut samanaikaisesti sekä Unkarin että lähettiläskonferenssin kanssa.³

¹ Goldinger 1962, 63; Fogarassy 1976, 158; Romsics 1990, 248; Gruber 1990, 22.

² Pester Lloyd Abendblatt 3.1.1921.

³ Heideking 1979, 166; Gruber 1990, 22; Goldinger, 1962, 63.

Unkarissa maalattiin liittoutuneille uhkakuva maan sisäisestä epäjärjestyksestä: Unkarin hallitus eroaisi, jos Burgenlandin luovuttaminen toteutettaisiin. Hallituksen eroaminen lisäisi epäjärjestyksiä eikä uutta hallitusta ollut uhkauksen mukaan helppo perustaa. Unkarin sisäinen rauhattomuus oli liittoutuneille ja myös Unkarin naapurimaille uhkatekijä, koska sen pelättiin horjuttavan rauhan pysyvyyttä. Ison-Britannian Wienin lähettiläs Lindley suosittelikin Burgenlandin kiistan jättämistä ratkaisematta, kunnes Unkarin yleinen mielipide olisi rauhoittunut. Hän uskoi mielialan tasaantuvan, kun Unkari saisi Jugoslavian miehittämät alueet - toisin sanoen Baranyan - takaisin itselleen. Lindleyn mukaan kysymyksen ratkaiseminen rauhassa tuottaisi parhaan tuloksen.¹

Esitettyään luovutusvaatimuksensa lähettiläskonferenssi antoi kuitenkin vielä osapuolille mahdollisuuden neuvotella keskenään. taustalla oli Unkarin hallituksen protesti, jossa vastustettiin Burgenlandin luovuttamista. Lähettiläskonferenssi vastasi protestiin Unkarin hallitusta miellyttävällä tavalla, sillä vastauksessaan 22.1.1921 lähettiläskonferenssi ilmoitti, ettei se nähnyt esteitä Itävallan ja Unkarin välisille neuvotteluille. Liittoutuneet olivat valmiita tunnustamaan neuvottelujen tuloksen ennen Trianonin rauhansopimuksen lopullista ratifioimista. Lisäksi liittoutuneiden rajakomissiot hyväksyisivät Itävallan ja Unkarin keskenään aikaansaamaan sopimuksen.²

Itävalta ja Unkari suhtautuivat eri tavoin liittoutuneiden antamaan neuvottelulupaan. Kun Unkarissa lähettiläskonferenssin vastaus oli vastaanotettu myönteisesti, Itävallassa se herätti vastarintaa. Brittien Wienin lähetystössä tiedettiin, että Itävalta ei kannattanut rajaa koskevia neuvotteluja, koska sen mielestä kysymys oli ratkaistu jo rauhansopimuksissa.³

Itävallan hallituksen myönnettyä neuvotteluihin, nousi uudeksi kiistanaiheeksi se, mistä oli neuvoteltava: suurista rajamuutoksista, jotka kyseenalaistivat rauhansopimuksen päätöksen vai pienistä paikallisista yksityiskohdista. Unkarin kannattaessa edellistä Itävalta suostui ainoastaan jälkimmäiseen. Mayr kertoi Lindleylle, ettei Itävallan hallituk-

¹ DBFP XXIII No 15 Lindley Wienistä 25.1.1921. Alaviite: No 8 Lindley Wienistä 11.1.1921.

² Gruber 1990, 22.

³ FO 404 3 III No 12 Lindley Wienistä 25.1.1921.

selle ollut selvää mitä unkarilaiset halusivat neuvotteluilla, joiden välttämättömydestä he olivat jatkuvasti puhuneet.¹

Burgenlandin kysymyksen diplomaattista ratkaisua vaikeutti se, että maat lähtivät neuvottelemaan keskenään eri asioista kuin vastapuoli. Toisaalta neuvottelutavoitteetkin heijastelivat niiden perusasennoitumista: Itävallalla Saint-Germainin ymmärtämistä Burgenlandin omistuksen perustaksi ja Unkarin revisio-suunnitelmia.

8.2. TAVOITTEENA SOVINNOLLINEN RATKAISU

Lähettiläskonferenssi hyväksyi helmikuussa 1921 Unkarin ehdotuksen Burgenlandia koskevista rajaneuvotteluista.² Itävallan hallitus oli kuitenkin edelleen sitä mieltä, ettei rauhansopimuksessa sovitusta rajasta ollut tarvetta neuvotella. Itse asiassa Itävallalla ei lähettiläskonferenssin mielestä ollut edes velvollisuutta neuvotella.³ Lähettiläskonferenssin nootti oli antanut todennäköisesti vain luvan neuvotella, ei määrännyt velvollisuutta.

Helmikuun lopulla Wienissä käydyt neuvottelut päättyivät tuloksettomina.⁴ Mayr oli kuitenkin kertonut Lindleylle, että neuvotteluissa oli vallinnut "ystävällinen ilmapiiri" ja että niitä oli tarkoitus jatkaa pian Budapestissa. Neuvottelujen ilmapiiristä huolimatta Mayr ei uskonut yhteisymmärryksen saavuttamiseen. Unkarilaisten vaatimukset ylittivät sen, mihin itävaltalaiset olivat valmiita suostumaan. Mayr halusi korostaa Saint-Germainin rauhansopimuksen luonnetta valtiosopimuksena, jonka muuttaminen olisi hänen mukaansa merkinnyt Itävallan perustuslain rikkomista. Itävallan hallitus oli sen sijaan valmis tekemään myönnytyksiä paikallisia rajoja koskevissa kysymyksissä.⁵

¹ FO 404 3 III No 12 Lindley Wienistä 25.1.1921.

² Schmidt-Wulffen 1969, 280.

³ Romsics 1990, 248; DBFP XXII No 38 Hardinge Pariisista 24.2.1921.

⁴ Guglia 1961, 39.

⁵ FO 404 3 III No 23 Lindley Wienistä 24.2.1921.

Mayr veti Unkarin hallituksen tavoin esiin uhkakuvan sisäpoliittisesta kriisistä, jos maan Burgenland-politiikka ei toteutuisi suotuisalla tavalla. Wienin lähetystöstä välitettiin Lontooseen kanslerin maalaama kuva Itävallan sisäpolitiikasta. Mayr oli todennut Lindleylle, ettei kumpikaan hallitus voinut tehdä myönnytyksiä Burgenlandin suhteen; sekä Itävallassa että Unkarissa yleinen mieliala oli sellainen, ettei hallitus voinut osoittaa kansalle taipuvansa naapurimaan tahtoon. Kansleri kertoi, että Itävallassa kaikki puolueet pitivät Burgenlandin omistusta ainoana rauhassa saatuna etuna. Mayrin mukaan yleinen mielipide oli ajanut kristillissosiaaliset, jotka alunperin olivat suhtautuneet viileästi rajan muuttamiseen, olemaan samaa mieltä sosiaalidemokraattien kanssa. Saint-Germainin rauha olisi vain häpeärauha, ellei Itävalta saisi sille luvattuja alueita.¹

Neuvottelut alkoivat jälleen 19.3. 1921. Unkarin hallitus ehdotti nyt Itävallalle pieniä myönnytyksiä vuoden 1867 rajaun. Ehdotus ei kuitenkaan johtanut maiden lähentymiseen eikä ratkaisun löytymiseen.² Mitkään rajamuutokset eivät olleet Itävallan hallituksen mielestä mahdollisia ennen kuin koko Burgenland olisi ensin luovutettu rauhansopimuksen mukaisesti Itävallalle. Tämän jälkeen se oli valmis muuttamaan rajaa paikallisesti liittoutuneiden rajakomission niin halutessa.³ Itävallan hallituksen neuvottelulähtökohta oli näin ollen täysin vastakkainen Unkarin hallituksen odotuksille.

Entisen keisarin ja Unkarin kuninkaan Kaarle IV:n valtaannousuyritys Unkarissa keväällä 1921 kiinnitti osapuolten huomion hetkeksi pois Burgenlandin kysymyksestä. Kaarle saapui 23.3.1921 Szombathelyiin, jota oli ennakolta pidetty hänen todennäköisimpänä saapumispaikkanaan. Yritys todettiin kuitenkin selvästi epäonnistuneeksi 5.4.1921 ja Kaarle palasi Sveitsiin, jossa hän eli maanpaossa.⁴ Kaarlen paluuyritys ei sinänsä liittynyt Burgenlandin kysymykseen, mutta sen on nähty olleen taustalla Unkarin

¹ FO 404 3 III No 23 Lindley Wienistä 24.2.1921.

² Guglia 1961, 39.

³ ADÖ Band 3 No 513 Besprechungen österreichischer und ungarischer Regierungsvertreter (Budapest) 19. & 21.3.1921.; Pölöskei 1980, 118.

⁴ Hytönen, Juha: Unkarin kuningaskysymys maailmansotien välisellä ajalla Yhdysvaltain Budapestin lähetystön raportoimana. Pro Gradu Jyväskylän yliopisto 1993, 36-37, 43, 45.

hallituksen yritykselle osoittaa myöntyvyyttä Itävallalle.¹ Ison-Britannian Wienin lähetystö olikin huhtikuun lopulla saanut sen käsityksen, että Unkarin neuvottelutavoitteet olivat lähestyneet Itävallan tavoitteita. Lindleyn mukaan "Unkari oli tulossa järkevämmäksi" kahdenkeskisten neuvottelujen suhteen.

*"It intends soon to communicate a memorandum to Hunagrian delegates stating that his government would be prepared to negotiate on terms of ratification of treaty first, and handing over of district to Austria. The latter would then be willing to negotiate over ratification of frontiers."*²

Kaarlen paluuyritys antoi Itävallan hallitukselle todennäköisesti aseensa vedota liittoutuneisiin Burgenlandin luovuttamisen jouduttamiseksi. Itävallan Lontoon lähettiläs Franckenstein varoitti kuningasepisodin jälkeen Foreign Officea monarkian vaarasta Burgenlandin kysymyksessä. Hän esitti 20.4. 1921 Foreign Officelle toivomuksen Trianonin rauhansopimuksen pikaisesta ratifioimisesta. Lähettiläs toivoi, että Iso-Britannia ja muut liittoutuneet ratifioisivat sopimuksen mahdollisimman pian. Perusteluna ratifioimisen jouduttamiselle lähettiläs sanoi, että Unkarin monarkistien toimet vaaransivat komitaattien luovuttamista. Taustalla monarkian esiintuomiseen oli kuninkaan paluuyritys Unkariin. Kaarlen paluu oli Frankensteinin mukaan osoitus Burgenlandin kytkemisestä monarkiakysymykseen. Hän halusi osoittaa kuningaskysymyksen ja Burgenlandin kysymyksen kietoutuvan toisiinsa: kuninkaan aktiivisimmat tukijat olivat samalla Burgenlandin luovuttamisen vastustajia. Lähettilään mielestä liittoutuneiden oli syytä tiedostaa monarkismin aiheuttama vaara Itävallalle.³

Itävallan ja Unkarin neuvotteluyritykset olivat toistuvasti päättyneet tuloksettomina. Tultuaan Unkarin pääministeriksi huhtikuussa 1921 István Bethlen halusi kuitenkin jatkaa neuvotteluja.⁴ Brittien Budapestin lähetystössä neuvottelujen epäonnistumisen taustalla nähtiin se, että osapuolet olivat ymmärtäneet neuvottelujen tarkoituksen eri tavoin. Lisäksi saatekirje, johon Unkarin hallitus vetosi neuvottelutoiveissaan, ei Hohlerin

¹ Fogarassy 1976, 160.

² FO 371/5757/C 11507/477/3 Lindley Wienistä 25.4.1921.

³ FO 371/5757/C 8099/477/3 Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein Foreign Officelle 20.4.1921.

⁴ Pölöskei 1980, 118.

mukaan koskenut Itävaltaa. Hohlerin mielestä erilaiset käsitykset neuvottelujen luonteesta johtuivat siten myös siitä, etteivät liittoutuneet olleet tehneet kummallekin riittävän selväksi neuvottelujen tarkoitusta, vaan osapuolet olivat voineet omistautua vain omalle asialleen.¹

Kesäkuun alussa Unkarin vetoaminen Trianonin rauhansopimuksen saatekirjeeseen sai brittien Budapestin lähetystöltä ymmärtämystä. Athelstan-Johnsonin mukaan Unkarin 20.5. tekemän nootin huomautukset olivat oikeita. Hän halusi Foreign Officen kiinnittävän huomiota "Millerandin rooliin, kun Unkarin hallitus painostettiin marraskuussa 1920 ratifioimaan Trianonin rauhansopimus". Athelstan-Johnsonin mielestä piti muistaa se, että liittoutuneiden painostaessa Unkaria ratifioimaan rauhansopimuksensa, Millerandin laatimalla saatekirjeellä oli tärkeä tehtävä, koska se rauhoitti Trianonin muuten kuumentamaa tilannetta.²

Ison-Britannian Wienin ja Budapestin lähettiläät Lindley ja Hohler olivat yhtä mieltä siitä, että Burgenlandin kysymys oli ratkaistava rauhanomaisesti ja ystävällisessä hengessä Itävallan ja Unkarin kesken. Tosin Lindleyn mielestä tähän näytti olevan vain vähän mahdollisuuksia maiden välisten asenne-erojen takia: Itävallan hallitus tukeutui voimakkaasti rauhansopimukseen. Unkarin hallitus halusi puolestaan "kauaskantoista" muutosta sopimuksessa määrättyyn uuteen rajaan. Lindley arvioi, ettei tämä asetelma luvannut hyvää ystävällismielisen ratkaisun aikaan saamiseksi.³

8.3. KYSYMYKSENÄ LÄHETILÄSKONFERENSSIN OHJEIDEN TULKINTA

Koska Hohlerin mielestä näytti tärkeältä jatkaa neuvotteluja, hän esitti, että lähettiläskonferenssi lähettäisi kummallekin osapuolelle samansisältöiset nootit. Niissä tiedusteltaisiin kummaltakin neuvottelujen uusimisen tarvetta laajemmalla pohjalta. Neuvotteluissa

¹ FO 371/5757/C 8412/477/3 Hohler Budapestista 20.4.1921.

² FO 371/5757/C 11575/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 1.6.1921.

³ FO 371/5757/C 8193/477/3 Lindley Wienistä 21.4.1921.

käsiteltäisiin taloudellisia kysymyksiä Burgenlandin kysymyksen yhteydessä.¹

Miksi Itävalta ja Unkari olivat "saaneet erilaista informaatiota" neuvottelujen sisällöstä? Olivatko ne itse asiassa "ymmärtäneet" niiden tarkoituksen omien toiveidensa mukaisesti? Itävallan Budapestin lähettiläs Cnobloch selvitti Wienissä 3.5. 1921 Athelstan-Johnsonille näkemyksensä siitä, mitkä syyt olivat Itävallan neuvottelutavoitteiden taustalla. Cnoblochin mukaan lähettiläskonferenssin presidentti Jules Cambon oli sanonut selvästi Itävallan Pariisin lähettiläälle, että Itävallan oli rajoitettava Burgenlandia käsittelevät neuvottelut koskemaan ainoastaan pieniä rajamuutoksia, -jotka eivät toisin sanoen muuttaisi rauhansopimuksen päätöstä. Neuvottelujen pohjalla oli Itävallan hallituksen mielestä ajatus vain "pienistä rajamuutoksista noudattaen maanomistajien oikeuksia".²

Athelstan-Johnson ilmoitti kuitenkin Cnoblochille, ettei briteillä ollut todisteita tällaisesta sopimuksesta ja että hän oli Lontoossa saanut käsityksen, jonka mukaan neuvotteluja käytäisiin laajalta pohjalta.³

Cnobloch esitti laajempien kansainvälispoliittisten tekijöiden vaikuttaneen lähettiläskonferenssin päätökseen. Kyseessä olivat Ranskan ja Tšekkoslovakian intressit. Cnobloch kertoi Hohlerille arvelevansa, että Tšekkoslovakia oli pyrkinyt vaikuttamaan Ranskan asenteisiin neuvottelujen tarkoituksesta päätettäessä. Tšekkien tarkoituksena oli estää Burgenlandin kysymyksen ratkaiseminen näillä ehdoilla. Cnoblochin mielestä Tšekkoslovakian hallitus halusi pitää "haavat auki Itävallan ja Unkarin välillä": se siis halusi pitää kiistan ratkaisemattomana omien tavoitteidensa vuoksi. Hän väitti edelleen, että Tšekkoslovakian Wienin lähettiläs oli saanut Itävallan hallituspuolueet tiukemmin vastustamaan myönnytyksiä Burgenlandin kysymyksessä; tšekkilähettiläs oli saanut ne vaatimaan koko Burgenlandia Itävallan haltuun.⁴

¹ FO 371/5757/C 8412/477/3 Hohler Budapestista 20.4.1921.

² FO 371/5757/C 9447/477/3 Athelstan-Johnson Wienistä Hohlerille Budapestiin 4.5.1921.

³ FO 371/5757/C 9447/477/3 Athelstan-Johnson Wienistä Hohlerille Budapestiin 4.5.1921.

⁴ FO 371/5757/C 9447/477/3 Athelstan-Johnson Wienistä Hohlerille 4.5.1921.

Saatuaan Athlestan-Jonhsonin muistion Hohler esitti Crowelle Foreign Officeen¹ 5.5.1921 oman näkemyksensä tilanteesta. Hohler arvioi Cnoblochin näkemykset "muodottomiksi": ne olivat kaikkea muuta kuin tarkkoja. Lähettiläskonferenssin aikeita hän piti kuitenkin varsin selvänä: konferenssi toivoi Itävallan ja Unkarin neuvottelevan välilleen "tyydyttävän rajalinjan" - joka tarkoittaisi vähäisiä muutoksia liittoutuneiden asettamaan rajaan. Nämä suunnitelmat eivät kuitenkaan toteutuneet. Cambon näyttäytyi myös Hohlerille negatiivisessa valossa, sillä hän katsoi Cambonin vesittäneen konferenssin suunnitelman. Cambonin toimien taustalla saattoi Hohlerin mielestä olla Beneš, mutta myös Ranskan omat intressit, joita Hohlerin mielestä oli tosin yhtä monta kuin oli ranskalaisiakin.²

Ranskan Budapestin lähettiläs Pontalis antoi Hohlerille oman versionsa Burgenlandin tilanteesta. Pontalis oli Hohlerin mukaan hyvin peloissaan Anshlußista, johon hänen mielestään ei kiinnitetty riittävästi huomiota Pariisissa. Hän kertoi Hohlerille vastakkaisen version Ranskan intresseistä kuin Cnobloch. Hän uskoi, että tšekit olivat alun perin Burgenlandin kysymyksen synnyn taustalla: he olivat "inspiroineet" rajan muuttamisen. Lisäksi tšekit toivoivat yhä saavansa yhteyden Adrianmerelle Burgenlandista muodostettavan slaavikäytävän kautta. Ranskan lähettilään mielestä Ranskan intresseissä ei ollut Tšekkoslovakian tavoin Burgenlandin luovuttaminen.³

Italian Budapestin lähettiläs esitti myös oman kommenttinsa brittilähettiläälle. Hänen näkemyksensä mukaan ajatus Unkarin läntisten komitaattien luovuttamisesta Itävallalle oli seurausta tšekkien käytäväsuunnitelmasta, jota Italian hallitus vastusti täysin. Lähettiläs kertoi Horthyn sanoneen, että Unkari vastustaisi käytävän syntymistä viimeiseen mieheen. Italian hallitus suhtautui negatiivisesti luovutukseen, koska heidän näkemyksensä oli se, että "vahva Unkari oli välttämätön Italialle: toisaalta slaaveja -

¹ Hohler piti parempana informoida asiasta yksityisesti.

² FO 371/5757/C 9447/477/3 Hohler Budapestista Crowelle Foreign Officeen 5.5.1921.

³ FO 371/5757/C 9447/477/3 Hohler Budapestista Crowelle Foreign Officeen 5.5.1921.

panslavismia - ja toisaalta Saksaa vastaan.¹

8.4. NEUVOTTELUSARJAN LOPPUNÄYTÖS LISÄÄ BRITTIEN KIINNOSTUSTA

Toukokuussa Itävallan presidentti Hainisch totesi keskustelussaan Lindleyn kanssa, ettei Itävalta ollut valmis tekemään myönnytyksiä. Entinen pääministeri paroni Beck oli tiedustellut Hainischilta, voisiko Itävalta osoittaa Unkarille "hyvää tahtoaan" Burgenlandin kysymyksessä, jotta suhteet Unkariin paranisivat. Hainisch ei kannattanut ehdotusta, koska hänen mukaansa Unkari ei ollut sitten Mohácsin taistelun näyttänyt Itävallalle hyvää tahtoaan. Presidentti totesi Lindleylle, että Unkari oli ennen maailmansotaa kiristänyt Itävaltaa systemaattisesti ja että se oli sodan aikana näännyttänyt Itävallan.- Unkarilta ei voinut odottaa kiitollisuutta Itävallan tekemistä myönnytyksistä.²

Unkarin hallitus osoitti lähettiläskonferenssille epäonnistuneita neuvotteluja koskevan nootin, jota Ison-Britannian Pariisin suurlähetystössä luonnehdittiin raa'aksi. Cheethamin mielestä lähettiläskonferenssin oli nyt ilmoitettava selvästi, etteivät Itävallan ja Unkarin väliset neuvottelut saaneet estää Trianonin rauhansopimuksen voimaantuloa eivätkä siten Burgenlandin luovutusta. Lähettiläskonferenssi oli hyväksynyt Cheehamin ehdotuksen. Foreign Officessa Unkarin hallituksen noottia pidettiin "tyypillisenä unkarilaisena". Jos Unkari aikoi vedota saatekirjeeseen, heidän oli Foreign Officen mielestä odotettava, kunnes rauhansopimus olisi voimassa ja kunnes rajakomissio olisi aloittanut työnsä.³

Itävallan ja Unkarin väliset neuvottelut alkoivat jälleen 25.5.1921 Unkarin hallituksen aloitteesta. Tällä kertaa Unkarin hallitus ehdotti Burgenlandin jakoa. Unkari ehdotti alueratkaisua, jossa otettaisiin huomioon taloudelliset ja etnografiset tekijät. Unkarin hallitus ehdotti lisäksi, että neuvottelujen jäädessä tuloksettomiksi osapuolet kääntyisivät lähettiläskonferenssin puoleen. Lähettiläskonferenssi toimisi tällöin kiistan välittäjänä.

¹ FO 371/5757/C 9447/477/3 Hohler Budapestista Crowelle Foreign Officeen 5.5.1921.

² FO 404 3 III No 78 Lindley Wienistä 16.5.1921.

³ FO 371/5757/C 10454/477/3 (DBFP XXII No 146 Cheetham Pariisista 20.5.1921.) Liite: Lähettiläskonferenssi Unkarin hallitukselle 30.3.1921, Unkarin hallitus lähettiläskonferenssille 12.5.1921.

Lisäksi Unkari tarjoutui näiden ehtojen toteutuessa avustamaan Itävallan elintarviketilannetta. Unkari lupasi myös säilyttää Unkariin jäävien saksankielisten aseman.¹

Mayr totesi heti neuvotteluista palattuaan, että unkarilaisten vaatimukset olivat tulleet kohtuullisemmiksi. Mayr ei kuitenkaan hyväksynyt Unkarin ehdottamaa jakoa. Hän aikoi keskustella vielä Unkarin edustajien kanssa ja tehdä heille selväksi, mistä Itävalta oli valmis neuvottelemaan. Itävallan hallitus aikoi ehdottaa, että Trianonin rauhansopimus ratifioitaisiin ensin ja Burgenland luovutettaisiin Itävallalle. Tämän jälkeen Itävalta ryhtyisi taas neuvottelemaan. Näissä neuvotteluissa syntynyt tulos annettaisiin lopulta liittoutuneiden ratkaistavaksi. Lähettiläs Lindleyn mielestä Mayrin ehdotus oli järkevä. Sen avulla olisi mahdollista saavuttaa yhteisymmärrys.²

Ison-Britannian Budapestin lähetystö ilmoitti 26.5.1921 paikallisten sanomalehtien kirjoittaneen, että Itävallan ja Unkarin väliset neuvottelut olivat taas alkaneet.³ Unkarin ulkoministeri Bánffy teki neuvottelujen kuluessa yhä enemmän myönnytyksiä ja oli lopulta valmis neuvottelemaan vain Sopronin jäämisestä Unkarille.⁴

Neuvotteluissa ei kuitenkaan saavutettu merkittävään ratkaisuun. Ne tuottivat tulokseksi sen, että Itävalta ja Unkari - Unkarin ulkoministerin mukaan - sopivat seuraavasta askeleesta, jos niiden käymät nykyisenkaltaiset neuvottelut eivät tuottaisi tulosta. Toukokuun viimeisenä päivänä Budapestista raportoitiin Unkarin ulkoministerin kreivi Bánffyn kertoneen brittilähetystölle, että Itävallan kansleri Mayr oli päässyt edellisenä päivänä yhteisymmärrykseen kreivi Csakyn kanssa maiden suunnitelmista Burgenlandin kysymyksen ratkaisemiseksi: jos nykyiset neuvottelut eivät tuottaisi tulosta, Burgenlandin kysymys annettaisiin "jonkin läntisen vallan" välitettäväksi. Ulkoministeri Bánffy toivoi, että tämä "läntinen valta" olisi joko Iso-Britannia tai Yhdysvallat.⁵

¹ ADÖ Band 3 No 538 Besprechungen österreichischer und ungarischer Regierungsvertreter. Wien 25.5.1921.; FO 371/5757/C 11757/477/3 Lindley Wienistä 28.5.1921.

² FO 404 3 III No 84 Lindley Wienistä 25.5.1921.

³ FO 371/5757/C 11497/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 26.5.1921.

⁴ Fogarassy 1976, 160.

⁵ FO 371/5757/C 11425/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 31.5.1921.

Budapestista raportoitiin myös 30.5. uudelleen alkaneiden neuvottelujen kulusta. Neuvotteluissa oli ehdotettu sopivana ratkaisuna sitä, että Unkari luovuttaisi koko Burgenlandin ensin rauhansopimuksen mukaisesti liittoutuneiden valvonnassa Itävallalle. Suunnitelmaan sisältyi Burgenlandin jako. Näin Itävalta saisi "leijonan osan" ja Horthyn pelko Unkarin joutumisesta saarekkeeksi keskelle slaaveja estettäisiin.

Athelstan-Johnson ei itse ollut vakuuttunut siitä, että Unkarin hallitus hyväksyisi tuollaisen ratkaisun. Hän oli kuitenkin kuullut puoli-virallisista piireistä, että Unkari oli valmis hyväksymään jotakin tämän kaltaista. Toisaalta näissä piireissä eli myös ajatus siitä, että ellei jokin suurvalta puuttunut neuvotteluihin, neuvotteluilla ei ollut mitään toivoa onnistua. Syynä epäluuloon neuvottelujen onnistumisesta kohtaan nähtiin pikku ententen juonittelu.¹

Foreign Officessa todettiin, ettei liittoutuneilla pitäisi olla mitään sitä vastaan, jos Itävalta ja Unkari saavuttaisivat yhteisymmärryksen Burgenlandin kysymyksessä:

*"If such a solution commands itself to the Austrian and Hungarian governments, I do not see why the allies should not approve it. But I doubt whether they can propose it to much less "urge" it on these government."*²

Muistiossa ei kommentoitu Athelstan -Johnsonin välittämiä epävirallisia tietoja pikku ententen vaikutusvallasta ja suurvallan käyttämisestä ratkaisijana.

Athelstan-Johnsonin "puoli-virallisista piireistä" saamat tiedot pitivät paikkansa. Seuraavana päivänä Bánffy nimittäin esitti Athelstan-Johnsonille epäilynsä neuvottelujen onnistumisesta, koska "Unkarin vastaiset ja käytäväsuunnitelmastaan kiinni pitävät pikku entente maat" vaikuttivat Itävallan kielteiseen asenteeseen: *"--- as all Hungarian proposals regarding commercial question and future rationing of Austria were turned down with an innuendo that Czech-Serbian Governments would look after Austria should negotiations fail."* Ulkoministeri kertoi lähetystölle otaksuvansa, että pikku entente oli taas kerran puuhaamassa Burgenlandista slaavikäytävää.³ Ulkoministerin esityksen

¹ FO 371/5757/C 11741/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 30.5.1921.

² FO 371/5757/C 11741/477/3 Foreign Officen muistio 7.6.1921.

³ FO 371/5757/C 11425/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 31.5.1921.

perusteella näytti siis siltä, että Unkari piti välitysjatusta todennäköisenä seuraavana siirtonaan kahdenkeskisten neuvottelujen näyttäessä epäonnistuvan.

Foreign Officessa välitysjatukseen suhtauduttiin kielteisesti. Cadogan oli sitä mieltä, että mikäli itävaltalaiset ja unkarilaiset eivät kyetse sopimukseen, rauhansopimus oli pantava toimeen sellaisenaan. Sir Eyre Crowe oli hänen kanssaan samaa mieltä. Rauhansopimusta ei saanut korvata ratkaisulla, joka aiheuttaisi vihamielisyyttä puolin tai toisin.¹

Itävallan hallituksen mielestä taloutta ja kansallisuuskysymyksiä koskevat ehdotukset eivät voisi korvata Burgenlandia. Itävallan hallitus oli sitä mieltä, ettei rauhansopimuksen toteuttaminen voinut olla niistä riippuvaista. Muuten hallitus oli valmis sopimaan talouteen ja vähemmistöihin liittyvistä kysymyksistä Unkarin hallituksen kanssa; se ei vain pitänyt sopivana liittää sopimusten ehdoksi aluekysymystä.² Itävalta ja Unkari asettivat siis luovutuksen ja neuvottelut päinvastaiseen riippuvuussuhteeseen.

Mitä tuli Unkarin ehdottamaan Burgenlandin jakamiseen, Itävallan hallitus oli valmis neuvottelemaan rajasta asettamillaan ehdoilla. Itävallan hallitus ilmoitti lähtevänsä kuitenkin siitä, että rajaa koskevia neuvotteluja käytäisiin rauhansopimusten hengessä. Tällä hallitus tarkoitti neuvottelevansa ainoastaan paikallisista rajamuutoksista:

"It must however insist that these negotiations can only be conducted within the limits of the Peace Treaties and repeated decisions of the Conference of Ambassadors, and that therefore only local ratifications to the boundaries laid down by the Treaties can enter into consideration."

Lindley kertoi, että Itävallan hallitus uskoi tarjouksensa olevan todiste valmiudesta tehdä myönnytyksiä. Hallitus ilmoitti hyväksyvänsä myös Unkarin ehdotuksen välittäjän käyttämisestä, jos neuvotteluissa ei saavutettaisi tulosta. Mikään ei kuitenkaan saisi rikkoa rauhansopimuksen henkeä ja viivästyttää sen toteutumista. Itävallan hallituksen mielestä ei ollut enää mitään syytä viivyttää neuvotteluja.³ Toisin sanoen: ei ollut mitään

¹ FO 371/5757/C 11425/477/3 Cadoganin ja Sir Eyre Crowen muistiot 31.5.1921.

² FO 371/5757/C 11757/477/3 Lindley Wienistä 28.5.1921.

³ FO 371/5757/C 11757/477/3 Lindley Wienistä 28.5.1921.

syötä siirtää luovutusta tulevaisuuteen.

Itävallan reaktiot Unkarin ehdotuksiin eivät olleet kovin jyrkkiä: yhtäältä se linjasi selvästi tavoitteensa - talous- ja vähemmistöky symysten ratkaisemisen ehtona ei saanut olla Unkaria miellyttävä lopputulos Burgenlandin kysymyksessä - mutta toisaalta se jätti Unkarille mahdollisuuden rauhansopimuksen muuttamiseen. Unkarin perimmältään tavoittelema rauhan muuttaminen - revisio - ei sopinut Itävallalle.

Foreign Office antoi Budapestiin ohjeet olla hyväksymättä Bánffyn esittämää ajatusta välityksestä.¹ Ison-Britannian Pariisin suurlähetystö suositteli vielä Foreign Officelle varovaista suhtautumista Itävallan ja Unkarin keskenään - joskin epätodennäköisesti - sopimaan kompromissiratkaisuun Burgenlandin kysymyksessä.

"While recognising the possible advantage of such a compromise, I am afraid that any attempt at using the present Austro-Hungarian negotiations for this purpose is doomed to failure at this late hour. Up till now neither Government has taken these negotiations seriously, and although recent reports show an improvement in this respect, the entry into force of the treaty of Trianon is now so close at hand as not to leave sufficient time to elaborate any arrangements which the allied governments might be prepared to accept in view of the provisions of the treaty."

Hardingen mielestä ainoa jäljellä oleva mahdollisuus saada aikaan kompromissiratkaisu oli odottaa siihen saakka kunnes Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimusten rajaa koskevat määräykset oli kokonaan toteutettu.² Foreign Officessa Waterlow oli yhtä mieltä Hardingen kanssa siitä, että kompromissi voisi toteutua ainoastaan rauhansopimusten voimaantulon jälkeen.³

Britit eivät siten vieläkään olleet jättäneet täysin hyvästejä sille, että he saattoivat potentiaalisesti hyväksyä myös muun kuin rauhansopimusten määräämän ratkaisun Burgenlandin kiistaan: esimerkkinä tästä oli vuonna 1920 Unkarin nootin aiheuttama kansanäänestyskeskustelu ja nyt alueellisen kompromissin suunnitelma.

¹ FO 371/5757/C 11425/477/3 Foreign Office Athelstan-Johnsonille Budapestiin 3.6.1921.

² FO 371/5757/C 12819/477/3 Hardinge Pariisista 20.6.1921.

³ FO 371/5757/C 12819/477/3 Waterlowin muistio 24.6.1921.

Foreign Officen asennoituminen välityksen vastaisesti lienee selitettävissä sillä, että se oli itse hyvin haluton sekaantumaan muutoin kuin osana liittoutuneita Burgenlandin kysymykseen. Sillä ei ollut omakohtaisia intressejä alueella. Oma suoranainen politikointi tai joukkojen lähettäminen ei tullut kyseeseen. Toiseksi Foreign Officen halua suosittaa rauhansopimuksen toteuttamista alkuperäisessä muodossaan selitti se, että se oli suhtautunut pedanttisesti rauhansopimuksen toteutumiseen. Voidaan kysyä, oliko tämä sille yksinkertaisin tie rauhanprosessin läpiviemiseen Burgenlandin suhteen: vaihtoehtoiset ratkaisut olisivat sitoneet sen voimia.

Ison-Britannian Budapestin lähetystössä Ranskan tavoitteet arvioitiin päinvastaisiksi kuin Foreign Officen tavoitteet. Athelstan-Johnson vielä 2.7. kertoi Foreign Officelle luottamuksellisesti päätelleensä, että Ranska pyrki viivyttämään Burgenlandin luovuttamista Unkarilta Itävallalle. Brittilähettiläs piti varoittavana esimerkkinä Ylä-Sleesian tilannetta:

"I presume they are at last beginning to realize what this High Commission has already pointed out, that unless this transfer is carefully and firmly handled from the outset there is a considerable risk of our being faced with another Silesia."

Athelstan-Johnsonin mukaan Ranskaa edustava kenraali saattoi nähdä Burgenlandin luovuttamisen Unkarilta Itävallalle merkitsevän samaa kuin Burgenlandin liittäminen suoraan Saksan omistukseen. Athelstan-Johnsonin oma resepti kiristyvään tilanteeseen oli kompromissiratkaisu - vastoin Foreign Officen kantaa. Hän halusi ehdottaa vielä kerran, että lähettiläskonferenssi kehoittaisi Itävaltaa ja Unkaria neuvottelemaan alueen jakamisesta.¹ Vaikka Athelstan-Johnson oli neuvottelutoiveissaan tässä vaiheessa eri linjoilla kuin Foreign Office, hänkin kannatti kysymyksen pikaista ratkaisua.

8.5. SCHOBERIN KAUDEN ALKU - MAHDOLLISUUS KOMPROMISSIIN?

Heinäkuussa 1921 Mayrin hallitus korvattiin Johann Schoberin hallituksella, jossa oli mukana kristillissosiaalinen ja saksalaiskansallinen puolue kuten edellisessäkin hallituksessa. Schoberin kausi toi aavistuksen uudesta ilmapiiristä Burgenlandin kysymykseen:

¹ FO 371/5757/C 13590/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 2.7.1921.

hän jatkoi Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja ja suhtautui Unkarin ehdotuksiin vastaanottavammin kuin edeltäjänsä.¹ Mayrin hallituksen vaihtuminen Schoberin potentiaalisesti unkarilaismielisempään hallitukseen lisäsi Unkarin toiveita saada mieleisensä ratkaisu Burgenlandin kysymyksessä. Mayr oli toukokuussa hylännyt Unkarin esittämän Burgenlandin jakosuunnitelman, mutta Schober oli periaatteessa valmis jättämään Unkarille neljäsosan luovutettavasta alueesta.²

Lindley kertoi 10.7. Foreign Officelle, että Itävallan hallitus oli antanut edustajalleen rajakomissiossa ohjeet myötäillä Unkarin toiveita paikallisissa rajakysymyksissä.³ Unkarin ulkoministeri Bánffy kertoi puolestaan Athelstan-Johnsonille 12.7. 1921, että hän piti mahdollisena saada aikaan lähitulevaisuudessa "ystävällinen ratkaisu" Itävallan uuden hallituksen kanssa. Bánffyllä oli mahdollisuus käyttää käsitystä Schoberin hallituksen Unkari-sympatioista myös aseenaan viivytystaistelussa Burgenlandin omistuksesta: viittaamalla ratkaisun pikaiseen löytymiseen, hän saattoi vedota ulkovaltoihin luovutuksen lykkäämiseksi. Athelstan-Johnson kertoi, että Bánffy oli kysynyt, voisiko brittilähettiläs ehdottaa yksityisluontoisesti hallitukselleen luovutuksen lykkäämistä tämän suunnitelman toteutumiseksi.⁴

Athelstan-Johnson kertoi vastanneensa tähän tiedusteluun, ettei hän voinut esittää asiaa Ison-Britannian hallitukselle ilman toisten Budapestissa olevien liittoutuneiden lähettiläiden suostumusta. Hän piti pohtimisen arvoisena sitä, kuinka paljon Bánffyn esittämissä neuvottelutoiveissa oli perää ja kuinka paljon halua lykätä luovutusta.⁵

Wienin lähetystön neuvottelutilanteesta antama kuva puolestaan kertoi, että Itävallan uusi kansleri Schober hallituksineen ei "unkarilaismielisyydestään" huolimatta vastannut Unkarin toiveisiin: Schober kertoi Lindleylle Itävallan hallituksen kannattavan edelleen sitä, että rauhansopimuksen oli astuttava voimaan ennen kuin Itävalta ja Unkari voisivat

¹ Fogarassy 1976, 160.

² Romsics 1990, 249; Guglia 1961, 41.

³ FO 404 4 IV No 7 Lindley Wienistä 10.7.1921.

⁴ FO 371/5757/C 14308/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 12.7.1921.

⁵ FO 371/5757/C 14308/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 12.7.1921.

jälleen asettua neuvottelemaan. Itävallassa haluttiin siis varmistaa Burgenlandin omistus ennen kuin neuvottelut voisivat alkaa. Schober kertoi Lindleylle uskovansa, että luovutuksen toteuduttua sovinnollinen ratkaisu oli mahdollinen.¹

Schober kertoi Lindleylle pyytäneensä Unkarin Wienin lähettilästä Masirevichia keskustelemaan Burgenlandin kysymyksestä kristillissosiaalisten kärkinimen, Ignac Seipelin kanssa. Unkari halusi edelleen lykätä luovuttamista, mutta Seipel kertoi Masirevichille, ettei hän voinut tehdä aloitetta asiasta lähettiläskonferenssille. Seipelin kielteinen kanta luovutuksen siirtämiseen myöhempään ajankohtaan sai Masirevichin vakuuttuneeksi siitä, että Itävallan hallitus ei tulisi hyväksymään Unkarin vaatimusta. Masirevich oli epävirallisesti laatinut kartan, jossa hän esitteli rajaehdotuksena. Lindleyn mielestä Masirevichin ehdotus oli järjetön. Raja kulki epäkäytännöllistä "siksakkia" ja jätti Sopronin ja kaksi kolmasosaa Burgenlandista Unkarille. Lindley totesi, että rajan yksityiskohdista oli mahdoton neuvotella ennen kuin Burgenland oli luovutettu Itävallalle.²

Foreign Officessa pidettiin luonnollisena - joskaan ei hyväksyttävänä - että Unkari yritti siirtää luovutusta aina vaan myöhempään ajankohtaan. Trianonin rauhansopimuksen ratifioinnin uskottiin selvittävän kiistan: kysymys ratkaistaisiin rauhansopimuksen mukaan. Toisaalta Foreign Officessa tunnustettiin Itävallan ja Unkarin keskenään neuvottelemalla saavutettavan vaihtoehtoisen ratkaisun edut: silloin voitaisiin välttää Ylä-Sleesian tilanteen toistuminen. Foreign Officessa ehdotettiin, että Wienin lähetystölle annettaisiin ohjeet tiedustella Itävallan hallitukselta, oliko heidän mielestään vielä toiveita sovinnollisen lopputuloksen aikaansaamisesta. Tällöin luovutusta voitaisiin siirtää yhdellä kuukaudella eteenpäin.³ Briteille ei todennäköisesti ollut tärkeintä nimenomaan Burgenlandin kohtalo vaan rauhan saavuttaminen: ensisijaisesti se ajateltiin saavutettavan nimenomaan rauhansopimusten noudattamisella, mutta tarvittaessa Foreign Office lienee ollut valmis joustamaan kesällä 1921.

Cadoganin muistiosta heinäkuun lopulla kävi ilmi, ettei Foreign Officessa todennäköisesti uskottu enää heinäkuun lopulla Itävallan ja Unkarin voivan saavuttaa ratkaisua neuvotte-

¹ FO 371/5757/C 14476/477/3 Lindley Wienistä 14.7.1921.

² FO 404 4 IV Lindley Wienistä 10.7.1921.

³ FO 371/5757/C 14308/477/3 Barberin, Tuftonin ja Crowen muistiot 14.7.1921.

lemalla keskenään. Periaatteessa Cadogan oli valmis hyväksymään maiden keskenään sopiman ratkaisun, jos se saavutettaisiin luovutukseen mennessä, mutta onnistumista pidettiin kuitenkin epätodennäköisenä. Cadoganin mukaan Itävallan hallitus tiesi, että britit pitäisivät Itävallan ja Unkarin hallitusten välistä suoraa sopimusta tervetulleena ratkaisuna.¹

Vaikka Schober oli todennut Lindleylle Itävallan pitävän kiinni rauhansopimuksesta, Lindley sai sen käsityksen, että kansleri oli valmis kompromissiin Unkarin kanssa. Lähetystö raportoi heinäkuun lopulla Wienistä, että Schober toivoi maansa ja Unkarin välille hyviä suhteita tulevaisuudessa ja halusi siksi olla sovitteleva Unkarin suhteen. Oliko Schober sitten todella valmis taipumaan Unkarin toiveisiin? Tätä väitettä puolsi Lindleyn mukaan ainakin se, että hän näytti olevan samaa mieltä puolueensa kanssa siitä, että Itävalta voisi tehdä maltillisia rajamuutoksia Unkarin hyväksi. Sosiaalidemokraatit olivat myös lupautuneet tukemaan ajatusta. Sen sijaan saksalaiskansallinen puolue oli tätä vastaan. Schober uskoi kuitenkin saavansa kristillissosiaalisten ja sosiaalidemokraattien tuen avulla ajettua läpi suunnitelmansa kansalliskokouksessa.²

Unkarin ilmoittaessa sopimuksen syntymisen riippuvan Itävallan asenteesta Schober väitti Lindleylle päinvastaista. Hänen mielestään ystävällismielisen ratkaisun aikaansaa- minen riippui pikemminkin Unkarista. Schoberin mukaan sopimukseen päästäisiin, jos Unkari luopuisi käsityksestään Itävallasta "Unkarin ryöstäjänä". Lindleyllä oli vaikeuksia pysyä Schoberin ja Gratzin monimielisten esitysten ja tulkintojen perässä: *"Mr. Schober had again explained the intention of the Austrian Government; but observed rather plaintively to me that these gentlemen were difficult to deal with."*

Unkarin pyrkiessä viivyttämään Burgenlandin luovutusprosessia Itävalta vastaavasti halusi nopeuttaa sitä. Ranskan Wienin lähettiläs totesi Lindleylle, että oli virhe antaa luovutuksen viipyä Trianonin allekirjoittamisen jälkeen. Lindleyn raportin mukaan luovutuksen siirtäminen myöhemmäksi oli tulosta Unkarin "manöövereistä Pariisissa" ja seurausta lausunnoista, joita se oli jatkuvasti osoittanut liittoutuneille korostaen sitä, että kysymyksen "ystävällinen" lopputulos riippui Itävallan halusta ratkaista se *"à l'aimable"*.

¹ FO 371/5758/C 15292/477/3 Cadoganin muistio 28.7.1921.

² FO 371/5758/C 15583/477/3 Lindley Wienistä 28.7.1921.

Lindleyn mielestä maiden välille ei voinut kuitenkaan rakentaa sopimusta ennen luovutuksen toteutumista. Oli sitä parempi, mitä pikemmin Burgenland luovutettaisiin Itävallalle.¹ Lindleyn antama kuva siitä, mitä vaadittiin tilanteen pysymiseksi rauhallisena poikkesi siten Budapestin lähetystön antamasta kuvasta. Hänen mukaansa Unkari oli päässyt hallitsemaan liittoutuneiden päätöksiä.

Vaikkei Itävallan ja Unkarin neuvottelujen toteutumisesta elokuun alussa ei ollut vielä varmaa tietoa, Unkarin hallitus antoi kuvan siitä, että se elätteli yhä toiveita maiden välisestä sopimuksesta. Ulkoministeri Bánffy kertoi Athelstan-Johnsonille, että hän toivoi voivansa tavata Schoberin. Athelstan-Johnson kertoi tähdentäneensä Bánffylle, kuinka tärkeää oli yrittää saada aikaan ystävällismielinen ratkaisu Itävallan kanssa, etenkin, kun Schober ymmärsi hänen mukaansa Unkaria "sen nykyisissä vaikeuksissa". Toisaalta lähettiläs korosti sitä, ettei Gratz saanut unohtaa Itävallan omia sisäisiä poliittisia vaikeuksia; Grazin oli hänen mielestään tehtävä kaikkensa auttaakseen Itävallan kansleria.²

Lähettilään Bánffylle antamat ohjeet kuvastivat tavallaan Ison-Britannian yleistä suhtautumistapaa kiistaan. Itävallan ja Unkarin välistä sopimusta kiistan ratkaisuna ei tyrmätty, mutta lausunnosta voi saada sen käsityksen, että Bánffya valmisteltiin kohtaamaan vaikeuksia. Athelstan-Johnson asettui roolinsa mukaisesti diplomaattiselle kannalle. Myös Foreign Officessa Athelstan-Johnsonin toimintaa pidettiin oikeana. Cadogan totesi Budapestin lähettilään antaneen Bánffylle hyvän neuvon.³

Athelstan-Johnson kertoi Foreign Officelle yksityisluontoisesti oman kantansa vallitsevassa tilanteessa. Hän ei tiennyt kenenkään muun Unkarissa jakavan hänen kanssaan näkemystä siitä, että Burgenland olisi jaettava Itävallan ja Unkarin kesken itävaltalaisten etenemislinjan perusteella:

"Austrians should be allowed to take over the whole Comitatus as set forth in plan of transfer of Inter-Allied Military Mission of Sopron and the two protocols should be signed"

¹ FO 371/5758/C 15585/477/3 Lindley Wienistä 28.7.1921.

² FO 371/5758/C 15692/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 2.8.1921.

³ FO 371/5758/C 15692/477 Cadoganin muistio 4.8.1921.

*on August 27th; Allied Missions are to remain in Sopron until September 4th, and that during this period Austrians should of their own free will retire to line they advanced to on the night of August 26th (Black line on map of Inter-Allied Military Mission plan above mentioned) allowing Hungarians to retain the territory thus evacuated. This would be a just solution on ethnographical grounds of present difficulty."*¹

Foreign Officessa ei vastaanotettu tätä Athelstan-Johnsonin varsin erikoislaatuista yksityistä mielipidettä yhtä varauksettomasti kuin hänen hienovaraisia neuvojaan Bánffylle. Cadoganin mielestä lähettiläs oli ottanut käsiteltäväkseen asian, josta oli hyödytöntä tai ainakin ennenaikaista keskustella. Foreign Office ei ollut missään vaiheessa nähnyt merkkejä Itävallan valmiudesta luovuttaa osaa Burgenlandista pois. Cadogan kummeksui siten Athelstan-Johnsonin näkemystä. Cadoganin mielestä lähettiläskonferenssin ei kannattanut käsitellä tätä ehdotusta.²

Sir Eyre Crowe oli Cadoganin kanssa yhtä mieltä siitä, että Athelstan-Johnson oli hiukan liian kiihkomielinen esitellessään monimutkaisia ratkaisumalleja, joilla ei kuitenkaan olisi käytännön merkitystä, koska ne eivät saisi kiistan osapuolten kannatusta.³ Foreign Office neuvoi Pariisin suurlähetystöä olemaan käsittelemättä Athelstan-Johnsonin ehdotusta, koska ei ollut selvää, oliko Itävalta valmis luopumaan osasta Burgenlandia. Vaikka Itävalta suostuisikin tähän, ei ollut varmaa, mikä olisi liittoutuneiden rooli tässä tilanteessa.⁴

Athelstan-Johnsonin mielestä Itävallan hallitus oli tehnyt virheen, kun se ei ollut suhtautunut myöntyvämmiin Unkarin hallituksen ehdotuksiin. Hän epäili Itävallan asenteen johtavan siihen, ettei maiden välille saataisi muitakaan sopimuksia. Athelstan-Johnsonin mielestä Unkarin aseman huononeminen Itävallan takia saattoi mennä niin pitkälle, että Unkari joutuisi Burgenlandin luovuttamisen myötä Saksan armoille.⁵ Todennäköisesti lähettiläs tarkoitti "Saksan armoille" heittämisellä sitä, että Itävallan mahdollinen Anschluß toisi Saksan Unkarin rajalle.

¹ FO 371/5758/C 15692/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 2.8.1921.

² FO 371/5758/C 15692/477/3 Cadoganin muistio 4.8.1921.

³ FO 371/5758/C 15692/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 4.8.1921.

⁴ FO 371/5758/C 15692/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 8.8.1921.

⁵ FO 371/5758/C 14583/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 15.7.1921.

Athelstan-Johnson vaikutti selvästi olevan tässä vaiheessa huolissaan Burgenlandin luovuttamisen seurauksista. Hänen mielipiteensä olivat henkilökohtaisia ja vailla diplomaattista ulkopuolisuutta. Hän piti mitä ilmeisimmin parempana, että Burgenland jäisi Unkarille, koska luovutus toisi mukanaan vihamielisyyttä ja vaikeuttaisi esimerkiksi kauppasuhteiden rakentamista. Kaiken kaikkiaan Burgenlandin siirtäminen Itävallan omistukseen herättäisi hänen mielestään levottomuutta laajemminkin ja haittaisi Euroopan jälleenrakennusta ja kaupan käynnistymistä. Toisaalta oli kuitenkin olemassa rauhansopimus, jota oli noudatettava. Hän yritti kuitenkin sovittaa nämä yhteen: hänen mukaansa "jotakin voitaisiin tehdä" siinä vaiheessa, kun Unkari olisi luovuttanut Burgenlandin liittoutuneille ja näin täytännyt rauhansopimuksen ehdot.¹

Vaikka liittoutuneet - lähettiläskonferenssi ja komissiot - valmistelivat rauhansopimuksen mukaista luovutusprosessia, käytiin lähettiläiden, Foreign Officen ja lähettiläskonferenssin kesken yhä keskustelua mahdollisesta vaihtoehtoisesta ratkaisusta. Ensisijassa vaihtoehtoisten ratkaisujen oli sovittava rauhansopimukseen tai muuten voitava pelastaa tilanne: estää rauhanprosessin vaarantuminen. Vaikka Itävallan ja Unkarin neuvottelut olivat olleet talvesta saakka tuloksettomia, niiden varaan yritettiin vielä laskea.

Unkarin ulkoministeri Bánffy ilmoitti Athelstan-Johnsonille 26.7.1921, että hän toivoi tapaavansa Itävallan kansleri Schoberin 3.8. keskustellakseen Burgenlandin kysymyksestä. Wienin lähettilään Lindleyn välittämän toiveen mukaisesti Athelstan-Johnson pyysi Unkarin hallitusta olemaan maltillinen neuvotteluissaan. Athelstan-Johnson oli äskettäin käynyt Burgenlandissa ja hän oli varma, että Itävalta aikoi lähettää alueelle vahvoja joukkoja saamaan luovutusta vastustavat henkilöt kuriin. Lähettiläs valitti, ettei hän itse eikä hänen ranskalainen kollegansa pystyneet vakuuttamaan hallituksiaan levottomuuden mahdollisuudesta luovutettavalla alueella. Levottomuus saattoi hänen mielestään levitä lisäksi syvemmälle Itävaltaan sekä Jugoslaviaan. Athelstan-Johnson näki ongelmien taustalla Itävallan politiikan; hänen mielestään Itävalta saattoi asenteellaan aiheuttaa kiistan hankaloitumisen. Lähettiläs pyysikin Foreign Officea neuvomaan Schoberia olemaan "*conciliatory and coulant*" tapaamisessa Bánffyn kanssa. Itävallan piti hänen mielestään olla maltillinen paitsi välttääkseen kiistan syveneminen myös helpot-

¹ FO 371/5758/C 14583/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 15.7.1921.

taakseen Itävallan ja Unkarin välisten suhteiden suotuisaa kehitystä.¹

Foreign Officessa Itävallaa ei nähty uhkaajana kuten Budapestin lähetystössä. Foreign Officessa ei uskottu Itävallan toimineen vastoin järkisyitä neuvotteluissa Unkarin suhteen. Cadogan totesi muistiossaan 28.7. tilanteen näyttävän siltä, ettei ainoastaan Itävallalta pitänyt vaatia maltillisuutta ja joustavuutta: Budapestin raportin perusteella hän piti ilmeisenä, että päinvastoin juuri Unkarilta piti vaatia enemmän joustavuutta. Cadogan oli Athelstan-Johnsonin kanssa eri mieltä myös siitä, aikoiko Itävalta puuttua Burgenlandin tapahtumiin aseellisesti. Cadoganin ja lähettilään käsitykset Itävallan sotilaallisesta voimasta ja intentioista tarttua aseisiin Burgenlandin kysymyksessä erosivat toisistaan. Cadoganin mielestä itävaltalaiset osasivat itse parhaiten arvioida kykynsä pitää järjestystä. Lisäksi hän uskoi, että Itävallan hallitus olisi ilmoittanut mahdollisista aikeistaan liittoutuneille.²

Unkarin Wienin lähettiläs Masirevich antoi vielä 3.8.1921 Schoberille jakoehdotuksen. Sen mukaan Burgenland jaettaisiin maiden kesken kahteen yhtä suureen osaan, joista Itävalta saisi läntisen ja Unkari itäisen osan.³ Itävallan kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunta käsitteli ehdotusta 13.8.1921. Se ei suostunut esitettyyn jakosuunnitelmaan, mutta oli valmis jälleen käymään neuvotteluja muista luovutukseen liittyvistä kysymyksistä. Vastauksessaan Unkarin hallitukselle valiokunta suositteli neuvottelujen aloittamista ystävällisten suhteiden aikaansaamiseksi. Neuvottelujen oli kuitenkin oltava riippuvaisia siitä, että Burgenland oli rauhansopimuksen mukaan luovutettava Itävalle 27.8.1921. Masirevich otti jakoehdotuksen uudelleen esiin elokuun puolessa välissä. Unkarin hallitus oli hänen mukaansa ollut hämmästynyt Itävallan asenteesta. Se katsoikin nyt tarpeelliseksi esittää Itävallan hallitukselle taloudellisia vaatimuksia. Muutamaa päivää myöhemmin Itävallan hallitus sai Masirevichin välityksellä uuden, mutta lievemmän vaatimuksen Unkarin hallitukselta. Unkarin hallitus toisti saavansa pitää Sopronin ympäristöineen rajasta tehtyyn lopulliseen päätökseen saakka. Jos Itävalta ei hyväksyisi tätä,

¹ FO 371/5758/C 15292/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 26.7.1921.

²FO 371/5758/C 15292/477/3 Cadoganin muistio 28.7.1921.

³ Guglia 1961, 41.

Unkarin hallitus palaisi aiemmin esitettyihin taloudellisiin vaatimuksiin.¹

Cadogan piti selvänä, että Unkarin hallitus yritti vielä löytää syytä viivyttelyyn, johon sillä ei kuitenkaan ollut oikeutta. Cadoganin mielestä oli ilmeistä, että Itävallan ja Unkarin väliset neuvottelut olisivat saattaneet mutkistaa tilannetta. Koska hän ei tuntenut näiden neuvotteluiden yksityiskohtia, hänen oli vaikea arvioida tilannetta.² Crowe puolestaan kehotti odottamaan, kunnes tilanne olisi rauhoittunut. Vasta sen jälkeen voitaisiin ryhtyä toimiin sekä joukkojen että Sopronin viranomaisten suhteen.³

9. BRITTIEN KUVA BURGENLANDIN LUOVUTUSOPERAATION EPÄONNISTUMISESTA

9.1. BRITIT HALUAVAT JOUDUTTAA LUOVUTUSPROSESSIA

Unkarin hallitus ei keväällä osoittamastaan myöntyväisyydestä huolimatta ollut luopunut aikeistaan pitää Burgenland itsellään. Hallitus pyysi entistä pääministeriä Pál Telekiä hakemaan liittoutuneilta tukea Unkarille. Teleki teki kesäkuussa 1921 matkan, jonka aikana hän pyysi Lontoossa ja Pariisissa lisää aikaa Itävallan ja Unkarin välisille neuvotteluille. Hän yritti saada liittoutuneet painostamaan Itävallan hallitusta. Teleki ilmaisi avoimesti, että liittoutuneiden tuen evääminen Unkarin hallitukselta merkitsisi Bethlenin vetäytymistä ja saksalaismielisen Andrassyn astumista hänen tilalleen pääministeriksi.⁴ Liittoutuneille annettiin siis kuva Saksan vaikutusvallan lisääntymisestä, ellei Unkarin vaatimuksiin suostuttaisi.

Kesään 1921 mennessä Itävallan ja Unkarin neuvottelut olivat pysyneet tuloksettomina. Rauhansopimus oli kuitenkin saatava voimaan. Lähettiläskonferenssi päätti lähettää 20.5.1921 liittoutuneiden Budapestissa ja Sopronissa oleville sotilasedustajille luovutusta koskevat ohjeet. Konferenssi päätti myös kehottaa Unkarin hallitusta yhteistyöhön

¹ Guglia 1961, 43.

² FO 371/5758/C 17211/477/3 Cadoganin muistio 31.8.1921.

³ FO 371/5758/C 17211/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 31.8.1921.

⁴ Romsics 1990, 249.

kanssaan, koska liikkeellä oli huhuja unkarilaisten joukkojen järjestäytymisestä Burgenlandissa. Cheetham huomautti myös liittoutuneiden aloitteellisuuden olevan tärkeää, koska oli todennäköistä, että pikku ententella oli kiusaus esittää vaatimuksia. Lähettiläskonferenssi hyväksyi Cheethamin ehdotuksen, koska ei ollut toivottavaa, että luovutettavista alueista tulisi Unkarin ja sen seuraajavaltioiden välinen kysymys.¹

Pariisin suurlähetystö ei ollut ainoa brittiedustusto, joka esitti epäilyksiä pikku ententen toimista. Ison-Britannian edustaja Seeds lähetti 20.7. Münchenistä tiedon, jonka mukaan pikku entente tuki Burgenlandin luovuttamista Itävallalle. Paikallinen konservatiivinen sanomalehti oli julkaissut artikkelin, jossa väitettiin alueen luovuttamisen Itävallalle merkitsevän samaa kuin sen luovuttaminen pikku ententelle.² Foreign Officessa Cadogan totesi Tšekkoslovakian olevan ilmeisen kiinnostunut Länsi-Unkarin luovuttamisesta. *"There is doubtless something in this witness of the Czechoslovak government's evident interest in the transfer of Western-Hungary to Austria."*³

Lähettiläskonferenssi suunnitteli kesällä Burgenlandin luovuttamisprosessin yksityiskoh-
tia. Liittoutuneet olivat sitä mieltä, että heidän oli oltava arvovaltaisesti "läsnä" luovutuk-
sessa, jotta Unkari suostuisi luovuttamaan Burgenlandin: *"in order to gild the pill for
Hungary as far as possible"*.⁴

Unkari ei kuitenkaan luovuttanut aikeissaan voittaa aikaa Burgenlandin kysymyksessä. Sen hallitus osoitti lähettiläskonferenssille 13.7.1921 nootin, jossa pyydettiin Burgenlan-
din luovuttamisen lykkäämistä. Athelstan-Johnsonin mielestä lähettiläskonferenssin
kannatti suostua siirtämään Burgenlandin luovutuspäivämäärää, jos Itävallan ja Unkarin
keskenään saavuttamasta ratkaisusta oli olemassa realistisia toiveita.⁵

¹ DBFP XXII No 146 Cheetham Pariisista 20.5.1921.

² FO 371/5758/C 15212/477/3 Seeds Münchenistä 20.7.1921.

³ FO 371/5758/C 15212/477/3 Cadoganin muistio 27.7.1921.

⁴ FO 371/5757/C 12064/477/3 Hardinge Pariisista 8.6.1921; C12512/477/3 Har-
dinge Pariisista 15.6.1921; C 12992/477/3 Hardinge Pariisista 23.6.1921; C 13382/47-
7/3 Hardinge Pariisista 29.6.1921; C 13949/477/3 Cheetham Pariisista 6.7.1921.

⁵ FO 371/5758/C 14577/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 14.7.1921.

Budapestissa olleet liittoutuneet eivät olleet täysin yksimielisiä siitä, miten toimia nootin suhteen: Italia kannatti Unkarin ehdottamaa lykkäystä, kun taas Ranska ehdotti vain lykkäämisen harkitsemista; mikäli lykkääminen edistäisi "ystävällisen ratkaisun" saavuttamista, sitä saatettaisiin harkita. Britit olivat samaa mieltä ranskalaisten kanssa.¹

Foreign Officen mielestä Burgenlandin luovutusta ei voinut enää viivyttää. Siltä varalta, että lähettiläskonferenssi käsittelisi Unkarin anomaa lykkäystä, Foreign Office antoi Pariisiin suurlähetystölle ohjeet esittää konferenssissa, että rauhansopimus oli pantava toimeen heti, kun se tuli voimaan.²

Trianonin rauhansopimus astui voimaan 26.7.1921 ja kaksi päivää myöhemmin Burgenlandin luovuttamisesta vastaava komissio saapui Graziin vahvistamaan uutta rajaa.³ Rauhansopimuksen astuessa voimaan Itävallan ja Unkarin välinen keskustelu vaihtoehtoisista ratkaisuista ei ollut tyrehtynyt. Rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen lähettiläskonferenssi kehotti Unkaria luovuttamaan koko alueen Itävallalle, koska kompromissiratkaisua ei ollut saatu aikaan. Liittoutuneet tekivät Unkarille ainoastaan myönnytyksen siinä, että Burgenland oli luovutettava Itävallalle kaksi päivää aiottua myöhemmin eli 29.8.1921.⁴

Liittoutuneiden sotilasedustajat matkustivat 27.7.1921 Soproniin vahvistamaan siellä olevan liittoutuneiden sotilaskomission asemaa. Kenraalien ryhmään kuului Italian edustajana kenraali Ferrario, Ranskan edustajana kenraali Hamelin ja Ison-Britannian edustajana kenraali Gorton sekä 240 liittoutuneiden upseeria ja muuta miehistön jäsentä.⁵

Liittoutuneiden kenraalit ja Itävallan edustaja Davy sekä Unkarin edustaja kreivi Sigray kokoontuivat Sopronissa ensimmäisen kerran 6.8.1921. Kenraali Gortonin mielestä kreivi

¹ FO 371/5757/C 14477/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 14.7.1921.

² FO 371/5757/C 14477/477/3 Foreign Office Cheethamille Pariisiin 19.7.1921.

³ Fogarassy 1976, 160.

⁴ Romsics 1990, 249.

⁵ Heideking 1979, 169. Wambaughin (1933) mukaan kenraalit saapuivat Soproniin vasta elokuun alussa.

Sigray ei vaikuttanut kovin terävältä. Sigray oli läntisten komitaattien entinen kuvernööri, joka oli erotettu virastaan legitimistisen politiikkansa takia. Davy - jonka isä oli britti - vaikutti sen sijaan Gortonin mielestä älykkäältä neuvottelijalta. Gorton kertoi Italiaa edustavan kenraali Ferrarion käyttäytyneen varsin omavaltaisesti tapaamisessa.¹ Athelstan-Johnsonin käsitys Ferrariosta oli kuitenkin myönteisempi kuin Gortonin, muttei kuitenkaan mairitteleva.² Foreign Officessa uskottiin, että huolimatta Italian edustajan kanssa esiintyneistä vaikeuksista luovutuksessa ei ilmenisi ongelmia.³

9.2. BARANYA JA BURGENLAND - SEURAUKSENA LUOVUTUKSEN EPÄONNISTUMINEN

Ranskan Budapestin lähettiläs halusi heinäkuun lopulla 1921 paikallisten liittoutuneiden lähettiläiden keskustelevan siitä, voisiko Jugoslavian miehityksessä olevan Baranyan luovuttaminen Unkarille tapahtua muutamaa päivää ennen kuin Burgenlandin luovutus-pöytäkirja allekirjoitettaisiin. Lähettiläät olivat yksimielisesti sitä mieltä, että tämä edistäisi olojen säilymistä rauhallisina Unkarissa Burgenlandin luovutusta silmällä pitäen.⁴ Alkuperäisen suunnitelman mukaan Jugoslavian piti luovuttaa Baranya samaan aikaan kuin Unkari luovuttaisi Burgenlandin. Baranyan luovuttamisen piti olla myös riippuvainen Burgenlandin luovuttamisesta.⁵ Suurlähettiläiden uuden suunnitelman mukaan Baranyan luovuttaminen tapahtuisi kuitenkin 48 tuntia ennen Burgenlandin luovuttamista.⁶

Foreign Officessa hämmästeltiin sitä, miksi Länsi-Unkarin luovuttamispäivämäärä oli määrätty samaksi kuin Baranyan luovuttaminen. Siellä ei nähty mitään syytä, miksi

¹ FO 371/5758/C 16549/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista Crowelle 12.8.1921. Liite: Kenraali Gortonin (Interallied Military Mission, British Representative, Budapest) kirje Sopronista Director of Military Intelligencelle 8.8.1921.

² FO 371/5758/C 16549/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista Sir Eyre Crowelle 12.8.1921.

³ FO 371/5758/C 16549/477/3 Cadoganin muistio 17.8.1921.

⁴ FO 371/5758/C 16515/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 28.7.1921.

⁵ Romsics 1995, 69.

⁶ FO 371/5758/C 15294/477/3 Athelstan-Johnson Budapestista 26.7.1921.

Baranya oli luovutettava ennen Burgenlandia.¹

Vaikka brittiraporteissa korostettiin Ranskan aloitteellisuutta Baranyan kysymyksessä, Bánffyn muistelmista tehtyjen päätelmien mukaan nimenomaan Ison-Britannian Budapestin lähettiläällä Hohlerilla oli tärkeä rooli Baranyan ja Burgenlandin luovutusaikataulujen järjestämisessä. Bánffy oli uskonut voivansa vaikuttaa Burgenlandin luovutuksen ja Baranyan haltuunoton järjestykseen juuri Hohlerin avulla.²

Hardinge kertoi 5.8. lähettiläskonferenssin käsitelleen Unkarin Pariisin lähetystöltä saamaansa noottia ja Budapestin lähettiläiden laatimaa tiedonantoa. Lähettiläskonferenssi hyväksyi ehdotuksen Baranyan luovuttamisesta ennen Burgenlandin luovuttamista.³ Jälkeenpäin Hardinge perusteli lähettiläskonferenssin päätöstä sillä, että sen uskottiin helpottavan Unkarin hallituksen tilannetta. Toisaalta asettamalla Burgenlandin luovuttamisen riippuvaiseksi Baranyan tilanteesta liittoutuneet menettivät Hardingen jälkiarvion mukaan pääaseensa Unkaria vastaan.⁴

Baranyan kysymyksen lisäksi Burgenlandin luovutusprosessiin vaikutti lähettiläskonferenssin päätös jakaa luovutettava alue kahteen vyöhykkeeseen, toisin sanoen A ja B vyöhykkeeseen. Burgenland siirtyisi Itävallan omistukseen kahdessa vaiheessa, peräkkäisinä päivinä. Kolmas, kapea vyöhyke aiottiin jättää neutraaliksi alueeksi rajan lopulliseen vetämiseen saakka.⁵

Hohler kertoi Budapestin liittoutuneiden lähettiläiden olevan hyvin levottomia siitä, että Friedrich tai muut seikkailijat aiheuttaisivat ongelmia luovutustilanteessa. Tästä syystä hän katui syvästi Burgenlandin luovutuspöytäkirjan allekirjoittamisen lykkäämistä ja Baranyan suhteen tehtyjä muutoksia. Lähettiläät olivat kuitenkin varoittaneet Unkarin hallitusta jyrkästi tekemästä mitään, mikä aiheuttaisi levottomuutta. Hohler uskoi

¹ FO 371/5758/C 15515/477/3 Foreign Office 30.7.1921.

² Fogarassy, László: A soproni népszavazás. Soproni Szemle 1971 évfolyam XXV szám 4, 349.

³ FO 371/5758/C 15885/477/3 Hardinge Pariisista 5.8.1921.

⁴ DBFP XXII No 323 Hardinge Pariisista 15.9.1921.

⁵ FO 404 4 IV No 15 Keeling Wienistä 2.9.1921.

Unkarin hallituksen tekevän parhaansa.¹ Hohler piti kuitenkin Friedrichin vaikutusvaltaa huolestuttavana:

*"We are making vigorous representations but I consider the news serious as Friedrich is a demagogue of no little popularity, very pro-german and very hostile to the present hungarian government."*²

Lontoossa ei vielä huolestuttu. Cadogan totesi, ettei vielä ollut virallisia todisteita unkarilaisten epävirallisten joukkojen toimista Burgenlandissa.³

Luovutusoperaatio kuitenkin keskeytyi hyvin pian. Bethlen otti 28.8.1921 yhteyttä Ison-Britannian Budapestin lähetystöön ja sanoi, että unkarilaisten vetäytyminen Burgenlandista oli keskeytetty väliaikaisesti siihen saakka, kunnes Itävallan hallitus pystyisi takaamaan, että se korvaisi alueen menettämistä aiheutuneet kulut Unkarille. Itävallan oli myös turvattava unkarilaisten oikeudet Burgenlandissa.⁴

Samana päivänä Bethlen esitteli hallituksensa linjan Burgenlandin kysymyksessä. Unkarin ensimmäisenä vaihtoehtona oli jatkaa Itävallan kanssa käytäviä neuvotteluja ja saada liittoutuneet puolelleen. Näin saataisiin aikaan kompromissiratkaisu. Siltä varalta, että Itävalta vastustaisi Unkaria väkivalloin, Bethlen esitti vaihtoehdoksi aseellista vastarintaa. Kolmantena vaihtoehtona hän esitti tilanteen, jossa liittoutuneet yhdessä pikku ententen kanssa vastustaisivat Unkaria aseellisesti. Tällöin Unkarin toimintavaihtoehtona oli Burgenlandin julistaminen autonomiaksi, koska Unkari ei pystyisi vastustamaan voimakasta hyökkäystä.⁵

Foreign Officessa etsittiin keinoja kriisin ratkaisemiseksi. Eräs vaihtoehto oli se, että Hohler pyytäisi uhkakeinojen turvin Unkarin hallitusta poistamaan luovutuksen esteet. Jos Unkari ei ryhtyisi toimiin, sitä oli uhattava Kansainliittoon pääsyn vaikeutumisella.

¹ FO 371/5758/C 17126/477/3 Hohler Budapestista 27.8.1921.

² FO 371/5758/C 17125/477/3 Hohler Budapestista 26.8.1921.

³ FO 371/5758/C 17211/477/3 Cadoganin muistio 31.8.1921.

⁴ DBFP XXII No 293 Hohler Budapestista 29.8.1921.

⁵ Romsics 1990, 248.

Samoin Unkaria olisi uhattava Baranyan kysymyksen pitkittymisellä. Foreign Office aikoi myös pyytää, että Ranska ja Italia esittäisivät Unkarille samaa.¹

Hohler välitti 30.8. Foreign Officelle Unkarin hallituksen nootin, jossa ilmoitettiin, ettei Burgenlandia luovutettaisi kokonaan ennen kuin Baranya on luovutettu Unkarille. Lisäksi Unkarin hallitus asetti ehdoksi, että Itävallan hallituksen oli maksettava Unkarille tietty summa korvaukseksi. Näytti siis siltä, että Unkarin hallitus toisti elokuussa esittämiään vaatimuksia. Hohler kertoi, että Budapestissa olevat liittoutuneiden lähettiläät olivat keskustelleet asiasta Bethlenin kanssa. Lähettiläät olivat Unkarin vaatimuksiin liittyen todenneet hänelle, että Baranya oli luovutettu lähes kokonaan ja täydellisen luovutuksen esteitä poistettiin. He totesivat, ettei Unkari voinut asettaa uusia ehtoja Burgenlandin luovuttamisprosessiin. Lopuksi he vaativat pääministeriä toimimaan unkarilaisten joukkojen poistamiseksi luovutettavalta alueelta.²

Budapestin lähettiläät pitivät parhaana ehdottaa, että Itävallan hallitus myöntyisi Unkarin ehtoihin. Hohler kertoi, ettei hän ollut kannattanut tätä ajatusta henkilökohtaisesti, koska hänen mielestään liittoutuneiden ei pitänyt alistua Unkarin tahtoon. Hän oli kuitenkin myöntynyt ehdotukseen, koska se saattoi edistää tilanteen rauhoittumista: jos Unkari ei nyt saisi korvauksia, se ei saisi niitä Hohlerin mukaan koskaan. Lisäksi hänen mielipiteen muutokseensa vaikutti hänen käsityksensä siitä, että Unkarin hallituksen asema oli nyt vaikea: myöntyminen Unkarin vaatimukseen olisi todennäköisesti hänen mielestään helpottanut sen asemaa, joka olisi hänen mukaansa helpottanut "vaikean kansainvälisen tilanteen" saamista hallintaan.³ Hohlerilla näytti olevan toinen jalka liittoutuneiden ja toinen Unkarin puolella: hän "ymmärsi" Unkarin vaatimuksia ja uskoi, että oli tärkeää estää Unkarin sisäpoliittisen tilanteen vaarantuminen. Toisaalta hän halusi säilyttää liittoutuneiden arvovallan.

Itävallan hallitus pyysi Ison-Britannian ja muiden liittoutuneiden apua vaikeaksi käyneessä tilanteessa. Keelingin mukaan Itävalta oli luottanut lähettiläskonferenssin tekemiin

¹ FO 371/5758/C 17211/477/3 Foreign Officen luonnos ohjeeksi Hohlerille Budapestiin 30.8.1921

² FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

³ FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

luovutusjärjestelyihin eikä tämän takia ollut valmistautunut kohtaamaan aseellista vastarintaa luovutettavalla alueella. Hallitus pyysi liittoutuneita käyttämään vaikutusvaltaansa Budapestissa ja estämään yritykset muuttaa rauhansopimusta. Itävallan hallitus piti Unkarin hallitusta vastuullisena luovutuksessa ilmenneissä välikohtauksissa huolimatta siitä, että hallituksesta riippumattomiksi väitetyt epäviralliset vapaajoukot olivat saaneet ne aikaan.¹

Budapestin lähetystössä todettiin nyt Baranyan luovutuksen aikataulun haitanneen Burgenlandin luovutusprosessia. Hohler raportoi Budapestista Burgenlandin luovutuksen keskeytyneen väliaikaisesti siihen saakka, kunnes Itävalta takaisi Unkarille unkarilaisten oikeuksien turvaamisen ja Unkarille Burgenlandin luovutuksessa aiheutuvan taloudellisen menetyksen korvauksen. Hohler kertoi liittoutuneiden lähettiläiden keskustelleen pääministeri Bethlenin kanssa. He olivat korostaneet Bethlenille liittoutuneiden toimineen jyrkän puolueettomasti lähettiläskonferenssin ohjeiden mukaan.²

Lähettiläät halusivat ilmeisesti osoittaa Bethlenille, ettei luovutuksen siirtyminen Baranyassa ollut Unkarille syy sen itse aiheuttamaan vastarintaan. He sanoivat Bethlenille liittoutuneiden tehneen kaikkensa estääkseen viivytykset Baranyassa eivätkä he sallineet yhtään viivytystä Burgenlandissa. Liittoutuneilla ei ollut mitään tekemistä Itävallan ja Unkarin keskeisten neuvottelujen kanssa eivätkä he voineet sanoa mitään nyt esiintulleisiin kysymyksiin korvauksista ja oikeuksista. Toisaalta Unkarin vaatimukset näyttivät heistä järkeviltä. Lähettiläät kehottivat Unkarin hallitusta estämään levottomuudet ja levottoman aineksen pääsy luovutettavalle alueelle. Hohlerin arvion mukaan Unkarin hallitus aikoi tehdä parhaansa, mutta sen voimat olivat rajalliset. Budapestin lähettiläät pitivät Hohlerin mukaan Jugoslaviaa vastuullisena tilanteesta: *"We deeply deplore delay of Serbian Government which is imperilling success of our whole work."*³

¹ FO 371/5758/C 17252/477/3 Keeling Wienistä 29.8.1921.

² FO 371/5758(C 17285/477/3 Hohler Budapestista 29.8.1921.

³ FO 371/5758/C 17285/477/3 Hohler Budapestista 29.8.1921.

9.3. UNKARIN EHDOT BURGENLANDIN LUOVUTTAMISEKSI

Itävallan Lontoon lähettiläs kertoi 23.8. Foreign Officelle Unkarin hallituksen vaatineen Itävallan hallitukselta korvauksia Burgenlandissa olevasta valtion omaisuudesta. Unkarin hallitus tulkitsi, että kansainvälisen oikeuden periaatteiden mukaan maan, joka ei ole ollut sodassa sen maan kanssa, jolle alue luovutetaan, ei pidä luovuttaa ko. alueella olevaa valtio-omaisuutta itse maa-alueen lisäksi. Koska Unkari ja Itävalta eivät olleet käyneet sotaa keskenään, Burgenlandin luovuttaminen ei siten edellyttänyt valtion omaisuuden luovuttamista. Toiseksi Unkari vetosi siihen, että Trianonin rauhansopimuksen artikla 71 määräsi sen luovuttamaan ainoastaan suvereenisuutensa Burgenlandiin, mutta ei siellä olevaan valtion - Itävalta-Unkarin- omaisuuteen. Kolmanneksi Unkari vetosi siihen, ettei Itävallalla ollut Trianonin rauhansopimuksen 191 artiklan mukaan oikeutta burgenlandilaiseen valtion omaisuuteen, koska Itävallan valtio ei ollut Unkarin tulkinnan mukaan syntynyt Itävalta-Unkarin hajoamisen seurauksena ja koska maat eivät voineet vaatia toisiltaan sotakorvauksia.

Vastauksessaan Itävalta vetosi Saint-Germainin rauhansopimuksen 27. artiklaan. Kansainvälisen oikeuden mukaan alueen luovuttamiseen ei tarvittu sotaa: kansainvälisen oikeuden mukaan luovutettavalla alueella oleva valtion omaisuus luovutettiin alueen mukana. Mitä tuli Unkarin viittaamaan Trianonin rauhansopimuksen artiklaan 71, Itävallan hallitus totesi, ettei Itävalta ollut velvollinen palauttamaan omaisuutta Unkarille. Artikla ei viitannut Itävallan mukaan ainoastaan suvereenisuuden menettämiseen Burgenlandissa, vaan myös muiden oikeuksien menettämiseen.

Itävallan mielestä päätös siitä, käsiteltiinkö Burgenlandin kysymystä Trianonin rauhansopimuksen 191 artiklan mukaisesti, riippui liittoutuneista. Rauhansopimusta tulkitsemalla oli kuitenkin mahdollista päätellä, ettei talouskysymyksiä liitetä aluekysymykseen. Itävalta ei voi siten hyväksyä Unkarin vaatimusta, koska se on kansainvälisen oikeuden yleisten periaatteiden vastainen, mutta se oli valmis antamaan kysymyksen liittoutuneiden sotakorvauskomission päätettäväksi.¹

Lähettiläskonferenssin mielestä Itävallan oli syytä osoittaa halukkuutensa taloudellisten

¹ FO 371/5761/C 18685/477/3 Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein Foreign Officelle 23.9.1921.

ja muiden luovutuksesta syntyvien kysymysten sopimiseen Unkarin kanssa heti, kun Burgenland olisi luovutettu sille kokonaan.¹

Unkarin ulkoministeri Bánffy vastasi 1.9. liittoutuneiden Budapestin lähettiläiden tiedusteluun, joka koski Unkarin hallituksen esittämiä ehtoja Burgenlandin luovuttamiseksi.² Lähettäessään Bánffyn nootin Foreign Officeen Hohler totesi Unkarin tähtäävän talousvaatimuksillaan siihen, että Sopron jäisi sen haltuun. Unkarin hallituksen tarkoituksena oli pohjimmaltaan saada Sopron, jossa oli suurin osa kyseessä olevasta omaisuudesta.³ Näin ollen Budapestin lähetystössä ymmärrettiin, että Unkarille ei ollut ensisijaista saada taloudellisia korvauksia, vaan vaatia niiden varjolla Sopronia itselleen.

Toisaalta on mahdollista ajatella, että vaatiessaan Sopronia itselleen, Unkari luopui vaatimuksistaan muuhun Burgenlandiin. Sopronin havittelu olisi siten ollut jo kompromissi Unkarille ja tyytyminen tavallaan häviöön eikä suinkaan keino hyötyä enemmän. Tämän näkökulman mukaan Unkarin politiikka tähtäsi alunperin koko Burgenlandin omistamiseen. Tavoitteesta luovuttiin kevään 1921 aikana. Unkarilainen diplomatia alkoi yhä enemmän tyytyä siihen, että Unkari estäisi vain Sopronin ja sen ympäristön luovuttamisen Itävallalle.⁴

Britit eivät todennäköisesti nähneet Sopronin vaatimista luopumisena suuremmista haaveista vaan jo sinänsä suurena vaatimuksena. Ainakaan Budapestin lähetystössä ei uskottu Unkarin havittelevan Burgenlandia itselleen. Todennäköisesti Foreign Office ja brittidiplomaatit olivat niin varustautuneita ja sitoutuneita rauhansopimukseen, etteivät he odottaneet Unkarin - revanssihenkisyydestään huolimatta - tavoittelevan koko alueen omistusta. Tässä ajattelussa siis jo Sopronin havittelu saattoi tuntua merkittävältä tavoitteelta ja merkittävältä yritykseltä muuttaa rauhansopimusta.

¹ DBFP XXII No 298 alaviite: Hardinge Pariisista 31.8.1921.

² FO 371/5759/C 17633/477/3 Hohler Budapestista 2.9.1921. Unkarin ulkoministeri Hohlerille 1.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17633/477/3 Hohler Budapestista 2.9.1921.

⁴ Haslinger 1993, 25. Unkarin diplomatian tähtääminen "vain" Sopronin alueen pitämiseen tuli selvemmin esille syksyn 1921 välityskeskustelussa, joskin viitteitä siitä voidaan lukea myös ko. talousvaatimuksista.

Unkarin hallitus toivoi luovutusta edeltäviä neuvotteluja: silloinhan rauhansopimuksen muuttaminen lienee nähty luontevimpana. Itävalta puolestaan kannatti neuvotteluja - ja eri aiheesta - vasta luovutusprosessin täyttymisen jälkeen. Pääministeri Bethlen oli kertonut Hohlerille, ettei Burgenlandin luovutuksen jälkeen käytäviltä neuvotteluilta voinut odottaa paljoa ellei Unkarin hallitus saisi Itävallalta takuita aineellisista korvauksista. Bethlen maalasi uhkakuvia, joissa neuvottelut eivät tuottaisi tulosta ja venyisivät vuosikausiksi, ellei korvauksista sovittaisi etukäteen.

Bethlenin mielestä vaatimus olisi pitänyt esittää jo aikaisemmin. Hohler kertoi, että Bethlen piti Itävallan sosiaalidemokraatteja vastuullisina tilanteesta:

"---he had observed the greatest reticence throughout at the instant request of M. Schober, who had kept impressing on him that if any linking of the negotiations leaked out, he would be so violently attacked by the Social Democratic Party that his fall would be inevitable. It would seem fairly certain that the negotiations were to a considerable extent the plaything of party politics in Austria."

Briteiltä ei ollut odotettavissa tukea Unkarin pyrkimyksille, vaikka Budapestin lähetystössä olikin jossain määrin osoitettu ymmärrystä taloudellisille vaatimuksille. Hohler korosti Bethlenille, että Iso-Britannia oli puolueeton ja että se oli noudattanut lähettiläskonferenssin ohjeita. Iso-Britannia oli yrittänyt tehdä kaikkensa luovutuksen viivästyttämiseksi eikä voinut sallia enempää viivytystä. Hohler korosti, ettei briteillä ollut mitään tekemistä Unkarin ja Itävallan välisten neuvotteluiden kanssa. Unkarin esille nostamat kysymykset olivat briteille ennestään tuntemattomia. Hohler totesi kuitenkin niiden näyttävän ensi silmäyksellä järkeviltä.²

Pääministeri Bethlen selitti sanomalehti *Pester Lloydin* sivuilla rauhansopimuksessa vaaditut ehdot. Unkarin hallitus halusi hänen mukaansa kuitenkin vakuuttua siitä, että Itävalta korvaisi Unkarille taloudelliset menetykset. Korvauksia ilmeisesti oikeutettiin kaksoismonarkian ajan jättämällä katkeruudella: lehden mukaan Unkarissa oli saatu Itävallasta "tarpeeksi" kaksoismonarkian ajalla.³

¹ FO 371/5759/C 17633/477/3 Hohler Budapestista 2.9.1921.

² DBFP XXII No 293 Hohler Budapestista 29.8.1921.

³ Pester Lloyd Abendblatt 2.9.1921.

Cadogan kertasi 7.9. muistiossaan Burgenlandin kysymyksen prosessia. Cadoganin mukaan Unkari vastusti Wienin "takamaihin" kuuluvan Burgenlandin menettämistä Itävallalle, koska se tunsu "halveksuntaa" Itävaltaa kohtaan. Toisaalta Unkarin vastusti luovuttamista, koska se epäili Tšekkoslovakian pitävän Burgenlandin siirtymistä osaksi Itävaltaa ensimmäisenä askeleena kohti slaavikäytävää. Tšekit näkivät siis Burgenlandin omistajanvaihdoksessa tilaisuuden omiin tavoitteisiinsa. Cadoganin mielestä oli ollut selvää, että Unkari aikoi vastustaa luovutusta. Trianonin rauhansopimuksen ratifioimisen viivästyminen antoi sille aikaa suunnitella vastarintaansa.¹

¹ FO 371/5759/C 17706/477/3 Cadoganin muistio 7.9.1921.

9.4. BRITTIEN ARVIOT UNKARILAISISTA VAPAAJOUKOISTA: ASEISTETTUJA SIVIILEJÄ VAI OSA ARMEIJAA

Joukkojen tausta

Tärkeä elementti Burgenlandin luovutusprosessin keskeytymisessä oli unkarilaisten aseellinen vastarinta. Samanaikaisesti, kun Unkari keskeytti vetäytymisensä vedoten Baranyan luovutuksen aiheuttamiin ongelmiin ja Itävallalta vaadittaviin taloudellisiin korvauksiin, unkarilaisten vapaaehtoisten muodostamat aseelliset joukot ottivat molemmat luovutettavat vyöhykkeet haltuunsa.¹

Unkarissa varustauduttiin jo varhain käyttämään hyväkseen väkivaltaista vastarintaa Burgenlandin luovutusta vastaan. Suurin osa unkarilaisista poliitikoista piti tavoitteenaan diplomaattista menestystä Burgenlandin kysymyksessä, mutta etenkin oikeistoradikaaleissa piireissä varustauduttiin myös diplomatian ohittaviin aseellisiin keinoihin. Oikeistoradikaaleissa piireissä muodostettiin vapaaehtoisjoukkoja, joiden tarkoitus oli suojella asein Unkarin "pyhiä rajoja". *Schlagin* mukaan "oli näytettävä koko maailmalle, että Länsi-Unkarin väestö pysyi uskollisena Unkarille ja oli valmis puolustamaan jopa asein ratkaisua, joka tuottaisi menetyksen isänmaalle".²

Huolimatta Itävallan vastaisesta propagandasta, jossa usein vedottiin "punaisen Wienin" vaaraan, itse luovutettavan alueen väestöä ei ollut yksinkertaista saada joukkojen puolelle. Luovutuksen vastaiset joukot saivatkin jäsenensä lähinnä muualta Unkarista kuin Länsi-Unkarista. Vapaaehtoisiksi ilmoittautui esimerkiksi entisiä upseereja, kansallismielisiä opiskelijoita ja vanhan Unkarin alueelta tulleita pakolaisia. Joukot eivät olleet siten kovin yhtenäisiä.³

Vuoden 1921 alussa Unkarista oli jo kantautunut tietoja nationalististen ja legitimististen upseerien johtaman aseellisen vastarinnan mahdollisuudesta. Kesällä 1921 Unkarissa

¹ Romsics 1990, 250.

² Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. Militärgeschichtliche Schriftenreihe 16. Wien 1970, 2.

³ Schlag 1970, 2-3.

muodostui nk. vapaajoukkoja, jotka vastustivat Länsi-Unkarin luovuttamista Itävallalle. Joukot olivat luonteeltaan sekä virallisia että puolivirallisia. Tieto siitä, ettei Itävallan armeijaa, Wehrmachtia, käytettäisi alueen haltuunotossa, sai aikaan unkarilaisten joukko-muodostelmien vahvistumista.¹

Länsi-Unkarissa operoineiden unkarilaisten joukkojen tausta oli epäyhtenäinen. Toisaalta alueella oli unkarilaisia santarmeja ja toisaalta vapaajoukkoja. Itävallassa tiedettiin elokuussa 1921, että länsiunkarilaisia santarmeja oli vahvistettu. Osztenburgin, Ivan Héjjasin ja Paul von Prónayn johdolla oli koottu "santarmi-reservi-pataljoona", joka oli lähetetty Burgenlandiin. Majuri Osztenburg otti 28.8. Sopronin kaupungin sotilasjohdon käsiinsä. Samaan aikaan unkarilaiset vapaajoukot olivat kokoontuneet Burgenlandin alueella. Myös aateliston ja sotilasjohdon edustajat yrittävät koota omia joukkojaan, mutta niiden merkitys jäi vähäiseksi.²

Kysymystä unkarilaisten aseistettujen voimien läsnäolosta Burgenlandissa leimasi elokuun lopussa unkarilaisten halu selittää joukkojen läsnäolon tarpeellisuus ja Itävallan halu osoittaa liittoutuneille niiden haitallisuus. Schober protestoi unkarilaisten joukkojen lähettämistä Burgenlandiin Unkarin Wienin lähettiläälle Masirevichille. Samaan aikaan, kun Masirevich selitti Unkarin pitävän vyöhyke B:tä hallussaan siihen saakka, kunnes talouskysymykset oli selvitetty, Unkarin hallitus puolestaan väitti, että sen armeija oli vetäytynyt jo koko alueelta ja että vyöhyke B oli santarmien ja rajavartioston hallinnassa. Schober protestoi tätä vastaan välittömästi: Unkarilla ei hänen mielestään ollut oikeutta pitää vyöhykettä hallussaan. Välikohtausten alettua Burgenlandissa Masirevich kiirehti kuitenkin korostamaan, että alueella olevat joukot olivat riippumattomia Unkarin hallituksesta ja että hallitus tarjoutui auttamaan tilanteen rauhoittamisessa.³

Selitykset Unkarin tavoitteista ja yhtäältä sen armeijan ja toisaalta vapaajoukkojen yhteyksistä herättävät osaltaan kysymyksen siitä, mikä yhteys Unkarin hallituksella ja

¹ Gruber 1990 (tarkista vuosi), 23-24. Itävallan aikomus ottaa Burgenland haltuunsa ei-sotilaallisin voimin vahvistui 1921. Gruberin mukaan unkarilaisia joukkoja vahvistettiin tämän seurauksena.

² Gruber 1990, 24-25; Hochenbichler 1971, 15.

³ Hochenbichler 1921, 15-16.

armeijalla oli aseistettuihin vapaajoukkoihin. Olivatko Burgenlandissa operoivat joukot armeijan joukko-osastoja vai aseistettuja siviilejä ja mikä niiden yhteys oli maan hallitukseen? Tiedot Unkarin armeijan Länsi-Unkarissa olevasta vakinaisesta väestä lienevät sekoittuneet uutisiin vapaajoukoista, koska molempien yhteydessä mainittiin samoja nimiä: Osztenburg, Prónay ja Héjjas.

Romsicsin mukaan unkarilaiset joukot olivat epävirallisia aseistettuja ryhmiä, jotka eivät kuuluneet Unkarin armeijaan. Ne ottivat yhteen itävaltalaisten santarmijoukkojen kanssa. Pääministeri Bethlen ilmoitti vastustavansa näitä joukkoja ja tekevänsä kaiken niiden aseistariisumiseksi.¹

Hohlerin ja Keelingin vastakkaiset käsitykset

Ison-Britannian Budapestin lähetystössä epävirallisten joukkojen ja Unkarin hallituksen välillä ei nähty yhteyttä. Hohlerin mukaan unkarilaiset joukot koostuivat vapaaehtoisista, joiden henkilökohtaiset tunteet saivat toiminnasta vastakaikua: *"personal inclinations as well as their patriotic feelings are gratified by this bind of life"*.² Hohlerin mielestä ei ollut todennäköistä, että joukkoliikkeen johtaksi henkilöityneen Friedrichin ja hallituksen välille voisi syntyä yhteistyötä, koska heidän välillään oli liian suuria ristiriitoja: *"the gulf between them cannot be bridged"*.³ Hohler kuvasi entistä sotaministeriä Friedrichiä erittäin kielteisesti:

"---certainly a most undesirable character -, who has thrown in his lot definitely with the Karlists, and we thus have the somewhat peculiar picture of the ultra-aristocratic party linking up with a leader, who is the idol of all the housemaids of Budapest."

Hohlerin mielestä Friedrichin kannattajilla ja karlisteilla oli nyt merkittävä rooli Unkarin sisäpolitiikassa. Heidän rooliaan vahvisti maan hallituksen unkarilaiselta kannalta epäonnistunut politiikka Burgenlandin kysymyksessä: he syyttivät hallitusta heikkoudesta ja Unkarin alueen luovuttamisesta pois, epäonnistumisesta neuvotteluissa Itävallan kanssa ja heikkoudesta johtaa asioita. Syytökset löysivät Hohlerin mukaan hedelmällistä

¹ Romsics 1990, 250.

² FO 371/5761/C 18273/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17625/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

maaperää: esimerkiksi Unkarin parlamentissa hallitus sai vain vaivoin enemmistön tuen taakseen, kun ulkoministeri Bánffy selitti parlamentille Burgenlandin tilanteen edistymistä.¹

Hohler kertoi tiedustelleensa Horthylta, avustiko tai rohkaisiko hallitus joukkoja. Horthy oli antanut Hohlerille "kunniasanansa" siitä, ettei hallitus tukenut joukkoja ja että se yritti voimiensa mukaan vastustaa niitä. Hohler kertoi olevansa vakuuttunut Horthyn vilpittömyydestä. Hohler, joka "vanhan ystävyden" takia tuntui usein kääntyneen tiedusteluisaan juuri Horthyn puoleen, oli saanut samanlaisen vahvistuksen myös pääministeri Bethleniltä ja ulkoministeri Bánffylta. Hohler ilmoitti olevansa varma, ettei Unkarin hallitus ollut kyllin vahva ja että sen täytyi "taistella lähes vastustamatonta yleistä mielipidettä vastaan".² Oliko Unkarin poliittinen suunta Hohlerin mielestä syntynyt toisin sanoen pakon edessä?

"So far as I can understand, Admiral Horthy and his Government find themselves forced by an irresistible pressure of public opinion to make some kind of a patriotic gesture, failing which, they will fall."³

Hohlerin mielestä Unkarin hallitusta ei siten voinut syyttää "petollisuudesta". Sen sijaan hän oli sitä mieltä, että hallitus ei ollut ryhtynyt ajoissa toimiin estääkseen joukkojen aiheuttamat välikohtaukset. Huolimatta siitä, että Horthy oli saanut lähettilään vakuutuneeksi Unkarin hallituksen aikeista estää joukkojen toiminta, hänen mielestään sen olisi pitänyt tehdä se jo aikaisemmin. Vaikka Hohler oli vakuuttunut Unkarin hallituksen vilpittömyydestä, hän ilmoitti Foreign Officelle tarkkailevansa merkkejä vilpillisyydestä ja puuttuvansa niihin voimakkaasti.⁴ Ilmoittaessaan tämän Hohler lienee halunnut näyttää Whitehallille, että hän arvioi Burgenlandin tilannetta objektiivisesti: nyt tämä objektiivisuus oli tuottanut tulokseksi sen, että hän ei uskonut Unkarin hallituksen osallisuuteen joukkojen toimintaan joskin piti aiheellisena moittia Unkarin hallitusta saamattomuudesta tilanteen estämisessä.

¹ FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

² FO 371/5759/C 17625/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

³ FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

⁴ Ibid.; FO 371/5759/C 17625/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

Hohler antoi Foreign Officen ymmärtää, ettei hänen Wienin kollegansa harrastanut vastaavaa puolueettomuutta. Hänen mielestään Ison-Britannian Wienin lähetystö yritti osoittaa joukkojen yhteydet viralliseen Unkariin: Wienissä yritettiin todistaa, että Unkarin hallitus tai ainakin eräät järjestöt lähettivät joukkoja jatkuvasti Burgenlandiin. Hohlerin mielestä Wienin lähettilään lausunnot olivat aina olleet hataria eivätkä ne olleet koskaan olleet vakuuttavia.¹

Pariisin suurlähetystö puolestaan kritisoi Budapestin lähetystöä: Hardingen mielestä Unkari ei ollut toiminut "hyvässä uskossa" Burgenlandin suhteen kuten Hohler väitti:

"Unfortunately Mr Hohler confines his examinations to the subsidiary question of the Hungarian bands operating in Zone A, and omits to express an opinion as to the direct responsibility assumed by the Hungarian Government, when in their official note 28.8 they took advantage of the breakdown of the scheme for the transfer of the Burgenland, to refuse formally to evacuate the remaining portion of the Western Comitats in accordance with the terms of the Treaty of Trianon".²

Hardingen käsitys perustui todennäköisesti Sopronissa olevien kenraalien raporttiin, jonka mukaan Unkarin hallitus ei ollut tehnyt mitään estääkseen joukkojen toimintaa. Kenraalien mielestä oli siksi epäiltävää, että Unkari toimi "hyvässä uskossa".³

Keeling oli raportoinut 2.9.1921 Foreign Officelle unkarilaisten joukkojen olevan nimellisesti santarmijoukkoja, mutta tosiasiasa sotajoukkoja, koska niissä oli mukana entisiä upseereita. Hän kuitenkin raportoi tilanteesta Lontooseen sillä varauksella, että tiedot olivat epätarkkoja, koska informaation kulku tuotti ongelmia. Keeling kertoi, ettei liittoutuneiden kenraaleilla ollut käytettävissään salakieltä, jolla he olisivat voineet kommunikoida suoraan brittien kanssa. Itävallan viranomaiset saivat Burgenlandista Unkarin puolella olevien "jännittyneiden kenraalien mielikuvituksen tuotteisiin" perustuvaa tietoa, joten Itävallassa kärsittiin - ja siten Wienin lähetystöissä - tiedonvälitykseen liittyvistä ongelmista.⁴

¹ FO 371/5761/C 18309/477/3 Hohler Budapestista 15.9.1921.

² FO 371/5761/C 18371/477/3 Hardinge Pariisista 17.9.1921.

³ FO 371/5761/C 18456/477/3 Hardinge Pariisista 20.9.1921. Liite: Kenraalien raportti Sopronista lähettiläskonferenssille.

⁴ FO 404 4 IV No 15 Keeling Wienistä 2.9.1921.

Toisaalta liittoutuneiden keskuudessa esitettiin käsityksiä joiden mukaan unkarilaiset joukot eivät olleet virallisia. Italialaisen kenraalin mukaan unkarilaisissa joukoissa oli vain 200-300 miestä eivätkä hekään olleet sotilaita, vaikka joillakin heistä oli yllään sotilasvaatteet. Kenraali ei uskonut joukkojen ylittäneen rajaa, joskin ampuneen rajan yli.¹ Iso-Britannian ja Italian edustajat antoivat siten ristiriitaista tietoa tapahtumista. Ristiriitaisten tietojen keskellä Hohler ilmaisi pitävänsä Sopronin komission kenraaleja ainoina, joilta saattoi saada luotettavaa tietoa.²

Keelingin mukaan yhteenotoista ja mahdollisista vieraan vallan rajan ylityksistä saadut tiedot olivat ristiriitaisia. Vaikka erilaisia näkemyksiä ja keskenään ristiriidassa olevaa informaatiota olikin saatavilla, yhdestä asiasta vallitsi Keelingin mukaan yksimielisyys liittoutuneiden kesken. Lähettiläskonferenssin Unkarin vastaisten toimien viipyminen oli vaikeuttanut tilannetta. Unkarin hallituksen vaikeneminen oli rohkaissut hänen mielestään epävirallisia joukkoja. Joukkojen aktiivisuus lisääntyi tämän seurauksena. Keeling oli saanut myös tietoonsa, että unkarilaisten vapaajoukkojen hyökkäys oli saanut Itävallan santarmit perääntymään.³

Keelingin mielestä Unkarin hallitus oli tehnyt virheen asettaessaan Osztenburgin ja valkoisessa terrorissa mainetta niittäneen Pál Prónayn Unkarin armeijan johtoon Burgenlandissa. Hän näki tämän virheenä, koska Osztenburg ja Prónay edustivat "militaristisinta mahdollisinta vaihtoehtoa". Oli myös virhe sallia entisen pääministeri Friedrichin ja Héjjasin agitoida ja organisoida joukkoja - "nimellisesti santarmijoukkoja, tosiasiaassa sotajoukkoja" - luovutettavan alueen läheisyydessä.⁴

Hohler antoi erilaisia tietoja kuin italialainen kollegansa joukkojen roolista. Hohlerin mukaan sekä Italian Budapestin lähettiläs prinssi Castagneto että Italian Burgenlandissa olevat sotilasedustajat pitivät Unkarin hallitusta vastuullisena joukkojen toimista. Hohlerin mukaan Castagneto suhtautui tilanteeseen jopa teatraalisesti:

¹ FO 371/5759/C 17761/477/3 Hohler Budapestista 8.9.1921.

² FO 371/5759/C 17765/477/3 Hohler Budapestista 8.9.1921

³ FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921.

⁴ FO 404 4 IV No 15 Keeling Wienistä 2.9.1921.

"My Italian colleague in this matter is certainly playing a rôle: at every moment abandoning his usual 'sang froid', he jumps from his chair to denounce in impassioned words the 'mauvaise foi des Hongrois'".

Lisäksi italialaisten Burgenlandista tulevat raportit olivat hänen mielestään liioittelevia ja olivat ristiriidassa brittien Sopronissa olevan sotilasedustajan kenraali Gortonin raporttien kanssa. Hohler toivoi saavansa pian selville, mitkä lähettiläs Castagneton aikeet olivat; mitä hän ajoi takaa Unkarin hallitusta epäilevillä kommenteillaan. ¹

Italian asenne Unkaria kohtaan näytti kovalta brittisilmissä myös Lontoon tasolla. Syyskuun alussa Foreign Officessa epäiltiin Italiaa Unkarin vastaisista aikeista. Cadogan totesi Burgenlandin kysymystä koskevassa laajassa muistiossaan 7.9. lähettiläskonferenssin Unkariin kohdistuneiden pakotteiden viivästyneen Italian takia: Italian oli hänen mielestään omaksunut kiivaan Unkarin vastaisen asenteen ja vaati Unkarille suunnattavan nootin koventamista. ²

Kysymystä unkarilaisten vapaajoukkojen ja Unkarin valtiojohdon välisestä yhteydestä tarkasteltiin myös sitä kautta, millainen vaikutus joukoilla oli mahdollisesti Unkarin hallitukseen. Brittien sotilasasiamiehen Cuninghamen mukaan entiset unkarilaiset upseerit yrittivät vakiinnuttaa asemaansa voidakseen painostaa Unkarin hallitusta. Painostuksen tarkoitus oli saada hallitus vastustamaan heidän kanssaan Burgenlandin luovutusta. Steiermarkin rajalta palannut sotilasasiamies oli saanut tämän lisäksi tietoonsa tietää ranskalaisilta ja brittiläisiltä yhdysupseereilta, että vapaajoukkojen määrä lisääntyi B-vyöhykkeellä. Joukkojen toiminta yhdistettiin myös Unkarin kuningaskysymykseen. Itävallan santarmien salaisien tiedustelupalvelun - jonka Cuninghame arvioi olevan hyvin perillä asioista - mukaan entisillä unkarilaisilla upseereilla oli tarkoituksena oman edun tavoittelu kuningaskysymyksellä: *"raising the Karlist standard in their own interests"*.³ Hohler epäili samoin elokuun lopulta olevassa raportissaan karlistien yllyttävän joukkoja.⁴

¹ FO 371/5759/C 17625/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

² FO 371/5759/C 17706/477/3 Cadoganin muistio 7.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17474/477/3 Keeling Wienistä 3.9.1921. Sotilasasiamiehen raportti.

⁴ FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

Daily Herald kysyi 6.9.1921 kirjoituksessaan, aikoiko Kaarle yrittää Burgenlandin tilanteen turvin uutta nousua Unkarin valtaistuimelle. Lehti perusti kysymyksensä siihen, että Kaarlen kannattajat olivat vapaajoukkojen taustavoimana ja että Burgenlandin läheisyydessä sijaitsevassa Szombathelyin kaupungissa oli konkreettisesti nostettu salkoon kuninkaallinen lippu, jonka luo paikalliset asukkaat olivat kerääntyneet. Szombathely oli lehden mukaan Unkarin monarkismin keskus.¹

Majuri Thomsonin Güssingissä 11.9. laatimassa raportissa kuvattiin joukkojen luonnetta ja toimia. Hänen mukaansa joukkojen taltuttamiseksi tarvittiin "vahvaa kättä". Thomsonin mielestä ne oli kuitenkin mahdollista vielä tässä vaiheessa ajaa pois yhden liittoutuneiden muodostaman pataljoonan avulla. Samalla saataisiin paitsi joukot pois ja luovutusprosessi taas käyntiin myös liittoutuneille lisää arvovaltaa, jota ne saisivat puuttamalla tilanteeseen kovalla kädellä. Liittoutuneiden arvovalta oli raportin mukaan laskenut ja ne olivat joutuneet naurunalaisiksi kummassakin leirissä. Thomsonin mielestä koko tilanne oli farssi, joka oli keskeytettävä ennen kuin se leviäisi laajemmalle.²

Ison-Britannian Budapestin kautta saatavasta informaatiosta oli luettavissa käsitys siitä, ettei Unkarin hallituksella ollut tekemistä Burgenlandissa olevien joukkojen kanssa. Tämä annettiin ymmärtää kertomalla joukkojen omapäisyydestä, johon Unkarin hallituksella ja sen alaisilla sotilasviranomaisilla ei ollut otetta. Esimerkiksi kenraali Gorton oli saanut sen käsityksen, että joukot vihasivat Unkarin hallitusta enemmän kuin Itävallan hallitusta. Hegedüs oli sanonut saavansa päivittäin uhkaavia kirjeitä tässä mielessä.³ Unkarilaisten viranomaisten antama kuva tilanteesta saattoi kuitenkin palvella heidän omaa etuaan: vetoamalla siihen, ettei joukkoihin voitu vaikuttaa, he saattoivat "legitimoida" niiden toimet Burgenlandissa, mikä samalla edisti Unkarin etua: luovutuksen siirtymistä ja kenties peruuntumista.

Hohler vakuutti Foreign Officelle myönteistä käsitystään Unkarista: Hän selitti säilyttäneensä koko ajan jossain määrin sen käsityksen, ettei Unkarin hallitus ollut toiminut

¹ Daily Herald 6.9.1921.

² FO 371/5761/C 18311/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921. Liite: Majuri Thomson Güssingistä 11.9.1921.

³ FO 371/5763/C 19129/477/3 Hohler Budapestista 30.9.1921.

pahassa uskossa. Hän selitti Horthyn, Bethlenin ja Banffyn vakuuttaneen monta kertaa, ettei hallitus ollut avustanut joukkoja, vaan yritti hillitä niitä, ja huolimatta kollegojensa epäilyksistä hänen oli hyvin vaikeaa uskoa näitä vakuutuksia vääriksi. Hohlerin mielestä hänen henkilökohtaiset suhteensa Horthyyn - 13 vuoden ystävyys - olivat auttaneet häntä saamaan unkarilaisilta oikeaa tietoa asioiden kulusta ja antaneet hänelle vaikutusvaltaa kehottaa Unkarin hallitusta parantamaan tilanne ainoalla oikealla tavalla eli vetäytymällä täydellisesti Itävallalle luovutettavalta alueelta.¹

Sen sijaan Foreign Officessa Crowen mielestä oli vaikea uskoa "näiden unkarilaisten hyviin aikeisiin". Harold Nicolson puolestaan kuvasi Hohleria kriitikittömäksi: "*Hohler has a soft head*".²

Wienin ja Budapestin raportit muodostavat kiinnostavan yhdistelmän: Keelingin välittämä Schoberin kanta ja Hohlerin välittämä Bethlenin kanta luovat vertailukohtaan toisilleen. Bethlen oli kertonut Hohlerille, että Unkari oli valmis vetäytymään Burgenlandista heti, mutta silloin alue jäisi joukkojen haltuun. Bethlen halusi ilmeisesti näin tehdä brittilähettiläälle selväksi eron virallisen Unkarin ja alueella operoivien joukkojen välillä. Hohlerin mielestä Bethlen oli oikeassa kumotessaan väitteet unkarilaisten toimista.³

9.5. LEVOTTOMUUS HERÄTTÄÄ POLIITTISET UHKAKUVAT

Pystyikö Itävalta sotilaallisiin toimiin?

Schober kuvasi Keelingille Burgenlandin tilannetta joukkojen osalta 9.9.1921. Schoberin mukaan -"huolimatta siitä, mitä liittoutuneiden komissio sanoi"- Burgenlandissa oli suuria hyvin aseistettuja ja hyvin organisoituja joukkoja, jotka saivat säännöllisesti tukea Unkarista. Itävallan osuutta asiaan hän kuvasi rauhanomaiseksi: Itävallan santarmit oli lähetetty alueelle ottamaan se haltuun rauhanomaisin keinoin eikä heidän voinut koulutuksen ja varustuksen puolesta ryhtyvän sotilaallisiin toimenpiteisiin. Tästä syystä

¹ FO 371/5762/C 18826/477/3 Hohler Budapestista 21.9.1921.

² FO 371/5762/C 18826/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 1.10.1921; Harold Nicolsonin muistio 30.9.1921.

³ FO 371/5760/C 18054/477/3 Hohler Budapestista Curzonille 12.9.1921.

Schober oli käskenyt santarmeja vetäytymään Burgenlandista.¹

Hohler arveli Burgenlandin luovutuksen olevan vaikeaa, koska alue oli ensinnäkin "luonteeltaan unkarilainen" ja toiseksi koska itävaltalaiden santarmien perääntymisellä oli haitallinen vaikutus alueen väestöön.² Foreign Officen saamien tietojen mukaan Itävallan vastainen mieliala oli lisääntynyt maaseudulla talonpoikien keskuudessa. Syynä negatiiviseen asenteeseen Itävallaa kohtaan oli se, että Itävallan santarmit olivat jättäneet alueen suojelematta ja unkarilaisten joukkojen armoille.³

Itävalta ei saanut täysin liittoutuneiden sympatioita puolelleen, vaikka syytökset luovutuksen epäonnistumisesta kohdistettiin Unkariin. Joidenkin liittoutuneiden tahojen mielestä Itävallan olisi pitänyt ottaa Burgenland haltuunsa joukoista huolimatta. Esimerkiksi Güssingissä olevan majuri Thomsonin mielestä itävaltalaiset olivat luottaneet liikaa siihen, että liittoutuneet takaisivat Burgenlandin rauhallisen luovuttamisen. Itävaltalaiden santarmien heikkoutta käytettiin tekosyynä:

"--- and because a few shots were fired, they have tried to excuse their own weakness and utter lack of discipline and organisation, by attacking the Entente Commission, and even insulting the individual officers".

Thomson oli sitä mieltä, että itävaltalaiset santarmit olisivat voineet pysyä Burgenlandissa: unkarilaiset joukot olisivat "tuskin tappaneet heitä" ja jos olisivat, Unkaria kohtaan ei olisi tunnettu vähäisintäkään ymmärtämystä. Nyt kuitenkin itävaltalaiset santarmit olivat lähteneet asemistaan heti, kun liittoutuneiden upseerit olivat jättäneet heidät yksin, mikä antoi unkarilaisille "rikollisille" mahdollisuuden vallata alue. Thomson tulkitsi tapahtumien kulun niin, että unkarilaiset joukot levittäytyivät Burgenlandiin itävaltalaiden santarmien vetäytymisen takia. Itävaltalaiden vetäytymispolitiikan vuoksi Burgenland oli nyt jätetty "ilman lakia tai järjestystä tai suojelua, koska Unkarin armeijaa ja santarmeja on kielletty menemästä sinne". Tyhjiön olivat vallanneet unkarilaiset "patriootit", jotka käyttivät

¹ FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921.

² FO 371/5759/C 17760/477/3 Hohler Budapestista Curzonille 7.9.1921

³ FO 371, 5760, C 17944/477/3 Keeling Wienistä 7.9.1921. Liite: Mr. Forbes Dennisin (British passport control officer) raportti.

ihanteellista tilannetta hyväkseen.¹

Itävallan näkemyksiä yleensä tukenut Keeling saattoi myös kyseenalaistaa Itävallan omistusoikeuden alueeseen:

*"I am not sure on what grounds Burgenland was assigned wholly to Austria, or how a strictly ethnographical frontier would run, but the general aspect of the territory connects it with Hungary rather than with Austria and its is hardly to be wondered at that a high-spirited people like the Magyars will not part with so rich a province without fight."*²

Kenraali Gorton kehotti Schoberia antamaan Itävallan joukkojen mennä luovutettavalle alueelle. Schober vastasi kuitenkin, että ellei tilanne muuttuisi rauhalliseksi, Itävalta vetäisi santarminsa pois alueelta. Santarmit eivät olleet hänen mielestään tarpeeksi koulutettuja ja aseistettuja voidakseen organisoituja sotilasvoimia vastaan.³ Nimittämällä unkarilaisia joukkoja "organisoiduksi sotilasvoimaksi" Schober viittasi todennäköisesti siihen, että Burgenlandissa olevat unkarilaisjoukot olivat luonteeltaan virallisia ja siten sidoksissa Unkarin hallitukseen.

Schober halusi osoittaa sanoillaan, ettei Itävallan armeija ottaisi osaa Burgenlandin tapahtumiin. Keelingin mukaan Itävallan sisäinen tila oli vakava: *"We are therefore in sight of an internal crisis possibly accompanied by a war."*⁴

Schoberin mukaan santarmit eivät kyenneet pitämään järjestystä ja suojelemaan alueen väestöä. Tästä syystä hänen oli mielestään pakko pyytää uudelleen lupaa Wehrmachtin käyttämiseen poliisivoimien tukena. Italian edustaja kenraali Ferrario oli edelleen jyrkästi Wehrmachtin käyttöä vastaan, koska hän otaksui, että vakinaisten armeijoiden⁵ yhteen-

¹ FO 371/5761/C 18311/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921. Liite: majuri Thomson Güssingistä 11.9.1921.

² FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17816/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921

⁴ FO 371/5759/C 17706/477/3 Keeling Wienistä 7.9.1921

⁵ Ferrarion oletus oli, että unkarilaiset joukot olivat Unkarin armeijan joukkoja.

törmäys Burgenlandissa johtaisi sotaan.¹

Syyskuun alussa Itävalta pyysikin liittoutuneiden komissiolta lupaa käyttää Wehrmachtia. Komissio ei kannattanut ajatusta: se antoi vastauksen, jonka mukaan Itävallan tehtävänä ei ollut ottaa Burgenlandia väkivalloin haltuunsa. Komissio ehdotti, että Wehrmachtin sijaan Itävalta lähettäisi vahvistettuja santarmijoukkoja tärkeimmille alueille. Brittien sotilasasiamiehen mukaan santarmeilla ei kuitenkaan ollut tehtävään riittävää voimaa.²

Unkarin hallituksella oli oma reseptinsä tilanteeseen heti kriisin alussa: Unkarin hallitus suunnitteli "auttavansa" Itävaltaa vapaajoukkojen torjumisessa. Unkarin ulkoministeri Bánffy oli kertonut Hohlerille erittäin luottamuksellisesti, että Gratz ja Schober olivat 31.8. sopineet siitä, että Burgenland luovutettaisiin muodollisesti Itävallalle, mutta Unkarin armeija ja santarmijoukot jäisivät tästä huolimatta vielä alueelle. Näissä oloissa olisi mahdollista järjestää kansanäänestys mahdollisimman pian. Toisin sanoen Unkarin hallitus tarjoutui valvomaan järjestystä jo luovutetulla vyöhykkeellä. Bánffyn mukaan Itävallan hallitus saisi näin ratkaistua vapaajoukkoihin liittyvän ongelman.³ Vapaajoukkojen aikaansaama kriisi antoi lisäksi Unkarin hallitukselle tilaisuuden esitellä jälleen kerran suunnitelmansa kansanäänestyksestä.

"Pappivälikohtaus" Keelingin ja Hohlerin huomion kohteena

Esimerkkinä joukkojen toiminnan aiheuttamista sotilaallisista välikohtauksista oli unkarilaisen papin tapaus Fürstenfeldissä, mihin britit kiinnittivät raporteissaan melko paljon huomiota.

Liittoutuneiden komission brittiläinen jäsen kapteeni Graham oli kuullut nimeltä mainitsemattomalta unkarilaiselta upseerilta, että tämä oli saanut käskyn ampua yhden itävalta-

¹ FO 371 5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä Curzonille 9.9.1921. FO:ssa raporttia kutsuttiin "an excellent despatch".

² FO 371/5760/C 17946/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921. Liite: Sotilasasiamiehen raportti.

³ FO 371/5759/C 17649/477/3 Hohler Budapestista 2.9.1921

laisen santarmin päivässä, kunnes Itävallan poliisin pidättämä unkarilainen pappi oli vapautettu. Papin vapauttamista vastaan unkarilaiset kertoivat vapauttavansa näiden pidätettyjen santarmien joukosta neljä santarmia. Keeling mainitsi ranskalaisten vahvistaneen tämän tiedon.¹

Liittoutuneiden paikalla olevat upseerit otaksuivat unkarilaisten olevan tosissaan. He toivoivat voivansa selvittää asian siviilioikeuden kautta. Sotilaskomissio pyysikin Fürstenfeldin siviilioikeudelta pidätetyn papin vapauttamista, mutta tämä ei kuitenkaan tuottanut tulosta. Itävaltalaiset ja unkarilaiset toimivat tällä välin omien keinojensa avulla: paikallisten itävaltalaisten santarmien johtaja lähetti unkarilaisille joukoille nootin, jossa hän uhkasi kostaa Steiermarkissa asuville unkarilaisille, jos itävaltalaisten santarmien henkeä uhattaisiin. Liittoutuneiden paikalliset edustajat protestoivat tapahtunutta vastaan ilman tulosta. Lisäksi Itävallan pyysi liittoutuneita viipymättä puuttumaan tilanteeseen ja estämään unkarilaisten uhkauksen toteutuminen.²

Keeling huomautti 5.9. raportissaan, etteivät unkarin epäviralliset joukot olleet suorittaneet itävaltalaisten santarmien pidätystä, vaan vastuussa välikohtauksesta olivat unkarilaiset santarmit.³ Saman päivän raportissaan Hohler puolestaan totesi Budapestista, että Unkarin hallitus oli kieltänyt antaneensa ohjeita itävaltalaisten santarmien ampumisesta. Hallitus kertoi lisäksi unkarilaisten vapauttaneen pidätetyt itävaltalaiset santarmit, jotka "olivat tunkeutuneet Unkarin alueelle". Samoin unkarilainen pappi oli vapautettu.⁴

Brittiupseerien maltillisia käsityksiä tilanteesta

Sopronista tilannetta tarkkailevan kenraali Gortonin mielestä Itävallan ja Unkarin hallitukset olivat nyt keskittyneet syyttämään toisiaan levottomuuksista. Itävallan hallitus syytti Unkaria siitä, että sen vakinainen armeija rikkoi maiden välistä rajaa jatkuvasti. Liittoutu-

¹ FO 371/ 5759/C 17476/477/3 Keeling Wienistä 3.9.1921

² FO 371/5759/C 17479/477/3 Keeling Wienistä 3.9.1921

³ FO 371/5759/C 17580/477/3 Keeling Wienistä 5.9.1921

⁴ FO 371/5759/C 17670/477/3 Hohler Budapestista 5.9.1921

neiden sotilasedustajat eivät kuitenkaan uskoneet itävaltalaisten väitteeseen Unkarin armeijan osallisuudesta rajakahinointiin, vaikka joukoissa oli liittoutuneiden mukaan upseereja ja sotilaita. Unkarin hallitus puolestaan valitti itävaltalaisten kommunistien vainoavan Unkarin kansalaisia. Liittoutuneiden upseerit eivät kuitenkaan olleet löytäneet asiaa tutkiessaan pohjaa näille väitteille. Raportin mukaan spekulatiot kommunismin leviämisestä saattoivat aiheuttaa sen, että osa unkarilaisista joukoista alkaisi uskotella taistelevansa vapauttaakseen Burgenlandin kommunistisesta hallinnosta.¹

Gortonin mielestä Burgenlandin tilanne kokonaisuudessaan oli ärtynyt liittoutuneiden viivyttelyn takia. Lähettiläskonferenssi oli kuluttanut liikaa aikaa Unkarin vastaisten pakotteiden pohtimiseen. Toisaalta vapaajoukkojen resurssit alkoivat huveta:

*"It is true that the funds of the insurgents are running short and that many of the better type have been persuaded to return to their parents or are tired of their adventure. These are, however, only small considerations to set off against the fact that the majority of the local inhabitants and troops consider that they have gained the day, since nearly a month has elapsed since the date fixed for the signature of the protocol."*²

Gorton antoi yksityisluontoisesti ymmärtää, että liittoutuneiden komission jäsenten mielestä sopivin ratkaisu saavutettaisiin Itävallan sopeutuvan asenteen avulla: Itävallan oli päästävä Unkarin kanssa sopimukseen siitä, että Sopron luovutettaisiin Unkarille takaisin, kunnes koko Burgenland oli ensin luovutettu Itävallalle.³

Vaihtoehtoisena ratkaisuna sotilasedustajat näkivät myös sen, että Burgenland luovutettaisiin Itävallalle liittoutuneiden joukkojen avulla. Tämä vaikutti heidän mielestään hyvältä ratkaisulta nimenomaan liittoutuneiden "arvokkuuden" kannalta. Tämä vaatisi kuitenkin liittoutuneiden omaa sotilasvoimaa. Lisäksi oli epäselvää, pystyisikö Itävalta puolustau-

¹ FO 371/5762/C 18886/477/3 Hohler Budapestista 23.9.1921. Liite: Kenraali Gorton Sopronista Sotilastiedustelupalvelun johtajalle 22.9.1921.

² FO 371/5762/C 18886/477/3 Hohler Budapestista 23.9.1921. Liite: Kenraali Gorton Sopronista armeijan tiedustelupalvelun johtajalle 22.9.1921. Raportin kuvaus vapaajoukkojen "sotilaista" on kiinnostava: Gortonin näkemyksen mukaan he olivat nuoria seikkailijoita.

³ Ibid.

tumaan mahdollisia unkarilaisia vastareaktioita vastaan.¹

Vaikka liittoutuneiden joukkojen käyttäminen vaikuttikin niiden arvovallan säilymisen kannalta hyvältä ratkaisulta - niiden ei tarvinnut myöntyä Unkarin niskurointiin - oli kuitenkin tunnettua, että liittoutuneiden keskuudessa oltiin haluttomia lähettämään joukkoja alueelle ja sekaantumaan siten laajemmin kiistaan. Tästä johtuen esimerkiksi lähettiläskonferenssi piti parempana muita ratkaisuja - ja oli ilmeisesti valmis joustamaan rauhansopimuksesta.

Sotilasasiamies Cuninghame suhtautui Unkarin lehdistön julkaisemiin propagandistisiin tietoihin epäillen.² Unkarilaisten vapaajoukkojen toimet olivat Cuninghamen mukaan liittoutuneiden arvovaltaa vastaan. Cuninghame piti mahdollisena, että Burgenlandin levottomuus saattoi levitä Niederösterreichiin ja Steiermarkiin. Lisäksi kommunistit olivat "kiinnostunut julkaisemaan liioiteltuja ja hälyttäviä raporteja".³

Karlistit ja kommunistit

Ison-Britannian lähetystöt kiinnittivät huomiota kommunismin leviämisestä kantautuviin huhuihin. Hohler kertoi kuulleensa kenraali Gortonilta, että Itävallan santarmien keskuudessa oli kommunismia. Hän oli kuullut, että Itävallan santarmien haltuunottamille alueille perustettiin neuvostoja. Raportissa käytettiin esimerkkeinä Obenpullendorfista ja Jennersdorfista kantautuneita tietoja:

"---incident is reported from Obenpullendorf where two French soldiers were approached by certain members of the Austrian Gendarmerie who expounded various international and communistic theories and tried to point out the advantage of antimilitarism".
"From a Hungarian source colonel de Ligny reports from Jennersdorf the fact that the gendarmes were very friendly with the scum of the population at nagyfalca (mostly workers in the factory at Szent Gotthard) and this column was followed by an Austrian

¹ FO 371/5762/C 18886/477/3 Hohler Budapestista 23.9.1921. Liite: Kenraali Gorton Sopronista armeijan tiedustelupalvelun johtajalle 22.9.1921.

² FO 371/5759/C 17627/477/3 Keeling Wienistä 6.9.1921

³ FO 371/5762/C 18850/477/3 Keeling Wienistä 23.9.1921. Liite: Sotilasasiamies Cuninghame Keelingille.

civilian from Graz who made very communistic speeches".¹

Sotilasasiamies Cuninghamen mukaan santarmien joukossa ei kuitenkaan ollut sosialisteja eikä kommunismin vaaraa ollut. Keelingin mukaan epäilyt santarmien kommunistisesta tilasta johtuivat santarmien organisaation tulkitsemisesta sellaiseksi:

" The conclusion that they are so because in their organization the system of Men of Confidence exists is not warranted. For the system exists also among the Vienna Police, who are generally acknowledged to be highly disciplined and who certainly are proclaimed by the proletarian leaders as being objectionable because of their independent position. It is further unnecessary for me to point out that the system exists in industrial groups in England without ill effects."²

Schober sanoi, ettei hän voinut puolustaa kärsivällisyyteen perustuvaa ja liittoutuneisiin luottavaa politiikkaansa, ellei hänellä ollut takeita tällaisen politiikan onnistumisesta. Hänen mukaansa jännittyneessä tilanteessa oli vaikea estää sosialistisia organisaatioita hyökkäämästä Unkarin joukkoja vastaan.³ Schober saattoi käyttää väitteitä sosialismista pelotteena, koska spekulatiot Itävallan sosialistisuudesta eivät olleet kovin kaukana menneisyydestä. Schoberin mainitsema myöntävä ja kärsivällinen politiikka kuvasi lähinnä hänen omaa linjaansa: esimerkiksi kansalliskokous oli usein toista mieltä.

Keeling tapasi 8.9. Schoberin, joka näytti Keelingin mielestä kadottaneen aikaisemman optimistisen asenteensa. Schoberin huonoon mielialaan olivat vaikuttaneet Burgenlandin tilanne sekä Itävallan luotto-ongelmat. Schober sanoi, että mikäli ongelmat eivät ratkeaisi lähitulevaisuudessa, hänen olisi tunnustettava epäonnistumisensa ja erottava virastaan. Masentunut Schober halusi ilmeisesti korostaa brittilähettiläälle sitä, että Itävalta ei ensinnäkään ollut aloittanut hankaluuksia ja toiseksi se oli vielä Schoberin mukaan ennustanut vaikeudet ja yrittänyt varoittaa niistä: Itävalta ei ollut ainoastaan noudattanut liittoutuneiden ohjeita vaan myös varoittanut Unkarin hallitusta ja liittoutuneiden komissiota aseistettujen joukkojen vaarasta ennen luovutuspäivämäärää. Hän oli varma, että Unkarin viranomaiset olivat saaneet liittoutuneiden sotilaskomission näkemään kaiken

¹ FO 371/5760/C 18261/477/3 Hohler Budapestista 12.9.1921.

² FO 371/5761/C 18481/477/3 Keeling Wienistä 19.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17706/477/3 Keeling Wienistä Curzonille 7.9.1921

unkarilaisesta näkökulmasta. Schober näki - ja halusi brittienkin näkevän- Itävallan vääryyttä kokeneena uhrina, joka oli syyttä jäänyt vaille liittoutuneiden tukea.

Schober esitti Keelingille myös sosialistisen kumouksen "vaaran" mahdollisuuden: Keelingin mukaan Schober oli vakavasti sitä mieltä, että rajalla olevan jännityksen seurauksena Wiener Neustadtin työläiset saattoivat aiheuttaa hankaluuksia -"tehdä jotakin järjetöntä". Itävallan vanha raja oli lähellä kaupunkia. Schober perusteli jälleen Itävallan tarvetta käyttää Wehrmachtia.

Itävallan hallitus pyysi useita kertoja liittoutuneiden edustajilta turhaan lupaa käyttää Wehrmachtia. Liittoutuneet olivat kuitenkin siinä tapauksessa, että maata uhkaisi sosialistinen kumous, valmiita hyväksymään armeijan osallistumisen Burgenlandin kiistaan. Ongelmia syntyisi vain, jos työväen liikehdintää käytettäisiin tekosyynä saada Wehrmacht liikkeelle. Brittilähettiläs -kuin myös hänen kollegansa - oli siten valmis hyväksymään sotilasvoiman käytön sosialismin estämiseksi.

Keeling piti erittäin valitettavana, että Burgenlandin kysymys ja Itävallan luottokysymys olivat esillä samanaikaisesti. Lähettiläs arveli, ettei Schoberin hallitus kestäisi molempien ongelmien aiheuttamaa painetta. Kristillissosiaalisten ja sosiaalidemokraattien yhteishallitus saattaisi jopa turvata yhteiskunnan vakauden paremmin kuin nykyinen hallitusko-
koonpano. Sosiaalisen kumouksen vaara voitaisiin lähettilään mukaan torjua parhaiten nostamalla työväenluokkaa kontrolloiva puolue hallitusvaltaan:

"If the working classes show signs of independent activity, it is much better than the Social Democrats who alone can control them, should be in office than in opposite."

Pääministeri Bethlen valitti syyskuun puolessa välissä Hohlerille ja muille liittoutuneiden Budapestin lähettiläille voimakkaasti Itävallan kommunistien toimista.² Myös Cuninghamen mukaan Itävallassa etenkin teollisuuskaupunkien työläispiireissä mieliala oli uhkaava.³

¹ FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä Curzonille 9.9.1921.

² FO 371/5760/C 18054/477/3 Hohler Budapestista 12.9.1921.

³ FO 371/5760/C 17946/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921. Liite: sotilasasiamies Cuninghamen raportti.

Toinen rauhanprosessia uhkaava tekijä, Habsburg-monarkian uudelleen perustaminen, liittyi myös Burgenlandin kriisiin. Schober yhdisti unkarilaiset vapaajoukot monarkistisen liikehdintään. Hänen mielestään huhut Unkarin monarkistisesta salaliitosta liittyivät aina Ranskan antamaan tukeen. Lisäksi eräissä piireissä uskottiin, että Ranskan pankit tukivat kuningasmielisiä. Keeling arvioi Unkarin hallituksen olevan hyvä "rikoskumppani" kuningashankkeessa: *"The complicity of the Hungarian Government is generally taken for granted."*

Keelingin mielestä oli yhä ilmeisempää, että Burgenlandissa ilmenevä levottomuus oli monarkistisen liikehdinnän tulosta. Sosialismi ja monarkia kohtasivat Keelingin epäilyissä toisensa siten, että mikäli Itävallan sosialistiset piirit -esimerkiksi Wiener Neustadtin "levottomat" työläiset- saisivat vihiä Burgenlandin tilanteen kytkeytymisestä kuningashankkeeseen, heidän hyökkäystään olisi mahdoton estää: *"their leaders will almost certainly have to yield to the glamour for action and put themselves at its head".*¹

Kenraali Gorton oli sen sijaan haluton uskomaan Ranskan suojeluksessa toimivaan monarkistiseen salaliittoon. Tätä hän perusteli sillä, että joukkoja johtava Pronay ei kuulunut karlisteihin. Toisaalta myös itse joukot olivat vaikeuksissa, sillä niiden resurssit alkoivat huveta. Schoberin syytös siitä, että liittoutuneiden kenraalit olivat Unkarin vaikutuksen alaisia, olivat myös vailla perusteita, koska itävaltalaisilla oli yhtä lailla mahdollisuus vaikuttaa komissiossa.²

¹ FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921.

² FO 371/5762/C 18831/477/3 Hohler Budapestista 22.9.1921.

IV LIITTOUTUNEIDEN RINNAKKAISET RATKAISUVAIHTOEHDOT

10. LÄHETTELÄSKONFERENSSIN TEHOTON NOOTTI

10.1. BRITTIEN TIEDOT ITÄVALLAN JA UNKARIN SUHTAUTUMISESTA LUOVUTUKSEN EPÄONNISTUMISEEN

Itävallan kansalliskokous päätti 1.9.1921, että maan hallitus yrittäisi ratkaista luovutuksen epäonnistumisen aiheuttaman tilanteen diplomaattisin keinoin. Itävalta turvautuisi liittoutuneiden apuun. Kansalliskokous päätti myös, että Itävalta oli valmis neuvottelemaan Unkarin esille nostamista kysymyksistä vasta sitten, kun Unkari oli luovuttanut Burgenlandin Itävallalle.¹

Itävallan kansalliskokouksen linja ei miellyttänyt Unkarin hallitusta. Brittikäsityksen mukaan suurin osa Itävaltaa kohtaa tunnetusta ärtymyksestä johtui Unkarissa siitä, että Itävallan hallitus oli pettänyt Unkaria Burgenlandia koskevissa neuvotteluissa. Schober oli antanut Unkarille toiveita tyydyttävästä ratkaisusta, mutta Itävallan kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunta oli tyrmännyt ne. Schober puolestaan oli katteettomasti väittänyt saavansa muun valtiojohdon taakseen.²

Unkarissa oletettiin mitä todennäköisimmin Schoberin suhtautuvan sovittelevasti Burgenlandin tilanteeseen. Sen sijaan Itävallan kansalliskokouksella oli jo maine hankalana elementtinä Unkarin kannalta. Unkarin ulkoministeri Bánffy esittikin Hohlerille toivomuksen siitä, että liittoutuneet osoittaisivat tukeaan Itävallan hallitukselle, koska se vahvistaisi Schoberin asemaa ja varmistaisi siten neuvottelujen onnistumisen. Hohler oli kertonut Bánffylle tiedustelewansa asiaa hallitukseltaan, mutta oli jokseenkin varma, etteivät liittoutuneet ryhtyisi mihinkään tällaisiin toimenpiteisiin ennen rauhansopimuksen toteutumista. Hohlerin mukaan Schober oli toiveikas tilanteen ratkeamisen suhteen. Kansleri toivoi asioiden selkiytyvän kenraalikomission avulla. Unkarilaiset olivat kuitenkin

¹ Hochenbichler 1971, 16-17.

² FO 371/5759/C 176627/477/3 Hohler Budapestistä 31.8.1921.

toista mieltä; he eivät uskoneet komission apuun.¹

Unkarin hallitus yrittikin vielä tarjota ratkaisuksi neuvotteluja ja eräänlaista kompromissiratkaisua vetoamalla tarpeeseen selvittää maiden väliset kiistat. Unkarin Wienin lähettiläs Masirevich teki 5.9. Schoberille uuden ehdotuksen, jonka mukaan vyöhyke B luovutettaisiin muodollisesti liittoutuneiden kenraalikomission haltuun ja Itävallan oikeudet alueeseen tunnustettaisiin teoriassa. Itävallan omistusoikeus olisi kuitenkin rajoitettu: Unkari luovuttaisi molemmat vyöhykkeet käytännössä täydellisesti vasta sitten, kun maiden väliset ongelmat oli selvitetty. Schober ei tätä hyväksynyt, vaan vaati Burgenlandin täydellistä luovuttamista Itävallalle. Itävallan hallitus ilmoitti muutamaa päivää myöhemmin liittoutuneiden kenraalikomissiolle vaativansa Unkarin vetäytymistä koko alueelta eikä vain vyöhyke A:lta.²

Brittien Wienin lähetystö siteerasi 9.9.1921 Schoberin kansalliskokouksessa pitämää puhetta, jossa Schober selosti, kuinka Itävallan tasavalta oli koko olemassaolonsa ajan osoittanut olevansa "rauhan elementti" Euroopassa. Sen "väsynyt kansa" on toiminut rauhan hyväksi rauhansopimuksen hengessä. Itävalta luotti Schoberin mukaan siihen, että Kansainliitto takasi rauhan suojattomalle ja aseistariisutulle valtiolle. Hän vetosi siihen, että Kansainliitto oli hyväksynyt Itävallan jäsenekseen ja ottanut Itävallan siten suojelukseensa. Nyt Unkari uhkasi rauhaa avoimen väkivaltaisesti.

Schober totesi, että Burgenland kuului Itävaltaan Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimusten perusteella. Hän kuvasi puheessaan prosessin hankaluuksia: rauhansopimusten ja liittoutuneiden Sopronissa olevan komission päätösten mukaisesti Burgenland piti luovuttaa Itävallalle elokuun lopussa. Itävallan poliisi- ja santarmijoukot saivat alueella kuitenkin vastaansa Unkarin santarmi- ja asevoimat sekä muualta Unkarista tulleet, armeijan upseerien komennossa olevat aseistetut siviilit. Itävallan viranomaisia oli tapettu ja luovutus epäonnistunut. Hän syytti Unkarin armeijaa maahan tunkeutumisesta: Unkarin joukot ylittivät 5.9. maiden välisen vanhan rajan ja hyökkäsivät aseellisesti Niederösterreichin maakuntaan. Tapaus johti Itävallan kannalta tappiolliseen taisteluun Kirschlagissa. Schober totesi, että "näiden Unkarin aiheuttamien sodankaltaisten

¹ FO 371/5759/C 17578/477/3 Hohler Budapestistä 4.9.1921

² Hochenbichler 1971, 18-19.

tapahtumien takia Itävallan rauhaa oli syvästi loukattu".

Schober vetosi liittoutuneisiin kahdessa mielessä: hän vetosi yhtäältä liittoutuneiden laatimiin rauhansopimuksiin ja toisaalta liittoutuneiden organisoimaan Kansainliittoon. Molemmat olivat Schoberin mukaan luvanneet turvata rauhan, joka merkitsi Schoberille Burgenlandin luovuttamista osaksi Itävaltaa. Itävallan kansalliskokous vetosikin Kansainliittoon artiklojen 10 ja 11 nojalla rauhan turvaamiseksi. Schober pyysi, että Kansainliitto ryhtyisi toimiin Itävallan rauhan turvaamiseksi Unkarin aseellisia operaatioita vastaan. Näin Kansainliitto voisi taata, että Unkari kunnioittaisi Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksia.

Itävallan kansalliskokouksen kanta näytti siis luottavan tai ainakin vetoavan liittoutuneisiin. Virallisesti ja julkisuudessa kansalliskokous hyväksyi tällaisen politiikan yksimielisesti, mutta Keelingin raportista kävi ilmi, että epävirallisissa yhteyksissä yksimielisyys ei ollut särötöntä, koska sosiaalidemokraatit eivät olleet Schoberin linjan takana. Schoberin politiikka -koski se sitten Burgenlandia tai luottoja - ei ollut oppositiossa olevien sosiaalidemokraattien mielestä onnistunutta. Schoberin kärsivällisyyspolitiikka ja luottamus liittoutuneisiin näytti heidän silmissään päätyvän "konkurssiin". Keeling arvioi, että sosiaalidemokraatit kannattivat turvautumista pikku ententen apuun.¹

Itävallan Lontoon lähetystö antoi 26.9.1921 Foreign Officelle nootin, jossa selostettiin Itävallan hallituksen näkemys Burgenlandin tilanteesta. Nootissa tuotiin esille se, että Itävallan olisi jo kuukausi sitten pitänyt saada Burgenland haltuunsa. Sen lisäksi, että Unkari ei vieläkään ollut luovuttanut Burgenlandia se vielä uhkasi nootin mukaan Itävaltaa joukoillaan, jotka olivat aiheuttaneet Burgenlandissa huomattavia menetyksiä "elämälle ja omaisuudelle". Unkarilaiset vapaajoukot olivat saavuttaneet jo sellaiset mittasuhteet, että Itävallan hallitus oletti Unkarin hallituksella olevan niihin yhteyksiä. Näin ollen Unkarin hallituksella olisi myös valta kukistaa ne. Nootissa valitettiin myös unkarilaisten toimien kasvattaneen Itävallan kansan ja etenkin työväenluokan levottomuutta. Rauhoittaakseen väestön mielialaa Itävalta oli joutunut suuntaamaan asevoimia pois rajoiltaan. Nootissa ilmoitettiin, ettei Itävalta hyväksynyt liittoutuneiden luopumista

¹ FO 371/5760/C 17945/477/3 Keeling Wienistä 9.9.1921.

Burgenlandin luovuttamisesta.¹

Wienin ja Budapestin lähetystöt tyytyivät syyskuun alussa lähinnä toteamaan asemaidensa reaktiot. Sen sijaan Lontoossa Cadogan vertaili muistiossaan 7.9.1921 Itävallan ja Unkarin vaatimuksia. Hänen ajatustensa punainen lanka oli se, että rauhansopimuksesta oli pidettävä kiinni, mutta toisaalta Unkarin asennoituminen oli ymmärrettävää. Unkarilaisten on kuitenkin huomattava, että he eivät voineet toimia toisin. Liittoutuneet tukivat Itävallan vaatimusta luovuttamisesta. Ne tunsivat silti Cadoganin mukaan sympatiaa Unkaria kohtaan, mutta tästä huolimatta Unkarin oli toteltava niitä.²

10.2. LÄHETILÄSKONFERENSSIN NOOTTI 10.9.1921 UNKARIN HALLITUKSELLE: FOREIGN OFFICE EHDOTTAU UUSINTAA

Lähettiläskonferenssille ei ollut yksiselitteistä, miten Burgenlandin levoton tilanne voitaisiin ratkaista. Baranyan käyttäminen Unkarin vastaisena toimena vaikutti ilmeisen epämääräiseltä, koska Jugoslavian yhteistyöhaluista ei ollut varmuutta. Hohler kertoi 30.8., että Jugoslavian Budapestin lähettiläs kielsi hallituksensa olleen koskaan osallisena tai allekirjoittaneen mitään luovutukseen liittyvää asiakirjaa rauhansopimusta lukuunottamatta.³

Italian mielestä "serbien" ei tulisi antaa lähettiläskonferenssin esittämällä tavalla lykätä

¹ FO 371/5762/C 18887/477/3 Itävallan Lontoon lähetystö Foreign Officelle 26.9.1921.

² FO 371/5759/C17561/477/3 Cadoganin muistio 7.9.1921. Cadogan kommentoi (C17561/477/3 7.9.1921) Keelingille tämän raporttia erinomaiseksi, koska siitä oli ollut FO:lle paljon apua asioiden seuraamisen kannalta. Hän toivoi Keelingin jatkavan raporttiansa "narratiivista" luonnetta, koska "mass of contradictory detail in telegrams only confuses". FO puuttui asiaan myös ohjeessaan Hardingelle 7.9.1921 (C 17576/477/3) "Mass of conflicting details regarding situation in WH reported in telegrams from Budapest and Vienna is rather confusing. We trust you will be able to give us narrative of events by successive despatches as soon as facts can be verified."

³ FO 371/5759/C 17624/477/3 Hohler Budapestista 30.8.1921.

vetäytymistä Baranyasta kunnes Unkari oli luovuttanut Burgenlandin Itävallalle.¹ Foreign Officessa Cadogan piti Italian asennoitumista erittäin valitettavana. Cadoganin mukaan britit saattoivat vain antaa lähettiläskonferenssin jatkaa neuvotteluja asiasta.²

Brittien Rooman suurlähetystö kertoi, että Italian ulkoministeri oli haluton pyytämään Jugoslavialta Baranyan uudelleen miehittämistä vain sen takia, että Unkari antaisi Burgenlandin Itävallalle.³ Hohlerin mielestä näytti siltä, että Italia ei halunnut antaa slaaviroduille etuja, jotka koituisivat Unkarin vahingoksi, *Finis Hungariae*. Hänen mukaansa brittien kannatti vallitsevassa tilanteessa pysytellä äärimmäisen puolueettomina ja suhtautua Burgenlandin tilanteeseen tahdikkaasti ja kärsivällisesti. Hohler kertoi kuulleensa luotettavasta lähteestä, että Italian ulkoministeri oli useaan otteeseen moittinut Budapestin suurlähttiläs Castagnetoa, koska tämä ei ollut toiminut tarpeeksi tehokkaasti Burgenlandin kysymyksessä.⁴

Foreign Officessa ei oltu Hohlerin kanssa samaa mieltä siitä, että Burgenlandin kiistassa oli oltava kärsivällinen. Cadoganin mukaan tilanne Burgenlandissa kävi päivä päivältä vaikeammaksi ja vaarallisemmaksi. Hän kummasteli sitä, että Hohler vaati maltillisuutta tilanteessa, jossa tällainen suhtautuminen oli enää mahdotonta. Tilanne oli liian vaarallinen tahdikkaudelle.⁵

Itävallassa *Neue Freie Presse* käsitteli brittien Unkarin vastaisia toimia. Lehti antoi ymmärtää, että britit olivat painostaneet Budapestissa Unkarin hallitusta. Se kirjoitti 1.9.1921, että Iso-Britannia oli unkarilaisten vapaajoukkojen toiminnan takia vaatinut Unkarin hallitusta täyttämään rauhansopimuksen ja vetäytymään Burgenlandista. Lehden mukaan tämä oli osoitus siitä, että liittoutuneet eivät sallineet enää rauhanprosessin häiriintyvän.⁶

¹ FO 371/5759/C 17663/477/3 Hohler Budapestistä Curzonille 5.9.1921

² FO 371/5759/C 17561/477/3 Cadoganin muistio 7.9.1921

³ FO 371/5759/C 17784/477/3 Kennard Roomasta Curzonille 8.9.1921

⁴ FO 371/5759/477/3 Hohler Budapestistä 8.9.1921

⁵ FO 371/5759/C 17760/477/3 Cadoganin muistio 9.9.1921

⁶ Neue Freie Presse 1.9.1921.

Pariisin lähettiläskonferenssi ryhtyi toimiin Unkarin painostamiseksi Schoberin pyynnöstä.¹ Lähettiläskonferenssi antoi 10.9. nootin Unkarin Pariisin lähetystölle vaatien Unkaria luovuttamaan Burgenlandin kokonaisuudessaan Itävallalle ja vetämään joukot sieltä. Mikäli näin ei tapahtuisi, liittoutuneet ryhtyisivät taloudellisiin tai muihin - tarkemmin määrittelemättömiin - toimenpiteisiin Unkaria vastaan. Hardinge kertoi, että "uhkaus" Unkarin vastaisista talouspakotteista lisättiin noottiin Italian aloitteesta. Lähettiläskonferenssille ei kuitenkaan ollut vielä selvää, millaisia talouspakotteita Italia suunnitteli.²

Foreign Officessa Nicolson ei pitänyt noottia tarpeeksi tehokkaana. Hän piti sen heikkoutena sitä, ettei siinä asetettu Burgenlandin luovuttamiselle takarajaa. Toinen heikkous oli se, että nootissa uhattiin Unkaria ainoastaan taloudellisilla sanktioilla, jos Burgenlandia ei luovutettaisi. Toisaalta hän oli sitä mieltä, että tehokkaampien pakotteiden ajaminen voisi olla vaikeaa. Tästä huolimatta hän piti kuitenkin virheenä pakotteiden "keveyttä": nootissa olisi hänen mielestään pitänyt antaa Unkarille ankarien sanktioiden myötä kuva liittoutuneiden valmiudesta koviin toimenpiteisiin - toisin kuin mitä nootti nyt antoi ymmärtää. Lisäksi Nicolson oli sitä mieltä, ettei pakotteiden "laatua" olisi pitänyt mainita Unkarille. Se olisi hänen mukaansa pitänyt jättää "levottomaan epä tietoisuuteen". Nicolson ehdotti, että lähettiläskonferenssi laatisi Unkarille uuden kovemman nootin, jossa luovutukselle asetettaisiin takaraja. Lähettiläskonferenssille tarjoutuisi hänen mukaansa tilaisuus uusua ja vahvistaa vaatimustaan reagoidessaan aikanaan Unkarin antamaan vastaukseen.³

Myös Italia osoitti, että se ei ollut tyytyväinen liittoutuneiden suunnitelmiin. Se oli aluksi kieltäytynyt allekirjoittamasta lähettiläskonferenssin noottia, koska sen mielestä Unkarille esitettävät vaatimukset eivät olleet tarpeeksi tehokkaita. Ison-Britannian Budapestin lähetystö paheksui Italian menettelyä, koska Italian kieltäytyminen pitkitti vaikeaa tilannetta. Nootti oli ollut allekirjoittamista vaille valmis. Hohlerin mielestä Italian käsitystä nootin tehottomuudesta oli vaikea ymmärtää, koska hänen mukaansa liittoutuneiden

¹ Hochenbichler 1971, 17-18.

² FO 371/5760/C 17984/477/3 Hardinge Pariisista 10.9.1921. Liite: Lähettiläskonferenssin nootti Unkarin Pariisin lähetystölle 10.9.1921.

³ FO 371/5760/C 17984/477/3 Nicolsonin muistio 13.9.1921. Päinvastoin kuin Nicolson väitti, lähettiläskonferenssin nootissa mainittiin kuitenkin myös "muut toimenpiteet" taloudellisten pakotteiden lisäksi, mutta niitä ei yksilöity sen tarkemmin.

vaatimukset jo itsessään uhkasivat Unkarin olemassaoloa. Viivytyks oli brittilähettilään mielestä erittäin valitettava ja lisäsi osaltaan vaikeuksia saada aikaan rauhanomainen ratkaisu kysymyksessä.¹ Tavallaan Nicolsonin Lontoossa esittämä kritiikki oli yhtenevä Italian hallituksen kritiikin kanssa. Toisaalta myös Hohlerin näkemys viivytyksen haitallisuudesta sopi yksiin Nicolsonin kannan kanssa.

Vaikka Italia hyväksyi lopulta lähettiläskonferenssin nootin, se vastusti kuitenkin edelleen Baranyan käyttämistä pakotteena. Italian asenne ei siten Baranyan osalta ollut lähettiläskonferenssin päätöksen mukainen.²

Liittoutuneiden Budapestin lähettiläät varoittivat 9.9. Bethleniä tilanteen kehittymisestä yhä vaarallisemmaksi. Lähettiläät vaativat häneltä vastausta lähettiläskonferenssin noottiin. Tässä yhteydessä Bethlen toisti lähettiläille jo aiemmin esittämänsä ehdotuksen Burgenlandin rauhoittamisesta -eli käytännössä unkarilaisten vapaajoukkojen vetäytymisestä. Bethlenin ehdotti, että vapaajoukot vedettäisiin pois unkarilaisten santarmien avulla. Hän ilmoitti antavansa vastauksen liittoutuneille seuraavana päivänä. Hänen mukaansa Unkari aikoi toteuttaa sille asetetut vaatimukset, mutta halusi saada niiden noudattamista koskevaan aikatauluun muutoksia tarkemmin määrittelemättömien "muuttuneiden olosuhteiden takia".³

Liittoutuneiden Budapestin lähettiläiden mielestä Bethlenin ehdotus oli mahdollista hyväksyä tiettyjen ehtojen mukaan. Ajatus unkarilaisten santarmien käyttämisestä oli heidän mielestään toteuttamiskelpoinen, jos Unkarin hallitus oli valmis antamaan sen onnistumisesta "muodolliset ja julkiset takuut". Liittoutuneiden lähettiläät arvelivat tämän olevan riskialtista, mutta toisaalta ehdotus näytti ainoalta ratkaisulta, koska Itävallan armeijan käyttämisen arveltiin aiheuttavan todennäköisesti yhteentörmäyksen unkarilaisten kanssa. Myös liittoutuneiden kenraalit pitivät tätä suunnitelmaa ainoana "siedettävänä". Lähettiläät halusivat korostaa, että Schober oli vetänyt Itävallan santarit pois Burgenlandista, ja näin ollen alue oli täysin ilman poliisivoimia kunnes Unkari ottaisi

¹ FO 371/5759/C 17470/477/3 Hohler Budapestistä 3.9.1921

² FO 371/5759/C 17669/477/3 Hardinge Pariisista 6.9.1921

³ FO 371/5759/C17838/477/3 Hohler Budapestistä 9.9.1921

alueen haltuunsa.¹

Foreign Office sai Hohlerin välityksellä Unkarin virallisen vastauksen lähettiläskonferenssin noottiin. Unkarin hallitus oli todennut vastauksessaan katkeruudella, että liittoutuneet suhtautuivat tilanteeseen puolueellisesti: lähettiläskonferenssin tiedot Burgenlandin kysymyksestä pohjautuivat Unkarin vihollisten antamiin tietoihin. Unkarin hallituksen mukaan luovutuksen keskeytyminen oli ollut alueen väestön luonnollinen reaktio luovutusta vastaan. Toisaalta hallitus myönsi, että Burgenlandiin oli saapunut muualta Unkarista väkeä "isänmaallisuuden tunteen innoittamana". Unkarin hallitus ei kieltänyt joukkojen olemassaoloa, mutta sanoi olevansa voimaton vaikuttamaan Friedrichin toimiin. Se löysi Burgenlandin luovuttamiselle myös muita esteitä: hallitus korosti, etteivät "serbit" olleet vielä luovuttaneet Baranyaa. Lisäksi Itävalta ei ottanut huomioon sen vaatimuksia. Hallitus halusi ilmeisesti osoittaa Itävallan syylliseksi myös Unkarin yleisen mielipiteen jännittyneisyyteen: se ilmoitti epäilevänsä, että Wienissä oli toimittu "asian hyväksi" eli vaikutettu Unkarin vastaiseen mielialaan. Unkarin hallitus kertoi kuitenkin olevansa valmis jatkamaan luovutusprosessia ja täyttämään rauhansopimuksen. Se vetosi kuitenkin vaikeuksiinsa ja pyysi, että Itävallan ja Unkarin edustajat saisivat laatia kenraalien kanssa uuden luovutussuunnitelman.²

Nicolsonin mielestä Unkarin vastaus oli erittäin epätydyttävä. Hän kuvasi luovutusprosessin keskeytymisen aiheuttamaa tilannetta sellaiseksi, että sen käsittely oli viisainta keskittää yksiin käsiin: ratkaisuehdotusten ja vastaehdotusten ristitulessa käsittely oli keskitettävä lähettiläskonferenssille, koska se ainoana voisi selvittää kiistan.³

Foreign Office ilmoitti Pariisin suurlähetystölle, että lähettiläskonferenssin nootti ei ollut tarpeeksi tehokas etenkin aikarajan puuttumisen takia. Nicolsonin ehdotus annettiin nyt ohjeeksi Hardingelle. Häntä pyydettiin ehdottamaan lähettiläskonferenssissa, että se osoittaisi Unkarille uudet vaatimukset. Unkarin epätydyttävä reaktio noottiin oikeutti tämän Foreign Officen mielestä. Foreign Office ehdotti, että lähettiläskonferenssi

¹ FO 371/5759/C 17867/477/3 Hohler Budapestista 10.9.1921 (liittyen keskusteluun Bethlenin kanssa).

² FO 371/5759/C 17950/477/3 Hohler Budapestista 11.9.1921.

³ FO 371/5759/C 17950/477/3 Nicolsonin muistio 13.9.1921.

asettaisi luovutukselle 15 päivän takarajan ja ellei Burgenlandia olisi luovutettu Itävallalle siihen mennessä, liittoutuneet ryhtyisivät "tarvittaviin toimenpiteisiin rauhansopimuksen toteuttamiseksi". Hardingea kehoitettiin kieltäytymään liian kevyistä pakotteista.¹

Pariisin suurlähetystöstä raportoitiin samana päivänä lähettiläskonferenssin näkemys siitä, miten Unkari saataisiin luovuttamaan Burgenland Itävallalle. Foreign Office ei ollut ainoa, joka piti noottia tehottomana. Lähettiläskonferenssin mukaan Unkarille 10.9. suunnatun nootin esittämät taloudelliset pakotteet eivät olleet tehokkaita. Taloussaarron arveltiin olevan tehoton, koska Unkari oli agraarinen ja sen takia omavarainen elintarvikkeiden suhteen. Unkarin ei myöskään oletettu kärsivän hiilen vähyydestä, koska se oli vastikään saanut Baranyan myötä Pécsin hiilialueet haltuunsa. Lähettiläskonferenssin asettama komitea oli pohtinut taloudellisten pakotteiden lisäksi sotilaallisia pakotteita. Komitea piti tehokkaimpana menetelmänä liittoutuneiden joukkojen lähettämistä Burgenlandiin. Lähettiläskonferenssilla ei kuitenkaan ollut valtaa tehdä tällaista päätöstä. Raportissa ei mainittu liittoutuneiden haluttomuutta sitoa joukkojaan Burgenlandiin. Pikku entente - maiden joukkojen lähettämistä pidettiin komiteassa puolestaan vaarallisena.²

Komitea suhtautui epäilevästi Unkarin ehdotukseen lähettää oma armeijansa rauhoittamaan Burgenlandin tilannetta. Ehdotuksen taustalla pidettiin Unkarin halua viivyttää alueen luovuttamista Itävallalle. Liittoutuneet epäilivät Unkarin hallituksen todellista halua toimia tilanteen rauhoittamiseksi. Hardingen raportin mukaan Unkarin oli nyt parasta suostua luovuttamaan Burgenland ja allekirjoittaa luovutusasiakirja. Tämän jälkeen liittoutuneet hyväksyisivät maiden väliset, liittoutuneiden valvomat neuvottelut, jotka koskisivat luovutuksen yhteydessä esiintulleita kysymyksiä ja Unkarin Itävallalle asettamia taloudellisia vaatimuksia. Samoin allekirjoittamisen jälkeen liittoutuneiden hallitukset saattoivat harkita joukkojensa lähettämistä, minkä tosin arveltiin olevan turhaa, koska unkarilaisten vapaajoukkojen oletettiin hajoavan luovutuksen yhteydessä.³

Italian hallitus halusi todennäköisesti varmistaa Ison-Britannian tuen uuden nootin valmistelemissä. Italian hallitus oli varma, että Iso-Britannia tunnustaisi tarpeen

¹ FO 371/5760/C 17984/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 15.9.1921.

² FO 371/5760/C 18166/477/3 Hardinge Pariisista 15.9.1921.

³ FO 371/5760/C 18166/477/3 Hardinge Pariisista 15.9.1921.

kostotoimien esittämisestä Unkarin hallitukselle.¹ Italian hallituksen oletus ei ollut tuulesta temmattu verrattuna Nicolsonin aikaisemmin Foreign Officessa esittämään kritiikkiin lähettiläskonferenssin vaatimusten heikkoudesta.

Italian varotoimien kohde Tšekkoslovakia puuttui myös tilanteeseen. Ulkoministeri Beneš lähestyi paitsi lähettiläskonferenssia myös Kansainliittoa vaatiessaan puuttumista Burgenlandin tilanteeseen ja tuodessaan näin omat intressinsä esille. Hän pyysi välitöntä ratkaisua Burgenlandin kysymykseen Keski-Euroopan rauhan turvaamiseksi.² Prahin brittilähetystö raportoi 15.9. Tšekkoslovakian ulkoministeriön kertoneen, että Tšekkoslovakia puuttuisi Burgenlandin tilanteeseen ainoastaan yhteisymmärryksessä liittoutuneiden kanssa. Maan ulkoministeriö oli kuitenkin ilmoittanut olevansa huolestunut tilanteen pitkittymisestä, "jonka seuraukset tunnettiin jo".³

Myös Itävallan hallitus valitti unkarilaisten joukkojen toimista Kansainliitolle, kuten Schober oli jo esittänyt. Se pyysi, että Kansainliitto ryhtyisi toimiin joukkoja vastaan. Muutamaa päivää myöhemmin Itävalta pyysi Kansainliiton apua toistamiseen ja ilmoitti samalla, että lähettiläskonferenssi on myös huomauttanut tilanteesta Unkarin hallitukselle.⁴ Kansainliiton pääsihteeri Eric Drummond ei kuitenkaan katsonut olevan tarpeen käsitellä asiaa Kansainliitossa, koska lähettiläskonferenssi, jolle vastuu rauhansopimusten voimaantulosta kuului, oli jo ryhtynyt toimenpiteisiin. Hän ilmoitti, ettei Kansainliitto puuttuisi asiaan nyt, vaan siirtäisi pyynnön käsittelyä myöhäisempään ajankohtaan ja seuraisi tilanteen kehittymistä.⁵

¹ FO 371/5759/C17873/477/3 Kennard Roomasta 11.9.1921.

² FO 371/5763/C 19176/477/3 Kansainliitto 16.9.1921. Beneš 12.9.1921 Kansainliitolle.

³ FO 371/5761/C 18327/477/3 Sir G. Clerk Prahasta 15.9.1921.

⁴ FO 371/5761/C 18413/477/3 Itävallan delegaatio pääsihteeri Sir Eric Drummondille, Geneve 7.9.1921; Itävallan hallituksen edustaja ja Kansainliiton sihteeristö pääsihteeri Sir Eric Drummondille, Geneve 10.9.1921.

⁵ FO 371/5761/C 18413/477/3 Report by Viscount Ishii adopted by the Council 12.9.1921.

10.3. UUSI SUUNNITELMA PARANNETUILLA VANHOILLA EVÄILLÄ ?

Lähettiläskonferenssin suunnitelmissa oli saada Burgenland luovutettua Itävallalle ja kysymys näin pois päiväjärjestyksestä soveltamalla yhtäältä Unkarin vaatimusta neuvotteluista ja toisaalta Itävallan vaatimusta liittoutuneiden joukoista. Burgenland oli ensin luovutettava Itävallalle: vasta sitten voitiin harkita liittoutuneiden sotilasapua tai neuvotte-luja. Liittoutuneiden halu noudattaa määräämäänsä järjestystä palveli teoriassa Itävallan intressejä. Toisaalta tilanteessa, jossa unkarilaiset joukot olivat levittäytyneet Burgenlandiin, Itävalta ei ollut halukas vaarantamaan turvallisuuttaan ottamalla alueen haltuunsa välikohtausalttiissa olosuhteissa. Liittoutuneiden joukot olisivat helpottaneet tilannetta Itävallan mielestä. Liittoutuneet kuitenkin sulkiivat silmänsä tältä.

Liittoutuneet eivät voineet mielestään luottaa Unkarin hallitukseen, koska se oli yrittänyt voittaa aikaa Burgenlandin luovuttamisesta ja estänyt sitä toteutumasta. Ne eivät olleet halukkaita ryhtymään toimiin unkarilaisia joukkoja vastaan ennen alueen lopullista luovutusta ja luovutuspyytäkirjan allekirjoittamista. Sen sijaan kiistan ratkeamisen jälkeen ne olivat valmiita pitämään yllä järjestystä, jos se oli tarpeen. Periaatteessa lupaus liittoutuneiden sotilasavusta kiistan ratkeamisen jälkeen oli turha, koska luovutuksen toteutuminen ja Itävallan siirtyminen Burgenlandin omistajaksi edellytti jo unkarilaisten vetäytymistä.

Kuitenkin lähettiläskonferenssin mielestä liittoutuneiden sotilasjoukkojen lähettäminen Burgenlandiin olisi ollut tehokkain menetelmä Unkarin painostamiseksi. Vaikka lähettiläskonferenssi piti tätä vaihtoehtoa tehokkaampana kuin esimerkiksi Unkarin vastaista taloussaartoa, se ei ryhtynyt siihen, koska sillä ei ollut valtuuksia lähettää joukkoja. Tässä tilanteessa lähettiläskonferenssi oli keskustellut myös pikku entente-maiden sotilasvoimaan turvautumisesta, mutta tämän epäiltiin johtavan vakaviin konflikteihin. Lähettiläskonferenssilla ei toisin sanoen ollut valtuuksia eikä sen jäsenillä, liittoutuneilla, halukaan lähettää joukkojaan Burgenlandiin.

Hardingen mielestä liittoutuneet olivat vaihtamalla Baranyan ja Burgenlandin luovutuksen keskinäistä järjestystä menettäneet tärkeimmän aseensa Unkaria vastaan.¹ Tämä ase

¹ FO 371/570/C 18166/477/3 Hardinge Pariisista 15.9.1921.

aiottiin kuitenkin nyt saada jälleen toimintakuntoon. Lähettiläskonferenssi piti eräänä vaihtoehtona sitä, että Jugoslavia ottaisi Baranyan uudelleen haltuunsa, vaikka Ranskan hallitus toikin esille tässä piilevät vaarat; Jugoslavia ei ehkä luovuttaisi Baranyaa takaisin, koska jo elokuussa heitä oli ollut vaikea saada palauttamaan sitä Unkarille.¹ Foreign Officessa Ranskan esittämää epäilyä pidettiin oikeana. Samoin siellä oltiin Ranskan hallituksen kanssa samaa mieltä siitä, ettei sotilaallisista keinoista tehtäisi vielä lopullista päätöstä.²

Hohler piti lähettiläskonferenssin toimintaa hitaana. Hohler halusi 16.9. korostaa Foreign Officelle, että liittoutuneiden Budapestin lähettiläät olivat tehneet kaikkensa vaikuttaakseen Unkarin hallitukseen Burgenlandin luovuttamiseksi. Hohler otaksui, että lähettiläät olivat onnistuneet tällä pelästyttämään Unkarin hallituksen. He odottivat kuitenkin jännittyneinä lähettiläskonferenssin vastausta ehdotukselleen. Hohler antoi ymmärtää lähettiläskonferenssin toimivan liian hitaasti Burgenlandin tilanteen suhteen. Viivyttely vain haittasi asiaa. Hohler ilmoitti, että lähettiläskonferenssi oli vastuussa vastatoimista, jos Unkari ei luovuttaisi Burgenlandia.³

Ison-Britannian Wienin lähetystö lähetti 16.9. Foreign Officelle Youngin laatiman muistion, jossa käsiteltiin taloudellisen saarron vaikutuksia Unkarille. Paitsi tehokeinona Unkaria vastaan Young käsitteli boikottia myös sen lähialueiden maiden kannalta. Muistiossa tultiin siihen tulokseen, että boikotti haittaisi Unkarin naapurimaita, koska häiritsisi niiden ja Unkarin välistä kauppaa. Eniten kärsisi Itävalta. Unkarille itselleen boikotti ei aiheuttaisi muistion mukaan suurta katastrofia, koska se pystyi tarvittaessa olemaan omavarainen elintarvikkeiden suhteen. Teollistuneelle maalle boikotin aiheuttama tekstiili- ja metallituotteiden pula voisi olla tuhoisampaa, mutta agraarivaltiolle boikotti ei ollut suuri uhka. Naapurimaiden lisäksi boikotti saattoi aiheuttaa menetyksiä myös briteille itselleen: Youngin mukaan Unkari saattoi boikotin aikana eristäytyä ja estää läpikulkuliikenteen alueellaan. Tämä estäisi brittiläisten yritysten toimia Romaniassa ja vahingoittaisi Tonavan liikennettä.

¹ FO 371/5760/C 18166/477/3 Hardinge Pariisista 15.9.1921.

² FO 371/5760/C 18166/477/3 Foreign Officen luonnos ohjeeksi Hardingelle Pariisiin 16.9.1921.

³ FO 371/5760/C 18236/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921.

Vaikka boikottia pidettiin useassa yhteydessä tehottomana painostuskeinona, se saattoi olla myös varsin tehokas menetelmä. Unkarin alhainen teollistumisaste ei ollutkaan ainoastaan boikotin tehoa heikentävä seikka; agraarimaan syntymässä olevalle teollisuudelle boikotti saattoi olla hyvinkin tuhoisa. Young löysi siten boikotin purevuutta aiheuttavia tekijöitä. Vaikka Unkari oli pääasiassa maatalousmaa, se oli kuitenkin Youngin käsityksen mukaan teollistumassa. Teollisuuden rakentamisen kannalta boikotti arvioitiin erittäin haitalliseksi. Teollisuuden vaikeudet heijastuisivat Unkarin kruunun arvoon. Samoin työttömyys nousisi uhkaksi. Young arvelikin Unkarin hallituksen lopulta myöntyvän tällaisen vaaran edessä.¹

Hohler ei kannattanut Unkarin vastaisia pakotteita. Hän kertoi yksityisessä kirjeessään Crowelle 16.9. saaneensa juuri lähettiläskonferenssilta kieltävän vastauksen² Budapestin lähettiläiden laatimaan tiedusteluun Burgenlandin kysymyksen ratkaisuvaihtoehdoista. Hohlerin mielestä unkarilaiset tiesivät, että rauhansopimus oli täytettävä: uhkakeinoja ei hänen mielestään tarvittu. Hän kertoi olevansa huolissaan esimerkiksi Baranyan uudelleenmiehityksen seurauksista. Myös Ranskan ja Italian lähettiläät suhtautuivat hänen mukaansa kielteisesti serbien palaamiseen Baranyaan. Sen sijaan lähettiläskonferenssin ehdotus Itävallan ja Unkarin neuvottelujen järjestämisestä liittoutuneiden valvonnassa auttaisi tilannetta. Hohler antoi ymmärtää haluavansa näkemyksillään vain estää sodan syttymisen. Lisäksi hänen kirjeestään välittyi luottamus Unkariin rauhanehtojen toteuttajana.³

Samana päivänä Hohler kommentoi lähettiläskonferenssin lähettämää raporttia, jossa käsiteltiin taloudellisia ja sotilaallisia keinoja Unkarin painostamiseksi. Hohler kertoi, että Budapestissa olevat liittoutuneiden lähettiläät olivat pohtineet Burgenlandin kysymyksen ratkaisua. Vaihtoehtoina punnittiin Baranyan antamista pakotteenomaisesti uudelleen Jugoslavian haltuun ja Unkarin armeijan tai santarmijoukkojen lähettämistä Burgenlandiin. Lähettiläiden mielestä oli vaarallista antaa Jugoslavian miehittää Baranyaa uudelleen, koska se saattoi aiheuttaa unkarilaisissa "sotaisia tunteita". Toisena syynä

¹ FO 371/5761/C 18305/477/3 Keeling Wienistä 16.9.1921. Liite: Youngin muistio.

² FO 371/5761/C 18273/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921. Liite: lähettiläskonferenssi liittoutuneiden edustajille Budapestiin.

³ FO 371/5761/C 18432/477/3 Hohler Budapestista Sir Eyre Crowelle 16.9.1921.

lähettiläiden kielteiseen suhtautumiseen oli oletus Jugoslavian joukkojen halusta jäädä alueelle: jos ne saisivat miehittää Baranyan uudelleen, ne eivät lähettiläiden mukaan koskaan luopuisi siitä. He eivät myöskään kannattaneet Unkarin armeijan lähettämistä Burgenlandin läntiselle vyöhykkeelle. Sen sijaan he ehdottivat, että Burgenlandiin lähetettäisiin liittoutuneiden valvonnassa olevia santarmeja. Liittoutuneiden edustajat muistuttivat, että alueen oli rauhoitettava ennen luovutuksen toimeenpanoa.¹

Lähettiläskonferenssin alainen Versaillesin sotilaskomitea ei ollut yksimielinen liittoutuneiden tavasta puuttua Burgenlandin tilanteeseen. Erityisesti tämä koski kysymystä liittoutuneiden osallistumisesta alueen sotilastoimiin. Ainakaan Iso-Britannia ja Italia olleet halukkaita lähettämään sotilaitaan Burgenlandiin. Ison-Britannian edustaja oli ilmoittanut, ettei hän kannattanut komitean tekemiä ehdotuksia; britit eivät ainakaan voisi lähettää yhtä ainutta miestä alueelle.²

Keelingin mielestä sotilaalliset sanktiot olisivat kuitenkin purreet Unkariin paremmin kuin taloudelliset. Hänen mukaansa Unkarin armeijan lamaannuttaminen johtaisi samalla vapaajoukkojen halvaantumiseen, koska ne olivat riippuvaisia Unkarin hallituksesta.³ Keelingin käsitys pohjautui Itävallassa varmana pidettyyn tietoon vapaajoukkojen yhteyksistä hallitukseen ja armeijaan.

Foreign Officessa Jugoslavian joukkojen paluuta Baranyaan pidettiin vaarallisena, mutta tehokkaana menetelmänä.⁴ Ison-Britannian Belgradin lähetystöstä raportoitiin myös suunnitelmassa piilevistä vaaroista. Lähettiläs Strang kertoi, että Ranskan Belgradin lähettiläs vastusti ajatusta. Ensinnäkin Baranyan miehittämistä uudelleen oli vaikea järjestää. Jugoslavian hallitus joutuisi kiusalliseen tilanteeseen julkisuuden edessä. Lisäksi tilanne pahenisi, jos miehitys pitkittyisi eikä ollut takeita siitä, vetäytyisivätkö he uudelleen. Kolmanneksi miehitys voisi johtaa väkivaltaisuuteen: Unkarin vastahakoisuus Baranyan menetystä kohtaan yhdistettynä naapurimaiden mahdolliseen yritykseen hakea

¹ FO 371/5761/C 18273/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921.

² FO 371/5762/C 18782/477/3 Hardinge Pariisista 28.9. 1921. Liite: Versaillesin sotilaskomitean raportti 24.9.1921.

³ FO 371/5762/C 18849/477/3 Keeling Wienistä 23.9.1921.

⁴ FO 371/5761/C 18425/477/3 Cadoganin muistio 21.9.1921.

kompensointi Baranya esimerkkinään voisivat aiheuttaa levottomuutta. Jugoslaviassa yleinen mielipide oli yhä kitkerä Baranyan menetyksestä. Ranskan lähettilään mukaan Unkariin pitäisi tarpeen vaatiessa lähettää joukkoja, joiden oli viisainta olla liittoutuneiden omia joukkoja.¹

Baranyan miehityksen lisäksi Foreign Officessa esitettiin vaihtoehtona sitä, että Tšekkoslovakia miehittäisi Burgenlandin. Tähän Italian ei kuitenkaan oletettu koskaan suostuvan. Tšekkien käyttäminen oli vaarallista, koska slaavikäytäväajatus saattaisi herätä henkiin. Lisäksi tilannen voisi kärjistyä myös siten, että heitä vastaan hyökättäisiin. Foreign Officessa punnittiin seuraavaksi tšekkien vastapelurin, Italian, suorittaman miehityksen vaikutusta. Foreign Officessa kuitenkin arvioitiin, ettei Italia suostuisi niin raskaaseen tehtävään. Italia ryhtyisi miehitykseen ainoastaan siinä tapauksessa, että siitä olisi heille itselleen etua. Viimeisenä vaihtoehtona Foreign Officessa arvioitiin Unkaria vastaan suunnattuja taloudellisia pakotteita, jotka merkitsisivät joko postiyhteyksien katkaisemista tai "rauhanomaista saartoa". Talouspakotteiden heikkoudet olivat kuitenkin Foreign Officen tiedossa.²

Cadoganin mielestä mikään vaihtoehdoista ei ollut käyttökelpoinen tai toisaalta tervetullut. Hänen selityksensä syyksi Burgenlandiin liittyvien vaikeuksien lisääntymiselle oli mielenkiintoinen: liittoutuneiden vaikeudet saada järjestys Burgenlandiin oli lisääntynyt, koska Ranska oli innoton antamaan aluetta Itävallalle ja Italia puolestaan oli päättänyt olla suostumatta mihinkään sen asemaa Keski-Euroopassa heikentävään päätökseen.³

10.4. LÄHETILÄSKONFERENSSIN UUSI YRITYS 22.9.1921

Lähettiläskonferenssi valmisteli Unkarin hallitukselle uutta noottia ensimmäisen painostusyrityksen epäonnistuesssa ja kohdatessa kritiikkiä. Hardinge raportoi 20.9. lähettiläskonferenssin Unkarille suunnatun nootin luonnoksesta. Siinä vaadittiin Unkarin vetäytymistä Burgenlandista ja luovutuspöytäkirjan allekirjoittamista kymmenessä päivässä. Jos Unkari ei toimisi näin, liittoutuneet ryhtyisivät pakotteisiin. Niiden luonne jätettiin avoi-

¹ FO 371/5761/C 18385/477/3 Strang Belgradista 19.9.1921.

² FO 371/5761/C 18425/477/3 Cadoganin muistio 21.9.1921.

³ FO 371/5761/C 18425/477/3 Cadoganin muistio 21.9.1921.

meksi. Samanaikaisesti lähettiläskonferenssi tarjoutui johtamaan Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja, jotka aloitettaisiin kuitenkin vasta sen jälkeen, kun Unkari oli luovuttanut Burgenlandin kokonaan Itävallalle. Hardinge kertoi Italian kuitenkin vastustavan liittoutuneiden neuvottelutarjoustaan. Ranska puolestaan kannatti sen sisällyttämistä noottiin. Sen hallitus piti erittäin tärkeänä, että neuvottelutarjous sisällytettäisiin noottiin: jos liittoutuneilla olisi ollut tehokkaita keinoja Unkarin painostamiseksi, niiden ei olisi ollut tarpeen lieventää Unkariin kohdistuvia määräyksiä lupauksella neuvotteluista. Koska tehokkaita painostusmenetelmiä ei ollut, oli viisainta tukea Unkaria. Jos Unkarin tilannetta ei helpotettaisi esimerkiksi neuvottelutarjouksella, se saattaisi jatkaa liittoutuneiden vastaisia toimiaan. Hardingen mielestä Ranskan hallituksen logiikka oli oikea.¹

Brittien Pariisin suurlähetystön mielestä liittoutuneiden tekemä neuvottelutarjous oli suhteellisen järkevä ja oikeudenmukainen, koska neuvotteluissa käsiteltävät kysymykset olivat nousseet Trianonin rauhansopimuksen toimeenpanon pohjalta - sopimuksen, josta liittoutuneet olivat vastuussa ja johon Itävallalla ei ollut osallisuutta. Esimerkkinä vastaavista neuvotteluista Hardinge mainitsi Ranskan johtamat Saksan ja Puolan väliset neuvottelut.²

Italian Pariisin suurlähettiläs ei halunnut hyväksyä lähettiläskonferenssin ehdotusta, vaan halusi neuvotella vielä hallituksensa kanssa. Suurlähettiläs oli esittänyt muutoksia noottiin, mutta lähettiläskonferenssi ei ollut hyväksynyt niitä. Italia ehdotti myös talouspakotteiden käyttämistä Unkaria vastaan, mutta liittoutuneilla oli niistä huonoja kokemuksia jo kesältä 1920 itävaltalaisien boikotoidessa Unkarin rajaliikennettä ja -kauppaa. Hardingen mielestä Italian esittämä malli olisi viivytttänyt kiistan ratkaisua. Italian omaehtoinen politikointi Burgenlandin kysymyksessä ei miellyttänyt lähettiläskonferenssia ja se halusi saada Italian mukaan liittoutuneiden yhteisrintamaan.³ Hardinge yritti nyt saada Foreign Officen taivuttelemaan neuvotteluajatusta vastustanutta Italiaa hyväksymään lähettiläskonferenssin suunnitteleman nootin.⁴

¹ FO 371/5761/C 18425/477/3 ja DBFP XXII No 331 Hardinge Pariisista 20.9.1921.

² FO 371/5761/C 18425/477/3 Hardinge Pariisista 20.9.1921.

³ DBFP XXII No 331 Hardinge Pariisista 20.9.1921.

⁴ FO 371/5761/C 18425/477/3 Hardinge Pariisista 20.9.1921.

Italian Pariisin suurlähettiläs oli saanut hallitukseltaan ohjeet olla suostumatta sotilaallisiin menetelmiin. Italian hallituksen mielestä niiden tilalla tulisi käyttää pakotteena Unkarin ulkomaille suuntautuvan posti- ja teleliikenteen katkaisemista, jota olisi tarpeen vaatiessa seurannut eräänlainen taloudellinen saarto. Hardinge toisti tässä yhteydessä aiemmin esille tulleen oletuksen siitä, etteivät Unkarin naapurimaat suostuisi tähän, koska boikotti hankaloittaisi heidänkin elämäänsä. Hardinge ja Ranskan edustaja lähettäläskonferenssissa, puheenjohtaja Jules Cambon, olivat sitä mieltä, että Italian ehdotukset olivat hyödyttömiä.¹

Hardingen myöhemmin saamien tietojen mukaan Unkarin naapurimaat Jugoslavia, Itävalta ja Tšekkoslovakia olivat kuitenkin valmiita taloussaartoon, jonka ne uskoivat vaikuttavan Unkariin. Ainoastaan Itävalta pelkäsi saarrosta sille itselleen aiheutuvia hankaluuksia; Itävalta pelkäsi Unkarin kosta.² Ison-Britannian Prahlan lähetystön mukaan myös Beneš epäili saarron vaikeuttavan olosuhteita Tšekkosloveniassa, mutta tästä huolimatta hän oli ilmoittanut kannattavansa saartoa, mikäli liittoutuneet niin haluaisivat.³

Itävallassa oli kiinnitetty huomiota brittien kantaan Unkarin panostamisesta käydyssä keskustelussa. *Neue Freie Presse* kirjoitti 22.9. saaneensa tietää, ettei brittien keskuudessa uskottu taloudellisen saarron vaikuttavan Unkariin, vaikka tämä panostuskeino oli pois pelistä, päätöstä vaihtoehtoisesta menetelmästä, liittoutuneiden sotilasavusta, ei ollut vielä tehty.⁴

Foreign Officessa pidettiin välittäjän avulla käytäviä neuvotteluja hyvänä välineenä kiistan ratkaisemisessa. Tšekkoslovakia oli sille tässä mielessä hyödylliseltä vaikuttava osapuoli. Harold Nicolson ehdotti, että Foreign Office antaisi Hardingelle ohjeet kannattaa Tšekkoslovakian asettamista Burgenlandin kysymyksen välittäjäksi. Hänen mielestään oli parempi antaa mandaatti suoraan tšekeille, koska muuten Italia, joka oli osoittanut

¹ FO 371/5761/C 18425/477/3 Hardinge Pariisista 20.9.1921.

² DBFP XXII No 335 Hardinge Pariisista 22.9.1921.

³ DBFP XXII No 339 Clerk Prahasta 24.9.1921.

⁴ Neue Freie Presse Morgenblatt 22.9.1921.

innokkuuttaan puuttua kysymykseen, pääsisi ajamaan Burgenlandin avulla omia etujaan. Nicolson arvioi, että Ranska voisi tukea Italian asettumista välittäjäksi. Tšekkien välitykseen oli viisainta päätyä, koska muut esitetyt menetelmät tilanteen ratkaisemiseksi näyttivät tehottomilta: talouspakotteet olivat tehottomia eikä Italian takia tšekkien sotilaallista apua voitu järjestää. Estääkseen Italian toimet brittien oli viisainta tukea Benešia. Oli kuitenkin todennäköistä, ettei lähettiläskonferenssi suostuisi tähän. Tämän vuoksi Nicolson ehdotti, että Hardinge kertoisi lähettiläskonferenssille Ison-Britannian "vetäytyvän vastuusta". Tämä tarkoitti sitä, että Itävallan hallitusta kehoitettaisiin hyväksymään ratkaisu, jossa Burgenland jaettaisiin.¹

Arvioitiinko Foreign Officessa, että Tšekkoslovakian käyttäminen uhkakeinona palvelisi sekä Unkarin että Italian asettumista lähettiläskonferenssin määräämään järjestykseen? Tšekeillä uhkailu oli tehokas pelote Unkaria vastaan ja toisaalta se oli sitä myös Italialle. Vetoaminen tšekki-interventioon olisi saanut lähettiläskonferenssin vaatimukset näyttämään tehokkaammilta ja samalla Italian terästmään omaa toimintaansa Burgenlandin kysymyksessä: merkitsihän Tšekkoslovakian interventio Italian pelkäämään slaavieks-pansiota.

Nicolsonin tarkoitus oli ilmeisesti saada lähettiläskonferenssi hyväksymään Tšekkoslovakian asettuminen välittäjäksi. Muuten rauhansopimuksen päätös murenisi. Muistion perusteella on mahdollista arvioida, että Foreign Officessa saatettiin rauhan saavuttamista ja konfliktien välttämiseksi mennä melko pitkälle irti varsinaisen rauhansopimuksen toteutumisesta.

Nicolsonin kärjistävä lausunto ei kuitenkaan vaikuttanut Foreign Officen Pariisin antamiin ohjeisiin. Hänen mielipiteensä ei saanut Sir Eyre Crowen kannatusta. Crowen mielestä Hardingelle ei kannattanut antaa tällaisia ohjeita. Crowe piti tässä tilanteessa riittävänä toimenpiteenä sitä, että Iso-Britannia painostaisi yhdessä Ranskan kanssa Italiaa myöntymään lähettiläskonferenssin ehdotukseen. Ranskan hallitus oletti, että Unkari vetäytyisi kymmenessä päivässä, jos liittoutuneet tarjoutuisivat johtamaan Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja. Jos Ranskan näkemys osoittautuisi oikeaksi ja Unkari

¹ FO 371/5761/C 18425/477/3 Harold Nicolsonin muistio 21.9.1921. Lähettiläskonferenssin nootin kanssa rinnakkaiset ratkaisumenetelmät - välittäjän avulla tapahtuvat neuvottelut - olivat Foreign Officen tiedossa.

vetäytyisi nootin seurauksena Burgenlandista, kysymystä ei tarvitsisi enää pohtia. Toisin sanoen ajatus välittäjän käyttämisestä raukeaisi.¹ Foreign Office antoikin Hardingelle tällaiset ohjeet.² Hardinge kertoi seuraavana päivänä, että Italia oli luopunut nootin vastustamisesta ja näin ollen nootti esitettäisiin Unkarille 23.9. Hardinge kertoi lähettiläskonferenssin asettaneen nootissa mainittujen ehtojen toteutumisen takarajaksi 4.10.1921.³

Lähettiläskonferenssi vaati lopulta nootissaan 22.9.1921 Unkaria vetäytymään Burgenlandista 4.10.1921 mennessä.⁴ Nootissa ei esitetty uhkakeinoina taloussaartoa tai Baranyan uudelleen miehittämistä. Painostuskeino jätettiin avoimeksi: jos Unkari ei määräaikaan mennessä luovuttaisi Burgenlandia, liittoutuneet uhkasivat ryhtyä uusiin toimenpiteisiin.⁵

Nootissa liittoutuneet kertoivat olevansa yllättyneitä Unkarin hallituksen antamasta vastuksesta 10.9. laadittuun noottiin. He ilmoittivat ymmärtäneensä Unkarin vastauksesta, ettei se aikonut vetää joukkoja pois Burgenlandista eikä luovuttaa aluetta Itävallalle. Näin ollen liittoutuneet vaativat Burgenlandin luovuttamista ja luovutusasiakirjan allekirjoittamista kymmenen päivän kuluessa. Jos näin ei tapahtuisi, liittoutuneet ryhtyisivät ilman eri ilmoitusta kaikkiin mahdollisiin vastatoimiin. Tästä hyvästä liittoutuneet lupasivat, että Itävalta ja Unkari saisivat neuvotella liittoutuneiden johtamina luovutuksen jälkeen siihen liittyvistä kysymyksistä.⁶

Kenraali Gortonin mielestä unkarilaisille annettu aikaraja oli liian lyhyt. Liittoutuneiden asettamassa ajassa ei hänen mielestään ollut mahdollista saada joukkoja vetäytymään

¹ FO 371/5761/C 18425/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 21.9.1921.

² FO 371/5761/C 18425/477/3 Foreign Office Hardingelle 21.9.1921.

³ FO 371/5761/C 18504/477/3 Hardinge Pariisista 22.9.1921; C 18555/477/3 Hardinge Pariisista 23.9.1921.

⁴ Gruber 1990, 26.

⁵ Schmidt-Wulffen 1969, 283-284; Bauer 1923, 239; Malfer 1978, 72.

⁶ FO 371/5761/C 18568/477/3 Hardinge Pariisista 22.9.1921. Liite: Lähettiläskonferenssin puheenjohtaja Briand Unkarin Pariisin edustustolle 22.9.1921. Nootti annettiin Unkarin edustustolle 23.9.1921.

Burgenlandista edes Unkarin virallisen armeijan avulla. Seurauksena oli hänen mielestään se, ettei Itävalta haluaisi lähettää omia joukkoja alueelle, mikä tosin sanoen olisi merkinnyt mitä ilmeisimmin luovutuksen lykkääntymistä. Unkarilaisten joukkojen läsnäolon luoman tilanteen hän arvioi vaikeuttavan myös liittoutuneiden kenraalien oleskelua Sopronissa.¹

Saatuun lähettiläskonferenssin nootin Unkarin hallitus kertoi olevansa hämmentynyt, koska Beneš oli tarjonnut oman välitysehdotuksensa muutamaa päivää aikaisemmin 21.9.. Hohler lienee saanut Unkarin hallitukselta sen käsityksen, että sekä Itävalta että Unkari olivat hyväksyneet tšekkiehdotuksen. Beneš oli tavannut Schoberin 21.9. Hohlerin raportin mukaan Schober oli hyväksynyt hänelle esitetyt ehdot ja jotka myös Unkarin hallitus hyväksyi. Benešin ehdotuksen mukaan Sopron ja sen ympäristö tulisivat kuulumaan Unkarille. Unkarin hallitus antoi brittilähettiläälle sen kuvan, että lähettiläskonferenssin nootti ei saisi rikkoa nyt saavutettua neuvotteluyhteyttä, millä ilmeisesti tarkoitettiin välityskysymystä. Hohler kertoi todenneensa Bánffylle Benešin ehkä häiritsevän tilannetta - tosin hyvää tarkoittavalla tavalla - ja painottaneensa hänelle, että lähettiläskonferenssin noottiin tuli suhtautua vakavasti. Tähän Bánffy vastasi Unkarin hallituksen "suostuvan varmasti", mutta toivovan silti voimakkaasti Benešin ehdotuksen hyväksymistä.²

Foreign Officen mielestä Burgenlandin luovuttamista ei ollut syytä viivästyttää. Ministeriö perusteli tätä sillä, että Unkari oli suostunut liittoutuneiden vaatimukseen luovuttaa alue Itävallalle 4.10. mennessä.³

Brittihallitusta vasemmalta käsin opponoiva *Daily Herald* uutisoi kuitenkin 4.10., ettei Unkarin hallitus ollut osoittanut merkkejä taipumisesta liittoutuneiden vaatimukseen. Lehden mukaan Ison-Britannian hallitus piti ensisijaisena, että rauhansopimus täytettäisiin ja että sekä unkarilaiset vapaajoukot että vakinainen armeija vetäytyisivät Burgenlandista. Lehti oli kuitenkin myöhemmin saanut tietoonsa, että Unkarin hallitus oli ilmoittanut vetäytyvänsä myös toiselta vyöhykkeeltä. Tähän ei kuitenkaan uskottu sellaisenaan,

¹ FO 371/5762/C 18857/477/3 Hohler Budapestista 28.9.1921.

² FO 371/5761/C 18589/477/3 Hohler Budapestista 24.9.1921.

³ FO 371/5762/C 18939/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 3.10.1921.

vaan Unkarin arveltiin tulkitsevan liittoutuneiden noottia niin, että vapaajoukot voisivat pitää aluetta edelleen hallussaan. Lehti ilmaisi käsityksensä Foreign Officea skeptisemmin:

*"This report requires reading between the lines. Hungary may withdraw her regular troops and disclaim responsibility for the mass of "irregulars" (many of them soldiers in mufti) who are in the province."*¹

Vapaajoukkoihin kohdistuvista epäilyksistä huolimatta Burgenlandin luovutusasiakirja allekirjoitettiin lähettiläskonferenssin nootin määrittelemällä tavalla 3.10.1921. Ongelma ei kuitenkaan hävinnyt. Vapaajoukot pitivät edelleen hallussaan vyöhyke A:ta. Unkarin armeijan vetäytyessä - lähettiläskonferenssin nootin mukaisesti - vyöhyke B:itä, vapaajoukot saivat myös sen haltuunsa.² Periaatteessa Unkarin hallitus siis täytti tehtävänsä luovuttaessaan koko Burgenlandin. Armeijan vetäminen ei kuitenkaan poistanut unkarilaisia vapaajoukkoja alueelta.

Vapaajoukot herättivät keskustelua myös brittiedustajien keskuudessa. Brittien sotilasasiamies Cuninghamella oli erilainen näkemys unkarilaisten vapaajoukkojen toiminnan jatkumisesta kuin brittilähettiläillä. Cuninghamen mukaan joukot tulisivat romahtamaan, kun taas lähettiläät Keeling ja Hohler epäilivät, saataisiinko ratkaisua aikaan.³ Hohler kertoi yhdessä muiden Budapestin liittoutuneiden edustajien kanssa olevansa sitä mieltä, että Unkarin hallituksen velvollisuus oli edelleen huolehtia Burgenlandin rauhallisuudesta. Kenraalikomission käsitys oli kuitenkin toinen, mikä oli Hohlerin mukaan aiheuttanut hämmennystä lähettiläiden ja komission välillä. Hän kertoi kuulevansa mielellään, mikä käsitys olisi oikea.⁴

Foreign Officen mielestä Burgenland kuului Itävallalle siitä lähtien, kun Unkari oli allekirjoittanut luovutuspöytäkirjan. Vastuu alueen järjestyksestä siirtyi sen myötä Itävallalle. Foreign Office ei sulkenut kuitenkaan Unkarin hallituksen vastuuta täysin pois:

¹ Daily Herald 4.10.1921.

² Wambaugh 1933, 278.

³ FO 371/5763/C 19409/477/3 Cadoganin muistio 11.10.1921.

⁴ FO 371/5764/C 19574/477/3 Hohler Budapestista 11.10.1921.

*"As however formation of bands was rendered possible by lack of energetic action by Hungarian Government latter are to some degree responsible for precense of bands and may well be asked to use their influence to dissolve them."*¹

Kun lähettäläskonferenssin nootti oli esitetty Unkarin hallitukselle, unkarilaisten keinot vastustaa Burgenlandin luovuttamista alkoivat olla vähissä. Unkarissa oli kuitenkin piirejä, jotka olivat suunnitelleet vastaiskuksi luovuttamiselle Burgenlandin julistamista itsenäiseksi. Vapaajoukkojen johdossa oleva Pál Pronay ryhtyi toteuttamaan tätä suunnitelmaa. Samana päivänä, jolloin Unkarin armeijan oli vetäydyttävä Burgenlandista lähettäläskonferenssin nootin mukaan, Pronay julisti osan Burgenlandista itsenäiseksi. Felsőőrissä 4.10.1921 allekirjoitetussa julistuksessa uuden "valtion" nimeksi ilmoitettiin Lajta - Banság (Leitha-Banat, Lajta- Banat).²

Pääministeri Bethlen ilmoitti Pronaylle, että Burgenlandin luovuttamisen vastustaminen oli hyödytöntä, mutta tästä huolimatta Lajta - Banság jatkoi olemassaoloaan lokakuun loppuun saakka.³ Unkarin hallitus lakkautti sen 4.11.1921.⁴ Uudesta valtiosta lienee ollut hyötyä Unkarin hallitukselle: Unkari saattoi periaatteessa osoittaa täyttäneensä lähettäläskonferenssin vaatimat ehdot vetämällä armeijansa luovutettavalta alueelta, mutta samalla se piti vapaajoukkojen ja Lajta-Banságin avulla Burgenlandia yhä hallussaan. Unkarin hallitus saattoi näin osoittaa noudattaneensa liittoutuneiden vaatimuksia ja samalla yhä pitää jalkaansa ovenraossa.⁵

Myös kriittisissä brittiarvioissa oletettiin näin. Oikeistolaista Unkaria usein kritisoinut *Daily Heraldin* mukaan Unkari saattoi vapaajoukkojen avulla pitää kiinni Burgenlandista, mutta samalla pitää hallituksensa poissa vastuussa niiden toimista:

*"The Budapest Government will now wave protesting hands in the air, and declare that Friedrich has taken the bit in his teeth, and that it has now no control of the Burgenland insurgents."*⁶

¹ FO 371/5764/C 19574/477/3 Foreign Office Hohlerille Budapestiin 13.10.1921.

² Schlag 1970, 20-21.

³ Romsics 1990, 251.

⁴ Schlag 1971, 22.

⁵ Schlag 1970, 20.

⁶ Daily Herald 1.10.1921.

11. VÄLITYSKYSYMYKS BRITTIEN ARVIOITAVANA

11.1. VÄLITTÄJÄEHDOKKAIDEN MOTIIVIT

Samalla, kun lähettiläskonferenssi suunnitteli omia Unkarin vastaisia painostuskeinojaan Burgenlandin kysymyksen ratkaisemiseksi, kävivät Italia ja Tšekkoslovakia kilpajuoksua siitä, kumpi ryhtyisi kiistan välittäjäksi. Burgenlandin kysymyksen aikana oli jo ennen syksyä 1921 esitetty eräänä ratkaisuvaihtoehtona Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja välittäjän avulla. Unkarin silmissä neuvottelut merkitsivät mahdollisuutta muuttaa sille epäedullista Trianonin rauhansopimusta Burgenlandin osalta.

Unkari oli vetänyt vuoden 1921 aikana yhä uudestaan esille Burgenlandia koskevia neuvottelutarjouksiaan, jotka eivät kuitenkaan johtaneet tuloksiin. Unkarin diplomatia tähtäsi yhä enemmän siihen, että ainakin Sopronin ja sen lähiympäristön luovuttaminen Itävallalle oli estettävä. Italian ja Tšekkoslovakian kilpailu välitysmandaatin saamisesta antoikin Unkarille mahdollisuuden tähän neuvottelujen avulla saatavan kompromissiratkaisun puitteissa.¹

Unkarin Burgenlandin-politiikalle oli ennen vuoden 1921 neuvotteluvaihetta ollut kuvaavaa myös etujen tavoittelu ulkopuolisen tuen turvin. Unkari oli aiemmin hakenut apua Ranskalta ja Saksalta ja erityisesti sen baijerilaiselta oikeistoliikkeeltä, mutta nyt Italia näytti perivän niiden aseman Unkarin luottamuksen kohteena.²

Italia toimi Burgenlandin kysymyksen ratkaisemiseksi jo osana liittoutuneita lähettiläskonferenssissa, mutta nyt se aloitti varsinaisen oman toimintansa kiistan ratkaisemiseksi. Miksi Italian hallitus sitten halusi enemmän kuin vain osana liittoutuneita vaikuttaa Burgenlandin tilanteen kehitykseen? Italian halukkuutta ryhtyä kiistan välittäjäksi on selitetty sillä, ettei se halunnut vastustamiaan pikku entente-maita Itävallan ja Unkarin väliseksi erotuomariksi. Slaavikäytävän uhka leijui edelleen ilmassa - ainakin Italian valtiojohdon hengittämässä. Italian välityshalukkuuden takana on nähty sen halu torjua pikku ententen interventiota mahdollisesti seuraavan slaavikäytävän muodostuminen.

¹ Haslinger 1996, 178.

² Schmidt-Wulffen 1969, 283-284.

Burgenlandin tilanne uhkasi näin ollen Italian Tonavan alueen politiikkaa, johon löi vahvan leiman Italian ja Jugoslavian välisistä erimielisyyksistä juontuva slaavivaltioiden vastaisuus.¹ Valtionhoitaja Horthyn muistelmien mukaan Italia suhtautui slaavikäytäväsuunnitelmaan yhtä vastenmielisesti kuin Unkari.² Italian hallitus katsoi viisaimmaksi puuttua itse kiistaan kuin antaa epäluotettavan leirin ryhtyä järjestämään asioita.

Italian välityshaluihin lienee vaikuttanut myös se, että se oli valmis kompromissiratkaisuihin rauhansopimusta koskevista kysymyksistä toisin kuin esimerkiksi Iso-Britannia, joka oli pitänyt kiinni periaatteestaan noudattaen Trianonin rauhansopimusta sellaisenaan.³ Italian "joustavaa" suhtautumista rauhansopimukseen voidaan selittää sillä, että omaan rauhansopimukseensa - tappiorauhaan - tyytymättömänä se näki mielellään sopimuksissa jouston varaa myös omaksi edukseen. Italian ulkoministeri Torretta perusteli itse Ison-Britannian Wienin lähetystölle maansa kiinnostusta Burgenlandiin omalla pohjoisrajallaan, jonka takia Italia oli osa Keski-Eurooppaa ja jonka takia sillä oli enemmän suoria intressejä sinne kuin Ranskalla tai Isolla-Britannialla.⁴

Entä mitkä olivat Tšekkoslovakian motiivit puuttua Burgenlandin kiistaan? Ison-Britannian Wienin lähetystö raportoi, että Benešin mukaan maan ainoa syy puuttua kysymykseen oli rauhan säilyttäminen. Tšekkoslovakia ei halunnut alueellisia etuja, "koska sillä oli jo tarpeeksi".⁵ Unkarissa Benešin aiheet tulkittiin kuitenkin Unkarin vastaisiksi: Horthyn muistelmassa tšekit näyttäytyivät Itävallan apulaisina: "tšekit tahtoivat jouduttaa luovutusta ja tarjosivat Itävallalle aseellista apuaan".⁶

Oli ilmeistä, että Tšekkoslovakian ulkoministeri Beneš halusi hyötyä Burgenlandin kiitasta monessakin mielessä. Beneš toivoi voivansa toteuttaa sen avulla slaavikäytäväsuunnitelman. Toiseksi hän halusi sitoa Itävallan lähemmäksi pikku ententea. Kolman-

¹ Bauer 1923, 239; Malfer 1978, 13, 24, 32, 72.

² Horthy 1955, 177.

³ Romsics 1995, 250.

⁴ FO 371/5761/C 18305/477/3 Keeling Wienistä 15.9.1921.

⁵ DBFP XXII No 342 Keeling Wienistä 25.9.1921.

⁶ Horthy 1955, 177.

neksi hän halusi vaikuttaa Unkariin niin, että se muuttuisi myöntyväisemmäksi Tšekkoslovakiaa kohtaan. Unkarin tekeminen tavallaan tšekeistä riippuvaiseksi muodostukin keskeiseksi motiiviksi: Beneš piti Unkarin heikentämistä tärkeämpänä kuin Saksan patoamista ja Anshlußin torjumista, vaikka hän tiedosti myös Anshlußin merkityksen Burgenlandin kysymyksen kannalta.¹

Syyskuussa 1921 Beneš muutti suhtautumistaan Trianonin rauhansopimukseen Burgenlandin kysymyksen osalta todennäköisesti siitä syystä, että sille tarjoutui tilaisuus toteuttaa tavoitteensa Unkarin heikentämisestä tekemällä se yhteistyön kautta riippuvaiseksi tšekeistä. Aikaisemmin Beneš oli suhtautunut hyvin periaatteellisesti Trianonin rauhansopimuksen kirjaimelliseen noudattamiseen. Nyt hän oli valmis toimimaan välittäjänä Burgenlandin kiistassa ja toisin sanoen muokkaamaan rauhansopimuksen päätöstä. Välitys merkitsi sitä, että rauhansopimuksen ehdot eivät toteutuisikaan kirjaimellisesti. Benešin mielenmuutoksen taustalla oli hänen luottamuksellisesti saamansa tieto lähettäjäkonferenssin valmiudesta jättää Sopron Unkarin haltuun huolimatta Itävallan ja pikku ententen mahdollisista protesteista. Tässä tilanteessa hän oli valmis Unkarin tukijaksi.² Beneš tarttui tilaisuuteen saada Unkari yhteistyöhön kanssaan.

11.2. ITALIA ALOITTA TOIMINTANSA - LÄHETYSTÖJEN KIELTEINEN SUHTAUTUMINEN

Välitysjatous sai vauhtia, kun Italian kaupallinen edustaja Augusto Biancheri toi esille hallituksensa suunnitelman Wienissä syyskuun alussa 1921. Hän tiedusteli Unkarin Wienin lähettäjäältä Masirevichilta ja kansleri Schoberilta näiden mielipidettä siitä, että Italia ryhtyisi Burgenlandin kiistan välittäjäksi. Biancheri sähköitti 5.9. 1921 tilanteen kehittymisestä Roomaan. Hänen mukaansa oli löytynyt perusteita sille, että Itävalta oli valmis uhraamaan Sopronin kompensatiota vastaan Burgenlandin kysymyksen ratkaisemiseksi.³

¹ Adám 1993, 148.

² Adám 1993, 150.

³ Malfer, Stefan: Das Venediger Protokoll und die politischen Parteien in Österreich. *Österreichische Osthäfte* Jahrgang 23 Heft 2 Wien 1981., 185.

Foreign Office sai tietoonsa, että Italian Budapestin lähettiläs teki 7.9. salaisen ehdotuksen Unkarin ulkoministerille. Hän oli antanut ymmärtää saaneensa ohjeet hallitukseltaan. Hohlerin mukaan oli todennäköistä, että Unkari tulisi suostumaan ehdotukseen epäilyksistään huolimatta.¹

Schober kertoi Keelingille otauksuvansa, että Italian hallitus oli halukas vaikuttamaan merkittävästi syntyneeseen kriisiin. Schoberin kanta tällaiseen oli Keelingin mukaan selvästi kielteinen. Tähän mennessä Italia ei ollut tehnyt kuitenkaan mitään konkreettista ehdotusta asiasta. Tilanne oli oletusten ja vihjailujen asteella. Schober sanoi Keelingille, ettei hän suostuisi missään oloissa Italian yksin tekemään ratkaisuehdotukseen, koska hänen kokemuksensa ja käsityksensä Italiasta oli se, että Italia yritti aina esittää Itävallan parasta ystävää tekemättä kuitenkaan mitään Itävallan auttamiseksi.²

Keelingin käsityksen mukaan Italian politiikkaa saneli pääasiassa pelko pikku ententen toimista. Italian asennoituminen oli siten jatkoa sen jo rauhankonferenssissa ajamalle politiikalle: rauhankonferenssissa Italia oli asettunut Tšekkoslovakian esittämää slaavikäytävää vastaan. Keelingin raportin perusteella Wienin Italian lähettiläs pyysi päivittäin Schoberilta julkista ilmoitusta siitä, ettei Itävalta missään oloissa hyväksyisi Tšekkoslovakian apua. Keelingin mielestä Schoberin asennoituminen ajatukseen Italian väliintulosta oli korrekti.

Itävallan sosiaalidemokraatit, jotka Keelingin mukaan olivat muuten lojaaleja Schoberille sekä julkisuudessa että parlamentissa, olivat sitä mieltä, että kansleri oli tšekkien suhteen harjoittanut huonoa diplomatiaa. Sosiaalidemokraatit suosittelivat kääntymistä liittoutuneiden sijaan Tšekkoslovakian puoleen. Keeling arvioikin, että mikäli Itävallan sisäinen tilanne johtaisi hallituskokoonpanon vaihtumiseen ja sosiaalidemokraattien hallitusvastuuseen, Itävalta kääntyisi Tšekkoslovakian puoleen.³

Italian pyrkimykset vahvistuivat, kun maan uusi ulkoministeri Torretta saapui 12.9.1921 Wieniin tarjoten "hyviä palveluksiaan". Hän lähestyi Schoberia kirjeellä 15.9.1921. Torret-

¹ FO 371/5759/C 17783/477/3 Hohler Budapestistä 8.9.1921

² FO 371/5759/C 17721/477/3 Keeling Wienistä 6.9.1921

³ FO 371/5759/C17721/477/3 Keeling Wienistä 6.9.1921

tan ehdotuksen pääsisältö oli se, että koko Burgenland oli tyhjennettävä sotajoukoista ja että Sopronin kaupunki ympäristöineen siirtyisi jälleen Unkarille. Schober ei torjunut ehdotusta, mutta vaati vastauksessaan kansanäänestyksen järjestämistä Sopronin alueella.¹

Ison-Britannian Wienin lähetystö raportoiti 15.9. Italian uuden ulkoministerin Torrettan vierailusta Wienissä. Virallisesti vierailun syynä oli Torrettan jäähyväistilaisuus, mutta sen ajankohta lienee ollut varsin sopiva Italian Burgenlandin politiikan esittelyyn. Torretta saapui Wieniin 12.9. jättämään viralliset jäähyväiset lähettiläskautensa päätteeksi. Keelingin mielestä oli arvattavissa, että Torretta oli valinnut tilaisuuden ajankohdan esiintyäkseen ja korostaakseen maansa roolia Itävallan suojelijana. Torretta oli kertonut Keelingille, että Italian hallitus toimisi luonnollisestikin täydellisessä yhteisymmärryksessä muiden liittoutuneiden kanssa. Hän perusteli maansa kiinnostusta Burgenlandiin pohjoisrajallaan, jonka takia Italia oli osa Keski-Eurooppaa ja siten sillä oli enemmän suoria intressejä sinne kuin Ranskalla tai Isolla-Britannialla. Torrettan mukaan liittoutuneet menettäisivät otteensa Keski-Eurooppaan, jos ne eivät saisi Unkaria toimimaan tahtonsa mukaan. Tällöin vaarana oli hänen mielestään pikku ententen interventio; Jugoslavian ja Tšekkoslovakian toiminnan seurauksena Keski-Eurooppa "balkanisoituisi" kokonaan.²

Torretta antoi Keelingille sen käsityksen, että Italia kannatti tiukkoja toimenpiteitä Unkaria vastaan. Unkari oli saatava ymmärtämään liittoutuneiden olevan tosissaan. Hän perusteli tällä Italian kielteistä asennetta Itävallan ja Unkarin välisen neuvotteluyhteyden virittämiseksi uudelleen. Hänen mukaansa Unkari vain pitkittäisi tilannetta niiden avulla. Nopeaa ja tehokasta toimintaa edellytti myös Itävallasta kantautuvat tiedot levottomuudesta. Torrettan tarkoituksena lienee ollut vakuuttaa briteille haluaan toimia liittoutuneiden parhaaksi. Hän ei tehnyt vielä suoraa ehdotusta Italian roolista Burgenlandin kysymyksessä, vaan perusteli brittilähettiläälle Italian kiinnostusta ja toisaalta Italian lähettiläskonferenssissa esittämiä eriäviä mielipiteitä.

¹ Guglia 1961, 49; Malfer 1981, 185.

² FO 371/5761/C 18305/477/3 Keeling Wienistä 15.9.1921.

Keeling kertoi keskustelleensa Italian väliintulosta myös Schoberin kanssa. Schober oli kertonut hänelle luottamuksellisesti Torrettan ehdottaneen Italian ryhtymistä kiistan välittäjäksi. Torrettan ehdotuksen mukaan Unkari olisi luovuttanut Itävallalle koko Burgenlandin, jos Italia takaisi sille Sopronin alueen palauttamisen varsinaisen luovuttamisen jälkeen. Schober vastusti suunnitelmaa - Torrettan kertomus Schoberin mielipiteestä oli ollut tyystin toinen. Schoberin mielestä ulkoministeri Torretta ajatteli voivansa kääntää Unkarissa vallitsevan jännittyneen tilanteen omaksi edukseen rohkaisemalla Unkarin irrendentististä politiikkaa Jugoslaviaa vastaan. Tosin sanoen hän epäili Italian yrittävän voittaa Unkarin puolelleen slaavivastaiseen politiikkaansa. Italia käytti näin Unkaria vahingoittaakseen Jugoslaviaa. Keeling ei voinut vahvistaa Schoberin näkemystä täysin todeksi, mutta hän piti kuitenkin mahdollisena "Italian traditiot ja Torrettan temperamentin" huomioon ottaen, että kansleri osui arviossaan oikeaan.

Samassa yhteydessä Schober kertoi "karlistisen" liikehdinnän lisääntyneen Burgenlandissa. Hänen mukaansa liike sai Ranskan sotilaspuolueelta sympatioita ja peräti tukea. Puoleen mielestä Itävalta, jolta Anschluss oli kielletty, saattoi ahdinkonsa takia olla valmis liittymään Unkarissa perustettavaan uuteen Habsburg-monarkiaan. Schober sanoi Keelingille, että suurin osa itävaltalaisista liittysisikin "paholaiseen", jos se osoittaisi pakotien nykyisestä epätoivoisesta tilanteesta. Keeling kommentoi tätä ainoastaan kertomalla kuulleen monarkismin lisääntyneen Keski-Euroopassa politiikan oikeistolaisuuden mukana.¹

Voidaan pohtia, ottiko Schober monarkian vaaran² esille samanlaisena uhkatekijänä kuin kommunismin leviämisen yrittäessään vedota britteihin avun saamiseksi Burgenlandin kysymyksessä; Itävaltaa uhkasivat vaarat, elleivät liittoutuneet puuttuisi tilanteeseen. Schober veti esiin Itävallan sisäiset uhkatekijät vedotessaan avun tarpeeseen. Hän ei maalailut ainoastaan kauhuskenaarioita Unkarin uhkaavalla kehityksellä.

¹ FO 371/5761/C 18305/477/3 Keeling Wienistä 15.9.1921.

² Toisaalta voidaan väittää, ettei monarkiakansoihin lukeutuville briteille merkinnyt sinänsä vaaraa, että jonkin maan hallitusmuotoon kuului kuninkuus. Monarkian "vaara" piili sen sijaan siinä, että se tarkoitti Tonavan tapauksessa rauhansopimuksen revision mahdollisuutta.

Muutamaa päivää myöhemmin Ison-Britannian Rooman suurlähetystöstä valotettiin Torrettan aikeita tarkemmin. Torrettan mukaan liittoutuneet menettäisivät arvovaltansa Keski-Euroopassa, jos Trianonin rauhansopimus ei toteutuisi. Tällöin pikku entente voisi saada siellä lisää valtaa. Unkarin hallitukselle oli Torrettan mielestä tehtävä selväksi, etteivät liittoutuneet sallisi enää luovutuksen siirtymistä myöhemmäksi ja ettei ennen sitä ollut mahdollista keskustella muista kysymyksistä.¹ Torretta antoi sellaisen kuvan, että Italia ajoi välityssajatuksellaan juuri rauhanprosessin toteutumista.

Torrettan melko lailla Ison-Britannian linjaa muistuttavaa lausuntoa tulkittaessa on syytä huomioida pikku ententen uhkan korostaminen: Italia sai pikku ententen vaarasta itselleen tietystä mielessä syyn osoittaa aktiivisuuttaan Burgenlandin kysymyksessä. Irrottautuminen muiden liittoutuneiden leiristä oli perusteltavissa samasta syytä. Italia perusteli julkisesti aktiivisuuttaan kiireellä, joka johtui pikku ententen intervention vaarasta. Tätä siis Ranska ja Iso-Britannia "eivät ymmärtäneet" toisin kuin Itävallan ja Unkarin kanssa samaan maantieteelliseen alueeseen kuuluva Italia, joka sai siten pikku ententesta hyvän syyn aktiiviseen ulkopoliittikkaan.

Pester Lloydissa 19.9. julkaistun Torrettan haastattelun seurauksena ulkoministeri Bánffy totesi, että Italian asenne oli esitelty lehdistössä varsin eri tavoin kuin mitä Torretta oli esittänyt välitystarjouksessaan.²

Hohler kirjoitti yksityisesti Sir Eyre Crowelle 16.9.1921 käsityksensä Italian väliintulosta. Hän korosti kirjeessään rauhansopimuksen toteutumisen tärkeyttä. Italia oli jälleen aiheuttanut hämmennystä: *"Our friends the Italian continue to puzzle me a good bit"*. Kun Castagneto oli tiedustellut lähettilään henkilökohtaista mielipidettä siitä, hyväksyisikö Ison-Britannian hallitus Italian asettumisen kiistan välittäjäksi, Hohler kertoi korostaneensa vastauksessaan kolmea seikkaa: rauhansopimusta oli noudatettava, rauhan oli säilyttävä ja kolmanneksi liittoutuneet olivat jo ilmoittaneet valmiutensa Itävallan ja Unkarin sopimuksen aikaansaamiseksi. Myös Ranskan Budapestin lähettiläs oli tätä mieltä.

¹ FO 371/5761/C 18280/477/3 Sir G. Buchanan Roomasta 18.9.1921.

² FO 371/5762/C 18832/477/3 Hohler Budapestista 22.9.1921.

Hohler ei kuitenkaan saanut Castagnetosta myöhemmällä tapaamisellakaan mitään välitystä koskevaa irti. Sen sijaan mennessään tapaamaan Unkarin ulkoministeriä hän sai selville mielenkiintoisia näkymiä ja antoi niistä raportoidessaan käsityksen omasta asennoitumisestaan "Unkarin parhaaksi":

" I went to see the Minister for Foreign Affairs on various subjects, and found Castagneto was with him. The Minister was very happy frame of mind, and told me that things were looking better. I said that I was glad to hear that, though I feared for my part that it was not the case, and that the prolongation of the situation was fraught with most grave dangers to Hungary. He said that it was quite clear that Hungary must evacuate the Comitats in their entirety, and then he talked vaguely about the possibility of getting some satisfactory assurances from the Austrians that they would conclude the negotiations with his Government in a fairly satisfactory manner."

Hohler kertoi Crowelle huomanneensa vierailunsa aikana Unkarin ulkoministerin hallussa Italian lähetystöstä peräisin olleen paperin, jonka sisältö käsitteli Italian ehdotusta. Hän oli keskustelun lomassa salaa silmäillyt paperia ja onnistunut saamaan siitä selville, että Italia lupasi Sopronin palautettavaksi Unkarille sen jälkeen, kun Unkari olisi ensin luovuttanut koko Burgenlandin Itävallalle. Hohlerin mielestä Italian välityshalukkuus oli ristiriidassa Castagneton tähän mennessä osoittaman Unkarin-kritiikin kanssa:

" It is, of course, rather difficult to reconcile this rather benevolent action towards Hungary with the fiery denunciation in a Caruso-like voice, with which I and my French colleague have been afflicted by our Princely friend for the last three or four weeks."

Hohler ei vaikuttanut sinänsä vastustavan välitystä ja siihen liittyvää - Unkarille edullista - kompromissiratkaisua; ennemminkin hän lienee paheksunut sitä, että Italia oli omatoimisuudellaan häirinnyt liittoutuneiden Burgenlandin politiikkaa, joka hänen mukaansa puri Unkariin. Hohler ei ymmärtänyt, mikseivät liittoutuneet olleet yhdessä laatineet välitysehdotusta sen sijaan, että Italia oli laatinut sellaisen yksinään. Toisaalta hän löysi vastauksenkin tähän; hänen mielestään lähettiläskonferenssi oli kömpelö koneisto hoitamaan asioita.¹

Ison-Britannian Budapestin lähetystöllä ei ollut Hohlerin salapoliisityöstä huolimatta varmaa käsitystä välityskysymyksestä heti Torrettan Wienin vierailun jälkeen. Hohler kertoi Italian Budapestin lähettilään antaneen välitysehdotuksen Unkarin ulkoministerille

¹ FO 371/5761/C 18432/477/3 Hohler Budapestista Sir Eyre Crowelle 16.9.1921.

16.9.1921. Hohlerin mukaan asiasta ei ollut tarkkaa tietoa, mutta yleisesti uskottiin, että kyseessä oli koko Burgenlandin luovuttaminen Itävallalle, jota seuraisi kuitenkin Sopronin palauttaminen Unkarille.¹

Ison-Britannian Budapestin lähetystö vahvisti 21.9. Italian tehneen tarjouksen Unkarille. Lisäksi siellä oli saatu nyt tietää, että Italia oli jo aikaisemmin tarjonnut välitystään Burgenlandin kysymyksessä.² Britit eivät todennäköisesti olleet aikaisemmin kiinnittäneet huomiota tai saaneet tietoonsa Italian aikaisempaa lähestymisyrittäystä vuodenvaihteessa 1920-1921.

11.3. FOREIGN OFFICE JA BENEŠIN EHDOTUKSEN EDUT

Tšekit pyrkivät syksyllä 1921 esiintymään lojaaleina liittoutuneille. Ulkoministeri Beneš selitti Ison-Britannian Prahan lähetystölle 13.9.1921, ettei Tšekkoslovakian hallitus halunnut ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin ilman liittoutuneiden suostumusta. Sen sijaan se pyysi, että Iso-Britannia ryhtyisi toimiin Burgenlandin tilanteen selvittämiseksi. Presidentti Masaryk ja ulkoministeri Beneš toivoivat liittoutuneiden ratkaisevan kiistan ensi tilassa. Lähettiläälle haluttiin antaa se kuva, että Tšekkoslovakiassa odotettiin brittien vaikuttavan lähettiläskonferenssin päätökseen.³

Tšekkoslovakian ulkoministeri alkoi kuitenkin toimia itsenäisesti Burgenlandin suhteen. Torrettan tavoin hän oli valmis toimimaan kiistan välittäjänä ja ehdotti sovintoratkaisua. Väilysesityksen taustalla oli halu tehdä Unkarista "vaarattomampi" pikku ententelle. Näin ollen olisi yksinkertaista olettaa, että juuri tšekit olisivat olleet välitysehdotuksen takana. *Adámin* tulkinnan mukaan asia oli kuitenkin päinvastoi: Unkari teki aloitteen välityskysymyksessä. Unkarin hallituksen motiivina oli se, että se toivoi Benešin voivan vaikuttaa liittoutuneisiin. Unkarin hallitus oli lisäksi tietoinen siitä, että Benešin ryhtyminen välittäjäksi lisäisi ristiriitoja niin Italian ja Tšekkoslovakian välillä kuin myös pikku

¹ FO 371/5761/C 18586/477/3 Hohler Budapestista 16.9.1921.

² DBFP XXII No 333 Hohler Budapestista 21.9.1921.

³ DBFP XXII No 320 Clerk Prahasta 13.9.1921.

ententen sisällä.¹ Tšekkoslovakian yhteistyö Unkarin kanssa hajottaisi siten pikku ententen rivejä ja vahvistaisi Unkarin asemaa. Foreign Office ei tehnyt kuitenkaan tällaisia päätelmiä.

Unkarin hallitus "hyväksyi" Benešin välitysesityksen. Nyt oli saatava Itävallan suostumus. Itävallan ulkoasiainvaliokunta aikoi 22.9. käsitellä Italian välitysehdotusta, kun Schober sai juuri ennen istuntoa Benešiltä kutsun saapua neuvottelemaan Hainburgiin Burgenlandin kysymyksestä.² Schober kertoi Keelingille Benešin haluavan tavata hänet, koska Unkarin hallitus oli pyytänyt Benešiä välittäjäksi. Keeling kertoi, ettei Schober aikonut suostua yksittäisen maan, ei Italian eikä Tšekkoslovakian välitykseen. Hänen mielestään molempien maiden välitysehdotukset antoivat lisääaikaa Unkarille.³ Schober oli jo syyskuun alussa kertonut brittien lähetystölle haluavansa torjua Tšekkoslovakian avun - tällöin tšekkiavulla lienee ymmärretty sotilaallista interventiota. Schober oli tällöin kieltäytynyt kutsusta saapua neuvottelemaan Pressburgiin (Bratislava, Pozsony), joka ei entisenä unkarilaisena kaupunkina ollut hänen mielestään sopiva paikka neuvotteluille olosuhteiden ollessa "sellaiset kuin ne olivat".⁴

Beneš tapasikin välityskysymyksen merkeissä Itävallan kanslerin 22.9. 1921 Hainburgissa ja esitti välityksensä sisällön. Sen mukaan Unkarin oli vetäydyttävä Burgenlandista neljässä päivässä, jonka jälkeen alue luovutettaisiin liittoutuneiden kautta Itävallalle. Kahdeksan päivää tämän jälkeen Sopron palautettaisiin Unkarille. Tšekkoslovakia takaisi sopimuksen toteutumisen. Schober hyväksyi ehdotuksen.⁵

Beneš oli antanut ymmärtää, että hän pystyisi välittömästi ratkaisemaan Burgenlandin kiistan, jos liittoutuneet antaisivat hänelle siihen valtuudet. Foreign Officelle kerrottiin, että Benešin ehdotuksen sisältö oli samansuuntainen Italian ehdotuksen kanssa. Kun Burgenland olisi luovutettu Itävallalle ja liittoutuneiden kenraalit olisivat johdossa,

¹ Adám 1993, 149.

² Guglia 1961, 49-50.

³ FO 371/5761/C 18523/477/3 Keeling Wienistä 22.9.1921.

⁴ DBFP XXII No 307 Keeling Wienistä 7.9.1921.

⁵ Adám 1993, 150; Guglia 1961, 50.

Itävallan kansleri ja Unkarin ulkoministeri voisivat sopia yksityiskohdista.¹

Beneš oletti saavansa Itävallan ja Unkarin virallisen hyväksynnän välitykselleen 24.9.1921. Sen jälkeen hän aikoi esittää suunnitelmansa liittoutuneille ja pyytää niiden suostumusta. Hän ei sanojensa mukaan halunnut toimia ilman liittoutuneiden lupaa eikä olettanut Tšekkoslovakian saavan etuja väliintulostaan. Benešin tavoitteista välitettiin Lontooseen se kuva, että hän halusi toimillaan välttää Unkarin taloussaarron, joka olisi vahingoittanut Tšekkoslovakiaa. Foreign Office oli tietoinen siitä, että Beneš oli kuitenkin valmis taloussaartoon ja sotilaalliseen interventioon, jos liittoutuneet niin haluaisivat.²

Benešin ehdotus muistutti paitsi Torrettan välitysehdotusta myös osaltaan liittoutuneiden esittämää ratkaisumallia: Benešin ehdottama "yksityiskohdista sopiminen" lienee ollut sukua lähettiläskonferenssin suunnitteleuille neuvotteluille.

Foreign Officessa Nicolson oli sitä mieltä, että Benešin olisi pitänyt kertoa liittoutuneille aiemmin aikeistaan. Nyt hän ei ollut antanut mitään ennakkovaroituksia "esiinmarssistaan". Syynä saattoi olla se, että hän oli pelännyt Italian tyrmäävän tšekkien taholta tulevan ehdotuksen, jolloin oli parempi yrittää tuoda se esiin jo tapahtuneena asiana. Nicolson lämpeni selvästi Benešin ehdotukselle. Se näytti hänen mielestään ratkaisevan Burgenlandin kiistan eikä ollut ristiriidassa lähettiläskonferenssin toimien kanssa:

" I see no reason why his action should be irreconcilable with simultaneous pressure on the part of the Conference of Ambassadors."

Nicolson selitti laajassa, Prahasta, Wienistä ja Pariista tulleita Benešin ehdotusta käsitteleviä raporteja koskevassa muistiossaan 26.9., ettei Foreign Officessa tiedetty Benešin välitystarjouksesta, kun lähettiläskonferenssi esitti vaatimuksensa 23.9. Unkarin hallitukselle. Hänen mielestään Beneš oli liian optimistinen tarjouksensa suhteen, koska Wienin lähetystöstä tulleiden tietojen valossa Itävalta ei ollut kuitenkaan kovin helposti taivuteltavissa ehdotuksen taakse - toisin kuin Beneš oli ilmoittanut. Periaatteessa Nicolson piti Benešin tekemää ehdotusta sopivana: se oli sopusoinnussa liittoutuneiden näkemyksen kanssa, koska siinä vaadittiin Burgenlandin täydellistä luovuttamista ja

¹ FO 371/5761/C 18597/477/3 Sir G. Clerk Prahasta 24.9.1921.

² DBFP XXII No 339 Clerk Prahasta 24.9.1921.

ehdotettiin neuvotteluja vasta sen jälkeen.

Nicolson ei kuitenkaan näyttänyt haluavan välityskysymyksen henkilöityvän Benešiin, vaan halusi nimetä välitystehtävään valtioita tietyn poliitikon sijaan. Hän oli samaa mieltä Hardingen kanssa siitä, että Tšekkoslovakiaan kytkeytyvä välityssopimus olisi tehokas ja sopisi myös Benešin tarkoituksiin:

"I am entirely in favour of such a course, not only because it would prove the quickest and most efficacious, but because it would not be in disaccord with Dr. Benes' own initiative."

Nicolson täsmensi vielä, mikä oli hänen mielestään sopivin välittäjä. Hän ehdotti, että tehtävä annettaisiin joko Tšekkoslovakialle tai pikku ententelle, jota vahvistettaisiin Romanian mukaantulolla. Jugoslavia ei sopinut hänen mielestään yksinään välittäjän tehtävään - ja pikku ententekin tarvitsi vahvistusta Jugoslavian takia. Syynä tähän oli se, että hän katsoi Jugoslavian epäluotettavaksi tällaiseen tehtävään. Sen sijaan Tšekkoslovakia oli "käyttäytynyt kunnolla". Romania oli hänen mielestään syytä ottaa mukaan kolmanneksi osapuoleksi, koska sen mukaantulo tasapainottaisi tilannetta.¹

Beneš vetäytyi kuitenkin välityspelistä, kun hän sai tiedon lähettiläskonferenssin uudesta vaatimuksesta Unkarin hallitukselle. Hän selitti, ettei voinut enää tässä tilanteessa ajaa asiaansa.²

On mielenkiintoista, että Italian välityksen kanssa samansuuntainen Benešin välitys herätti Foreign Officen virkakunnassa positiivisia ajatuksia. Tämä lienee selittynyt sillä, että etenkin Foreign Office piti välityskeskustelua sivuprojektina, joka tuskin toteutuisi: tšekkien välitysesityksen roolina olikin ehkä Foreign Officen silmissä olla pelote Unkarille, jotta se taipuisi liittoutuneiden tahtoon. Välitysjätös saattoi siten palvella brittien tarkoituksia saada liittoutuneiden nootin vaatimukset toteutumaan.

¹ FO 371/5761/C 18597/477/3 Harold Nicolsonin muistio 26.9.1921.

² Hochenbichler 1971, 21.

11.4. LÄHETILÄSKONFERENSSIN NOOTTI VAI ITALIAN VÄLITTÄJYYS

Hohlerin käsitys Unkarista uhrina

Hohlerin mielestä Unkaria oli pyydetävä suhtautumaan edelleen vakavasti lähettiläskonferenssin noottiin, vaikka välityssuunnitelma toteutuisikin. Hän oli tässä yhtä mieltä Ranskan lähettilään kanssa. Hohler luokitteli välityskeskustelun sivuilmiöksi, joka häiritsi liittoutuneiden suunnitelmaa. Unkari sai hänen puolestaan ryhtyä Italian suunnitelmaan, jos vain muisti samalla liittoutuneiden vaatimukset. Hohlerin mukaan lähettiläät pitivät harmillisena, että luovutukseen johtavaa suoraa tietä - toisin sanoen lähettiläskonferenssin osoittamaa - häirittiin. Väittäjän avulla tapahtuvat neuvottelut näyttivät houkuttelevilta Unkarin kannalta, mutta niiden vaikutusta oli raportin mukaan vaikeaa ennustaa. Neuvottelujen seurauksia ei tunnettu.

Budapestin lähetystöstä kantautui Hohlerin suulla Foreign Officeen näkemys Unkarista eräänlaisena uhrina: Italia tuli houkuttelullaan sotkemaan liittoutuneiden johtaman prosessin kehitystä ja estämään Unkaria noudattamasta liittoutuneiden tahtoa. Hohlerin mielestä oli epäoikeudenmukaista altistaa Unkari välityksen kaltaisille kiusauksille.¹

Hohler siis tulkitsi asian niin, että välittäjäkandidaatit johdattivat Unkaria pois liittoutuneiden vetämältä linjalta. Väittäjät puolestaan kertoivat nimenomaan Unkarin pyytäneen apua. Hohlerin suojeleva ja puolusteleava asennoituminen Unkariin näkyi jälleen: ilmeisesti Hohlerin silmissä Unkari ei itse pyrkinyt oikomaan rauhansopimusta itselleen edullisesti. Hänen mukaansa Unkari oli välityskeskustelussa lähinnä objekti eikä subjekti.

Hohler oli varma keskusteltuaan prinssi Castagneton kanssa, että välitysaloinne tuli Italialta eikä Unkarilta.² Hän oletti, että ilman Italian väliintuloa unkarilaiset olisivat vetäytyneet Burgenlandista jo hyvän aikaa sitten. Hohlerin mukaan Italia oli sotkenut tilanteen. Hohler luotti unkarilaisten vetäytyvän "vilpittömyytensä" takia ilman ulkopuolista

¹ FO 371/5762/C 18839/477/3 Hohler Budapestista 25.9.1921.

² FO 371/5763/C 19118/477/3 Hohler Budapestista 27.9.1921.

painostusta. Nyt Italia oli siten asettanut Unkarin huonompaan valoon estäessään unkarilaisille paremmalla tarjouksellaan sitä toteuttamasta liittoutuneiden toiveita. Hohler syytti kirjeessään Sir Eyre Crowelle tilanteen sotkemisesta myös Itävaltaa ja liittoutuneita:

"It is of course indispensable that we do get them out, and if the Italians would by way of a change act in real solidarity I think we could still easily do it. Personally I should like to get them out quite unconditionally and this has always been my opinion, but I think the Austrians jockeyed them pretty successfully over the famous negotiations and I note that both the Generals and the Ambassadors are in favour of some sort of negotiations to take place subsequent to the transfer but in my opinion the transfer must be made first and unconditionally. There has been far too much humbugging on the Hungarian side to be put up with."

Hohleria huolestutti eniten Unkarin sisäinen tilanne. Hohler kertoi "hyvän ystävänsä Horthyn" kertoneen hänelle, että oli parempi kuolla kunniassa kuin elää ilman kunniaa. Hohler vastasi sanonnan sopivan, kun kyseessä oli miehen kunnia, mutta sovellettuna valtioon vain "hallitsemisesta tietämätön henkilö" saattoi käyttää sitä.

Hohler kertoi pelkäävänsä, että suuret vaikeudet olivat uhkaamassa liittoutuneita eikä vaikeuksia lieventänyt lainkaan se, että pikku entente puuttui tilanteeseen. Samalla Hohler antoi varsin värikkään lausunnon Italian lähettiläästä Castagnetosta. Hohlerin pahoitellessa Ranskan lähettilään lähtöä Budapestista hän totesi, että olisi mieluummin nähnyt Italian lähettilään poistuvan: *"But I wish my Italian was gone - to the devil."*¹

Hohlerin "toivotuksesta" voi etsiä viitteitä siihen, ettei Unkarista hyvää uskova Hohler pitänyt Italian välitystarjouksesta. Vaikka Hohler esiintyikin Unkarin puolustajana, hän oli kuitenkin liittoutuneisiin kuuluvan maan edustajana lojaali voittajien politiikalle. Hän ei tässä tilanteessa asettunut Unkarin puolelle siksi, että se saisi etuja Italian välityksen lupaamista aluevoitoista vaan siksi, että hän halusi antaa Unkarista kuvan vilpittömänä maana.

Hohler raportoi syyskuun lopulla Unkarin ulkoministeri Bánffyn tehneen selväksi, että tšekkien ehdotus oli Unkarin kannalta parempi kuin Italian tekemä ehdotus. Benešin ehdotus oli hämmentänyt Unkarin hallitusta, koska se oli samaan aikaan käynyt salaisia

¹ FO 371/5762/C 18886/477/3 Hohler Budapestista 23.9.1921.

neuvotteluja Italian kanssa.¹

Keski-Euroopasta kantautuvat ratkaisumallit näyttivät olevan Foreign Officen virkakunnan mielestä tehottomia. Italian toimet samoin kuten Hohlerin kannattama "tahdikkuus" arvioitiin Foreign Officessa tehottomiksi. Cadogan ei uskonut Italian tarjoamalla välityksellä olevan vaikutusta. Sen sijaan Foreign Officessa pidettiin tehokkaana painostuskeinona uhkausta Tšekkoslovakian puuttumisesta tilanteeseen aseellisesti. Tšekkoslovakian asevoimia käytettäisiin, jos Unkari ei olisi 25.9. mennessä vetänyt joukkoja Burgenlandista. Cadogan piti varsin todennäköisenä, ettei Italia suostuisi tällaiseen ehdotukseen. Suunnitelman arveltiin vaikuttavan Italiaan kuitenkin siten, että se haluaisi vahvistaa asemiaan Burgenlandin kysymyksessä vastaamalla tilanteeseen suunnittelemalla oman interventionensa - välitystarjouksensa - tehokkaammaksi ja nopeammaksi. Liittoutuneiden uhkaus Tšekkoslovakian väliintulosta tarjosi brittilaskelmien mukaan tehokkaan aseisen uhata unkarilaisia.²

Foreign Officen sovellutusyritys

Itävallan Lontoon lähetystö esitti syyskuun lopulla käsityksensä välityskysymyksen vaiheista Foreign Officelle. Lähetystön nootissa väitettiin, että Unkari oli kummankin välitysehdotuksen takana. Sen sijaan Itävalta ei ollut valmis suostumaan kumpaankaan ehdotukseen. Se ei halunnut ratkaista kysymystä välityksellä: se ei ollut valmis kompromissiin, jota välityksen oletettiin merkitsevän. Itävallan hallitus halusi välityksen sijasta antaa edelleen liittoutuneiden ratkaista kiista.³

Itävallan protestointi jäi kuitenkin vaille vaikutusta. Hardinge ilmoitti 28.9.1921, ettei lähettiläskonferenssin mielestä välittäjän käyttämiselle ollut esteitä, jos Itävalta hyväksyisi sen. Konferenssin vaatimaa määräaikaa oli kuitenkin noudatettava eivätkä neuvottelut saaneet sitä viivyttää.⁴ Lähettiläskonferenssin periaate pysyi itse asiassa edelleen

¹ FO 371/5763/C 19121/477/3 Hohler Budapestista 29.9.1921.

² FO 371/5759/C 17760/477/3 Cadoganin muistio 9.9.1921

³ FO 371/5762/C 18887/477/3 Frankenstein Foreign Officelle 26.9.1921.

⁴ DBFP XXII No 351 Hardinge Pariisista 28.9.1921.

samana: neuvottelut olivat mahdollisia vasta unkarilaisten vetäytymisen ja Burgenlandin luovutuksen jälkeen.

Foreign Officen mielestä lähettiläskonferenssin ja Benešin ehdotusten välillä ei ollut ristiriitaa. Hardingelle lähetetyssä ohjeessa 28.9. korostettiin lähettiläskonferenssin alkuperäistä tehtävää: sen tehtävänä oli varmistaa rauhansopimuksen toteutuminen. Foreign Office ilmoitti ohjeessaan kannattavansa Tšekkoslovakian ryhtymistä välittäjäksi; jos kysymys saataisiin ratkaistua sen välittämässä neuvotteluissa, oli järjestöä estää se.¹ Ohje liittyi mitä todennäköisimmin ministeriön virkakunnan päätelmiin siitä, että Benešin toiminta saattoi toimia hyvänä pakotteena sekä Unkarille että Italialle.

Nicolson, joka oli suhtautunut myönteisesti Beneš ehdotukseen, totesi, että kahden välitystarjouksen ilmaantuminen oli sotkenut tilannetta pahasti. Hänen mielestään Foreign Officen oli tässä tilanteessa parasta olla reagoimatta välityskysymykseen niin kauan kuin se oli mahdollista ja perustaa politiikkansa lähettiläskonferenssin päätökseen. Hän ehdotti, että Foreign Office ilmoittaisi Italian hallitukselle, etteivät britit nähneet esteitä välitysehdotuksille - monikossa - kunhan Unkari noudattaisi lähettiläskonferenssin vaatimusta.² Myös Charles Tufton piti tärkeänä, että Unkari täyttäisi ensin lähettiläskonferenssin asettamat ehdot. Hänen mielestään ei ollut väliä, kumpi - Tšekkoslovakia vaiko Italia - välittäisi kysymystä.³ Crowe puolestaan halusi selvittää Pariisin suurlähetystön avulla sen, miten brittien kannattaisi reagoida tilanteeseen. Hänen mielestään oli parasta tiedustella Hardingelta, kuinka välitystarjoukseen tuli suhtautua.⁴

Foreign Office ei näyttänyt asettuvan selkeästi kummankaan välittäjäehdokkaan puolelle. Se piti kiinni lähettiläskonferenssin päätösten noudattamisesta. Italian politiikka näytti kuitenkin herättävän enemmän happamuutta virkamiesten keskuudessa, vaikkei Iso-Britannia olisi todennäköisesti katsellut suopeasti pikku ententenkaan todellista sekaantumista rauhanprosessiin. Syynä ärsyyntymiseen oli ilmeisesti Italian omatoimisuus ja

¹ DBFP XXII No 349 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 28.9.1921.

² FO 371/5762/C 18780/477/3 Nicolsonin muistio 30.9.1921.

³ FO 371/5762/C 18780/477/3 Charles Tuftonin muistio 30.9.1921.

⁴ FO 371/5762/C 18780/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 30.9.1921.

irtautuminen liittoutuneiden rintamasta, jolle päätöksenteko brittien mielestä kuului Burgenlandia koskevissa kysymyksissä: olihan Burgenland osa rauhanprosessia, joka oli liittoutuneiden yhteinen asia. Italian vehkeily saattoi ärsyttää Foreign Officea, joka monessa yhteydessä korosti, että päätökset kuuluvat lähettiläskonferenssille - liittoutuneiden yhteisölle, jolle Italia ei nyt näyttänyt olevan lojaali. Italian aktiivisuus uhkasi rikkoa rauhansopimuksia.

Hardingen mielestä Foreign Officen ei ollut vielä tässä tilanteessa tarpeen ottaa virallista kantaa välityskysymykseen, koska hänen mukaansa oli toiveita siitä, että kysymys ratkeaisi muutenkin. Vaikka brittien ei hänen mielestään kannattanut esittää välityskysymyksen johdosta virallista kantaansa, Hardinge aikoi kuitenkin ehdottaa yksityisesti Italian Pariisin lähettiläälle ja Ranskan hallitukselle, että välittäjyys annettaisiin Tšekko-slovakialle, jos Unkarin painostaminen tulisi ajankohtaiseksi.¹

Nicolsonin mielestä unkarilaiset olivat sekoittaneet Burgenlandin kysymyksen etenemisen perin pohjin. Hänen mukaansa oli tyypillistä unkarilaisilta pyytää välitystä ja olla kertomatta siitä muille osapuolille. Nicolson kertoi Italian Lontoon lähettilään tiedustelleen 1.10. Ison-Britannian hyväksyntää maansa välitysaikelle. Waterlow, joka oli tavannut lähettilään tässä yhteydessä, oli selittänyt tälle, ettei Foreign Officessa tiedetty vielä ulkoministeri Curzonin kantaa kysymykseen eikä vastausta ei voitu antaa. Waterlow oli todennut lähettiläälle, että oli parempi, jos Burgenlandin kysymys jätettäisiin yksin lähettiläskonferenssin huolehdittavaksi, koska tilanne muuttui "tunneittain" ja koska eri hallitusten ehdotukset hämmensivät tilannetta.² Waterlowin lausunnon voi olettaa kuvanneen hyvin Foreign Officen käsitystä Burgenlandin kiistasta: asia, jonka perässä Foreign Officen oli vaikea pysyä, oli viisainta "sekavuutensa" takia keskittää lähettiläskonferenssille.

Foreign Office halusi pitää kiinni siitä, että Unkari luovuttaisi Burgenlandin lähettiläskonferenssin asettamaan määräaikaan mennessä. Esimerkiksi Tufton ei nähnyt mitään etua Unkarin vetäytymisen siirtämisessä yhä eteenpäin. Hän korosti unkarilaisten joukkojen vetäytymisen tärkeyttä, koska oli todennäköistä, että Itävalta oli liian heikko ottamaan

¹ FO 371/5762/C 18860/477/3 Hardinge Pariisista 29.9.1921.

² FO 371/5762/C 18939/477/3 Harold Nicolsonin muistio 1.10.1921.

aluetta muuten haltuunsa. Hän totesi, että Tšekkoslovakia oli sopivampi ehdokas välittäjäksi kuin Italia.¹

Sir Eyre Crowen mielestä brittien ei pitänyt mukautua Italian välitysehdotuksen aiheuttamiin muutoksiin: heidän ei tarvinnut hyväksyä lähettiläskonferenssin asettaman määräajan pidentämistä. Sitä paitsi Unkari oli jo Foreign Officessa vallitsevan käsityksen mukaan sitoutunut noudattamaan annettua aikataulua.²

Foreign Office näytti pitävän kiinni hyvin pitkälti lähettiläskonferenssin nootin noudattamisesta, vaikka Italian välitysehdotus toteutuisikin. Tämä koski ennen kaikkea unkarilaisten vetäytymistä liittoutuneiden asettamassa aikataulussa. Foreign Officen linjaa voisi kuvata yritykseksi tasapainoilla lähettiläskonferenssin nootin ja Italian välityksen välillä. Kompromissiratkaisuna sen näkemystä ei kuitenkaan voi pitää, koska sen tavoitteena oli liittoutuneiden tahdon toteutuminen - rauhansopimuksen pysyvyys. Italian välitysesitykseen tunnuttiin mukautuvan vain liittoutuneiden nootin antaman liikkumavaran puitteissa. Välityskysymys ja välittäjä olivat periaatteessa yhdentekeviä: koko välityskysymys vaikuttaa olleen Foreign Officelle eräänlainen sivuoperaatio, johon vältettiin ottamasta kantaa. Ehkäpä ministeriössä uskottiin melko pitkään lähettiläskonferenssin päätösten vievän voiton ja näiden sivuprojektien jäävän vaille vaikutusta.

Britit hyväksyvät Italian välityssuunnitelman vastahakoisesti

Hardinge raportoi Pariisista 1.10. Italian esittäneen Isolle-Britannialle ja Ranskalle välityssuunnitelmansa. Sen mukaan Itävallan ja Unkarin oli tarkoitus neuvotella Roomassa Italian välityksellä. Italian ehdotus merkitsi luovutuksen takarajan siirtymistä viikolla eteenpäin. Hardinge pyysi Foreign Officea ilmoittamaan, hyväksyikö se Italian ehdotuksen. Lähettilään mielestä ehdotettu lykkäys oli suorassa ristiriidassa lähettiläskonferenssin nootin kanssa. Burgenlandin luovutuksen viivästyminen merkitsi liittoutuneiden vastuun jatkumista Burgenlandissa yhä pidemmän aikaa; Itävalta ottaisi alueesta vastuun vasta saatuaan sen haltuunsa. Itävallan hallitus oli haluton ottamaan aluetta hallintaansa

¹ FO 371/5762/C 18939/477/3 Tuftonin muistio 1.10.1921.

² FO 371/5762/C 18939/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 1.10.1921.

ennen kuin unkarilaiset vapaajoukot olivat vetäytyneet. Lähettiläskonferenssin mielestä Itävallalla ei kuitenkaan ollut oikeutta kieltäytyä Burgenlandin haltuunotosta. Tätä perusteltiin Pariisissa sillä, että alue oli kuulunut Itävallalle jo Trianonin rauhansopimuksen voimaantulosta lähtien.¹

Foreign Office kielsi Hardingea hyväksymästä lähettiläskonferenssissa mitään muutoksia liittoutuneiden Unkarille esittämiin vaatimuksiin ja suostumasta Italian ehdotuksiin. Luovutusta ei voinut enää lykätä, koska lähettiläskonferenssi oli nootissaan vaatinut Unkaria ehdottomasti vetäytymään Burgenlandista. Foreign Officen mielestä luovutuksen viivästyttäminen olisi ollut harkitsematonta.²

Ison-Britannian Pariisin suurlähetystö ei ennättänyt saada näitä ohjeita ennen kuin lähettiläskonferenssi käsitteli välityskysymystä.³ Lähettiläskonferenssi hyväksyi Italian välittäjäksi 2.10.1921. Se ei kuitenkaan halunnut antaa Itävallan ja Unkarin ymmärtää, että määräaika olisi pidennetty tai että lähettiläskonferenssin nootti olisi vedetty pois.⁴

Cheetham raportoi Lontooseen, että Italian ryhtyminen välittäjäksi oli nyt väistämätöntä, koska Benešin vetäytyminen oli hänen mukaansa saanut aikaan sen, ettei mikään voinut enää estää Italiaa toimimasta. Hänen mielestään Ison-Britannian oli myönnyttävä liittoutuneiden enemmistön päätökseen, sillä muuten sen olisi ajautunut vähemmistöön ja saanut osakseen paheksuntaa vaikeuttamalla rauhansopimuksen toteutumista. Cheetham antoi ymmärtää, että tilanne oli edennyt siihen pisteeseen, että välitysehdotus oli hyväksyttävä, koska Unkarin muodollinen vetäytyminen Burgenlandista ei ratkaissut kysymystä; vapaajoukkojen kasvava valta ja Itävallan haluttomuus vastaanottaa alue tässä tilanteessa tekivät olosuhteet edelleen alttiiksi laajemmille konflikteille.⁵

Myös Budapestissa Hohler oli tuntematta Foreign Officen kantaa kehottanut Bánffy

¹ DBFP XXII No 358 Hardinge Pariisista 1.10.1921.

² DBFP XXII No 359 Sir Eyre Crowe Hardingelle 1.10.1921; DBFP XXII No 369 Foreign Office Hardingelle 3.10.1921.

³ DBFP XXII No 366 Cheetham Pariisista 2.10.1921.

⁴ DBFP XXII No 365 Cheetham Pariisista 2.10.1921.

⁵ DBFP XXII No 366 Cheetham Pariisista 2.10.1921.

suostumaan Italian neuvottelukutsuun, koska lähettiläskonferenssi oli hyväksynyt Italian asettumisen välittäjäksi.¹

Foreign Officessa Italian välitysehdotukseen katsottiin olevan nyt pakko suostua. Sir Eyre Crowe totesi 3.10. muistiossaan, että asioiden edettyä näin pitkälle hän myöntyi siihen, että Ison-Britannian oli parasta hyväksyä Italian ehdotus. Hän kuitenkin toivoi, että muille liittoutuneille ilmaistaisiin brittien toivovan tarkennusta yksityiskohtiin. Esimerkkinä tästä oli Sopronin alueen määrittely. Lisäksi britit eivät hyväksyisi mitään päätöksiä ilman lähettiläskonferenssin suostumusta. Myös Tufton oli sitä mieltä, että Italian välitys oli nyt hyväksyttävä, kun Beneš oli vetäytynyt.²

Foreign Office lähetti vielä 3.10.1921 Pariisin ohjeet, joissa kannatettiin Tšekkoslovakian ryhtymistä välittäjäksi. Ohjeissa ilmoitettiin, että Foreign Office myöntyi siihen, että Itävalta ja Unkari neuvottelisivat välittäjän avulla. Edelleen se piti kuitenkin kiinni siitä, ettei Burgenlandin luovutus Itävallalle saanut viivästyä liittoutuneiden asettamasta aikataulusta. Foreign Officessa vastustettiin Italian joukkojen lähettämistä Burgenlandiin. Sen mielestä Tšekkoslovakia oli parempi valinta kuin Italia, koska Italia saattoi käyttää molempia maita hyväkseen taloudellisten ja muiden tarkoitustensa toteuttamiseksi.³

Cheetham selitti Italian välittäjyyden hyväksymistä Foreign Officelle sillä, että vallitsevissa oloissa Italian väliintulo oli ainoa ratkaisu. Benešin oli tulkittu vetäytyneen ja Italian ehdotus oli tällöin ollut ainoa esillä ollut ehdotus. Lisäksi sekä Itävalta että Unkari olivat jo hyväksyneet Italian esittämän neuvottelukutsun. Myös Ranskan asenne vaikutti Cheethamin mukaan siihen, että brittien kannatti hyväksyä Italian politiikka. Iso-Britannia oli kannattanut Tšekkoslovakian hyväksymistä välittäjäksi ja se oli etsinyt ajatukselleen tukea Ranskalta. Ranska halusi Cheethamin mukaan kuitenkin "vain ratkaista kysymyksen". Ranska piti Italiaa parempana ehdokkaana, koska sen ei uskottu aiheuttavan aseellista konfliktia kuten Tšekkoslovakian, vaikka tšekit muuten olivat raportin mukaan

¹ DBFP XXII No 364 Hohler Budapestista 2.10.1921.

² FO 371/5762/C 18994/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 3.10.1921; Tuftonin muistio 3.10.1921.

³ DBFP XXII No 368 ja 369 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 3.10.1921.

mieluisa Ranskalle.¹ Ranska ja iso-Britannia näkivät raporttien perusteella Italian ja Tšekkoslovakian vaikutukset eri tavoin: Ranska piti tšekkien väliintuloa vaarallisena konfliktivaaran takia ja Iso-Britannia Italiaa uhkaavana sen "aktiivisen ulkopolitiikan" takia.

Foreign Office hyväksyi siis lopulta - tosin vastahakoisesti - Italian asettumisen Burgenlandin kiistan välittäjäksi. Syynä tähän oli paljolti tilanteen kehittyminen siihen pisteeseen, etteivät britit nähneet muuta vaihtoehtoa kuin myöntyä. Tšekkoslovakian vetäytymisen - olkoonkin, että se oli tavallaan ymmärrettävissä "väliaikaiseksi" poistumiseksi näyttämöltä - vaikutti tilanteeseen. Foreign Officessa pidettiin kuitenkin kiinni liittoutuneiden arvovallasta: lähettiläskonferenssi teki päätökset ja välityskysymykseen liittyvät asiat oli saatava hyväksytettyä sillä.

Brittien vastahakoisuus välitysidean toteutumiseen ja Italian omatoimisuuteen lähettiläskonferenssiin verrattuna oli selvästi havaittavaa. Todennäköisesti brittien kannan muuttamiseen vaikutti se, että se katsoi lähettiläskonferenssin päättävän asiasta lopullisesti. Britit eivät aikoneet ryhtyä omaan ristiretkeen käsityksensä puolesta, vaan noudattivat edelleen periaatettaan, jonka mukaan päätöksenteko ja vastuu Burgenlandin kysymyksessä kuului liittoutuneille. Tärkeintä oli rauhan aikaansaaminen ja asian saattaminen päätökseen. Vaikka Burgenlandin kysymys oli suhteellisen pieni ongelma briteille, sillä oli tärkeä merkitys rauhanprosessin kokonaisuuden kannalta.

Foreign Officesta välitettiin Hardingelle 3.10.1921 selvitys Italialta saaduista tiedoista välityksen sisällöstä. Foreign Office oli ymmärtänyt, että Italian välittämät neuvottelut käytäisiin Roomassa Itävallan ja Unkarin kesken. Unkarin oli vetäydyttävä Burgenlandista 10.10.1921 mennessä. Foreign Officen mielestä 4.10. oli kuitenkin riittävä takaraja, koska Unkari oli sen saaman käsityksen mukaan jo suostunut tähän lähettiläskonferenssin nootissa esitettyyn aikarajaan. Rooman² neuvotteluja käytäisiin Italian ehdotuksen mukaan siltä pohjalta, että Unkari luovuttaisi Burgenlandin Itävallalle, mutta luovutusta

¹ DBFP XXII No 372 Cheetham Pariisista 4.10.1921.

² Foreign Officessa pidettiin Venetsiaa parempana neuvottelupaikkana kuin Roomaa. (DBFP XXII No 373 Foreign Office Cheethamille Pariisiin 5.10.1921.)

seuraisi Sopronin alueella järjestetty kansanäänestys.¹

Wienin ja Pariisin lähetystöt kritisoivat Italian valintaa

Unkarin Lontoon lähettiläs oli ilmaissut Foreign Officelle pettymyksensä siitä, ettei Tšekkoslovakian välitystarjous toteutunut. Lisäksi hän kertoi Unkarin hallituksen toivovan Ison-Britannian ja Ranskan liittyvän tuleviin neuvotteluihin. Cadogan oli kuitenkin huomauttanut tähän, että Italian välittäjäys oli jo hyväksytty. Jos Unkarin hallitus toivoi muiden liittoutuneiden läsnäoloa tai vaikutusta Italian johdolla käyttämiin neuvotteluihin, sen oli pyydettävä sitä virallisesti lähettiläskonferenssilta.² Unkarin lähettiläällä näytti olevan pyrkimys osoittaa Foreign Officelle Unkarin olevan "erillään" Italiasta puhumalla suopeasti kilpailevasta ehdotuksesta ja Ranskan ja brittien vaikutusvallasta.

Myös *Pester Lloyd* antoi sen kuvan, ettei Italian välitysehdotus ollut Unkarin kannalta mieluisa. Syy ehdotuksen epämieluisuuteen oli kuitenkin toinen kuin Lontoossa esitetty perustelu: lehden mukaan Unkari oli myöntynyt välitysehdotukseen vain painostettuna. Hallitus ei lehden mukaan ollut luopunut alkuperäisistä tavoitteistaan.³

Italian välitystä kohtaan osoitettiin paheksuntaa myös Itävallassa - joskin eri syistä kuin Unkarissa. Keelingin omat ja Itävallan valtiojohdon ajatukset Italian välittäjäydestä näyttivät olevan samansuuntaiset; lähettiläs "ei voinut olla ajattelemaa, että olisi ollut parempi, jos Italia ei olisi saanut asiaa välitettäväkseen". Keeling arvioi, että Italia halusi toimia välittäjänä vain omaa moraalista merkitystään korostaakseen. Hän arvioi edelleen, etteivät Itävallan ja Unkarin hallitusten näkemykset poikenneet toisistaan niin paljon, etteikö niiden välinen suora sopimus ilman välittäjää olisi ollut mahdollinen. Toisaalta hän asetti kuitenkin liittoutuneiden yhteisön roolin tärkeäksi; niiden olisi hänen mielestään ollut syytä hoitaa koko kysymys.⁴

¹ FO 371/5762/C 18939/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 3.10.1921.

² FO 371/5763/C 19148/477/3 Cadoganin muistio 4.10.1921.

³ *Pester Lloyd* 5.10.1921. Hohler välitti artikkelin myös Foreign Officeen.

⁴ FO 371/5763/C 19160/477/3 Keeling Wienistä 4.10.1921.

Keelingin mukaan Itävallan yleinen mielipide vastusti Italian välitystä, jonka katsottiin tarkoittavan sitä, että Itävalta painostettaisiin tekemään myönnytyksiä. Maan hallitus aikoi raportin mukaan pyytää vielä rauhansopimuksen toimeenpanoa eikä Italian välittäjyys saavuttaisi suosiota ennen kuin Torretta omaksuisi ystävällisemmän asenteen Itävaltaa kohtaan.¹

Keeling antoi raportissaan 7.10. laajan selostuksen Sopronin asemasta Burgenlandin kysymyksessä. Keelingin mukaan Sopronin irrottaminen Itävallalle kuuluvasta Burgenlandista herätti kysymyksen uudesta pääkaupungista; Sopronin jäädessä Unkarille maakunta menetti pääkaupunkinsa, mikä tuhoaisi Burgenlandin provinssiluonteen. Maakunta saattaisi sulautua Niederösterreichiin ja Steiermarkiin. Lisäksi lähettiläs arvioi, että unkarilaisten käsissä Sopron muodostaisi Itävallalle sotilaallisen vaaran: hänen mukaansa Sopron oli vihollisen käsissä strateginen uhka. Ilman pääkaupunkia Burgenland oli altis "unkarilaiselle vihamielisyydelle".²

Keelingin väitteille Burgenlandin maakuntaluonteen menettämisestä Sopronin menettämisen myötä voidaan kuitenkin löytää vasta-argumentti: Burgenland ei ollut Unkarin osana selvä maakunta, vaan koostui erillisistä komitaateista. Länsi-Unkari ei ollut oma provinssinsa Unkarin osana. Itävalta oli luvannut tehdä alueesta oman maakuntansa. Luonnollisestikin alueen tärkein kaupunki Sopron olisi ollut sen pääkaupunki.

Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein tiedusteli brittien kantaa Burgenlandin tilanteeseen, vaikka hän ilmaisikin kohteliaasti, ettei halunnut vaivata Foreign Officea jatkuvasti. Tufton vastasi Frankensteinille, ettei Iso-Britannia itse voinut tehdä mitään asian hyväksi. Burgenlandin kysymys oli liittoutuneiden yhteinen asia ja siitä oli neuvoteltava lähettiläskonferenssin kanssa. Tufton ei katsonut voivansa toimia omavaltaisesti ja luvata mitään. Foreign Office ilmoitti jälleen kerran toivovansa rauhanomaista ratkaisua kiistaan.³

¹ FO 371/5763/C 19413/477/3 Keeling Wienistä 7.10.1921.

² FO 371/5764/C 19415/477/3 Keeling Wienistä 7.10.1921. Liite: Raportti Sopronin asemasta ja merkityksestä Burgenlandille.

³ FO 371/5763/C 19649/477/3 Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein Foreign Officelle 7.10.1921. Foreign Office Frankensteinille 13.10.1921.

Brittien keskuudessa esitettiin myös kritiikkiä liittoutuneiden toimintaa kohtaan. Ison-Britannian Pariisin suurlähetystön sihteeri Sargent ei voinut olla ajattelematta, että koko valitettava Burgenlandin kysymys oli kasvanut nykyisiin ulottuvuuksiinsa - jotka olivat sen merkitystä laajemmat - sen takia, etteivät lähettiläskonferenssi tai liittoutuneiden hallitukset olleet kiinnittäneet siihen huomiota kuin vasta sitten, kun tilanne oli jo riistäytynyt niiden hallinnasta. Sargentin mukaan jo helmikuussa 1921 oli ollut nähtävissä, että Itävallan ja Unkarin rajaa koskeva Trianonin rauhansopimuksen osa tulisi aiheuttamaan hankaluuksia. Hän ehdottikin liittoutuneiden ryhtyvän toimiin kasvojensa säilyttämiseksi:

"-- to save our faces, we should, on the entry into force of the Treaty, reserve these clauses for further negotiations. It is true that we have now at length embarked on these negotiations but instead of entering on them of our own free will, and before all the trouble had started, we are doing so after the harm has been done and virtually at the point of Hungarian bayonets".¹

Foreign Officessa ei oltu täysin samaa mieltä Sargentin kanssa. Vastauksessaan Pariisiin Tufton käsitteli Baranyan luovutuksen aikataulua, jota oli pidetty osasyynä Burgenlandin luovutuksen epäonnistumiseen. Tuftonin mielestä koko Burgenlandin kysymys oli varmasti mitä valitettavin eikä sitä ehkä ollut käsitelty hyvin, mutta hän halusi korostaa, että britit olivat pitäneet parempana Baranyan luovutuksen tekemistä riippuvaiseksi Burgenlandin kysymyksestä eikä toisinpäin, kuten lähettiläskonferenssi oli päättänyt. Lähettiläskonferenssi oli Tuftonin mielestä ollut liikaa Budapestin lähettiläiden vaikutuksen alainen ja uskonut, että oli parempi, kun serbit luovuttivat Baranyan Unkarille ennen kuin sen piti luovuttaa Länsi-Unkari Itävallalle.²

11.5. KYSYMYS TULLIUNIONISTA: RAUHANSOPIMUKSEN TULKINTA

Välityskysymyksen yhteydessä oli käsitelty myös Itävallan ja Unkarin tullionin mahdollisuutta. Foreign Office sai välityskysymyksen ratkeamisen kynnyksellä tietoonsa, että Schober aikoi ehdottaa Unkarille uutta ratkaisuvaihtoehtoa Burgenlandin kysymyksessä. Keeling raportoi 3.10. Schoberin ehdottaneen yksityisesti Unkarin Wienin

¹ FO 371/5764/C 19688/477/3 Sargent Pariisista Tuftonille 10.10.1921.

² FO 371/5764/C 19688/477/3 Tufton Sargentille Pariisiin 14.10.1921.

lähettiläälle Gratzille aluejärjestelyjen ja tulliliiton avulla saatavaa ratkaisuvaihtoehtoa Burgenlandin kysymykselle. Schober ehdotti, että Sopron annettaisiin Unkarille, mutta vastaavasti Itävalta hyötyisi Jugoslavialta saatavilla alue-eduilla. Jugoslavia puolestaan saisi tästä hyvityksen siten, että Unkari luovuttaisi sille alueen Burgenlandin eteläosasta. Aluejärjestelyjen lisäksi sopimukseen kuuluisi tärkeänä osana Itävallan ja Unkarin välinen tulliliitto.¹

Schober itse korosti tulliuunionin merkitystä. Hänen mukaansa tulliuunioni aloittaisi uuden kauden maiden välisissä suhteissa. Gratz oli lähtenyt Budapestiin ehdottamaan tätä Bethlenille. Raportin mukaan Gratz kannatti tulliuunionia, joka oli aina ollut hänen suosikkisuunnitelmiaan, mutta hän ei ollut kovinkaan innostunut Schoberin esittämistä aluejärjestelyistä. Schober pyysi, että hänen tekemästään ehdotuksesta ei vielä kerrottaisi eteenpäin. Tätä hän perusteli sillä, että ennenaikainen keskustelu voisi pilata hankkeen.²

Keelingin mukaan tulliliitto tulisi epäilemättä olemaan edullinen Itävallalle. Sen avulla Wien voisi nousta finanssi- ja liikennekeskukseksi Tonavalla. Tulliliitto rohkaisisi myös investoimaan ulkomaista pääomaa Itävaltaan, koska se antaisi takuun taloudellisesta vakaudesta. Näistä syistä Keeling uskoi tulliuunionin ansaitsevan rohkaisua. Schober oli sanonut brittilähettiläälle, että hän halusi mielellään tukea Isolta-Britannialta, joka oli hänen mielestään "ainoa suurvalta, johon hän saattoi luottaa".³

Keeling oli saanut myös sen käsityksen, että Tšekkoslovakia otettaisiin myös mukaan liittoon. Tällöin tulliuunioni olisi merkinnyt laajaa Tonavan alueen yhteistyötä. Vaikka Keeling oli muuten valmis ja innokaskin suosittelemaan tulliuunionin toteutumista, hän epäili Tšekkoslovakian innokkuutta osallistua siihen. Hän arvioi tšekkien aluksi häviävän taloudellisesti tulliuunionin myötä: he saisivat markkinoita Unkarista, mutta vastaavasti menettäisivät niitä kotimaassa Itävallalle. Ajan kuluessa tilanne tosin tasoittuisi.⁴

¹ FO 371/5763/C 19148/477/3 Keeling Wienistä 3.10.1921.

² FO 371/5763/C 19148/477/3 Keeling Wienistä 3.10.1921.

³ FO 371/5763/C 19183/477/3 Keeling Wienistä 4.10.1921.

⁴ FO 371/5763/C 19183/477/3 Keeling Wienistä 4.10.1921.

Foreign Officessa esitetyt epäilyt Keelingin mahdollisesta myönteisestä asennoitumisesta tulliuunioniin näyttivät pitävän paikkansa: Keeling nimittäin huomautti, että sekä Trianonin että Saint-Germainin rauhansopimuksista löytyi artikkeli, joka salli erityiset tullijärjestelyt Itävallan, Unkarin ja Tshekkoslovakian välille.¹

Cadoganin arvion mukaan Italia ja pikku entente eivät koskaan tulisi hyväksymään Itävallan ja Unkarin välistä tulliuunionia. Hänen mielestään liitto olisi mahdoton myös rauhansopimuksen mukaan. Cadogan ei myöskään hyväksynyt Jugoslavian vetämistä mukaan kysymykseen. Hän huomautti, että Wienin lähetystölle oli annettava tarkat ohjeet olla antamatta vaikutelmaa siitä, että britit kannattaisivat suunnitelmaa. Cadogan nimittäin epäili, että Keeling voisi muuten antaa tällaisen vaikutelman.² Cadogan oli varma, että poliittiselta kannalta rauhansopimuksen laatijat - etenkin Italia - eivät koskaan hyväksyisi tulliuunionia, jonka kaltaisen sopimuksen tulisi sopia ehdottomasti liittoutuneille - ja jälleen etenkin Italialle. Cadogan toisti vielä 21.10., ettei Keelingin saanut antaa rohkaista tällaisia ajatuksia Wienissä.³

Sir Eyre Crowe yhtyi Cadoganin näkemykseen, mutta Tufton puolestaan näytti pitävän koko keskustelua vähäpätöisenä. Hän totesi, ettei kysymys ollut tärkeä briteille eikä toisaalta brittien intresseillä ollut merkitystä kummallekaan maalle tulliuunionista puhuttaessa.⁴

Board of Trade selvensi Cadoganille rauhansopimuksen määräystä tullisopimuksista. Rauhansopimuksissa kiellettiin tulliuunioni, mutta sallittiin tuotteiden vapaa kauppa.⁵ Keeling puolestaan oli todennut 7.10., että Trianonin ja Saint-Germain rauhansopimuksen tietyt artiklan sallivat tullijärjestelyt Itävallan, Unkarin ja Tšekkoslovakian välille. Keeling toivoi, ettei suunnitelmia taloudellisesta yhteistyöstä romutettaisi, koska ne

¹ FO 371/5763/C 19320/477/3 Keeling Wienistä 7.10.1921.

² FO 371/5763/C 19148/477/3 Cadoganin muistio 4.10.1921.

³ FO 371/5764/C 20123/477/3 Cadoganin muistio 21.10.1921.

⁴ FO 371/5763/C 19148/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 4.10.1921; Tuftonin muistio 4.10.1921.

⁵ FO 371/5764/C 20123/477/3 Board of Trade (Fountain) Cadoganille 21.10.1921.

saisivat aikaan vakautta ja elpymistä Itävallassa.¹

Itävallassa Schoberin ja puoluekentän näkemykset suhtautumisesta välitykseen ja siitä oletettavasti seuraavaan Sopronin menetykseen poikkesivat toisistaan. Tässä yhteydessä tuli esille myös erimielisyys tullunionin eduista ja toteutumisen todennäköisyydestä. Kristillissosiaaliset vastustivat Sopronista luopumista, mutta kansleri Schober ei yhtynyt puolueensa näkemykseen, vaan kannatti myöntävämpää linjaa. Hän arvioi Itävallan saavan myöntävän suhtautumisen avulla paremmin kompensatiota ja etua tulliliitto-ajatukselleen. Keeling arveli Schoberin saavan puolueensa kompromissilinjansa taakse.² Hän kuvasi hallituspuolueena olevan kristillissosiaalisen puolueen Burgenland-linjauksia:

"Some leaders of the Christian Socialist party have doubted the advantage of holding the Burgenland at all; and Baron Pittner - a prominent personality in the party - has recently explained privately that if the Entente now is unable to hand over the territory, complete compensation will be found in the moral claim of Austria in the future that the Treaty has not been concluded on the one side where inconvenient and similarly need not be concluded by the other where inconvenient. Baron Pittner is however a strong adherent of the "Anschluss" policy and his views on the Burgenland question are coloured by his hopes of ultimate fusion with Germany."³

¹ FO 371/5764/C 20123/477/3 Cadoganin muistio 21.10.1921. Liite: Keeling 7.10.1921.

² FO 371/5764/C 19415/477/3 Keeling Wienistä 7.10.1921.

³FO 371/5764/C 19415/477/3 Keeling Wienistä 7.10.1921.

V RAUHANPROSESSIN TOTEUTUMINEN

12. VENETSIAN PÖYTÄKIRJAN TOIMEENPANO

12.1. UHKAAVA VAI JÄRKEVÄ VENETSIAN SOPIMUS

Itävallan, Unkarin ja Italian edustajat kokoontuivat 10.10.1921. Venetsiaan neuvottelemaan Burgenlandin kysymyksen ratkaisemisesta. Neuvottelut ulkoministeri Torrettan laatiman ehdotuksen pohjalta aloitettiin seuraavana päivänä. Itävallan hallitusta edusti kansleri Schober ja Unkaria pääministeri Bethlen ja ulkoministeri Bánffy. Puheenjohtajana toimi Torretta.

Neuvottelujen tuloksena allekirjoitettiin 13.10. 1921 Venetsian pöytäkirja, joka noudatti pääpiirteissään Torrettan välitysehdotusta. Sopimuksen mukaan Unkarin oli vedettävä vapaajoukot Burgenlandista ja luovutettava koko alue Itävallalle. Unkarin hallituksen oli myös saatava alueen väestö pysymään rauhallisena. Tämän lisäksi Unkarin hallitus oli velvollinen noudattamaan kaikkia liittoutuneiden määräyksiä luovuttamista koskevissa asioissa. Näin Itävalta voisi vastaanottaa Burgenlandin rauhallisissa olosuhteissa. Itävallan oli puolestaan hyväksyttävä kansanäänestyksen järjestäminen Sopronin kaupungin ja sitä ympäröivän kahdeksan kylän omistusoikeudesta. Kansanäänestys oli määrä järjestää kahdeksan päivää sen jälkeen, kun liittoutuneet olivat todenneet Burgenlandin tilanteen rauhoittuneen. Rauhoittumisella ymmärrettiin sitä, että unkarilaiset luovuttivat ja itävaltalaiset vastavuoroisesti ottivat alueen haltuunsa. Burgenland luovutettiin näin ollen ensin kokonaisuudessaan Sopronin alue mukaan luettuna Itävallalle, mutta vasta kansanäänestyksen tulos ratkaisisi kaupungin lopullisen omistusoikeuden. Venetsiassa päätettiin myös, että Unkarin piti taata Itävallalle rautatieyhteydet Soproniin, jos kaupunki päätyisi Unkarin hallintaan.¹

Lindley arvioi vapaajoukkojen vetämisen olevan tärkein Venetsian pöytäkirjan määräyk-

¹ FO 404 4 IV No 20 Protocole signé à Venice le 13 Octobre 1921 relatif au Règlement de la Question de la Hongrie Occidentale. Sopimus löytyy alkuperäisessä painoasussaan myös muista arkistoista, koska se oli koski sekä Itävaltaa, Unkaria että liittoutuneita. Katso myös Hochenbichler 1971, 22-25; Juhász 1979, 62.

sistä.¹ Päätös kansanäänestyksen järjestämisestä Sopronin alueella oli suurin ero Torretan välitysehdotuksen ja Venetsian pöytäkirjan välillä. Alkuperäisen suunnitelman mukaan Sopron piti jättää osaksi Unkaria suoraan ilman kansanäänestystä. Välitystunusteluja tehnyt Biancheri oli väittänyt, että Schober oli ollut halukas tekemään myönnytyksiä Sopronin suhteen saadakseen Burgenlandin muilta osin hallintaansa. Sopron olisi ollut korvaus Unkarille muiden läntisten komitaattien menettämisestä. Myöskään Benešin välitysehdotuksessa ei ollut mainittu kansanäänestystä ratkaisukeinona.² Ennen Venetsian konferenssia Torretta oli ilmoittanut Pariisiin lähettiläskonferenssille, ettei Venetsiassa tehtävän päätöksen tarvinnut olla identtinen välitysehdotuksen kanssa.³

Ison-Britannian Wienin lähetystössä arvioitiin, että Italian motiivina puuttua Burgenlandin kysymyksen ratkaisuun oli ollut halu vaikuttaa Unkarin naapurisuhteisiin. Brittinäkemyksen mukaan Italian hallituksen tavoitteena oli ollut estää Itävallan ja Unkarin lähentyminen. Lisäksi Italian hallitus halusi Lindleyn mukaan saada Unkarista itselleen liittolaisen Jugoslaviaa vastaan. Hän totesi, ettei käsitys Venetsian pöytäkirjasta sovinnollisena ratkaisuna voinut olla varmaa.⁴

Unkarilaisen historiantulkinnan mukaan Venetsian pöytäkirja oli esimerkki siitä, ettei rauhansopimuksen aiheuttama tappio ollut välttämättä lopullinen. Vaikka Venetsian pöytäkirja oli kompromissin tulos, se merkitsi Unkarille etua Trianonin rauhansopimuksessa asetettuun länsirajaan verrattuna. Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimusten mukaan Unkarin piti luovuttaa koko Burgenland. Venetsian pöytäkirjaa on pidetty pääministeri Bethlenin ensimmäisenä ulkopoliittisena voittona, jossa Unkari pystyi muuttamaan rauhansopimuksessa asetettuja rajoja. Unkarin hallitus käytti Venetsiassa saavutettua voittoa myöhemmin ennakkotapauksena osoittamaan, että sen vaatimuksia Trianonin rauhansopimuksen korjaamiseen "tuettiin kansainvälisesti."⁵ Valtionhoitaja Horthyn muistelmien mukaan Unkari oli Venetsian pöytäkirjan avulla saanut mahdollisuuden

¹ DBFP XXII No 393 Lindley Wienistä 21.10.1921.

² Fogarassy 1976, 162.

³ DBFP XXII No 380 Cheetham Pariisista 8.10.1921.

⁴ DBFP XXII No 393 Lindley Wienistä 21.10.1921.

⁵ Juhász 1979, 62; Romsics 1990, 251.

"pyrkiä rauhansopimuksen tarkistamiseen rauhanomaisin keinoin". Venetsian konferenssissa oli syntynyt "ensimmäinen halkeama Unkarin ympärille pystytettyyn muuriin".¹

Ison-Britannian Budapestin lähetystöstä raportoitiin muutama päivä Venetsian konferenssin päätyttyä, että Unkarissa suhtauduttiin siellä tehtyihin päätöksiin tyytyväisyydellä, joskaan ei innostuksella.² Itävallassa mieliala oli toinen; siellä asetuttiin Venetsian pöytäkirjaa vastaan. *Pester Lloyd* tiesi kertoa tästä pian Venetsian konferenssin päätyttyä.³ Schober kuvasi Lindleylle Venetsian pöytäkirjan vaikuttaneen haitallisesti liittoutuneiden uskottavuuteen; sopimus osoitti hänen mielestään, että mikä tahansa "väkivaltaa ja verenvuodatusta kaihtamaton" maa saattoi muuttaa rauhansopimuksia. Lindleyn mielestä Itävalta oli kuitenkin luottanut liian paljon liittoutuneisiin ja rauhansopimusten kaikkivoipaisuuteen.⁴

Lindley kertoi Schoberin kokeneen matkansa turhaksi. Neuvotteluilla ei ollut merkitystä, koska lopputulos oli hänen mielestään jo ennalta päätetty. Hänen oli ollut pakko hyväksyä neuvottelujen ehdot, koska liittoutuneet olivat ne hyväksyneet. Pettyneen Schoberin mukaan "italialainen vehkeily ja unkarilainen väkivalta" olivat onnistuneet muuttamaan rauhansopimusta ja vahingoittamaan "avutonta valtiota", joka oli yrittänyt uskollisesti täyttää sopimuksen ehdot. Schoberin mukaan tapaus ei jäisi ainutkertaiseksi.⁵

Myös Tšekkoslovakian lehdistössä Venetsian pöytäkirjaa pidettiin osoituksena siitä, että Trianonin rauhansopimusta oli mahdollista muuttaa. Se oli toisin sanoen merkki siitä, etteivät rauhansopimukset olleet sitovia. Brittien Prahan lähetystö kiinnitti huomiota virallisena pidetyn sanomalehti *Česko Slovensko Republikan* tätä aihetta käsittelevään artikkeliin. Lehti kirjoitti, että liittoutuneiden oli ollut pakko hyväksyä Venetsian pöytäkirja, koska ne olivat antaneet Italialle luvan toimia välittäjänä. Lehden mukaan liittoutuneet toivoivat, että sopimuksesta esiin nousevat kiistat voitaisiin nyt ratkaista lopullisesti.

¹ Horthy 1955, 177.

² DBFP XXII No 387 Hohler Budapestista 17.10.1921.

³ *Pester Lloyd Morgenblatt* 18.10.1921.

⁴ DBFP XXII No 393 Lindley Wienistä 21.10.1921.

⁵ FO 371/5764/C 19783/477/3 Lindley Wienistä 15.10.1921.

Tšekkinäkemyksen mukaan liittoutuneet eivät enää panostaneet Burgenlandin kiistaan, koska Ylä-Sleesian kysymys kiinnitti niiden huomion. Kiista oli tärkeintä saada ratkaistua rauhansopimuksta rikkomallakin. Pikku entente ei kuitenkaan ollut tätä mieltä, vaan toivoi rauhansopimusten toteutumista. Venetsia ei saanut johtaa rauhansopimusten revisioon.¹

Ison-Britannian Prahan lähetystö näytti antaneen Foreign Officelle varsin kattavan kuvan paikallisen lehdistön asennoitumisesta. Brittisiteerauksista kävi ilmi, että Tšekkoslovakian lehdistö veti Venetsian pöytäkirjan ja rauhansopimusten revision välille yhtäläisyysmerkin - paitsi rajojen, myös politiikan osalta. Venetsian pöytäkirjan tulkittiin tšekkiläisdostössä merkitsevän liittoutuneiden kääntymistä pikku ententea vastaan. Tämä tarkoitti vanhan vallan, Habsburgien paluuta ja rauhansopimusten merkitysten heikkenemistä muutenkin. Venetsian sopimus käsitettiin siten pikku ententen vastaiseksi.

Lähettiläs Clerkin näkemys myötäili asemamaan lehdistön kantaa: rauhansopimusten allekirjoittajat olivat luoneet Venetsian pöytäkirjan avulla ennakkotapauksen, joka tähtäsi siihen, että perillisvaltioista tulisi liittoutuneiden etupiiriä. Saksan politiikka osoittaisi lopulta, toteutuisiko tämä suunnitelma vai ei.² Clerkin näkemys oli kärjistetyksi ilmaistu ajatus siitä, että Venetsian sopimus rikkoi rauhannehtoja, joissa pikku entente - maat olivat saavuttaneet hyvän aseman.

Lontoossa Cadogan totesi puolestaan, että sopimus oli epäsuotuisa Itävallalle, mutta toisaalta hän kritisoi myös Itävallan omaa politiikkaa Burgenlandin kysymyksessä. Hänen mielestään Itävallan omaa asennoitumista kysymyksessä oli aina ollut vaikea arvioida: aluksi se kannatti kansanäänestystä ja myöhemmin taas käänsi kelkkansa ja vaati koko Burgenlandia.³ Cadogan suhtautui varauksella Italian välityspolitiikkaan, mutta hän hyväksyi Venetsiassa saadun ratkaisun, etenkin, jos se toisi ratkaisun Burgenlandin kiistaan. Tällöin Italian toimille voitaisiin antaa anteeksi.⁴

¹ FO 371/5765/C 20306/477/3 Clerk Prahasta 19.10.1921.

² FO 371/5764/C 20306/477/3 Clerk Prahasta 19.10.1921.

³ FO 371/5764/C 20076/477/3 Cadoganin muistio 15.10.1921.

⁴ FO 371/5764/C 19783/477/3 Cadoganin muistio 17.10.1921.

Foreign Officessa oltiin sitä mieltä, että myös Benešin välitystarjous olisi johtanut samantyyppiseen tulokseen. Cadoganin mielestä Venetsian pöytäkirja oli järkevä, mutta se oli saatua aikaan kyseenalaisilla menetelmillä.¹ Tufton puolestaan oli kriittisempi itse Itävaltaa kohtaan. Hän piti Schoberia epärealistisena ja sanoi tämän pitävän Venetsiassa saatua ratkaisua uhkaavana "vain sisäpoliittisten tarkoitustensa takia."²

Cadogan katsoi, ettei Iso-Britannia voinut virallisesti kommentoida Venetsiassa tehtyä päätöstä ennen kuin lähettiläskonferenssi olisi käsitellyt sitä. Foreign Officen halu pysyttellä kysymyksessä vain osana liittoutuneita näkyi myös haluttomuutena olla osallistumatta tulevan kansanäänestyksen valvontaan. Kansanäänestyksen järjestäminen tuli Cadoganin arvion mukaan aiheuttamaan eniten vaikeuksia pöytäkirjan toteuttamisessa. Hänen lisäksi myös Tufton painotti, etteivät britit voineet lähettää kansanäänestysalueelle joukkojaan.³ Tufton antoikin Hardingelle Pariisiin ohjeet mainita lähettiläskonferenssille sen käsitellessä kansanäänestyksen valvontaa, etteivät britit aikoneet lähettää sitä varten joukkojaan. Foreign Office ilmoitti olevansa Venetsiassa saavutettuun ratkaisuun tyytyväinen. Siellä uskottiin, että sekä Itävalta että Unkari noudattaisivat sitä.⁴

Italian Lontoon suurlähettiläs oli halunnut kertoa Curzonille, että Beneš oli onnitellut Torretta Italian välitysneuvottelujen menestyksekkyydestä. Foreign Officessa Italian ja Tshekkoslovakian suhtautuminen toisiinsa Burgenlandin kysymyksen ratkaisemisessa oli ymmärretty viilleäksi. Italian Lontoon suurlähetystö halusi kuitenkin olla toista mieltä. Italian suurlähettilään mukaan tässä "huhussa ei ollut partikkeliakaan totuudesta".⁵ Hän halusi mitä ilmeisimmin osoittaa, että maiden suhteet olivat korrektit.

Cadogan oli saanut Frankensteinilta tietoonsa, että Venetsian pöytäkirja oli vielä hyväksyttävä Itävallan parlamentissa. Itävalta halusi vielä harkita kantaansa: etenkin kansan-

¹ FO 371/5764/C 20256/477/3 Cadoganin muistio 26.10.1921.

² FO 371/5765/C 20256/477/3 Tuftonin muistio 26.10.1921.

³ FO 371/5764/C 20076/477/3 Cadoganin muistio 15.10.1921; Tuftonin muistio 19.10.1921.

⁴ FO 371/5764/C 20076/477/3 Foreign Office (Tufton) Hardingelle Pariisiin 21.10.1921.

⁵ FO 371/5764/C 19984/477/3 Tufton Curzonille 17.10.1921.

äänestyksen vaikutuksen, joukkojen roolin - Osztenburgin vetäytymisen - ja liittoutuneiden joukkojen läsnäolon takia. Cadogan oli vastannut Frankensteinille, että Osztenburgin vetäytyminen oli jo ratkaistu ja että Schoberin pitäisi olla jo tietoinen siitä, mikä oli brittien kanta liittoutuneiden joukkoihin: britit eivät lähettäisi joukkojaan Burgenlandiin.¹ Schober oli kertonut Lindleylle, että hän piti itseään velvollisena noudattamaan Venetsian pöytäkirjaa, mutta hän ei katsonut voivansa antaa takeita siitä, että kansalliskokous hyväksyisi sen.² Kansalliskokouksen alkoasiainvaliokunta esittikin 18.10. vastalauseensa Venetsian pöytäkirjalle. Kansalliskokouksen asennoituminen oli tärkeää sopimuksen ratifioimisen kannalta.³

12.2. RAUHANTASAPAINON UHKAKUVAT

Vastakkaisia arvioita kuninkaan paluuyrityksen seurauksista

Venetsian pöytäkirjan aiheuttamaan keskusteluun tuli uusi piirre, kun Itävalta-Unkarin entinen keisari Kaarle I yritti jälleen palata Unkarin kuninkaaksi. Kaarle saapui vaimonsa Zitan kanssa Sopronin lähistöllä sijaitsevan Dénesfan kylään Vasin komitaattiin 21.10.1921. Siellä hänen oli määrä siirtyä Sopronin kautta Budapestiin ja ottaa valta valtionhoitaja Horthyltä. Bethlen ja Horthy olivat nyt vielä haluttomampia kuin keväisen paluuyrityksen aikana luovuttamaan valtaa Kaaralle.⁴

Kaarlen toinen paluuyritys on tutkimuksissa liitetty selvästi Burgenlandin kiistaan. Jo Sopronin alueen valitseminen ensimmäiseksi etapiksi Unkarissa oli osoitus tästä. Burgenlandin kysymyksen kannalta oli mielenkiintoista, että paluuyritys tapahtui Burgenlandissa, jossa olevien Unkarin armeijan joukkojen yhteyksistä legitimisteihin liikkui paljon tietoja. Joukot olivat legitimisteinä tunnettujen upseerien johdossa. Burgenlandissa

¹ FO 371/5765/C 20526/477/3 Cadoganin muistio 28.10.1921.

² FO 371/5765/C 20637/477/3 Lindley Wienistä 28.10.1921.

³ Guglia 1961, 53.

⁴ Hytönen 1993, 50, 53; Heideking 1979, 175; Romsics, Ignác: A Bethleni konsolidáció. Teoksessa Magyarország története 1918-1990. Toim. Ferenc Pölöskei, Jenő Gergely, Lajos Izsák. Budapest 1995., 69.

olevien Osztenburgin joukkojen oli määrä vetäytyä 23.10.1921 mennessä. Kaarlen saapuminen muutamaa päivää enen joukkojen poistumista viittaisi siihen, että valtaannousuyrityksen suunniteltiin tapahtuvan niiden tuella. Tutkimuksissa on katsottu, että armeijan läsnäolo Burgenlandissa innosti legitimistejä uuteen "restauraatioyritykseen", koska siinä nähtiin mahdollisuuksia saada koko Burgenland Unkarin haltuun.¹ Kaarlen valtaannousuyrityksen on nähty vaarantaneen Keski-Euroopan rauhanprosessia ja kyseenalaistaneen Venetsiassa solmitun kompromissin tulokset.²

Prahassa hallitus reagoi nopeasti tilanteeseen. Ison-Britannian lähetystö kertoi 22.10. Foreign Officelle, että pikku entente - maat tulivat levottomiksi Kaarlen takia. Voimakkaimmin siihen reagoi Tšekkoslovakia, jonka hallitus ilmoitti yhdessä Jugoslavian kanssa sodanuhan olevan lähellä. Pikku entente vaati Habsburgien valtaoikeuksien peruuttamista, Unkarin aseistariisumista ja Trianonin rauhansopimuksen täydellistä toimeenpanoa.³ Samaan aikaan Hohler raportoi Budapestista, että liittoutuneiden lähettiläät olivat myös huolissaan tilanteesta. he eivät halunneet pikku ententen puuttuvan kuningaskysymyseen, koska siihen liittyi vaara laajan konfliktin muodostumisesta. Liittoutuneiden edustajat halusivat sen sijaan Unkarin hallituksen asettuvan itse Kaarle ja legitimistejä vastaan.⁴

Unkarin hallitus torjui liittoutuneiden toiveiden mukaisesti Kaarlen pyrkimykset. Hallituksen joukot voittivat Osztenburgin joukot 24.10.1921. Kaarle ja Zita vangittiin. Kaarlen lopullinen karkotuspaikka oli Madeiralla, jossa hän myös kuoli melko pian.⁵

Hardinge yhdisti muistelmissaan Burgenlandin ja kuninkaan valtaannousuyrityksen lähinnä niiden samanaikaisuuden takia. Hardingen muistelmissa Burgenlandin kysymys ei saanut muutoin juuri sijaa. Sen sijaan Kaarlen paluuyritys - restauraatioyritys -

¹ Hytönen 1993, 50, 53; Fogarassy 1976, 165; Romsics 1995, 69; Ormos, Mária: *The Early Interwar Years, 1921-1938*. Teoksessa *A History of Hungary*. Toim. Péter F. Sugar, Tibor Frank, Péter Hanák. Indiana University Press 1990, 319.

² Gruber 1991, 30.

³ DBFP XXII No 394 Clerk Prahasta 22.10.1921.

⁴ DBFP XXII No 397 Hohler Budapestista 22.10.1921.

⁵ Heideking 1979, 175-176; Hytönen 1993, 53.

lokakuussa 1921 kiinnitti hänen huomionsa. Hän näki oman roolinsa tärkeänä Ranskan "kuningasmyönteisen politiikan" patoamisessa:

"A tiresome episode occurred in the escape of the ex-Emperor Karl of Austria in an aeroplane from Switzerland to Burgenland¹ in Hungary, where a mixed Commission of Delimiting was operating. Under instructions I advocated drastic action in demanding his immediate arrest, and that in the event of refusal or inaction, the minor Powers should not be restrained from action against Hungary. The French Government desired that the Hungarian Government should declare the forfeiture of his crown. They further suggested that a strong reproach should be addressed to the Swiss Government for their negligence in allowing his escape. This I succeeded in preventing. This event was the beginning of long negotiations as to the future residence of the ex-Emperor."²

Budapestissa Hohler piti epäiltävänä, voisiko Horthy antaa johtaa itsensä monarkistien tahtoon. Lontoossa sen sijaan kuningashankkeella nähtiin olevan mahdollisuus saada tavoitteensa läpi: Cadoganin mielestä levottomuus Unkarin rajoilla saattaisi antaa legitimisteille tai muille monarkisteille mahdollisuuden toteuttaa tavoitteensa. Hän epäili kuitenkin, antaisiko Burgenlandin kiista mahdollisuutta sellaiseen. Tufton puolestaan piti koko asiaa hyvin "arvoituksellisena".³

Kuninkaan paluuyritys herätti kysymyksen Venetsian pöytäkirjan muuttamisesta. Itävalta oli kysynyt Lindelyltä neuvoa tässä asiassa. Italian lähettilään mukaan kuningasepisodi ei kuitenkaan vaikuttanut Venetsiassa tehtyihin päätöksiin. Lindley ei itsekään nähnyt syytä muuttaa sopimusta.⁴ Kaarlen paluuyrityksen aiheuttama tilanne lienee herättänyt Itävallassa toiveita Venetsian pöytäkirjan kyseenalaistamisesta etenkin, kun lähettiläskonferenssi ei ollut vielä virallisesti hyväksynyt sitä. Foreign Officen mielestä Venetsiassa tehtyä sopimusta oli kuitenkin turha muuttaa, jos Unkarin hallitus hoitaisi kuninkaan aiheuttaman välikohtauksen liittoutuneiden toivomalla tavalla.⁵

¹ Hardingen muistelmissa Burgenland on kirjoitettu virheellisesti Bergenland.

² Lord Hardinge of Penshurst, 262.

³ FO 371/5764/c 19615/477/3 Cadoganin ja Tuftonin muistiot 13.10.1921 Hohlerin lähettämästä salaisesta poliittisesta raportista 7.10.1921.

⁴ FO 371/5765/C 20366/477/3 Lindley Wienistä 24.10.1921.

⁵ FO 371/5765/C 20366/477/3 Foreign Office Lindleylle Wieniin 25.10.1921.

Pikku entente peloteyrityksenä

Vaikka Venetsian pöytäkirjassa päätettiin ratkaista Sopronin omistusoikeus kansanäänestyksellä, Itävallan poliittisessa johdossa nähtiin päätöksen tarkoittavan samaa kuin alueen menetys. Briteille välittyi tässä tilanteessa paljolti kuva siitä, että Itävallassa haluttiin vedota pikku ententen mahdollisuuteen puuttua kiistaan.

Schober kertoi Lindleylle, että entinen "sosialistinen kansleri" Renner oli katkera, koska Itävalta ei ollut avoimesti liittoutunut Pikku Ententen kanssa. Burgenland olisi siis Rennerin mielestä pitänyt turvata tšekkien avulla. Renner oli myös kritisoinut Schoberia puolueettomuudesta. Lindleyn saamien tietojen mukaan turvaaminen tšekkeihin ei olisi kuitenkaan muuttanut tilannetta; Sopron olisi voitu menettää myös Benešin ratkaisumallin seurauksena. Schober kertoi Lindleylle keskustelleensa Benešin kanssa, jolloin tämä oli kehottanut Schoberia luopumaan Sopronista. Mitä tuli Itävallan liittymiseen Pikku Ententeen, Itävalta ei voinut Lindleyn mielestä vaarantaa suhteitaan liittoutuneisiin ottamalla pikku ententeen liittymisen kaltaista riskiä.¹

Schober näytti Lindleylle luottamuksellisesti kuninkaan toisen paluuyrityksen aikana Budapestiin lähettämänsä sähkeen. Sähkeessä tuotiin esille, että Itävallan hallitus oli keskustellut pikku ententen kanssa Venetsian pöytäkirjan mitätöimisestä ja Burgenlandin sotilaallisesta varmistamisesta. Lindley varoitti Schoberia tällaisista neuvotteluista, koska ne olivat vaaraksi valtiolle ja ristiriidassa liittoutuneiden kanssa harjoitettavan politiikan kanssa.²

Cadogan puuttui Schoberin lausuntoon pikku ententen väliintulosta. Hän piti ristiriitaisena sitä, että Beneš oli aiemmin kehottanut Itävaltaa luopumaan Sopronista, mutta nyt hän oli brittitietojen mukaan valmis vastustamaan Venetsian pöytäkirjaa, joka asetti Sopronin omistuksen kyseenalaiseksi vastaavalla tavalla.³

¹ FO 371/5766/C 21674/477/3 Lindley Wienistä 11.11.1921.

² FO 371/5766/C 21674/477/3 Lindley Wienistä 11.11.1921.

³ FO 371/5766/C 21689/477/3 Cadoganin muistio 14.11.1921.

Schoberin ja Lindleyn keskustelu herättää kysymyksiä siitä, mitä sosialismin ja pikku ententen vetäminen keskusteluun merkitsi. Halusiko Schober vaikuttaa brittien mielikuvaan Itävallan sosialisteista, joiden saattoi tulkita suosivan pikku ententen kautta muodostuvan liiton syntymistä Tonavan alueelle?

Itävalta haluaa voittaa aikaa

Itävallan viivytysolehtiikka merkitsi brittien silmissä osaltaan potentiaalista vaaraa rauhanprosessin läpiviemiselle. Venetsian päätösten toteutumisen hitaus antoi lisää aikaa uhkakuvien toteutumiselle.

Itävallan hallitus halusi, että liittoutuneet odottaisivat sitä, että kansalliskokous ratifioisi sopimuksen. Se perusteli liittoutuneille ratifioinnin tarpeellisuutta: Itävallan Pariisin lähetystö osoitti lähettiläskonferenssille 8.11. nootin, jossa Itävallan hallitus ilmoitti, että kysymyksen osapuolten oli ratifioitava Venetsian pöytäkirja ennen kuin se voisi astua voimaan. Lähettiläskonferenssi ei kuitenkaan ollut samaa mieltä - tai toisin sanoen valmis pitkittämään tilannetta. Se vaati, että Itävallan hallituksen oli hyväksyttävä sopimuksen voimaantulo kahdentoista päivän sisällä, koska sen toimeenpanon viivästyminen voisi johtaa vakaviin seurauksiin.¹ Ratifiointi näytti brittilähteiden mukaan olevan peliväline, jolla saattoi pelata itselle aikaa sekä vastustamalla sitä että vaatimalla sitä tarpeen mukaan.

Itävallan hallitus yritti brittiraporttien mukaan päästä vielä tasa-arvoiseksi osapuoleksi kansanäänestyskysymyksessä neuvottelujen avulla. Se yritti saada neuvotteluyhteyden Unkarin kanssa ja näin luoda itselleen edullisemmat olosuhteet kansanäänestystä varten. Lindley välitti marraskuun puolessa välissä Foreign Officeen tiedon, ettei Itävallan kansalliskokouksen ulkoasiainvaliokunta halunnut ratifioida Venetsian pöytäkirjaa ennen kuin sille voitaisiin taata, että kansanäänestys toteutettaisiin puolueettomissa olosuhteissa. Schober oli keskustellut asiasta Lindleyn kanssa 11.11. 1921. Schoberin mukaan lähettiläskonferenssi ei ilmeisesti tiennyt hyväksyessään Venetsian pöytäkirjan, että Itävallan hallitus oli aiemmin lokakuussa esittänyt Unkarin hallitukselle neuvotteluja

¹ FO 371/5766/C 21761/477/3 Hardinge Pariisista 14.11.1921. Liite: Itävallan lähetystön nootti lähettiläskonferenssille 8.11.1921; Lähettiläskonferenssin nootti Itävallan lähetystölle.

kansanäänestyskysymyksestä. Kutsuun ei ollut kuitenkaan saatu vastausta. Seurauksena oli se, että Itävallan kansalliskokous ei voinut käsitellä Venetsian pöytäkirjan ratifiointia.¹

Vaikka lähettiläskonferenssi ei suoraan vastustanut kansanäänestystä koskevia Itävallan ja Unkarin välisiä neuvotteluja, se ei olisi sallinut mahdollisten neuvotteluiden olevan este kansanäänestyksen toteutumiselle.² Schober tunsikin jo itse liittoutuneiden ehdotuksen kansanäänestyksen toteuttamisesta. Toisin kuin ulkoasiainvaliokunta Schober ei Foreign Officen saamien tietojen valossa täysin tyrmännyt kansanäänestysuunnitelmaa. Hän ilmoitti Lindleylle, että liittoutuneiden suunnitelma "ei vaikuttanut hänestä epätyytyttävältä" Hän toivoi keskustelujen Italian ja Unkarin kanssa tuottavan tulosta.

Ongelmaksi muodostui kuitenkin Unkarin armeijan läsnäolo Sopronissa ja sen ympäristössä. Schober kertoi Lindleylle olleensa pettynyt liittoutuneiden suunnitelmaan siinä mielessä, ettei liittoutuneiden joukkoja tulisi Burgenlandiin. Jos asia todella oli näin, hänen mielestään Itävallan oli otettava Burgenland sotilaallisesti haltuunsa, koska kansalliskokous ei koskaan hyväksyisi kansanäänestyksen järjestämistä Unkarin miehityksen alaisissa olosuhteissa. Itävallan heikkoja asemia kansanäänestyksessä lisäsi näin ollen vielä visio unkarilaisten joukkojen läsnäolosta kansanäänestysalueella. Schober toivoi, että olisi mahdollista saada edes muutaman sadan miehen vahvuiset liittoutuneiden joukot varmistamaan tilannetta. Schoberilla oli myös suosikkinsa liittoutuneiden keskuudesta: Lindleyn mukaan "*He would much prefer British, but even Italians were better than none*". Schober toivoi, että edes liittoutuneiden kenraalit valvoisivat jossain määrin Venetsian pöytäkirjan toteutumista - toisin sanoen Unkarin vetäytymistä. Schoberin mielestä Venetsian pöytäkirjassa asetetut kahdeksan päivää Burgenlandin rauhoittumisen ja kansanäänestyksen välissä oli liian lyhyt aika eikä Itävallan kansalliskokous ehtisi käsitellä asiaa.³ Hardinge välitti Lontooseen kuitenkin tiedon, ettei lähettiläskonferenssi ei halunnut antaa Itävallalle lisää aikaa, koska kriisialtis tilanne oli saatava

¹ FO 371/5766/C 21674/477/3 Lindley Wienistä 11.11.1921.

² FO 371/5766/C 21906/477/3 Hardinge Pariisista 17.11.1921.

³ FO 371/5766/C 21674/477/3 Lindley Wienistä 11.11.1921.

päätökseen.¹

Itävallan Pariisin lähetystö oli - yhdessä useista nooteistaan - ilmoittanut, ettei Itävalta ratifioisi Venetsian pöytäkirjaa, ennen kuin kansanäänestyksen järjestäminen puolueettomissa oloissa taattaisiin. Tämä tarkoitti sitä, että alueella olevat unkarilaiset joukot oli korvattava liittoutuneiden joukoilla. Itävalta oli nooteissaan keskittynyt kahteen vaatimukseen: Unkarin vetäytymiseen ja liittoutuneiden joukkojen apuun kansanäänestysalueella. Itävalta valitti myös "vapautensa rajoittuneen", koska Venetsian pöytäkirja piti ratifioida tietyn ajan kuluessa.²

Liittoutuneiden kenraalit olivat kertoneet 15.11.1921 Hardingelle, ettei Schober aikonut esittää Venetsian pöytäkirjaa kansalliskokoukselle. Syyksi hän oli ilmoittanut "unkarilaiset joukot ja liittoutuneiden joukkojen puutumisen".³ Hohler kertoi kenraali Gortonin kritisoinneen sitä, etteivät liittoutuneet lähettäneet omia joukkojaan kansanäänestysalueelle. Gorton ei kuitenkaan päästänyt Itävaltaakaan ilman kritiikkiä: hän moitti Itävaltaa hidastelusta Burgenlandin haltuunotossa. Gorton oli myös huomauttanut Burgenlandin sekavasta tilanteesta: alue oli ilman poliisia ja kaupankäynti oli mahdotonta. Lisäksi hän kiinnitti huomiota siihen, että Unkarin oli maksettava edelleen kenraaleista koituvia kuluja.⁴ Gorton näyttää siten tarkastelleen tilannetta paitsi liittoutuneiden myös unkarilaisten näkökulmasta.

Hardinge välitti 17.11. Lontooseen tiedon lähettiläskonferenssin Itävallalle suunnatusta nootista, jossa perusteltiin ratifioinnin tärkeyttä. Itävallan oli ratifioitava Venetsian pöytäkirja 28.11.1921 mennessä. Lähettiläskonferenssi ilmoitti, ettei se halunnut painostaa Itävaltaa. Keski-Euroopan rauhan kannalta sen oli kuitenkin viisainta suostua.⁵ Lähettiläskonferenssi ilmoitti lisäksi Itävallan Pariisin lähetystöön, ettei liittoutuneiden joukkoja voitu lähettää Soproniin. Liittoutuneiden kenraalien piti tulla yksin toimeen

¹ FO 371/5766/ C 21851/477/3 Hardinge Pariisista 16.11.1921.

² FO 371/C 21851/5766/477/3 Hardinge Pariisista 16.11.1921.

³ FO 371/5766/C 22046/477/3 Hardinge Pariisista 19.11.1921. Liite: Ferrario (liittoutuneiden kenraalikomissio, Sopron) 15.11.1921 lähettiläskonferenssille.

⁴ FO 371/5766/C 22087/477/3 Hohler Budapestista 18.11.1921.

⁵ FO 371/5766/C 21906/477/3 Hardinge Pariisista 17.11.1921.

kansanäänestysalueella olevan Unkarin armeijan kanssa. Konferenssi vahvisti myös, ettei se hyväksynyt Itävallan ja Unkarin välisiä sopimuksia ennen kuin kansanäänestys oli toteutettu. Itävallan hallituksen oli ilmoitettava, aikoiko se ratifioida Venetsian pöytäkirjan vai ei.¹

Itävallan hallitus reagoi tähän varsin sovittelevasti. Se ilmoitti 19.11. Burgenlandin haltuunottamisen edistyvän tasaisesti ja kenraalien ohjeiden mukaan. Itävallan hallitus ratifioisi Venetsian pöytäkirjan "määrätyn ajan kuluessa". Foreign Officeen välitettiin marraskuun puolessa välissä kuitenkin vielä kolme Itävallan lähettiläskonferenssille suuntaamaa noottia. Niissä Itävalta pyysi Unkarin joukkojen poistamista kansanäänestysalueelta. Niiden tilalle Itävalta ehdotti liittoutuneiden upseereja ja liittoutuneiden santarmeja valvomaan kansanäänestystä.²

Budapestissa liittoutuneiden lähettiläät esittivät Itävallalle suunnatun nootin Bánffylle. Hohlerin mukaan Bánffy oli helpottunut nootin sisällöstä, mutta toisaalta hän oli sitä mieltä, että järjestyksen säilyminen kansanäänestysalueella oli mahdotonta ilman joukkoja. Hohler näytti luottavan Unkarin ulkoministerin lausuntoihin. Bánffy ja Hohler olivat molemmat sitä mieltä, että Bánffy oli myöntynyt kaikkiin liittoutuneiden vaatimuksiin sekä "periaatteessa että yksityiskohtaisesti". Bánffy protestoi Itävallan hallitusta vastaan, joka oli kehittänyt kaikki mahdolliset tekosyyt olla ottamatta kansanäänestysaluetta haltuunsa. Itävallan hallituksen takia alueella ei ollut nyt paikallisviranomaisia ja vapaajoukot saattoivat käyttää tilannetta hyväkseen. Bánffy korosti Hohlerille sitä, kuinka Unkari oli osaltaan noudattanut Venetsian pöytäkirjaa sekä pyrkinyt estämään joukoista aiheutuvaa rauhattomuutta senkin uhalla, että tšekit saattoivat lähettää alueelle joukkojaan.³

¹ FO 371/5766/C 21930/477/3 Hardinge Pariisista 17.11.1921. Liite:Lähettiläskonferenssin nootti Itävallan Pariisin lähetystölle.

² FO 371/5766/C 22246/477/3 Hardinge Pariisista 23.11.1921. Liite: Itävallan Pariisin lähetystön kaksi 17.11. ja yksi 19.11. päivättyä noottia lähettiläskonferenssille.

³ FO 371/5766/C 22006/477/3 Hohler Budapestista 19.11.1921.

12. 3. "SHEW THE FLAG" - KYSYMYS BRITTIJOUKKOJEN LÄHETTÄMISESTÄ

Britit kiinnittävät huomiota valvontakysymykseen

Itävallan valtiojohdon halu viivyttää Venetsian pöytäkirjan toimeenpanoa ja siten kansanäänestystä perustui osaltaan siihen, että kansanäänestysalue oli edelleen Unkarin hallussa. Brittien keskuudessa Unkarin asevoimien läsnäoloa Sopronissa ei pidetty yksinomaan haittana: ne turvaisivat järjestystä. Toisaalta ne nähtiin kuitenkin haittana prosessin etenemisen kannalta. Miten siis toimia, kun Itävalta kieltäytyi ottamasta Sopronin aluetta Venetsian pöytäkirjassa määrättyllä tavalla haltuunsa unkarilaisten joukkojen takia ja kun liittoutuneet eivät itse olleet halukkaita lähettämään niiden tilalle omia joukkojaan?

Vaikka liittoutuneet eivät halunneet lähettää omia joukkojaan alueelle, Cadogan toivoi 16.11. Foreign Officessa, että ne jossain määrin valvoisivat aluetta myös sotilaallisesti. Tufton totesi tähän, että Ranska ja Italia aikoivat lähettää muutamia upseereja ja vastavasti britit yrittivät saada omiaan käytettäväksi Burgenlandiin Ylä-Sleesiasta.¹ Cadogan toisti myöhemmin käsityksensä siitä, että oli ilmiselvää, ettei kansanäänestystä voinut järjestää Unkarin miehityksen aikana. Hänen mielestään tästä oli ilmoitettava Pariisin suurlähetystölle lähettiläskonferenssin toimia varten.²

Foreign Office antoikin Hardingelle ohjeet, ettei kansanäänestystä saanut antaa järjestettäväksi Unkarin miehityksen alaisissa olosuhteissa:

*"I request that your excellency will in any case make it clear that HMG consider it essential that the plebiscite area shall not remain under Hungarian military control during the period of the plebiscite, the result of which would certainly not in such circumstances be accepted by the Austrian Government."*³

Lisäksi Foreign Officessa toivottiin, että paikallisiin poliisivoimiin perustuva organisaatio voisi pitää alueella järjestystä. Itävalta oli osoittanut asiasta Isolle-Britannialle useita

¹ FO 371/5766/C 21789/477/3 Cadoganin ja Tuftonin muistiot 16.11.1921.

² Fo 371/5766/C 21789/477/3 Cadoganin muistio 16.11.1921.

³ Fo 371/5766/C 21789/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 19.11.1921.

protesteja. Foreign Officessa Itävallan näkemät uhkakuvat ymmärrettiin ilmeisen hyvin: *"I cannot help thinking that the Austrian Government are well justified in protesting against the possibility of such a proceeding."* Foreign Officessa oltiin samaa mieltä lähettiläskonferenssin kanssa siitä, että Sopronissa olevilta liittoutuneiden kenraaleilta oli kysyttävä, oliko mahdollista järjestää kansanäänestystä ilman Unkarin armeijaa. Foreign Officessa uskottiin, että ratkaisu löytyisi tätä kautta. ¹

Myös Wienissä Lindley piti itsestään selvänä, ettei kansanäänestystä voinut järjestää Unkarin miehityksen alaisissa olosuhteissa; hänen mielestään unkarilaisten läsnäolo "saisi aikaan vain farssin". Lindley kertoi Schoberin olevan tyytyväinen kansanäänestysten järjestelyihin lukuunottamatta sitä, etteivät liittoutuneet olleet luvanneet lähettää alueelle joukkojaan. Hänen tiedustellessaan Schoberilta mahdollisuutta käyttää Klagenfurtin kansanäänestyksen tavoin molemmista osapuolista koottuja poliisijoukkoja alueen valvontaan Schober vastasi kieltävästi: *"He doubted it since Hungarians were much more truculent than slovenes"*. Keskusteltaessa liittoutuneiden joukkojen avusta kansanäänestysalueen valvomiseksi Schober ilmaisi jälleen brittilähettiläälle suosivansa brittijoukkoja. Italiasta ei näyttänyt olevan heille apua tässä mielessä: *"-- austrian population had no confidence either in Italian or French troops and would infinitely prefer some British."*²

Hardinge ilmoitti 19.11. tukevansa voimakkaasti Lindleyn ehdotusta siitä, että Ylä-Sleesian rauhallista tilannetta voitaisiin käyttää hyväksi ja lähettää siellä olevista liittoutuneiden joukoista pieni joukko-osasto Soproniin kansanäänestyksen ajaksi. Hardinge pelkäsi, ettei Itävalta suostuisi ratifioimaan Venetsian pöytäkirjaa ilman liittoutuneiden läsnäoloa kansanäänestysalueella, koska Itävalta ei uskonut, että ilman niitä olosuhteet olisivat vaalituloksen kannalta puolueettomat. Hardinge vastusti ehdottomasti Unkarin joukkojen käyttämistä. Poliisia sen sijaan voitiin hänen mielestään käyttää alueen rauhoittamiseen.³ Foreign Office pyysikin Hardingea ehdottamaan lähettiläskonferenssille keskustelua Oppelnissa olevan Ylä-Sleesian kansanäänestyskomission kanssa.⁴

¹ FO 371/5766/C 21789/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 19.11.1921.

² FO 371/5766/C 21843/ 477/3 Lindley Wienistä 16.11.1921.

³ FO 371/5766/C 22007/477/3 Hardinge Pariisista 19.11.1921.

⁴ FO 371/5766/C 22007/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 23.11.1921.

Hardinge palasi asiaan raportissaan 25.11., jossa hän toisti Lindleyn näkemyksen Ylä-Sleesian tilanteen rauhoittumisesta. Lindley oli tiedustellut Foreign Officelta, olisiko mahdollista siirtää Ylä-Sleesiasta joko brittiläinen tai ranskalainen pataljoona Sopronin alueelle kansanäänestystä varten. Hardinge ilmoitti tukevansa Lindleyn ehdotusta, mikäli se osoittautui järkeväksi. Foreign Office ei kuitenkaan suoraan antanut ehdotukselle hyväksyntäänsä, vaan pyysi lähettiläskonferenssia neuvottelemaan virallisesti Ylä-Sleesian komission kanssa asiasta. Foreign Office ei ollut ilmeisestikään vielä kertonut näkemystään Pariisiin, koska Hardinge pyysi sen omaa mielipidettä asiasta, jotta hänen olisi mahdollista päättää, oliko asiaa syytä antaa lähettiläskonferenssin käsiteltäväksi.¹

Italia näytti olevan huomattavasti Isoa-Britanniaa kiinnostuneempi osallistumaan kansanäänestyksen valvomiseen. Hardinge kertoi Italian Pariisin suurlähettilään kreivi Bonin Longaren käsityksen tilanteesta ja sen ratkaisusta. Bonin Longaren mukaan Italia oli valmis lähettämään pienen joukon valvomaan järjestystä. Myös Ranskan joukkoja tulisi tähän mukaan. Suurlähettiläs kertoi, että Italia halusi kiirehtiä kansanäänestyksen toimeenpanoa.² Italian näkemykselle löytyy luonteva selitys Italian kiinnostuksesta alueen tulevaisuutta kohtaan ja roolista Venetsian pöytäkirjan pääarkkitehtina. Vaikutti ymmärrettävältä, että Italia halusi "aikaansaannoksensa" ja niiden taustalla olevat omat intressinsä täytäntöön.

Hardinge oletti myös Ranskan olevan kiinnostunut lähettämään miehiään Ylä-Sleesiasta Burgenlandiin:

"I venture to express a strong opinion that it is very desirable that we should make a real endeavour to send this very small contingent of men to Sopron, from Upper-Silesia, and thus co-operate with our allies in putting an end to a situation which is steadily (sic) but surely deteriorating. It is not unlikely that French will also be ready to send a few men from Upper Silesia."³

¹ FO 371/5766/C 22362/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

² FO 371/5766/C 22363/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

³ FO 371/5766/C 22363/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

Kansanäänestysalueen eristäminen - kommunismin torjuminen

Liittoutuneiden kenraalien komissio ja Budapestin lähettiläät tapasi Bánffyn 22.11.1921 Budapestissa hänen omasta toivomuksestaan. Bánffy valitti heille Itävallan suhtautumistapaa kansanäänestysalueeseen: hänen mukaansa Itävalta viivytteli alueen haltuunotossa ja harjoitti Unkarin vastaista propagandaa. Liittoutuneetkaan eivät säästyneet ulkoministerin kritiikiltä, joka kohdistui kenraalien viivyttelyyn Burgenlandin julistamisessa rauhalliseksi. Unkarin hallitus oli jo 6.11. ilmoittanut Burgenlandin rauhoittumisesta. Bánffy vaati myös Venetsian pöytäkirjan pikaista toimeenpanoa ja kansanäänestyksen järjestämistä pöytäkirjan määräämässä kahdeksassa päivässä.

Bánffy ja liittoutuneiden kenraalit olivat eri linjoilla prosessin aikataulusta. Kenraalit vastasivat ulkoministerille, että Itävallan hallitusta oli pyydetty ratifioimaan pöytäkirja sovitussa ajassa ja että lähettiläskonferenssin asettama lopullinen määräaika oli 1.1.1922. Mitä tuli Itävallan miehityksen viivästy miseen, kenraalit olivat - päinvastoin kuin Bánffy väitti - puuttuneet asiaan. Itävalta ottaisi koko Burgenlandin haltuunsa, kun se oli todettu rauhalliseksi. Kenraalien mielestä kansanäänestystä ei ollut mahdollista järjestää Venetsian pöytäkirjaa noudattaen kahdeksassa päivässä rauhoittumisesta, koska tässä ajassa ei voitu taata puolueettomia olosuhteita. Liittoutuneisiin oli todennäköisesti tarttunut näkemyksiä Itävallan hallituksen lukuisista puolueettomuutta koskevista huomautuksista.

Liittoutuneiden korostaessa sitä, kuinka liian lyhyt väliaika pöytäkirjan mukaisen "rauhottumisen" ja kansanäänestyksen välillä tulisi aiheuttamaan ongelmia Bánffy näki asian päinvastoin: hänen mielestään viivytykset johtivat vaikeuksien syvenemiseen. Liittoutuneiden edustajat korostivat vaaliolosuhteiden puolueettomuuden tärkeyttä: puolueettomien olosuhteiden saavuttaminen vaati heidän mielestään rajan sulkemista. Ainoastaan liittoutuneiden joukot saattoivat tehokkaasti hoitaa tämän. Kenraalien mielestä nämä joukot eivät aiheuttaisi aseellista konfliktia. Liittoutuneet osoittivat tässä näkemyksellään tukevansa itävaltalaista toivomusta puolueettomasta kansanäänestyksestä. Sen sijaan Unkarille kansanäänestyksen pikainen järjestäminen olisi merkinnyt etua; pitäessään aluetta hallussaan se saattoi paremmin kontrolloida sitä ja vaikuttaa mielipidekehitykseen.

Vaikka liittoutuneet olivat Budapestissa ilmoittaneet Unkarin ulkoministerille haluavansa odottaa "puolueettomia olosuhteita" ennen kuin kansanäänestys voitaisiin järjestää, ne eivät mitään ilmeisimmin kuitenkaan olleet valmiita kysymyksen pitkittymiseen sen enempää kuin oli välttämätöntä. Toisin sanoen, vaikka liittoutuneet eivät yhtyneet Unkarin ulkoministerin näkemykseen prosessin kiirehtimisestä, ne halusivat edelleen - kuten koko kysymyksen ajan - saada sen pois päiväjärjestyksestä. Vaikka sekä lähettiläät - ilmeisesti Hohleria lukuunottamatta - että Foreign Office ja liittoutuneiden organisaatiot näyttivät ymmärtäneen, että Itävallan mielestä kahdeksan päivää oli liian lyhyt aika puolueettomien äänestysolojen luomiseksi, ne eivät kuitenkaan antaneet Itävallalle armoa Venetsian pöytäkirjan ratifiointiin viivyttelyssä.

Tässä tilanteessa Bánffy ehdotti liittoutuneiden edustajille, että Sopronin alueelle perustettaisiin kaksi erillistä vyöhykettä, jotka muodostettaisiin Itävallan ja Unkarin joukoista molemmille puolille rajaa. Suunnitelma ei kuitenkaan vaikuttanut liittoutuneiden edustajien mielestä toteuttamiskelpoiselta, koska Itävallan arveltiin todennäköisesti vastustavan sitä. He halusivat brittilähettilään välittämän tiedon mukaan noudattaa lähettiläskonferenssin laatimaa suunnitelmaa, koska sen avulla rajajärjestelyt saataisiin sovitussa aikataulussa läpi. Muut ratkaisuyritykset saattaisivat edelleen venyttää kysymystä ja aiheuttaa Itävallan ja Unkarin yleisen mielipiteen kuumenemisen.¹

Brittien Budapestin lähetystö suhtautui vakavasti ulkoministeri Bánffyn väitteeseen siitä, että "Wienistä virtaava kommunismi" uhkasi Burgenlandia. Bánffyn mukaan Wienistä saapuvien kommunistijoukkojen vaara uhkasi valtatyhjiöön joutunutta aluetta.² Vyöhykkeiden tarkoituksena olisi ollut Wienistä tulevan "kommunismien vaaran" torjuminen. Näin ollen Hohler oli sitä mieltä, että liittoutuneiden oli keskityttävä valvomaan juuri Itävaltaa eikä Unkaria.³

Foreign Officessa ehdotukseen eristävän vyöhykkeen perustamisesta suhtauduttiin varauksellisesti. Cadogan totesi 24.11., että se vaikutti vaikeasti ymmärrettävältä. Cadoganin mielestä Unkarin valitusta Itävallan Burgenlandissa harjoittamasta "propa-

¹ Fo 371/5766/C 22234/477/3 Hohler Budapestista 22.11.1921.

² FO 371/5766/C 22229/477/3 Hohler Budapestista 22.11.1921.

³ Fo 371/5766/C 22229/477/3 Hohler Budapestista 22.11.1921.

gandasta" oli vaikea ymmärtää, koska Burgenland oli Itävallan aluetta kansanäänestysaluetta lukuunottamatta: Foreign Officessa oli ymmärretty, ettei Itävalta voinut ottaa sitä hallintaansa niin kauan kuin Unkari piti sitä itsellään.¹ Wienin lähettiläs Lindley suhtautui kysymykseen Itävallan harjoittamasta propagandasta samankaltaisesti: *"Hungarians are masters of situation as long as they occupy area."*² Lähettiläskonferenssin mielestä ei ollut tarpeen varoittaa Itävallan hallitusta harjoittamasta propagandaa Burgenlandissa, koska Unkarilla oli etunaan miehitysasemansa kansanäänestysalueella.³

Cadogan totesi samassa yhteydessä, ettei Foreign Office voinut päättää vielä mitään Ylä-Sleesian brittijoukkojen lähettämisestä ennen kuin Oppelnin komissio antaisi vastauksensa.⁴ Foreign Officessa ei kuitenkaan tässä vaiheessa nähty ongelmia brittijoukkojen lähettämisessä Ylä-Sleesiasta Burgenlandiin.

Cadogan ei kommentoinut suoraan Hohlerin esilletuomaa kansanäänestysaluetta uhkaavaa kommunismin vaaraa. Lindley puolestaan oli tarttunut tähän asiaan raportissaan 23.11.1921. Hän ei ymmärtänyt Hohlerin raporteissa yhtenäen esiintyviä viittauksia kommunismin leviämisestä Itävallasta Unkariin. *"There is in my considered opinion, no country in Europe at present moment more free from communism than this."* Lindley raportoi lisäksi, että Itävalta pysyi edelleen kannassaan ratifiointin suhteen.⁵

Hardinge raportoi 23.11.1921, että lähettiläskonferenssi halusi pikaisesti ratkaista kysymyksen järjestyksen pitämisestä kansanäänestysalueella, koska päätöksen viivästyminen saattaisi aiheuttaa sen, että Itävalta kieltäytyisi ratifioimasta Venetsian pöytäkirjaa sovittuna ajankohtana. Itävallan oli määrä ratifioida pöytäkirja 28.11.1921.⁶

Schober hyväksyi liittoutuneiden upseerien johtamien itävaltalais-unkarilaisten santarmi-

¹ FO 371/5766/C 22234/477/3 Cadoganin muistio 24.11.1921.

² FO 371/5766/C 22262/477/3 Lindley Wienistä 23.11.1921.

³ FO 371/5766/22268/477/3 Hardinge Pariisista 23.11.1921.

⁴ FO 371/5766/C 22234/477/3 Cadoganin muistio 24.11.1921.

⁵ FO 371/5766/C 22262/477/3 Lindley Wienistä 23.11.1921.

⁶ FO 371/5766/C 22268/477/3 Hardinge Pariisista 23.11.1921.

joukkojen käyttämisen. Hän ei kuitenkaan pitänyt tätä valvontaongelman ratkaisuehdotusta yhtä hyvänä kuin liittoutuneiden omien tai Italian joukkojen käyttämistä. Tästä huolimatta Schober ilmaisi, että ehdotus oli hyväksyttävissä. Lindleyn mukaan Schober oli hyväksynyt ehdotuksen yhteisistä santarmijoukoista, koska hän oli juuri saanut tiedon Pariisista, että Unkari oli määrätty vetäytymään kansanäänestysalueelta. Hyvä uutinen sai Schoberin hyväksymään ehdotuksen, vaikkei hän pitänytkään sitä parhaimpana ratkaisuna valvontaongelmaan. Henkilökohtaisesti Lindley epäili, että yhteisten santarmijoukkojen käyttäminen voisi johtaa ongelmiin. Hän piti liittoutuneiden joukkoja parempana vaihtoehtona.¹

Schober suhtautui italialaisten joukkojen käyttämiseen kansanäänestysalueen valvonta-tehtäviin ilmeisen myönteisesti. Esimerkiksi Itävallan Pariisin lähetystö tiedusteli 25.11. lähettiläskonferenssilta mahdollisuutta käyttää Italian joukkoja.² Italia oli myös halukas osallistumaan tähän tehtävään. Hardinge päätteli, että Italian hallitus saattoi toimia yksin, elleivät liittoutuneet suostuneet yhteistyöhön joukkojen lähettämisessä.³ Brittiraporteissa ei pohdittu itse asiassa sitä, miksi Itävalta suosi Italian - Venetsian pääarkkitehdin - joukkoja. Schober oli ilmoittanut Wienin lähetystölle kannattavansa myös brittejä tähän tehtävään. Todennäköisesti Schoberille ei ollut merkityksellistä liittoutuneiden joukkojen alkuperä, vaan se, että alueella yleensä oli muita kuin unkarin armeijan tai vapaajoukkojen edustajia. Brittejä saatettiin ehkä houkutella tehtävään - kuten todennäköisesti muitakin liittoutuneita - korostamalla heidän tärkeyttään.

Hardinge ilmoitti 25.11.1921 lähettiläskonferenssin päättäneen, että Itävallan oli ratifioitava Venetsian pöytäkirja viipymättä. Lähettiläskonferenssin mielestä viivytykseen ei ollut enää syytä. Ilmoituksen mukaan äänestysalueen valvontakysymys oli hoidettu: liittoutuneiden joukko-osastot pitäisi yllä järjestystä kansanäänestyksen ajan. Lähettiläskonferenssi oli päättänyt, että jokaisessa joukko-osastossa olisi 150 miestä kahdessa kompaniassa. Joukko-osastot olisivat liittoutuneiden kenraalien johdossa. Joka tapauksessa kansanäänestys oli tarkoitus pitää, vaikkei Itävalta ratifioisikaan pöytäkirjaa. Italian Ranskan edustajat konferenssissa olivat ilmoittaneet hallitustensa voivan lähettää

¹ FO 371/5766/C 22365/477/3 Lindley Wienistä 25.11.1921.

² FO 371/5766/C 22372/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

³ FO 371/5766/C 22367/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

paikalle omat joukko-osastonsa Ylä-Sleesiassa olevista sotilaistaan. Hardinge itse ei voinut luvata brittien puolesta mitään. Hän totesi Foreign Officelle, että asiasta päättäminen oli kiireellistä, koska Itävallan oli ratifioitava Venetsian pöytäkirja ennen 28.11.; päätöksen viivästyminen antaisi sille tekosyyn olla ratifioimatta sopimusta. Lähettiläs puysikin Foreign Officea pikaisesti ilmoittamaan, aikoivatko britit lähettää vastaavan joukko-osaston.¹

Foreign Officessa ei suhtauduttu myönteisesti ajatukseen siitä, että Italia yksin ottaisi kansanäänestysalueen valvontaansa. Tiedustellessaan puolustusneuvostolta (the secretary of army council) brittijoukkojen lähettämistä Ylä-Sleesiasta Burgenlandiin Foreign Office korosti alueelle lähetettävien joukkojen olevan nimenomaa liittoutuneiden, ei jonkin yksittäisen valtion joukkoja:

*"---Lord Curzon attaches the utmost importance to the interallied character of the force to be provided at Sopron being upheld, and would view with apprehension any opportunity being given to the Italian government to act in this matter in isolation."*²

Britit säilyttävät kasvonsa ja asemansa osana liittoutuneita

Ison-Britannian osallistuminen Sopronin alueen valvontaan tuli kuitenkin ajankohtaiseksi lähettiläskonferenssin päätettyä liittoutuneiden joukko-osastojen lähettämisestä.

Ylä-Sleesiassa Oppelnin komissiossa toimiva brittikenraali Heneker ei ollut valmis irrottamaan joukkojaan Burgenlandiin. Hän perusteli kantaansa sillä, että joukkoja tarvittiin Ylä-Sleesiassa. Tämä oli pääasiallinen syy kieltäytymiseen.³

¹ FO 371/5766/C 22367/477/3 Hardinge Pariisista 25.11.1921.

² FO 371/5766/C 22418/477/3 Foreign Office puolustusneuvoston sihteerille 26.11.1921.

³ FO 371/5766/C 22433/477/3 Heneker Oppelnista War Officeen ja Foreign Officeen 27.11.1921. War Office perusteli 28.11. Foreign Officelle epäilevää kantaansa pienten joukkojen lähettämiseen liittyvillä ongelmilla. FO 371/5767/C 22719/477/3 War Office Foreign Officelle 28.11.1921.

Foreign Officessa valiteltiin Oppelnista saapunutta tietoa.¹ Foreign Office ilmoitti tämän jälkeen Hardingelle Pariisiin, että brittijoukkoja oli mahdotonta lähettää Burgenlandiin, mutta sillä ei ollut mitään ranskalaisten tai italialaisten joukko-osastojen käyttämistä vastaan.² Foreign Officen käyttämä punainen lanka päätöksissä oli vastuun antaminen liittoutuneiden yhteisölle. Se suhtautui kielteisesti ainoastaan niihin vaihtoehtoihin, jotka olisivat tehneet tyhjäksi valvonnan "liittoutuneen luonteen", kuten esimerkiksi Italian omaan valvontaoperaatioon tai joissa britit itse olisivat mukana.

Hardinge tiedusteli vielä 30.11. brittijoukkojen lähettämistä Burgenlandiin Ranskan ja Italian joukkojen kanssa. Hänen mielestään näyttäisi hyvältä, jos britit osallistuisivat edes jossain määrin operaatioon: *"If it were only a force of 50 men to shew the flag it would create a good impression on the spot and in Vienna and in Budapest."* Ison-Britannian kasvojen säilyttämiseen lienee liittynyt se, että Hardinge arveli valvontaan osallistumisen turvaavan kenraalikomission brittijäsenen Gortonin aseman - eli samalla brittien sananvallan itäisessä Keski-Euroopassa: *"Further it would save the position of general Gorton in view of the allied troops being placed under the command of the general."* Hardinge pyysi myös Foreign Officelta selitystä, jonka hän voisi antaa lähettiläskonferenssille, mikäli britit eivät antaisi joukkojaan.³

Ison-Britannian motiivit osallistua valvontaan eivät todennäköisesti liittyneet itse Burgenlandiin, vaan siihen, että "Iso-Britannia näyttäisi lippunsa" liittoutuneiden yhteistoiminnassa. Ison-Britannian motiivien taustalla saattoi olla halu estää Ranskan ja Italian -omia intressejään kiista-alueella vaalivien maiden -omatoiminen operoiminen alueella. Kyseessä ei siten ollut vain maineen pelastaminen; osallistumalla liittoutuneiden toimiin Burgenlandissa Iso-Britannia turvaisi asemansa ja intressinsä paitsi Tonavan alueella myös laajemmin liittoutuneiden joukossa.

Hardingen näkemys sai Foreign Officessa vastakaikua. Iso-Britannia ei voinut jättäytyä pois liittoutuneiden "rintamasta". Foreign Officessa hämmästeltiin War Officen päätöstä olla lähettämättä brittijoukkoja Ylä-Sleesiasta Soproniin. Cadogan totesi 30.11., ettei hän

¹ Fo 371/5766/C 22433/477/3 Cadoganin ja Tuftonin muistiot 28.11.

² FO 371/5766/C 22418/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 29.11.1921.

³ FO 371/5767/C 22606/477/3 Hardinge Pariisista 30.11.1921.

voinut ymmärtää, miksi War Office muutti kantaansa. Lähettiläskonferenssille oli keksittävä jokin selitys. Hänen mukaansa kenraali Gorton saattoi syyttää tilanteesta vain War Officea. Sir Eyre Crowen myöntyi siihen, että britit osoittaisivat rauhantahtoaan lähettämällä 50 miestä " *to show the flag* ". War Officen ei arveltu vastustavan tätä määrää. Cadoganin mukaan Curzon oli halukas lähettämään 50 miestä.¹

Cadoganin mielestä joukkojen lähettämiseksi oli saatava kabinetin päätös. Jos kabinetti ei päättäisi lähettää brittijoukko-osastoa Burgenlandiin, Foreign Officelle ei Cadoganin mukaan jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin selittää lähettiläskonferenssille, ettei nykyinen sotilaallinen tilanne sallinut brittiläisen osaston irrottamista Burgenlandiin. Hänen mielestään brittien oli kuitenkin vaikea teeskennellä, etteivät he voisi lähettää viittäkymmentä miestä. Toisaalta hänen mukaansa briteiltä ei voinut odottaakaan enempää, koska heidän asevoimansa olivat rajalliset ja ne oli sidottu ympäri maailmaa.²

Foreign Office ryhtyi toimiin brittijoukkojen lähettämiseksi. Se ilmoitti War Officelle esittävänä aiheesta kysymyksen kabinetille. Kirjeessä War Officelle Foreign Office ehdotti kysymyksen antamista pääministerin päätettäväksi.

*" I am directed by the marquess Curzon of Kedleston to inform you that His Lordship, being impressed with the importance of supplying a contingent, if it is by any means possible to do so, submitted the matter to the Prime Minister whose consent he has obtained to the despatch of fifty men from Silesia to the Burgenland and has instructed HM Ambassador at Paris to inform the Ambassador's Conference accordingly and to press for an immediate decision as to the arrangement made for a single command of the Allied troops."*³

War Office ilmoitti samana päivänä Foreign Officelle ehdoistaan, joilla se oli valmis myöntymään Ylä-Sleesian joukkojen lähettämiseen Soproniin. Ensinnäkin joukkojen oleskelulle oli asetettava aikaraja. Toiseksi se ei saanut aiheuttaa tarvetta vahvistaa brittien joukko-osastoja. Kolmannen ehdon mukaan joukko-osastojen tuli olla Sopronissa yhtenäisen komennon alaisina. Siinä tapauksessa, että kabinetti hyväksyisi Foreign

¹ FO 371/5767/C 22606/477/3 Cadoganin ja Sir Eyre Crowen muistiot 30.11.1921.

² FO 371/5766/C 22606/477/3 Cadoganin muistio 1.12.1921.

³ FO 371/5767/C 22654/477/3 Foreign Office (S.P. Waterlow) puolustusneuvoston sihteerille 1.12.1921.

Officen ehdotuksen ja päättiäsi lähettää joukko-osaston Soproniin, puolustusneuvoston (Army Council) näkemys oli otettava huomioon.¹

Sen lisäksi, että Ylä-Sleesian tilanne vaati brittijoukkojen läsnäoloa, War Office perusteli ehtojaan armeijan resursseilla:

*"Considerable military commitments with which the army council are faced all over the world, and the small number of troops at present at their disposal."*²

Lopulta Iso-Britanniakin päätti osallistua kansanäänestyksen valvontaan; toisin sanoen Iso-Britannia päätti lähettää Ylä-Sleesian joukoista osan Soproniin. Foreign Officen aloitteesta War Officen kanta siis murtui. Cadogan kirjoitti 2.12., että Ulkoministeri Curzon sai 1.12. pääministerin myönteisen päätöksen joukko-osaston lähettämiseksi Ylä-Sleesiasta Soproniin.³

War Officen näkökannoissa oli Foreign Officen asiakirjojen perusteella kyse Ylä-Sleesian turvaamisesta. Sinänsä War Office ei tuonut esiin mitään itse Sopronin operaation vastaista. Joukkojen lähettämisen haluttomuutta selittäneen myös se, että sodan jälkeen asevoimia ei haluttu enää "levittää" kovin avokätisesti Britti-imperiumin kannalta vähäpätöisiin kohteisiin. Foreign Office ja War Office tarkastelivat kysymystä brittien osallistumisesta Sopronin operatioon eri näkökulmista. Foreign Office tarkasteli tilannetta ulkopoliittisesta ja diplomaattisesta sekä valtapoliittisesta näkökulmasta, kun taas War Officen kantaa määrittivät sotilaspoliittiset ja resursseihin liittyvät faktat.⁴

¹ FO 371/5767/C 22683/477/3 War Office Foreign Officelle (Curzonille) 1.12.1921.

² FO 371/5767/C 22683/477/3 War Office Foreign Officelle (Curzonille) 1.12.1921.

³ FO 371/5767/C 22660/477/3 Cadoganin muistio 2.12.1921. Tässä lähderyhmässä ei ollut laajempia tietoja kabinetin päätöksestä.

⁴ War Officen näkemyksen syvälinen analyysi vaatisi perehtymistä ministeriön omaan arkistoaineistoon.

13. SOPRONIN KANSANÄÄNESTYKSEN VAIKEA SELVITYSTYÖ

13.1. KESKUSTELU KANSANÄÄNESTYKSEN AJANKOHDASTA: YMMÄRRYS EI JOHDA TOIMINTAAN

Liittoutuneiden kenraalit ilmoittivat Burgenlandin rauhoittuneen 3.12.1921. Tällöin Burgenland oli lukuunottamatta kansanäänestysaluetta Itävallan hallussa. Kenraali Ferrario ilmoitti, että kansanäänestysalueelle odotettiin nyt liittoutuneiden joukkoja.¹

Itävallan hallitus ilmoitti, ettei Venetsian pöytäkirjan mukainen kahdeksan päivää rauhoittumisen ja kansanäänestyksen välissä ollut riittävän pitkä aika puolueettomien vaaliolojen luomiseen.² Hardinge ilmoitti myös epäilevänsä, pystyttäisiinkö kansanäänestys järjestämään tämän aikataulun mukaan, koska liittoutuneiden joukot eivät ehtisi vielä saapua kansanäänestysalueelle. Unkari halusi lähettiläskonferenssin saamien tietojen mukaan noudattaa tarkasti Venetsian pöytäkirjaa eikä sen mielestä kansanäänestystä voinut siirtää myöhemmäksi kuin 13.12.³

Lontoossa oltiin tietoisia siitä, että liittoutuneiden kenraalit suosittelivat kansanäänestyksen järjestämistä vasta 18.12.1921. Samoin siellä tunnettiin Budapestin lähetystön Unkarin hallitusta myötäilevä kanta, jonka mukaan äänestys oli toimitettava viimeistään 13.12. Cadogan asettui enemmän kenraalien kannalle. Hän piti Itävallan hallituksen vaatimuksia kohtuullisina, mikäli kansanäänestysalueen olosuhteet olivat niin levottomat kuin se väitti: *"If it is true, that Hungarian authorities are still functioning in the plebiscite area, there is certainly some justice in the Austrian demand."*⁴

¹ FO 371/5767/C 22919/477/3 Hohler Budapestista 5.12.1921; FO 371/5767/C 23240/477/3 Hohler Budapestista 9.12.1921. Liitteet: Kenraali Ferrario Italian Budapestin lähettiläälle Castagnetolle ja Itävallan edustajalle Egon Heimille ja Unkarin edustajalle kenraali Guillaumelle Soproniin.

² Guglia 1961, 61-63; Heideking 1979, 180; Fogarassy 1976, 172.

³ FO 371/5767/C 23003/477/3 Hardinge Pariisista 7.12.1921.

⁴ FO 371/5767/C 23128/477/3 Cadoganin muistio 10.12.1921.

Sir Eyre Crowe ei tuntunut pitävän Burgenlandin kansanäänestyskysymystä erikoisemassa: *"All plebiscites --- rise to the same inevitable criticisms and objections"*. Crowe ei toisin sanoen kannattanut sitä, että Foreign Office ryhtyisi vaikuttamaan vaalien lykkäämiseen. Lähettiläskonferenssi oli yksin vastuussa kysymyksestä.¹ Crowen näkemys viittasi siihen, että Foreign Office halusi Burgenlandia koskevien päätösten olevan nimenomaan liittoutuneiden kokonaisuuden päätöksiä eikä yksittäisten maiden.

Itävallassa kansanäänestystä haluttiin luonnollisestikin lykätä. Keeling sai Schoberilta Itävallan hallituksen lähettiläskonferenssille osoittaman nootin, jossa todettiin, ettei Sopronin tilanne ollut vielä kypsä puolueettomaan kansanäänestykseen. Schoberin mielestä tälle löytyi useita perusteluja. Unkarin viranomaisten läsnäolo ja toiminta kansanäänestysalueella oli jatkunut, vaikka alueen piti muodollisesti olla kenraalien hallussa. Viranomaiset harjoittivat yhdessä unkarilaisten joukkojen kanssa propagandaa Unkarin hyväksi. Samalla Itävaltaa kannattavaa väestöä häirittiin. Schoberin mukaan myös kansanäänestyksessä käytettävät vaalilistat olivat epäilyttäviä, koska ne oli laadittu mielivaltaisella tavalla ja perustuivat väärään informaatioon. Schober syytti Unkarin viranomaisia virallisen itävaltalaisen kirjeenvaihdon avaamisesta. Nootin mukaan kenraalit olivat tietoisia ongelmista, mutta voimattomia puuttumaan niihin. Näiden syiden perusteella Schober pyysi lähettiläskonferenssia siirtämään kansanäänestyspäivää myöhemmäksi. Keelingin oman arvion mukaan kansanäänestys tuli olemaan farssi ellei aikaa joukkojen saapumisen ja kansanäänestyksen välillä pidennettäisi.²

Foreign Officessa oltiin tietoisia Itävallan protestoinnista myös Frankensteinin 10.12. lähettämän nootin kautta.³ Foreign Officessa jaettiin Pariisin suurlähetystön näkemys siitä, että kenraalien ehdotus kansanäänestyspäivämäärästä oli järkevä. Foreign Office antoi Pariisiin ohjeet, joiden mukaan vaaliajankohdasta saattoi joustaa Hardingen esittämällä tavalla: *"---plebiscite should be held on Dec 13 if arrangements can be complete by then; and that otherwise it may be deferred until the 18th, but not later."* Foreign Officen mielestä lykkääntyminen ei kuitenkaan oikeuttanut Unkaria valittamaan mahdollisesta tuloksesta:

¹ FO 371/5767/C 23128/477/3 Sir Eyre Crowen muistio 10.12.1921.

² FO 371/5767/C 23128/477/3 Keeling Wienistä 9.12.1921.

³ FO 371/5767/C 23174/477/3 Frankenstein Curzonille 10.12.1921.

*"In latter event any repudiation of result by Hunagrian government would deserve no attention. It would be based on purely technical point to which Ambassadors' Conference should have no difficulty in returning conclusive reply."*¹

Kansanäänestyksen päivämäärästä ja etenkin sen mahdollisesta siirtämisestä myöhemmäksi keskusteltiin aina viime hetkiin, kansanäänestyksen alkamiseen saakka. Ison-Britannian Pariisin suurlähetystössä vaihtoehtoisten vaalipäivien välillä ei tyhty suurta eroa: kumpikin rikkoi Venetsiassa sovittua aikarajaa, joten 18.12. ei ollut sen "pahempi" vaihtoehto kuin 13 tai 14.12.. Cheetham oli sitä mieltä, että mikäli kansanäänestys oli mahdollista pitää 14.12. oli se yhtä hyvin mahdollista siirtää pidettäväksi 18.12., koska jo päivän mittainen myöhästyminen rikkoisi Venetsian pöytäkirjaa.²

Itävallan hallitus osoitti vielä 14.12. Ison-Britannian Wienin suurlähetystölle nootin, jossa se ilmoitti, ettei kansanäänestys, joka järjestettäisiin 48 tuntia Unkarin vetäytymisen jälkeen voinut olla puolueeton ja Venetsian pöytäkirjan mukainen. Näissä oloissa Itävallan presidentti ei voinut ratifioida pöytäkirjaa ja hallitus, jolla oli takanaan koko kansalliskokous, oli päättänyt olla tunnustamatta kansanäänestystä, mikäli se järjestettäisiin 14.12.. Vaalin tulos ei tällöin voinut kunnioittaa Saint-Germainin rauhansopimuksessa tehtyä päätöstä.³ Foreign Officessa Cadogan ja Waterlow totesivat, ettei Itävallan protestia voinut ottaa huomioon.⁴ Vielä samana päivänä Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein lähestyi Foreign Officea samalla asialla huomauttaen unkarilaisten joukkojen lähtemisen ja kansanäänestyksen pitämisen välillä olevan ajan lyhydestä, jolloin vaalit eivät Itävallan mielestä voineet olla puolueettomat eikä vaalitulos siten luotettava.⁵ Tilanne oli ilmeisesti liian myöhäinen nootin huomioimiseen.

Foreign Office totesi 16.12. Hardingelle, että jos Venetsian pöytäkirjaa olisi noudatettu täysin, kansanäänestys olisi pidetty 13.12. Tulosta pidettiin kuitenkin luotettavana ja Foreign Officessa katsottiin, ettei kansanäänestyksen järjestäminen myöhemmin olisi

¹ FO 371/5767/C 23130 Foreign Office Sir M. Cheethamille Pariisiin 12.12.1921.

² FO 371/5768/C 23302/477/3 Sir M. Cheetham Pariisista 13.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23356/477/3 Keeling Wienistä 14.12.1921.

⁴ FO 371/5768/C 23356/477/3 Cadoganin ja Waterlow'n muistiot 15.12.1921.

⁵ FO 371/5768/C 23374/477/3 Frankenstein (Austrian Legation) Curzonille 14.12.1921.

vaikuttanut tulokseen. Itävallan hallituksella ei ollut sen mielestä ollut oikeutta vetäytyä kansanäänestyksestä.¹

Hallitusta lähellä oleva *The Times* uutisoi Itävallan protestoinnin syistä. Foreign Office kertoi Hardingelle, että brittilehdistön mukaan Itävalta perusti protestinsa epäselviin äänestysluetteluihin. Foreign Office totesi kuitenkin, että Venetsian pöytäkirjan perusteella kansanäänestyksen järjestelyt olivat kenraalien vastuulla eikä Itävalta voinut puuttua niihin kuin pakottavassa tapauksessa.² Hohler oli raportoinut myös 14.12., että kenraalit olivat huolellisen tutkinnan jälkeen todenneet vaalilistat korrekteiksi.³ Kenraalit olivat todenneet saman myös raportissaan ennen vaaleja.⁴

13.2. " JURIDISISTA ONGELMISTA VAIETAAN RAUHAN TAKIA"

Lähetystöjen ja Whitehallin näkemys vaalituloksesta

Kansanäänestys järjestettiin Sopronissa 14.12.1921 ja seuraavana päivänä Brennbérgbányassa. Muissa kylissä äänestys suoritettiin 16.12.1921.⁵ Hohler raportoi⁶ 18.12. vaalituloksen Foreign Officeen:

¹ FO 371/5768/C 23356/477/3 Foreign Office Pariisiin 16.12.1921.

² FO 371/5768/C 23356/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 16.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23457/477/3 Hohler Budapestista 15.12.1921.

⁴ FO 371/5768/C 23470/477/3 Cheetham Pariisista 16.12.1921. Liite: kenraalikomission raportti (Ferrario).

⁵ Fogarassy 1976, 171; Liite 2.

⁶ Hohlerin raporttoima tulos vastaa muutaman yksittäisen luvuissa olevan numeron eroa lukuunottamatta kirjallisuudessa (esimerkiksi Fogarassy 1979, 173-174; Wambaugh 1933, 292) käytettyjä tilastotietoja.

Koko väestö	51 768
Äänioikeutettuja	26 900
Äänestäneitä	24 068
Unkarin saamat äänet	15 334
Itävallan saamat äänet	8227
Hylätyt äänet	502

Unkarin kannalla oli 65 prosenttia äänestäneistä.¹ Foreign Officessa Nicolson toivoi, että Unkarin saama suuri enemmistö saisi Itävallan hallituksen järkiinsä. Lähettiläskonferenssin oli luovuttava ajatuksesta järjestää uusi kansanäänestys.²

Kansanäänestyksessä unkarilainen väestö äänesti odotetusti Unkarin puolesta. kroaatit kannattivat myös enimmäkseen Unkaria. Sen sijaan saksankielisen väestön äänet jakautuivat voimakkaasti. Saksankielinen työväestö äänesti Itävaltaa, mutta muuten myös saksankielinen väestö kannatti äänen perusteella kuulumista Unkariin. Kansallisuus tai yhteiskuntaluokka ei ollut ainoa peruste äänestyskäyttäytymiselle. siihen vaikutti myös uskonto, sillä katolilaiset äänestivät useammin Unkarin puolesta kuin protestantit.³ Voidaan myös olettaa, että taloudelliset ja yhteiskunnalliset syyt painoivat vaakakupissa: oliko esimerkiksi tietyille elinkeinolle edullisempaa toimia Itävallassa kuin Unkarissa. Britit eivät asiakirjojensa perusteella pohtineet äänestystuloksen taustaa näiltä osin. Sen sijaan esimerkiksi Wienin suurlähetystö raportoi joulukuun lopulla, että Itävallassa väitettiin Unkarin manipuloineen vaaleja. Schober syytti myös liittoutuneita puolueellisuudesta.⁴

¹ FO 371/5768/C 23515/477/3 Hohler Budapestista 18.12.1921.

² FO 371/5768/C 23515/477/3 Nicolsonin muistio 19.12.1921.

³ Fogarassy 1976, 173-174. Toisaalta tutkijat ovat esittäneet myös tietoja, joiden mukaan juuri protestantit pitivät Unkaria itselleen suotuisampana valtiona. Itävalta oli myös vahvasti katolilainen maa, jossa protestantismille oli vähemmän tilaa kuin Unkarissa, jossa oli reformoituja perinteitä.

⁴ DBFP XXII No 580 Keeling Wienistä 21.12.1921.

Foreign Officessa tiedettiin pian kansanäänestyksen jälkeen, että Itävalta kieltäytyi tunnustamasta vaalitulosta.¹ Kysymys uusista vaaleista tulikin seuraavien brittien saamien protestien aiheeksi. Schober selitti kansalliskokoukselle, että hän oli tiedustellut kenraalikomissiolta sekä virallisesti että epävirallisesti kansanäänestyksen siirtämistä myöhempään ajankohtaan. Komissio oli vastannut, että asia riippui täysin lähettiläskonferenssista. Schober kertoi tiedustelleensa samaa liittoutuneiden Wienissä olevilta suurlähettiläiltä. Italian suurlähettiläs oli kertonut 12.12., että Torretta oli sanonut tukevansa kansanäänestyksen järjestämistä myöhemmin ja tarvittaessa ehdottaisi sitä itse. Lausunto on ristiriitainen siihen nähden, että yleensä Italia esiintyi Venetsian pöytäkirjan tukijana. Schober kertoi olleensa yllättynyt, kun kansanäänestys pidettiinkin jo 14.12. Tässä tilanteessa hän oli katsonut, ettei voinut tehdä muuta kuin kieltäytyä tunnustamasta kansanäänestystä.²

Cheetham raportoi Pariisista luottamuksellisesti 16.12., että lähettiläskonferenssi oli keskustellut uusien vaalien mahdollisuudesta. Konferenssin toimien taustalla olivat Itävallan protesti ja se, ettei Itävallan presidentti ollut ratifioinut Venetsian pöytäkirjaa. Lähettiläskonferenssi oli kuitenkin päättänyt odottaa ensin vaalien tulosta, ennen kuin päättäisi mitään.³

Hohlerin mukaan kansanäänestyksessä ei ollut huomauttamista:

*"I heard from independent source that plebiscite was great success. No kind of speech or demonstration was allowed and there was not one case of violence or disorder."*⁴

Foreign Officessa ajatus uusista vaaleista torjuttiin välittömästi mahdottomana.⁵ Vaalitulokset oli vakuuttanut Foreign Officen siitä, että kansanäänestysalue halusi olla osa Unkaria. Toisaalta on mahdollista pohtia, oliko haluttomuus uusien vaalien järjestämiseen lähinnä haluttomuutta pitkittää prosessia.

¹ FO 371/5768/C 23400/477/3 Hohler Budapestista 14.12.1921.

² FO 371/5768/C 23644/477/3 Keeling Wienistä 15.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23461/477/3 Cheetham Pariisista 16.12.1921.

⁴ FO 371/5768/C 23553/477/3 Hohler Budapestista 18.12.1921.

⁵ FO 371/5768/C 23461/477/3 Cadoganin, Waterlow'n ja Sir Eyre Crowen muistiot 17.12.1921.

Foreign Office antoi kuitenkin ohjeet perehtyä uusien vaalien kysymykseen tarkemmin. Lähettiläskonferenssi sai sen puolesta päättää asiasta, mutta Foreign Office antoi ymmärtää pitävänsä mahdollista päätöstä uusista vaaleista valitettavana. Pariisin suurlähetystölle ehdotettiin, että lähettiläskonferenssi ottaisi selvää, eikö Itävallan hallitusta saataisi vakuuttuneeksi vaalituloksesta Unkarin saaman huomattavan äänenemmistön perusteella:

*"Could not confidential enquiries be made first at Vienna by the Ambassadors' Conference and some of its members in order to ascertain more authoritatively whether in view of overwhelming Hungarian majority Austrian government could not be induced to accept the verdict."*¹

Parlamentin kysely kansanäänestyksen puolueettomuudesta

Kysymys uusista vaaleista saa kuitenkin uutta valoa parlamenttikyselyn prosessin kautta. Sen kautta on mahdollista päätellä, että Foreign Officessa oltiin tietoisia siitä, että vaaleihin saattoi liittyä epäselviä olosuhteita. Yleensä Burgenlandin kysymys tavoitti Ison-Britannian valtiollisissa piireissä lähinnä Foreign Officen. Parlamentissa kysymys nousi esille harvoin, joskin muut entistä kaksoismonarkiaa ja sen pääosapuolia koskevat asiat olivat paremmin esillä.

Tosin lokakuun lopulla Venetsian pöytäkirja oli herättänyt jonkinlaista mielenkiintoa parlamentissa.² Sopronin alueen kansanäänestys sai kuitenkin parlamentissa suuremman huomion. Eversti Wegdwood kysyi 16.12.1921, oliko kansanäänestys järjestetty Itävallan hallituksen hyväksymällä tavalla ja oliko sen ajankohta edesauttanut Unkarille myönteisen ratkaisun syntymistä. Oliko brittihallitus siis tukenut Unkarille edullista ratkaisua?³

Vastauksessaan parlamenttikyselyyn Foreign Officen alivaltiosihteeri Cecil Harmsworth totesi, että Itävallan hallitus oli vastustanut kansanäänestyksen järjestämistä 14.12..

¹ FO 371/5768/C 23515/477/3 Foreign Office Hardingelle Pariisiin 20.12.1921.

² FO 371/5765/C 20396/477/3 Parliamentary Question. Major M. Wood, M.P. 24.10.1921. Wood oli tiedustellut Trianonin rauhansopimuksen toimeenpanosta Burgenlandin osalta. Vastauksessa oli selostettu Venetsian pöytäkirjan sisältöä.

³ FO 371/5768/C 23519/477/3 Eversti Wegdwood 16.12.1921. Parliamentary Question.

Itävalta oli vastustanut kyseistä päivämäärää, vaikka Venetsian pöytäkirjan tarkkojen määräysten mukaan kansanäänestys oli pidettävä tuona päivänä. Vastauksessa korostettiin vielä sitä, että sekä Itävalta että Unkari olivat allekirjoittaneet Venetsian sopimuksen, johon nyt vedottiin. Syytös siitä, että Iso-Britannia olisi tukenut Unkaria ei ollut oikeutettu. Hallitus oli vastauksen mukaan tukenut ehdottomasti vaalien järjestämistä puolueettomuuden takaavissa oloissa.¹ Foreign Office käytti siten Venetsian pöytäkirjaa perustelujensa lähtökohtana.

Eversti Wegdwood yhdisti "valkoisen terrorin" unkarilaisiin vapaajoukkoihin: hän kysyi vielä, oliko totta, että Héjjas ja "valkoisen terrorin joukot" olivat Burgenlandissa kansanäänestyksen aikana. Harmsworth pyysi saada vastata tähän mahdollisimman pian.²

Virallisen vastauksen osalta Foreign Officen tiedot vaalien ongelmista eivät juuri paljastuneet. Sen sijaan Cadoganin vastusluonnoksessa ne tulevat esille. Cadoganin 15.12. laatimassa vastausluonnoksessa Venetsian pöytäkirjaa ei vielä korostettu kuten varsinaisessa vastauksessa. Luonnoksessa korostui sen sijaan teknisten järjestelyjen - ja tilanteen tulkinnan epäselvyyden - osuus päivämäärän määräytymisessä. Venetsian pöytäkirjan mukaan kansanäänestys oli määrä pitää kahdeksan päivää sen jälkeen, kun kenraalikomissio oli todennut kansanäänestysalueen rauhalliseksi. Kenraalit antoivat tästä 4.12. ilmoituksen, jolloin kansanäänestyksen olisi pitänyt olla 13.12..³

Ongelmia aiheutui kuitenkin siitä, että kenraalien julistaessa Burgenlandin rauhoitetuksi, Unkarin armeija oli yhä läsnä kansanäänestysalueella. Cadogan valitteli, että kenraalit olivat päättäneet julistaa alueen rauhalliseksi ennen kuin Unkarin armeijan joukot oli vedetty sieltä. Unkarin armeija vetäytyi Sopronin alueelta vasta 11.12. Itävalta oli esittänyt protestinsa, jossa se vaati kahdeksan päivän väliajan alkavan vasta Unkarin armeijan vetäytymisestä eikä kenraalien 4.12. tekemästä ilmoituksesta. Lähettiläskonferenssi oli Cadoganin mukaan pitänyt näitä perusteluja riittävinä eikä se aikonut estää

¹ FO 371/5768/C 23519/477/3 Alivaltiosihteeri Cecil Harmsworth. Vastaus parlamentin kyselyyn.

² FO 371/5768/C 23519/477/3 Parlamentin kysely 16.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23519/477/3 Cadoganin luonnos 15.12.1921 parlamenttikyselyn vastaukseksi.

liittoutuneiden kenraaleja siirtämästä äänestystä myöhemmäksi. Ilmoitus lähettiläskonferenssin kannasta tuli kenraaleille kuitenkin liian myöhään ja kansanäänestys järjestettiin aiemman suunnitelman mukaan 14.12.1921." ¹

Ison-Britannian Pariisin suurlähetystön välittämä kuva korosti nimenomaan kenraalien tahtoa järjestää kansanäänestys vasta 18.12., kun taas Cadoganin vastausluonnos toi esiin Itävallan protestoinnin vaikutuksen. Foreign Office näytti hyväksyneen vaalien siirtämisen, koska se tarkasteli tilannetta tekniseltä kannalta. Periaatteellisessa mielessä äänestyksen ajankohdalla ei ollut sille merkitystä.

Foreign Officen saamien tietojen mukaan on mahdollista päätellä, ettei prosessin kulku ollut selvä kaikille osapuolille eivätkä kysymyksen osapuolet tulkinneet Venetsian pöytäkirjaa yhdenmukaisesti. Juridista epäselvyyksistä haluttiin kuitenkin vaieta rauhan toteutumisen ja säilymisen takia.

Ristiriitaisia tietoja: kenraali Gortonin vastaus kansanäänestyksen ajankohdasta aiheutuneeseen ongelmaan

Burgenlandin kysymyksen keskipisteessä toimiva kenraali Gorton esitti myös oman tulkintansa kansanäänestyksen prosessista. Selvityksessään 14.12.1921 Gorton valitti, ettei kenraalien näkemystä kansanäänestyksen siirtämisestä myöhempään ajankohtaan ollut otettu huomioon, vaikka he tunsivat parhaiten Sopronin olosuhteet. Gortonin mukaan kenraalit olivat päättäneet siirtää kansanäänestyksen pidettäväksi 18.12., koska yhtään italialaista upseeria ei ollut vielä saapunut alueelle eivätkä ranskalaisetkaan olleet vielä täysilukuisina paikalla. Ehdotus kansanäänestyksen siirtämisestä myöhemmäksi kohtasi kuitenkin unkarilaisten vastarinnan.

Unkarin valtiojohto löysi näkemykselleen perusteita päivämäärien tulkinnasta Venetsian pöytäkirjan perusteella. Unkarin hallitus tulkitsi, että Venetsian pöytäkirjaa rikottaisiin, jos vaalit pidettäisiin myöhemmin. Gortonin selvityksestä käy ilmi, että Italian tavoitteet myötäilivät Unkarin aikeita:

¹ FO 371/5768/C 23519/477/3 Cadoganin luonnos 15.12.1921 parlamenttikyselyn vastaukseksi.

"Not only did the Hungarian Government take this view but the Commission of Generals was assailed by continuous threats and entreaties from Prince Castagneto speaking in the name of the Entente Ministers at Budapest."

Gortonin mielestä Italia oli pyrkinyt vaikuttamaan kenraalien ja siten liittoutuneiden päätöksiin. Gortonin mukaan Italiasta kantautuvilla tiedoilla oli ollut kuitenkin vain vähän vaikutusta kenraalikomissioon, koska se kiinnitti kansanäänestyksen järjestämisessä huomiota lähinnä käytännön seikkoihin: *"we were concerned chiefly with the decision when our material means would permit us to hold the plebiscite."* Käytännössä kysymys järjestyksen ylläpitämisestä saneli kenraalien mielestä kansanäänestyksen ajankohtaa.

Hardingen ja Gortonin raportit osoittavat, että kysymyksen eri osapuolilla oli selvästi kommunikointivaikeuksia kansanäänestyspäivästä päätettäessä. Vasta 13.12. myöhään illalla kenraalit saivat tiedon lähettiläskonferenssin uudesta päätöksestä, joka myötäili kenraalien ja Itävallan hallituksen kantaa. Konferenssi ehdotti, että liittoutuneet suostuisivat Itävallan vaatimukseen siirtää kansanäänestys 18.12. ja että kenraalit taivuttelisivat Unkarin päätöksen taakse. Konferenssi perusteli myöntymistä Itävallan vaatimukseen sillä, että näin saataisiin estettyä kysymys vaalien pätevyydestä. Gortonin mielestä ei tullut kuitenkaan kysymykseen muuttaa vaalipäivää näin lyhyellä varoitusajalla. Kenraalit päättivätkin vastoin lähettiläskonferenssin ohjeita antaa kansanäänestysprosessin edetä. Tällöin Itävallan edustaja Hein ilmoitti, ettei Itävalta osallistu vaaliin.

Gortonin mielestä lähettiläskonferenssi oli antanut Itävallan ja Unkarin propagandan purra itseensä, kun sen olisi sen sijaan pitänyt alunperinkin suojata päätöstensä objektiivisuus luottamalla kenraalien "puolueettomaan" mielipiteeseen.¹ Hohler sen sijaan kannatti Unkarin esittämää aikataulua. Hänen mielestään Itävallan laskelmoinnin takia ei ollut kannattanut ryhtyä toimenpiteisiin:

"it would, I think, be very unfair to lay upon the diplomatic conference here, the Generals Commission in Sopron or the Hungarian Government, any responsibility for the results caused by the persistent and calculated delays of the Austrian government."²

¹ FO 371/5769/C 24008/477/3 Hohler Budapestista 21.12.1921. Liite: Gortonin selvitys Sopronista War Officelle 14.12.1921.

² FO 371/5769/C 24008/477/3 Hohler Budapestista 21.12.1921.

13.3. KOHTI LUOVUTUSTA: TORJUVA REAKTIO ITÄVALLAN PROTESTEIHIN

Koska kansanäänestyksen järjestämisessä oli Foreign Officen saamien tietojen mukaan ilmennyt sekaannusta, kysymys uuden äänestyksen järjestämisestä kiinnitti sen huomion. Foreign Officessa ei kuitenkaan ollut juuri halukkuutta operaation uusimiseen, vaikkakin heikkoudet olivat tiedossa. Harold Nicolson kirjoitti 20.12.1921 "toivovansa hartaasti", ettei lähettiläskonferenssi päättäisi järjestää toista kansanäänestystä. Sellainen päätös saisi hänen mielestään lähettiläskonferenssin ja Budapestissa olevat liittoutuneiden lähettiläät nöyryyttävään asemaan.

Nicolsonin mielestä nyt oli tarkoitus säilyttää Schoberin kasvot ilman Itävallan ja Unkarin välille syntyvää pysyvää vihamielisyyttä ja ilman "uuden kansanäänestyksen komediaa".¹ Waterlow puolestaan kuvasi tilannetta mitä vaikeimmaksi. Itävallalta oli säästettävä "farssilta". Kansanäänestyksen muodostama tilanne oli Waterlowin mielestä vaikea juridinen kysymys.² Ihanteena oli yrittää samalla kertaa yhtäältä säilyttää Schoberin asema ja toisaalta liittoutuneiden arvovalta.

Foreign Office oli valmis sivuuttamaan kansanäänestyksen ongelmat - ja taivuttamaan Itävallan hiljenemään - jotta rauha toteutuisi. Foreign Officen tavoitteena näytti olevan rauhanprosessin menestyksekkäs loppuunvieminen ja tasapainon saavuttaminen. Kasvojen säilyttäminen kaikilla tahoilla lienee ollut briteille tunnusomaista Burgenlandin kaltaisessa kysymyksessä, jonka lopputuloksella näytti nyt olevan sille lähinnä välineellinen arvo. Menestyksekkäs rauhanprosessi säilyttäisi brittien ja liittoutuneiden arvovallan ja turvaisi niiden laajemmat intressit Tonavan suhteen. Venetsian pöytäkirja ei vaikuta olleen Foreign Officelle vastaavasti "pyhä" kuin rauhansopimukset: olihan Venetsian pöytäkirja myönnytys rauhansopimukselle.

Nicolson ehdotti nyt välittäjän käyttämistä ristiriitaisessa tilanteessa. Hän esitti, että lähettiläskonferenssi etsisi puolueettoman välittäjän ratkaisemaan kansanäänestyskysymystä - tai toisin sanoen taivuttelemaan Itävallan hyväksymään vaalituloksen:

¹ FO 371/5768/C 23610/477/3 Harold Nicolsonin muistio 20.12.1921.

² FO 371/5768/C 23610/477/3 Waterlowin muistio 20.12.1921.

*"--arbitration of some impartial person, such as the King the Belgians. In view of the crushing majority obtained by Hungary it does not seem impossible that Austria will accept this method of getting out of the impasse."*¹

Toisaalta kuitenkin Waterlowin mielestä löytyi seikkoja, jotka vastustivat välittäjän käyttämistä: esimerkiksi kansallisuuskysymys voisi levitä, jos Burgenlandin kysymystä selvitettäisiin näin kompromissihakuisesti. Tämän vuoksi Waterlow suositteli Itävallan alistumista: Itävallan oli nieltävä tapahtunut. Vaihtoehtona oli jättää asia lähettiläskonferenssin ratkaistavaksi. Lähettiläskonferenssi oli puolestaan hänen mukaansa taipuvainen järjestämään toisen kansanäänestyksen.²

Päinvastoin kuin Waterlow oletti, myös lähettiläskonferenssi aikoi taivuttaa Itävallan hyväksymään kansanäänestyksen tuloksen. Koska Unkari oli saanut suuren enemmistön vaalissa, lähettiläskonferenssi aikoi vaatia Itävallalta hyväksymään kansanäänestyksen.

Liittoutuneiden keskuudessa tunnustettiin kansanäänestyksen aikataulun juridisesti heikot kohdat, joihin Itävalla oli helppo tarttua. Itävallalta oli nyt estettävä niihin tarttuminen. Hardinge totesi, että lähettiläskonferenssi seisoj juridisesti heikolla maaperällä kansanäänestyskysymyksen suhteen. Vastaukseksi ongelmaan, mitä tuli tehdä Itävallan protestiyritysten estämiseksi, hän ehdotti, että lähettiläskonferenssi välttäisi Itävallalle suunnatussa nootissa käsittelemästä asian juridisia näkökohtia ja sen sijaan vetoaisi Itävallan viivyttelypolitiikan haitallisuuteen. Liittoutuneet siis kääntäisivät tilanteen niin, että Itävallalta asetettaisiin vastuuseen:

*"--the Austrian Government by their lack of frankness and chicanery have misled the conference and that the latter refuse now to scrap all the work which it had undertaken on the understanding that Austria had completed the formalities of ratification."*³

Lähettiläskonferenssissa Italian suurlähettiläs oli innokas määrämään Itävallalle aikarajan, jonka sisällä sen oli hyväksyttävä kansanäänestyksen tulos. Aikarajoista riippumattakin Itävallan oli luovutettava Sopron Unkarille: suurlähettilään mielestä Sopron oli

¹ FO 371/5768/C 23610/477/3 Nicolsonin muistio 20.12.1921.

² FO 371/5768/C 23610/477/3 Waterlowin muistio 20.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23834/477/3 Hardinge Pariisista 21.12.1921.

luovutettava Unkarille myöntyi Itävalta tai sitten ei tunnustamaan kansanäänestyksen tuloksen. Lähettiläskonferenssi suhtautui kuitenkin lievemmin Itävallalle annettaviin ehtoihin, sillä se oli valmis joustamaan Venetsian pöytäkirjan määräyksistä kansanäänestysalueen luovuttamisen aikataulun suhteen.¹

Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein oli 20.12. muistiossaan Foreign Officelle esittänyt brittien jo tuntemia huomioita kansanäänestyksen laittomuudesta, unkarilaisten vapaajoukkojen uhkasta ja vaalilistojen virheistä. Itävalta pyysi tarkistusta kansanäänestykseen, koska sillä oli mielestään oikeus rauhansopimukseen vedoten vaatia itselleen oikeutta.² Foreign Officessa Waterlow kertoi sanoneensa Frankensteinille, että siinä tapauksessa, että vapaajoukot olivat todella vaaraksi, lähettiläskonferenssin edustajat tutkisivat tilanteen. Tällaisia tietoja ei kuitenkaan ollut esiintynyt eikä tutkimuksiin ollut tarvetta.

Waterlow ehdotti Frankensteinille, että tämä kehottaisi hallitustaan jatkossa välttämään enempiä hankaluuksia. Waterlowin mielestä "asioille ei kuitenkaan enää voisi mitään". Frankenstein oli myöntynyt Waterlowin käsitykseen siitä, että rauhan säilymisen takia Itävallan oli viisainta olla vaatimatta enempää. Itävallan ja Unkarin suhteiden normalisointuminen viivästyisi muuten jälleen kerran.³

Lähettiläskonferenssi ei hyväksynyt Itävallan protestia kansanäänestyksen tuloksesta, vaan vaati sitä tunnustamaan sen. Konferenssi osoitti asiasta nootin Itävallan Pariisiin lähetystölle 23.12.1921. Se kertoi perehtyneensä Itävallan protesteihin, joissa Itävalta oli kieltäytynyt tunnustamasta kansanäänestystä ja ratifioimasta Venetsian pöytäkirjaa.⁴

Foreign Officessa lähettiläskonferenssin nootin arvioitiin edistävän kiistan päättymistä - toisin sanoen Itävallan hiljenemistä. Cadoganin ja Waterlow arvioivat tilanteen nyt

¹ FO 371/5768/C 23834/477/3 Hardinge Pariisista 21.12.1921.

² FO 371/5768/C 23861/477/3 Frankenstein Itävallan Lontoon lähetystöstä Foreign Officelle 20.12.1921.

³ FO 371/5768/C 23861/477/3 Waterlowin muistio 21.12.1921.

⁴ FO 371/5769/C 23892/477/3 Hardinge Pariisista 24.12.1921. Liite: Lähettiläskonferenssin nootti Itävallan Pariisiin lähetystölle 23.12.1921.

rauhottuvan ja Itävallan tyytyvän tulokseen.¹ Ison-Britannian uusi Wienin lähettiläs Akers-Douglas kertoi kuitenkin 26.12., että Itävallan hallitus oli jättänyt Wienissä oleville liittoutuneiden suurlähetystöille nootin, jossa se protestoi lähettiläskonferenssin päätöstä hylätä Itävallan protesti kansanäänestystä vastaan. Schober pyysi Akers-Douglasilta, että Iso-Britannia käyttäisi vaikutusvaltaansa kumotakseen tämän päätöksen.² Akers-Douglasin mukaan Schober oli osoittanut olevansa katkera liittoutuneille:

"He spoke despondently and bitterly, saying that from the beginning he had followed the advice of powers in the matter of Western Hungary, agreeing under pressure to the concession and compromise and was now greatly disappointed at the attitude adopted towards Austria."

Ison-Britannian Wienin lähetystö halusi vakuuttaa Itävallan valtiojohdon siitä, että tulosta ei voinut muuttua. Akers-Douglas pyysikin Schoberia huomioimaan, että kansanäänestys oli toteutettu Venetsian pöytäkirjan hengessä. Lähettiläs selitti Schoberille, ettei kansanäänestyksen tulos muuttuisi toiseksi ja että Itävallan oli Unkarin suhteidenkin takia paras tyytyä tilanteeseen:

"No other result could have been expected than that which plebiscite had produced and that whatever the circumstances or disappointments of Austria about the procedure, it was surely best to accept the position. It could not be re-opened. Moreover any other attitude would make it more difficult to resume (as I understood he wished to do) general negotiations with Hungary on various questions."

Schober olikin Akers-Douglasin kanssa samaa mieltä. Schober korosti - kuten aiemminkin - omaa joustavaa asennoitumistaan kysymykseen. Hyviä suhteita liittoutuneisiin haluava Schober toivoi liittoutuneiden ymmärtävän, että hän oli aina toiminut järkevästi ja sovitteluvasti Burgenlandin kysymyksessä. Akers-Douglasin mukaan Schober ei halunnutkaan avata kysymystä uudelleen.³ Britit lienevät nähneet Schoberin vaikean aseman yhtäältä liittoutuneiden ja toisaalta Itävallan poliittisten piirien toiveiden puristuksessa, vaikka Foreign Officen virkakunta ei toisaalta säästänyt häntä kritiikiltä. Todennäköisesti Schober itse halusi antaa kuvan, jonka mukaan hänen tarkoituksensa oli miellyt-

¹ FO 371/5769/C 23926/477/3 Cadoganin ja Waterlow'n muistiot 29.12.1921.

² FO 371/5769/C 23881/477/3 Akers-Douglas Wienistä 26.12.1921.

³ FO 371/5769/C 23967/477/3 Akers-Douglas Wienistä 27.12.1921.

tää kumpaakin.

Schober käänsi keskustelussaan Akers-Douglasin kanssa lähettiläskonferenssin tiukan linjan niin, että se haittasi rauhanprosessin kehitystä edistymisen sijaan. Hän sanoi Akers-Douglasille toivovansa, että tilanteen rauhoittamiseksi lähettiläskonferenssi auttaisi Itävaltaa syyttämisen sijaan. Itävalta tunnustaisi tilanteen silloin nopeammin ja suhteet Unkariin paranisivat niin, että maat saattoivat neuvotella taloudellisesta yhteistyöstä. Akers-Douglas ymmärsi Schoberin näkemystä. Hän ymmärsi myös Schoberin kuvaamat vaikeudet. Lähettiläs olikin valmis suosittelemaan, että myötämielinen asennoituminen Itävaltaan edistäisi kysymyksen ratkeamista:

*"I am sure that anything that could be done to soothe this feeling would facilitate closing of the question and greatly improve the general situation."*¹

Seuraavana päivänä Itävallan presidentti ratifioi Venetsian pöytäkirjan. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt Akers-Douglasin mukaan sitä, että Itävalta oli hyväksynyt kansanäänestyksen tuloksen, vaikka Schober toivoi sen auttavan asian läpiviemistä.²

Foreign Officessa Cadogan oli sitä mieltä, että Schober korosti liikaa myönteistä asennettaan, *"attitude docile et loyalle"*. Cadoganin mielestä Itävallan tarkoitus oli vain säilyttää kasvonsa.³

Akers-Douglas kertoi Foreign Officelle luottamuksellisesti käsityksensä Itävallan, Tšekkoslovakian ja Unkarin suhteista, joihin liittyi myös varsin negatiivinen käsitys Italian aikeista. Lähettiläs arvioi perillisvaltioiden yhteistyön huolestuttavan Italiaa:

"The agreement between Austria and Czechoslovakia and now the possibility of a rapprochement between Austria and Hunagry, are causing, I think, some nervousness to the Italian government, who, as Your Lordship is aware, have always been strongly opposed to anything in the nature of a Danube Confederation. The policy of Italy in Central Europe is at present a negative one to prevent anything being done without her approval and consent: and she would appear to regard with apprehension attempts on the part of

¹ FO 371/5769/C 23967/477/3 Akers-Douglas Wienistä 27.12.1921.

² FO 371/5769/C 23987/477/3 Akers-Douglas Wienistä 28.12.1921.

³ FO 371/7333/C 70/4/3 Cadoganin muistio 4.1.1922.

the succession states to settle their affairs amongst themselves."

Foreign Officessa Waterlow piti Itävallan, Tšekkoslovakian ja Unkarin välisiä suhteita kiinnostavina. Akers-Douglasin raportti antoi hänen mielestään Italiasta totuudenmukaisen kuvan.²

Hardinge ilmoitti 28.12., että lähettiläskonferenssi oli käsitellyt Itävallan protestia. Lähettiläskonferenssi päätti muuttaa alkuperäistä noottiaan Itävallalle voidakseen paremmin vaikuttaa Itävallan "herkkään" hallitukseen. Samalla konferenssi päätti, ettei se voinut tehdä enää lisää myönnytyksiä Itävallalle.³

Unkarin hallitus osoitti puolestaan Itävallan hallitukselle vastanootin. Hohlerin mukaan Unkarin hallitus yritti selittää Itävallan hallitukselle, että se olisi voinut suostua vaalien järjestämiseen myös 18.12.1921. Unkarin hallitus oli valmis toimimaan hyvien suhteiden aikaan saamiseksi Itävallan ja Unkarin välille. Hohler ehdotti, että Ison-Britannian Wienin lähettiläs voisi puhua Schoberille, jotta tämä suostuisi tapaamaan Bethlenin. Hohler selitti Foreign Officelle innokkuuttaan sillä, että maiden välillä oli lukuisia kysymyksiä, joista oli päästävä yhteisymmärrykseen.⁴

14. BURGENLANDIN KYSYMYS SAA PÄÄTÖKSEN - FOREIGN OFFICEN KIINNOSTUS HIIPUU

Kansanäänestysalueen luovutus Itävallan vastarinnan säestämänä

Itävallan hallituksen yhä jatkuvasta vastustuspolitiikasta huolimatta luovutusprosessi toteutettiin liittoutuneiden johdolla. Jouluna 1921 liittoutuneet ilmoittivat kansanäänestysalueen asukkaille, että alue palautettaisiin takaisin Unkarille 1.1.1922. Schober oli kuitenkin ilmoittanut, ettei Itävallan edustajia olisi läsnä luovutustilaisuudessa. Schober

¹ FO 371/7333/C 70/4/3 Akers-Dougals Wienistä 29.12.1921.

² FO 371/7333/C 70/4/3 Waterlowin muistio 4.1.1922.

³ FO 371/5769/C 24104/477/3 Hardinge Pariisista 28.12.1921.

⁴ FO 371/5769/C 24153/477/3 Hohler Budapestista 29.12.1921.

ilmoitti kieltäytyvänsä luovutusasiakirjan allekirjoittamisesta liittoutuneiden asettamana päivänä, mutta hän ilmaisi allekirjoittavansa sen myöhemmin. Luovutustilaisuudessa olivatkin läsnä ainoastaan liittoutuneiden ja Unkarin edustajat. Tilaisuus sujui ilman välikohtauksia.¹ Itävallan presidentti Hainisch oli sen sijaan 28.12.1921 allekirjoittanut Venetsian pöytäkirjan ratifiointisopimuksen. Helmikuussa 1922 Itävalta tunnusti lopulta kansanäänestyksen tuloksen.²

Cadoganin mielestä Itävallalla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin tunnustaa tapahtunut tosiasia. Tähän sillä oli mahdollisuus Unkarin kanssa lähitulevaisuudessa käytävissä taloudelliseen ja poliittiseen lähentymiseen tähtäävissä neuvotteluissa.³ Itävalta ei kuitenkaan suostunut hyväksymään tapahtunutta Cadoganin olettamalla tavalla. Hardinge raportoi 6.1.1922, että Itävalta oli kieltäytynyt allekirjoittamasta luovutuspöytäkirjaa. Lähettiläskonferenssi päätti näin ollen vaatia asiaa uudelleen ja ehdotti, että Itävalta ja Unkari voisivat neuvotella Itävallan toivomalla tavalla.⁴

Hardinge vastusti jyrkästi kysymyksen pitämistä avoimena, koska luovutuksella ja neuvotteluilla ei ollut hänen mielestään mitään tekemistä keskenään. Hänen mielestään Itävallan oli allekirjoitettava luovutuspöytäkirja liittoutuneita eikä Unkaria varten: pöytäkirja oli Itävallan ja liittoutuneiden välinen sopimus, jota Itävallan ja Unkarin välinen sopimus ei voinut korvata. Lähettiläskonferenssi painostikin Itävaltaa allekirjoittamaan heti.⁵ Se sai 28.2.1922 tiedon, että Itävallan hallitus oli myöntynyt luovutusopimuksen allekirjoittamiseen.⁶

¹ Fogarassy 1976, 175-176.

² Guglia 1961, 66.

³ FO 371/7333/C 73/4/3 Cadoganin muistio 6.1.1922.

⁴ FO 371/7333/C 280/4/3 Hardinge Pariisista 6.1.1922

⁵ FO 371/7333/C 823/4/3 Hardinge Pariisista 18.1.1922.

⁶ Fo 371/7333/C 3025/4/3 Hardinge Pariisista 28.2.1922. Note du secrétariat Général de la conférence des ambassadeurs 20.2.1922.

Lopullinen rajalinja

Burgenlandin kiistan voi sanoa päättyneen vuodenvaihteessa 1921-1922, kun Itävalta hyväksyi kansanäänestyksen tuloksen ja kun luovutusprosessi saatiin sen mukaiseen päätökseen. Seuraavina vuosina, 1922-1923, maiden väliseen rajaan tehtiin kuitenkin vielä paikallisia muutoksia. Burgenlandin kysymys tuli tavallaan uuteen vaiheeseen: asiaa ei ollut enää lähettiläskonferenssin käsissä. Sopronissa ollut kenraalien komissio oli myös päättänyt työnsä. Tästä lähtien kysymys kuului kesällä 1921 perustetulle liittoutuneiden rajakomissiolle, joka toimi Itävallassa Grazissa.¹

Unkarissa radikaalit kansallismieliset piirit eivät hyväksyneet Burgenlandin luovuttamista Itävallalle. Kesällä 1922 heräsi eloon ajatus sissisotaan turvautumisesta. Unkarin hallitus esti kuitenkin nämä pyrkimykset.²

Brittien Budapestin lähetystö kiinnitti huomiota unkarilaisten vapaajoukkojen ilmaantumiseen Itävallan ja Unkarin rajalle. Unkarin hallitus halusi selvästi antaa briteille sen kuvan, ettei maan hallitus ollut toiminnan takana. Hohlerin saamien tietojen mukaan Unkarin hallitus oli kuitenkin onnistunut tyrehdyttämään liikehdinnän. Unkarin ulkoministeri kertoi Hohlerille, että joukot koostuivat "alaluokkaisista roistoista" sekä Bosniasta ja Venäjältä tulleista elementeistä. Ministeri ilmoitti epäilevänsä, että joukoilla oli yhteyttä Itävallan monarkisteihin.³

Cadogan arvioi, ettei välikohtauksella ollut merkitystä, jos Unkarin hallitus todella oli vilpittömän toimissaan. Näin ollen tapaus ei aiheuttaisi tulevaisuudessa poliittista - erityisesti monarkistista - vaaraa. Cadoganin mielestä Länsi-Unkari ei ollut tässä mielessä "myrskykeskus".⁴

¹ Fogarassy 1976, 176.

² Fogarassy 1976, 178.

³ FO 371/7333/ C 10391/4/3 Hohler Budapestista 20.7.1922.

⁴ FO 371/7333/C 10391/4/3 Cadoganin muistio 21.7.1922.

Vapaajoukoista kertovat tiedot tiivistyivät jälleen elokuussa. Hohler välitti Lontooseen serbeiltä saadun tiedon suuren aseistetun joukon muodostumisesta Itävallan ja Jugoslavian rajalla.¹ Liittoutuneiden upseerit eivät kuitenkaan löytäneet todisteita tälle.²

Vuosina 1922-1923 tehtyjen rajamuutosten taustalla oli Trianonin rauhansopimuksen saatekirje, johon Unkari oli yrittänyt vedota jo ennen rauhansopimuksen voimaantuloa. Unkarin hallitus vetosi maaliskuussa 1922 saatekirjeeseen, jonka mukaan paikallisen väestön niin halutessa rajaa voitiin muuttaa tietyin ehdoin: jos rajakomissio esittäisi sitä ja jos Kansainliitto hyväksyisi sen. Tällä kertaa Unkarin onnistui hyötyä saatekirjeestä. Itävalta torjui Unkarin vaatimukset, mutta ratkaisevassa asemassa ollut rajakomissio suhtautui myönteisesti Unkarin ehdotuksiin. Komissio esittikin Kansainliitolle 18 Burgenlandin alueella sijaitsevan kylän liittämistä Unkariin.³

Itävallan Lontoon lähettiläs Frankenstein valitti maaliskuun puolessa välissä 1922 Foreign Officelle Unkarin toimista rajan muokkaamiseksi. Hänen toimintansa näytti tuottavan tulosta ainakin siinä mielessä, ettei Foreign Officessa heti tyrmätty Itävallan näkemyksiä. Waterlow kirjoitti Frankensteinille, että Hardingelle annettaisiin ohjeet kehoittaa lähettiläskonferenssia olemaan välittämättä Unkarin vaatimuksista.⁴

Vaikka Itävalta oli jo aikaisemmin kiistan aikana yrittänyt vedota Kansainliittoon, Burgenlandin kysymystä ei aikaisemmin ollut annettu sen käsiteltäväksi. Ison-Britannian Pariisin suurlähetystössä oli ymmärretty, että myös nyt Kansainliiton tehtävänä oli olla pikemminkin välikätenä ja hyväksyjänä kuin ratkaisijana.⁵ Lähettiläskonferenssin ei ollut enää tarkoitus puuttua asiaan. Se kuitenkin halusi vaikuttaa siihen niin, että Kansainliitto käsittelee Burgenlandiin liittyviä rajamuutoksia erillään muista rajakysymyksistä.⁶ tarkoituksena lienee ollut välttää rauhassa sovittujen rajojen laajamittaisempaa tarkista-

¹ FO 371/7334/C11096/4/3 Hohler Budapestista 3.8.1922.

² FO 371/7334/c 11145/4/3 Hohler Budapestista 6.8.1922.

³ Fogarassy 1976, 178; Binder&Goldinger 1992, 70-71.

⁴ ÖSA, AdR NPA Karton 40 1152/1B Waterlow Frankensteinille 20.3.1920.

⁵ DBFP XXIV No 71 Hardinge Pariisista 31.5.1922.

⁶ DBFP XXIV No 101 Cheetham Pariisista 30.6.1921.

mista.

Kansainliitto päätti syyskuussa 1922 luovuttaa kymmenen kylää Itävallalta takaisin Unkarille. Molemmat maat hyväksyivät nämä järjestelyt. Kansainliiton syksyllä 1922 hyväksymät aluejärjestelyt toteutuivat kahdessa vaiheessa vuonna 1923. Luovutettavista kymmenestä kylästä kahdeksan luovutettiin etnisin ja kielellisin perustein 10.1.1923. Muut, taloudellisin perustein luovutettavat kylät siirtyivät Unkarin omistukseen 8.-10.3.1923.¹

Unkarin Lontoon lähettiläs kääntyi vielä maaliskuun puolella välissä Foreign Officen puoleen. Unkarin hallitus osoitti, ettei se ollut täysin tyytyväinen uusiin rajajärjestelyihin.² Foreign Officessa toivottiin kuitenkin, että rajakysymys olisi nyt lopullisesti selvitetty. Unkarin vaatimukset näyttivät yhtä epäselviltä kuin aikaisemminkin. Cadoganin mielestä ne olivat niin hataria, ettei niihin voinut ottaa kantaa. Foreign Office ei ollut täysin selvillä siitä, miksi Unkari valitti ja mikä oli Itävallan osuus asiassa.³

Vuoden 1922 lopulla Itävallan ja Unkarin oli määrä astua jälleen neuvottelupöydän ääreen: Unkari vaati Itävallalta korvausta menetetyistä alueista. Itävalta puolestaan halusi Unkarin korvaavan vapaajoukkojen aiheuttamat tuhot sekä kiistan pitkittymisestä aiheutuneet haitat. Ison-Britannian Budapestin lähetystön mukaan molemmat maat pitivät varsinaista rajakiistaa kuitenkin jo ratkaistuna. Yleisesti toivottiin, että Burgenlandin tilanteen lopullinen asettuminen normalisoisi maiden väliset suhteet.⁴ Maaliskuussa 1923 Itävalta ja Unkari allekirjoittivat Burgenlandia koskevan sopimuksen, jossa sovittiin kysymyksestä aiheutuneista taloudellisista järjestelyistä.⁵

Burgenlandin liittyvä kohu laantui yleisesti kesään 1922 mennessä. Kesäkuussa 1922

¹ Fogarassy 1976, 179.

² FO 371/8549/C 4786/1619/3 Lampsonin keskustelu 13.3.1923 Unkarin Lontoon lähettilään kanssa.

³ FO 371/8549/C 4963/1619/3 Butlerin muistio 19.3.1923; Cadoganin muistio 20.3.1923.

⁴ DBFP XXIV No 217 Hohler Budapestista 7.12.1921.

⁵ FO 404 7 VII No 45 Hohler Budapestista 2.3.1921.

Burgenlandissa järjestettiin ensimmäiset maakunnalliset vaalit. Tilanteen asettumista "itävaltalaiseksi" kuvasi se, ettei millään vaaleihin osallistuneella puolueella ollut unkari-laismielistä vaaliohjelmaa eikä toisaalta suursaksalainen puoluekaan kerännyt suurta äänisaalista.¹

Itävallan uusi itäinen provinssi, Burgenland, vaati rakennustyötä täyttääkseen provinssin mitat.² Sille oli valittava esimerkiksi hallintokeskus, pääkaupunki. Koska alueen tärkein kaupunki Sopron oli palautettu Unkarille, pääkaupungin valinta ei ollut yksinkertaista. Mikään sen kaupungeista ei noussut luonnostaan erityisasemaan. Joulukuussa 1921 Itävalta olikin perustanut Burgenlandin väliaikaisen maakuntahallinnon Niederösterreichissa sijaitsevaan Wiener Neustadtiin.³

Vaikeimmillaan kysymys oli vuonna 1923. Eisenstadtista tuli lopulta varteenotettavin ehdokas pääkaupungiksi lähinnä historiallisuutensa takia. Vuoden 1925 alussa Eisenstadtin puolesta liikehdittiin voimakkaasti ja päätös sen hyväksymisestä provinssin keskuksesi tehtiin 30.4.1925. Kaupunkiin oli luotava hallinnon infrastruktuuri lähes tyhjästä. Vaikka päätös saatiin aikaan, keskustelu sen onnistumisesta jatkui aina vuosikymmenen lopulle saakka.⁴

Itävallan ja Unkarin suhteen normalisoimiselle rajan vakiintuminen oli ratkaiseva askel. Maiden välinen raja pysyi vuoden 1923 jälkeen muuttumattomana, vaikka rajaan ei enää koskettu ja vaikka olot tasaantuivat, Burgenlandin kysymys jatkui siinä mielessä, että osapuolet käsittelivät menetyksiään ja voittojaan julkisuudessa. Burgenlandiin liittyvä keskustelu ei kuitenkaan vuoden 1923 jälkeen tavoittanut enää kansainvälisen politiikan mielenkiintoa.

¹ Fogarassy 1976, 178.

² Liite 3.

³ Schlag, Gerald: Die Frage einer burgenländischen Landeshauptstadt 1921-1930. *Österreich in Geschichte und Literatur* Heft 4 Jahrgang 30 Juli-August 1986, 224.

⁴ Seedorf 1986, 222; Schlag 1986, 226-228.

VI JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

15. PÄÄMÄÄRÄNÄ RAUHANPROSESSIN TOTEUTUMINEN ARVOVALTA SÄILYTTÄMÄLLÄ

Burgenland brittien näkökulmasta: rauhansopimuksen noudattamisesta kompromissiratkaisun läpiviemiseen

Verrattuna liittoutuneista etenkin Italian itsenäiseen politiikkaan Iso-Britannia jättäytyi Burgenlandin kysymyksessä pääsääntöisesti tarkkailuasemiin. Tästä huolimatta se ei ollut kysymyksen ulkopuolella: osana eurooppalaisia liittoutuneita sillä oli eräänlainen passiivisen toimijan rooli. Ranska näytti brittien silmissä aktiivisemmalta kuin he itse, mutta periaatteessa Ison-Britannian Burgenland-politiikka ei poikennut suuresti Ranskan harjoittamasta politiikasta. Yhdysvallat puolestaan oli lähes kokonaan kysymyksen ulkopuolella rauhankonferenssin päätyttyä. Brittien roolia kuvasi myös se, etteivät he tukeneet suoraan kumpaakaan osapuolta.

Saint-Germainin rauhansopimuksen laatimisen aikana vuonna 1919 britit kannattivat Itävallan ja Unkarin välisen rajan muuttamista Itävallan hyväksi pääasiassa siitä syystä, että he arvioivat muutoksen eristävän paremmin Unkarin kommunistit Itävallasta ja sitä kautta saksalaisesta valtapiiristä. Unkarissa maaliskuusta 1919 saman vuoden elokuuhun vallinnut Béla Kunin neuvostovalta edusti briteille osaltaan uhkakuvaavaa kommunismin ja Neuvosto-Venäjän vallan kasvusta Keski-Euroopassa.

Tämän lisäksi Ison-Britannian rauhandelegaatioon näytti vaikuttaneen Itävallan vetoaminen taloudelliseen kehitykseen ja etnisiin seikkoihin. Aluelisäyksen avulla Itävalta olisi ollut perustelujen mukaan elinkelpoisempi. Itävallan elinkelpoisuus liittyi brittien ajattelussa olennaisesti maan pysymiseen itsenäisenä ja erillään Saksasta. Tavoitena oli siten Anshlußin estäminen. Etniset perustelut puolestaan osuivat yksiin wilsonismin kanssa. Burgenland ei ollut ainoa Itävallan rauhanneuvotteluissaan vaatima aluemyönnytys. Foreign Officessa sitä pidettiin kuitenkin perustelluimpana muutoksena muihin vaatimuksiin verrattuna.¹

¹ Lordi Balfourin aloitteelliselta näyttäneitä roolia ei tutkimuksessa käytettyjen lähteiden kautta ole voinut analysoida tarkemmin.

Foreign Officen yleinen kirjeenvaihto alkoi seuraavan kerran Saint-Germainin rauhansopimuksen jälkeen kiinnittää Burgenlandin kysymykseen huomiota kesällä 1920. Kuitenkin jo rauhansopimuksen allekirjoittamisesta lähtien 10.9.1919 Itävallan hallitus oli muistuttanut liittoutuneita Unkarin aiheuttamista ongelmista maiden välisellä raja-alueella. Brittien herääminen liittyi Trianonin rauhansopimuksen allekirjoittamiseen 4.6.1920. He halusivat Unkarin ratifioivan sopimuksen mahdollisimman pian. Tavoite ei liittynyt ainoastaan Burgenlandin tilanteeseen, mutta samanaikaisesti britit kohdistivat vaatimuksensa nimenomaan Burgenlandin luovuttamiseen.

Iso-Britannian piti tärkeänä rauhansopimuksen noudattamista Tonavan alueen rauhankehityksen kannalta. Ranskan politiikkaa se piti tässä mielessä haitallisena, koska Ranska oli neuvotellut yhteistyöstä Unkarin kanssa eikä rajojen revisio ollut poissuljettu vaihtoehto. Tilanne muistutti vastakohtaa Ison-Britannian ja Ranskan suhtautumiselle Saksaan. Oletettavasti Tonavan alueen kehityksellä ei ollut briteille vastavaa merkitystä kuin Saksan kehityksellä: entisillä Habsburg-mailla oli lähinnä välillinen merkitys puskureina haitallisia voimia vastaan. Ne oli yksinkertaisina saada mukaan sodanjälkeiseen järjestykseen rauhansopimuksia noudattamalla.

Lähettiläskonferenssin vuodenvaihteessa 1920-1921 tekemien päätösten jälkeen alkoi Itävallan ja Unkarin kahdenkeskisten neuvotteluyritysten sarja. Foreign Office piti neuvottelujen tarkoituksena sovinnollista ratkaisua, joka ei muuttaisi rauhansopimuksen sisältöä. Ison-Britannian Wienin ja Budapestin lähetystöissä neuvottelujen tavoitteissa nähtiin kuitenkin sävyeroja: Budapestin lähettilään osoittaessa ymmärrystä Unkarin vaatimuksia kohtaan Wienin lähettiläs myötäili Itävallan hallituksen tavoin lähettiläskonferenssin kantaa. Konferenssin näkemys puolestaan oli se, että neuvotteluilla oli mahdollisuus saada aikaan sopimus, joka ei olisi ollut ristiriidassa rauhansopimuksen kanssa. Itävallan ja Unkarin erilaisista neuvottelulähtökohdista johtuen ratkaisua ei löytynyt tätä tietä.

Neuvotteluvaiheen venyessä Foreign Office alkoi kuitenkin osoittaa valmiutta kompromissiratkaisuun, joka saattoi poiketa rauhansopimuksesta. Ajatuksen taustalla oli todennäköisesti se, ettei rauhansopimuksen noudattaminen itseisarvoisesti ollut ainoa vaihtoehto, vaan sitä oli pidetty suorimpana reittinä mieleiseen järjestykseen. Liittoutuneiden laatimien rauhanehtoien noudattaminen olisi ollut tapa säilyttää niiden arvovalta

sodan hävinneeseen osapuoleen nähden.

Trianonin rauhansopimuksen jälkeen Burgenland päätettiin luovuttaa Itävallalle elokuun lopulla 1921. Luovutusoperaation epäonnistumisen yhteydessä nousi kysymys unkarilaisista vapaajoukoista. Niiden tausta ja yhteys Unkarin hallitukseen käsitettiin Ison-Britannian Budapestin ja Wienin lähetystöissä eri tavoin. Lähettiläs Hohler uskoi Unkarin hallituksen vilpittömyyteen ja haluan vetää vapaajoukot alueelta. Hän piti Wienin lähetystön käsitystä asiasta virheellisenä. Vaikka Hohler ymmärsi selvästi Unkaria hyvin pitkälle ja markkinoi Lontooseen kuvaa vilpittömästä Unkarista, hän ei lopultakaan suhtautunut Budapestin politiikkaan kriitikittömästi. Hän esimerkiksi piti kiinni brittien linjasta noudattaa ensisijaisesti rauhansopimusta. Hohlerin ajattelussa Unkari oli uhri, joka oli houkuteltu vastustamaan lähettiläskonferenssin päätöksiä. Foreign Officessa Hohleria puolestaan pidettiin herkkäuskoisena. Foreign Office katsoi muutamaan otteeseen parhaaksi hillitä Wienin ja Budapestin lähettiläiden toimia.

Foreign Officen mielestä paras ratkaisu luovutusoperaation epäonnistumisesta johtuneeseen tilanteeseen olisi ollut Unkarin taipuminen lähettiläskonferenssin painostuksen edessä. Unkarin olisi näin ollen ollut luovutettava Burgenland Itävallalle. Lähettiläskonferenssin ensimmäinen yritys laatia tähän tähtävää noottia oli brittien mielestä liian heikko. He kannattivat tehokkaamman vaatimuksen laatimista. Nootissa esitetyt uhkakeinot herättivät keskustelua liittoutuneiden keskuudessa. Myös brittien edustajat pohtivat niitä tarkkaan. Italian, Ranskan ja Ison-Britannian erilaiset käsitykset tulivat tämän kysymyksen kohdalla selvästi esiin.

Lähettiläskonferenssin suunnitellessa noottiaan Burgenlandin kysymystä yritettiin ratkaista myös muiden keinojen avulla. Liittoutuneiden yhteistoiminnan kilpailijaksi nousi suunnitelma kiistan ratkaisemisesta välittäjän avulla. Välittäjän roolista kilpaili kaksi ehdokasta: Italia ja Tšekkoslovakia samansisältöisillä ehdotuksillaan. Ison-Britannian edustajat eivät katsoneet hyvällä Italian halua esittää oma soolonumeronsa Burgenlandin kiistassa. He kannattivat lähettiläskonferenssin mallia: Burgenland oli liittoutuneiden yhteisesti hoidettava kysymys. Lähettiläiden ja Lontoon virkamiesten arvioiden mukaan Italia halusi vaikuttaa kysymykseen slaavien vastaisen politiikkansa takia. Lisäksi Italian hallitus halusi Unkarista liittolaista.

Koko Burgenlandin kysymyksen ajan brittien edustajat olivat suhtautuneet hiukan varauksellisesti Italian politiikkaan. Kritiikkiä saivat osakseen myös Italian hallituksen edustajat henkilöinä. Esimerkiksi Budapestin lähettiläs prinssi Castagneto oli brittien Budapestin lähetystön hampaissa yhä enemmän syksyllä 1921. Italian rinnakkainen toiminta lähettiläskonferenssin nootin ja oman välitysehdotuksensa kanssa ärsytti Foreign Officea osaltaan sen takia, koska sen katsottiin haitanneen lähettiläskonferenssin työtä.

Sen sijaan Tšekkoslovakian ulkoministeri Benešin tekemä vastaava ehdotus sai Foreign Officessa myönteisemmän vastaanoton. Syynä erilaiseen suhtautumiseen samanlaiseen ehdotukseen oli todennäköisesti se, että Tšekkoslovakian väliintulon arveltiin voivan toimia Unkarille pelotteena jo sinänsä, jolloin Unkari olisi taipunut lähettiläskonferenssin noottiin. Voidaan myös kysyä, oletettiinko Tšekkien väliintulon voivan muuttaa Italian vastahakoista politiikkaa lähettiläskonferenssissa myöntyvämpään suuntaan.

Foreign Office ei ollut ihastunut siihen, että lähettiläskonferenssi päättyi hyväksymään Italian välitysehdotuksen. Se kuitenkin myöntyi siihen "asioiden edettyä niin pitkälle". Italian välitysehdotus toteutui Venetsiassa lokakuussa käydyissä neuvotteluissa, joiden tulos kirjattiin Venetsian pöytäkirjaan. Sopimus muutti Saint-Germainin ja Trianonin rauhansopimuksen määräyksiä Sopronin alueen osalta. Vaikka Ison-Britannian politiikka oli aiemmin tähdännyt pieniä lievennyksiä lukuunottamatta rauhansopimuksen toteutumiseen alkuperäisessä sen muodossa, se ryhtyi nyt ajamaan Venetsian päätösten läpiviemistä. Suunnanmuutos selittyi sillä, että Venetsian päätösten toteuttamisen toivottiin asettavan viimein pisteen pitkittyneelle kiistalle. Ratkaisu ei ollut onnistunut rauhansopimuksen kirjaimellisella noudattamisella, joten kurssia oli muutettava, jotta tavoite Tonavan alueen rauhankehityksestä olisi toteutunut.

Kun Burgenlandin kiistan aiemmissa vaiheissa Unkari oli saanut liittoutuneiden silmissä hankalan osapuolen leiman, Itävalta alkoi nyt vuorostaan näyttää yhä enemmän hankalat kasvonsa liittoutuneille. Huolimatta siitä, että Foreign Officessa ymmärrettiin kansleri Schoberia, hän sai siellä osakseen myös kritiikkiä. Schoberin osoittamaa myöntyväisyyttä ei pidetty kovin vilpittömänä. Hankalin elementti Itävallassa oli kuitenkin kansalliskokous, jonka vastahakoisuuteen hyväksyä Venetsian pöytäkirja ei riittänyt Lontoossa kärsivällisyyttä. Itävallan politiikka oli brittien näkökulmasta sarja vastalauseita ja

rauhanprosessin vaikeuksien lisäämistä. Schoberiin suhtautuminen ei ollut mustavalkois-ta, sillä kritiikistä huolimatta Foreign Office halusi säästää hänen kasvonsa. Schoberin maineen säilyminen oli ilmeisesti tärkeää Itävallan sisäisen tasapainon ja sitä kautta koko alueen tasapainon pysymiseksi.

Iso-Britannia korosti koko kiistan ajan, ettei se halunnut puuttua siihen suoraan. Se kieltäytyi aina esimerkiksi Itävallan pyynnöistä lähettää paikalle omia sotilasvoimiaan. Samoin britit vastustivat yleisesti liittoutuneiden asevoimien sitomista Burgenlandiin. Venetsian pöytäkirjan määräämän kansanäänestyksen toteuttaminen vaati kuitenkin myös briteiltä konkreettista osallistumista Burgenlandin kysymykseen. Kyse oli kansaa-nestysalueen järjestyksen valvonnasta. Foreign Office oli valmis siihen, että britit osallistuisivat operaatioon, mutta War Office vastusti sitä. Lopulta britit päätyivät lähettämään paikalle Ylä-Sleesiasta pienen joukko-osaston, joka oli huomattavasti pienempi kuin Ranskan ja Italian vastaavasti lähettämät joukot. Syynä Foreign Officen haluun lähettää edes muodollinen joukko Burgenlandiin oli heidän tavoitteensa pelastaa brittien kasvot osana liittoutuneita ja säilyttää brittien arvovalta niiden keskuudessa. Tämä ilmeni konkreettisesti tarpeena säilyttää Sopronissa brittejä edustaneen kenraali Gortonin asema muiden kenraalien joukossa.

Sopronissa 14.-15.12.1921 järjestetyn kansanäänestyksen tulos oli Foreign Officen mielestä selvä. Tosin ministeriössä tunnustettiin, että äänestyksen järjestäminen ei ollut aukottomasti virheetön. Eniten keskustelua tässä mielessä aiheutti kansanäänestyksen ajankohdan määrääminen. Kansanäänestyksen tulosta pidettiin selvänä: Unkari oli saanut suuren enemmistön äänistä. Foreign Officessa ei kannatettu Itävallan valitusten hyväksymistä ja uuden äänestyksen järjestämistä. Operaation uusiminen olisi saattanut vaarantaa koko rauhanprosessin. Burgenlandin kysymyksen pitkittyminen olisi voinut olla heidän mielestään vaarallinen ennakkotapaus, jonka esimerkin mukaan myös muut aluekiistat olisivat voineet kärjistyä. Itävalta oli saatava hyväksymään Sopronin menetys. Britit suhtautuivatkin viileästi Itävallan tekemiin protesteihin. Heidän mielestään tilanteelle ei voinut enää mitään.

Sopronin luovutus virallisesti takaisin Unkarille vuodenvaihteessa 1921-1922 ja sitä seurannut jälkikeskustelu jäi Foreign Officen keskustelussa raportoinnin tasolle. Itävalta hyväksyi helmikuussa 1922 kansanäänestyksen tuloksen. Unkari alkoi kuitenkin nyt

vaatia itselleen lisää paikallisia aluehyvityksiä Burgenlandista. Foreign Office ilmoitti Itävallalle, ettei se tukenut Unkarin vaatimuksia. Kysymys jäi Kansainliiton ratkaistavaksi.

Foreign Officen politiikan perustekijät: arvovallan säilymisellä suotuisaan kehitykseen

Foreign Officen ensisijaisena tavoitteena Burgenlandin kysymyksessä ei ollut Itävallan ja Unkarin välisen rajalinjan muoto sinänsä: se ei ollut enää ensisijaista sen jälkeen, kun ajatus Unkarista kommunismia levittämänä voimana oli hälvennyt. Sen sijaan brittien ulkopoliittikka tavoitteli Burgenlandin kysymyksen ratkaisulla laajempia päämääriä.

Foreign Officen suhtautuminen Itävallan ja Unkarin välisestä rajasta käytyyn kiistaan pysyi periaatteiltaan samana koko ajan. Britit tähtäsivät kysymyksen käsittelyssä siihen, ettei Euroopan rauhanprosessi vaarantuisi. Rauhanprosessin onnistumisella puolestaan tavoiteltiin brittien kannalta mieluista kehitystä, kuten poliittista tasapainoa ja kauppasuhteiden elpymistä. Kehityksen vaarantajina pidettiin sotaa edeltäneen järjestelmän paluuta Keski-Eurooppaan. Toisaalta myös uuden järjestyksen ilmiöt, kuten kommunismi, uhkasivat brittien toivomaa tasapainoa. Liittoutuneiden arvovallan säilyminen Keski-Euroopassa oli elinehto uhkakuvien torjumiseksi.

Ison-Britannian Tonavan-politiikkaan liittyvät taloudelliset ulottuvuudet eivät tulleet suoraan esille Burgenlandin kysymyksessä. Taloudelliset seikat esiintyivät ainoastaan silloin, kun niitä syötettiin esimerkiksi Itävallalle porkkanana lainantopoliittikan muodossa. Ison-Britannian ulkopoliittikan suuret linjat näkyivät Burgenlandin kysymyksessä enemmän poliittisin kuin taloudellisin osin.

Foreign Office ei ollut yhtenäinen toimija Burgenlandin kysymyksessä. Lontoon, Pariisin ja Tonavan alueen lähetystöjen välillä oli eroja suhtautumisessa kiistaan. "Lähettiläiden ammattitaudin" oireet olivat tyypillisiä erityisesti Budapestin ja Wienin lähettiläille. Pariisin suurlähettiläs Hardinge oli lähempänä Whitehallin kantaa kuin esimerkiksi Budapestin ja Wienin suurlähetystöt. Näistä tahoista Whitehall korosti kiistan saamista nopeasti pois päiväjärjestyksestä kaikkein voimakkaimmin.

Whitehallin virkakunnan suhtautumisessa Burgenlandin kiistaan oli eroa, mutta usein melko neutraali kanta muotoutui ministeriön yleiseksi ohjeeksi lähettiläille. Lähettiläs-

konferenssiin verrattuna britit olivat usein haluttomia hyväksymään vaihtoehtoisia ratkaisuja. He saattoivat kritisoida jälkiviisaasti lähettiläskonferenssin toimia, vaikka olivat myös itse olleet mukana päätöksissä.

Foreign Officessa Burgenlandin kysymys oli keski- ja ylemmän portaan virkakunnan käsissä. Ulkoministeri Curzon puuttui asiaan hyvin harvoin. Kabinetti ja parlamentti käsittelivät Burgenlandin kysymystä vain muutaman kerran. Itävallan ja Unkarin sodanjälkeinen tilanne pääsi niiden käsittelylistalle ja puheenvuoroihin saakka pääasiassa talous- ja Habsburg-teemojen kautta.

LÄHDELUETTELO

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

PUBLIC RECORD OFFICE (PRO), Lontoo:

Cabinet Papers (CAB)

Cabinet Conclusions 23/21, 23/23, 23/29 1920-1922

Foreign Office (FO) 404 Confidential Print

Correspondence respecting Central Europe 1-7 Part I-VII 1920-1923

(Jyväskylän yliopiston historian laitoksen mikrofilmikokoelmat.)

FO 371 General Correspondence 1919-1923

Austria 1919-1920: 3518-3521, 3523

Austria 1920: 4643, 4648, 4649, 4653

Austria 1921: 5757-5769

Austria 1922: 7333

Austria 1923: 8549

Hungary 1920: 4645, 4862, 4866

FO 608 20 Peace Conference, Paris

British Delegation, Correspondence 1919.

FO 800 155 Curzon Papers

Hungary 1920-1921

FO 893 1, 8 Conference of Ambassadors, Paris. Minutes of Proceedings. 1920

NATIONAL ARCHIVES (NA), Washington:

Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Austria Hungary and Hungary 1912-1929. Microcopy 708 4-5 (1919-1921)

(Jyväskylän yliopiston historian laitoksen mikrofilmikokoelmat.)

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV (ÖSA), Wien:

Archiv der Republik (AdR), Neues Politisches Archiv (NPA):

Berichte aus London Karton 40

Liasse Ungarn 9/3 Karton 807

PAINETUT LÄHTEET

Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ)

Band 3. Österreich im System der Nachfolgestaaten. 11. September 1919 bis 10. Juni 1921. Toim. Klaus Koch, Walter Rauscher und Arnold Suppan. Wien 1996.

Documents on British Foreign Policy (DBFP) 1919-1939:
First Series Vol I 1919. London 1947.

First Series Vol XII Western and Central Europe, The Balkan States
January-December 1920. London 1962.

First Series Vol XXII 1921
Central Europe and the Balkans 1921, Albania 1921. London 1980.

First Series Vol XXIV
Central Europe and the Balkans 1922-23. London 1983.

The Hungarian Question in British Parliament.: Speeches, Questions and Answers
thereto in the House of Lords and the House of Commons from 1919 to 1930. With
an Introduction by Roland E.L. Vaughan Williams. London 1933.

Major Peace Treaties 1648-1967. Vol III. Toim. Fred L. Israel. New York 1967.

Papers and Documents Relating to the Foreign Relations of Hungary (PDRFRH)
Vol 1 1919-1920. Budapest 1939.

The Foreign Office List 1920-1923.

KIRJALLISUUS

Adám, Magda: The Little Entente and Europe (1920-1929). Budapest 1993

Armstrong, David, Lloyd, Lorna, Redmond, John: From Versailles to Maastricht.
International Organisation in the Twentieth Century. Hongkong 1996.

Beloff, Max: Britains Liberal Empire 1897-1921. 2. laitos, London 1987.

Berlin, Jon D.: Akten und Dokumente des Aussenamtes der USA zur Burgenland-
Anschlußfrage 1919-1920. *Burgenländische Forschungen* Heft 67. Eisenstadt 1977.

Bartlett, C.J.: British Foreign Policy in the Twentieth Century. New York 1989.

Bauer, Otto: Die österreichische Revolution. Wien 1923.

Bauer, Rolf: Österreich. Ein Jahrtausend Geschichte im Herzen Europas.
Berlin 1970.

Beer, Siegfried: Der "unmoralische" Anschluß. Britische Österreichpolitik zwischen
Containment und Appeasement 1931-1934. Veröffentlichungen der Kommission für
neuere Geschichte Österreichs Bd. 75, Wien 1988.

Bell, Philip: The Great War and its Impact. *Teoksessa Themes in Modern European
History 1890-1945*. New York 1992.

- Berend, Ivan T. & Ranki, Gyorgy: The Horthy Regime (1919-1944). Teoksessa *A History of Hungary*. Toim. Ervin Pamlennyi. London 1975.
- Binder, Dieter A. & Goldinger, Walter: Geschichte der Republik Österreich 1919-1938. Wien 1992.
- Bishop, Donald G.: The Administration of British Foreign Relations. New York 1961.
- Botz, Gerhard: The Changing Patterns of Social Support for Austrian National Socialism 1918-1948. Teoksessa *Who Were the Fascists*. Oslo 1980.
- Burghardt, A.F.: A Historical and Geographical Study of Burgenland, Austria. Borderland. Madison 1962.
- Carsten, F.L.: The First Austrian Republic 1918-1938. 1951. London 1958.
- Deak, István: The Social and Psychological Consequences of the Disintegration of Austria-Hungary 1918. *Österreichische Osthäfte*. Jahrgang 22 1980.
- Dilks, David: The British Foreign Office Between the Wars. Teoksessa *Shadows and Substance in British Foreign Policy 1895-1939*. Toim. B.J.C. McKercher, D.J. Moss. Edmonton 1984.
- Dockrill, M.L.: Britain, the United States, and France and the German Settlement 1918-1920. Teoksessa *Shadows and Substance in British Foreign Policy 1895-1939*. Toim. B.J.C. McKercher, D.J. Moss. Edmonton 1984.
- Éger, György: A burgenlandi magyarság rövid története. Budapest 1992.
- Ernst, August: Burgenland. Teoksessa *Donauländer und Burgenland. Handbuch der historischen Stätten Österreich* Bd1. Stuttgart 1970.
- Ferris, John Robert: Men, Money and Diplomacy: The Evolution of British Strategic Policy, 1919-26. New York 1989.
- Fogarassy, László.: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története. *Soproni Szemle* XXXVI évfolyam, 1. szám 1982.
- Fogarassy, László: Die Volksabstimmung in Ödenburg (Sopron) und die Festsetzung der österreichisch-ungarische Grenze im Lichte der ungarischen Quellen und Literatur. *Südost-Forschungen* . Band XXXV 1976.
- Foot, M.R.D.: British Foreign Policy since 1898. London 1956.
- Galántai, József: Trianon and the protection of minorities. Budapest 1992. (Trianon és kisebbségvédelem. Budapest 1989.)
- Goldinger, Walter: Geschichte der Republik Österreich 1919-1938. Wien 1968.

- Gruber, Christiane: Von Deutschwestungarn zum Burgenland. Die Entstehungsgeschichte eines österreichischen Bundeslandes. Grenzfall. Burgenland 1921-1991. Toim. Elisabeth Deinhofer, Traude Horvath. Großwarasdorf 1991.
- Guglia, Otto: Das Werden des Burgenlandes. Seine Angliederung an Österreich vor 40 Jahren im Lichte teilweise unbekanntem Materials. *Burgenländische Forschungen* 44. Eisenstadt 1961.
- Haas, Hans: Anmerkungen zur Burgenlandfrage auf der Pariser Friedenskonferenz. *Burgenländische Heimatblätter* Heft 3 Jahrgang 33. Eisenstadt 1971.
- Haslinger, Peter: Hundert Jahre Nachbarschaft: Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895-1994. Frankfurt am Main 1996.
- Hanák, Péter: Die Geschichte Ungarns. Von den Anfängen bis zur Gegenwart. Essen 1988.
- Hardinge, Charles (Baron Hardinge of Penshurst): Old Diplomacy. The Reminiscences of Lord hardinge of Penshurst. London 1947.
- Heideking, Jürgen: Areopag der Diplomaten. Die Pariser Botschafterkonferenz der alliierten Hauptmächte und die probleme der Europäische Politik 1920-1931. *Historische Studien* Heft 436. Husum 1979.
- Heidrich, Charlotte: Burgenländische Politik in der Ersten Republik. Wien 1982.
- A History of the Peace Conference of Paris. Vol. IV. toim. H.W.V. Temperley. London 1921.
- Hochenbichler, Eduard.: Republik im Schatten der Monarchie. Das Burgenland, ein europäisches Problem. Wien 1971.
- Hoensch, Jörg K.: A History of Modern Hungary 1867-1986. 2. painos. London 1989.
- Horthy, Nikolaus von: Muistemat. Helsinki 1955.
- Hovi, Kalervo: Alliance de revers. Stabilization of France's alliance policies in East Central Europe 1919-1921. *Turun yliopiston julkaisu* Sarja B osa 163. Vammala 1984.
- Hovi, Kalervo: Ranskan liittopolitiikan kokonaiskuva. Oulun yliopisto Historian laitoksen Eripainos N:o 217. Oulu 1989.
- Jelavich, Barbara: Modern Austria. Empire and Republic 1815-1986. 4. painos. New York 1993.
- Juhász, Gyula: Hungarian Foreign Policy 1919-1945. Budapest 1979.
- Keleher, Edward P.: Austria's Lebensfähigkeit and the Anschluß question 1918-1922. *East European Quarterly* XXIII No 1 March 1989.

- Kerekes, Lajos: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918-1922. Wien 1979.
- Keynes, J.M.: The Economic Consequences of the Peace. New York 1920.
- Kitchen, Martin: Europe between the Wars. A Political History. Singapore 1995.
- Lee, Stephen J.: Aspects of British Political History 1914-1995. Routledge London & New York 1996.
- Lindeck-Pozza, Imtraut: Zur Vorgeschichte des Venediger Protokolls. In: *Burgenländische Forschungen* Sonderheft III. Eisenstadt 1971.
- Macartney, C.A.: Hungary and her successors. The Treaty of Trianon and its Consequences 1919-1937. London 1968.
- Macdonald, Mary: The Republic of Austria 1918-1934. A Study in the Failure of Democratic Government. Oxford University Press 1946.
- Maisel, Ephraim: The Foreign Office and Foreign Policy, 1919-1926. Brighton 1994.
- Malfer, Stefan: Wien Und Rom nach dem Ersten Weltkrieg. Wien 1978.
- Malfer, Stefan: Das Venediger Protokoll und die politischen Parteien in Österreich. *Österreichische Osthäfte* Jahrgang 23 Heft 2 1981.
- McKercher, Brian: Wealth, Power and the New International Order: Britain and the American Challenge in the 1920's. *Diplomatic History* vol. 12 4/1988.
- Medlicott, W.N.: British Foreign Policy since Versailles 1919-1963. 2. painos. London 1968.
- Morgan, Philip: Italian Fascism 1919-1945. Basingstoke 1995.
- Mowat, Charles Loch: Britain between the Wars. London 1968.
- Nagy, Zsuzsa L.: Revolution, Counterrevolution, Consolidation. Part II. Teoksessa *A History of Hungary*. Toim. Peter F. Sugar, Péter Hanák, Tibor Frank. Bloomington 1990.
- Nouzille, Jean: Ausztria és Magyarország új határa, (1919-1921). *Történelmi Szemle* XXX 1987-1988.
- Orde, Anne: British Policy and European Reconstruction after the First World War. Cambridge 1990.
- Orde, Anne: Great Britain and International security 1920-1926. London 1978.
- Ormos, Mária (II): The Early Interwar Years, 1921-1938. Teoksssa *A History of Hungary*. Toim. Peter F. Sugar, Péter Hanák, Tobor Frank. Bloomington 1990.

Ormos, Mária(I): From Padua to Trianon. *East European Monographs* no 298. Boulder 1990.

Paasivirta, Juhani: Pienet valtiot Euroopassa. Kansainvälisen järjestelmän muutoksia 1800- ja 1900-luvuilla. *Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia* 139. Helsinki 1987.

Pauley, Bruce F.: The Social and Economic Background of Austria's Lebensfähigkeit. Teoksessa *The Austrian Socialist Experiment. Social Democracy and Austromarxism 1918-1934*. Toim. Anson Rabinbach. Boulder 1985.

Pölöskei, Ferenc: Hungary after Two Revolutions 1919-1922. Budapest 1980.

Pölöskei, Ferenc: Hatalmi viszonyok 1919 őszétől 1921 tavaszáig. Teoksessa *Magyarország története 1918-1990*. Toim. Ferenc Pölöskei, Jenő Gergely, Lajos Izsák. Budapest 1995.

Recker, Marie-Luise: England und der Donauraum 1919-1929. Probleme einer europäischen Nachkriegsordnung. Ernst Klett Verlag 1976.

Reynolds, David: Britannia Overruled. British Policy & World Power in the 20th Century. New York 1995.

Reynolds, P.A.: British Foreign Policy in the Inter-War Years. London 1954.

Rotschild, Joseph: East Central Europe between the Two World Wars. 5. painos. University of Washington Press 1988.

Romsics, Ignác: István Bethlens Aussenpolitik in den Jahren 1921-1931. *Südost-Forschungen* 49 1990.

Romsics, Ignác: A Bethleni konsolidáció. Teoksessa *Magyarország története 1918-1990*. Toim. Ferenc Pölöskei, Jenő Gergely, Lajos Izsák. Budapest 1995.

Schlag, Gerald: Die Kämpfe um das Burgenland 1921. *Militärhistorische Schriftenreihe* 16. Wien 1970.

Schlag, Gerald: Die Frage einer burgenländischen Landeshauptstadt 1921-1930. *Österreich in Geschichte und Literatur* Heft 4 Jg. 30 Juli-August 1986.

Schmidt-Wulffen, Wulf: Das Burgenland und die Deutsche Politik 1918-1921. *Österreichische Osthefte*. Jahrgang 11 Heft 5 1969.

Schödl, Günter: Ungarische Politik jenseits von Nationalstaat und Nationalismus: Gustav Gratz (1875-1946). *Burgenländische Heimatblätter* Heft 1 Jahrgang 47 1985.

Seedoch, Johann: 60 Jahre Burgenland (1921-1981). *Südostdeutsches Archiv*. XXIV/XXV 1981/1982.

Simon, Walter B.: Österreich 1918-1938. Ideologien und Politik. *Böhlau Zeitgeschichtliche Bibliothek* Band 5. Wien 1984.

Sóos, Katalin: Burgenland az európai politikában 1918-1921. Budapest 1971.

Steiner, Zara, Dockrill, M.L.: The Foreign Office Reforms, 1919-1921. *The Historical Journal* Vol 17 March 1974.

Teichova, Alice: Kleinstaaten im Spannungsfeld der Großmächte. Wirtschaft und Politik in Mittel- und Südosteuropa in der Zwischenkriegszeit. *Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien* Band 18. Wien 1988.

Tihany, Leslie Charles: The Baranya Dispute 1918-1921. Diplomacy in the Vortex of Ideologies. *East European Quarterly*. Columbia University Press 1978.

Tilkovsky, Lóránt: Die österreichische Haltung zur Nationalitätenpolitik Ungarns in der Zwischenkriegszeit. *Österreichische Osthefte* Jahrgang 23 Heft 2 1981.

Vital, David: The Making of British Foreign Policy. London 1968.

Wambaugh, Sarah: Plebiscites since the World War. Washington 1933.

Wiltschegg, Walter: Österreich -"der zweite Deutsche Staat"? Der Nationale Gedanke in der Ersten Republik. Stuttgart 1992.

PAINAMATON KIRJALLISUUS

Bosek, Eva Maria: Die diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und Großbritannien (1922-1924). Väitöskirja Wienin yliopistossa 1975.

Donati, Eva Maria: Die Entwicklung der Grenzverhältnis im Burgenland. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1972.

Dujmovits, Walter: Veränderungen und Ereignisse an Burgenlands Grenzen von 1921 bis 1995. Diplomityö Wienin yliopistossa 1995.

Freise, Ursula: Die Tätigkeit der alliierten Kommissionen in Wien nach dem Ersten Weltkrieg. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1963.

Haslinger, Peter: Der ungarische Revisionismus und das Burgenland (1922-1932). Väitöskirja Wienin yliopistossa 1993.

Hytönen, Juha: Unkarin kuningaskysymys maailmansotien välisellä ajalla Yhdysvaltain Budapestin lähetystön kuvaamana. Pro gradu-tutkielma Jyväskylän yliopiston historian laitoksella 1993.

Muehlbauer, Friedrich: Die Auswärtigen Beziehungen Österreichs zu Großbritannien in den Jahren 1921 bis 1938. Väitöskirja Wienin yliopistossa 1986.

Sundbäck, Esa: Suomen rooli Englannin interventiopolitiikassa 1918-1921. Yleisen historian lisensiaatintyö. Historian laitos. Turun yliopisto 1992.

SANOMALEHDET

Daily Herald (Iso-Britannia)
Neue Freie Presse (Itävalta)
Pester Lloyd (Unkari)
The Times (Iso-Britannia)

LIITTEET

LIITE 1

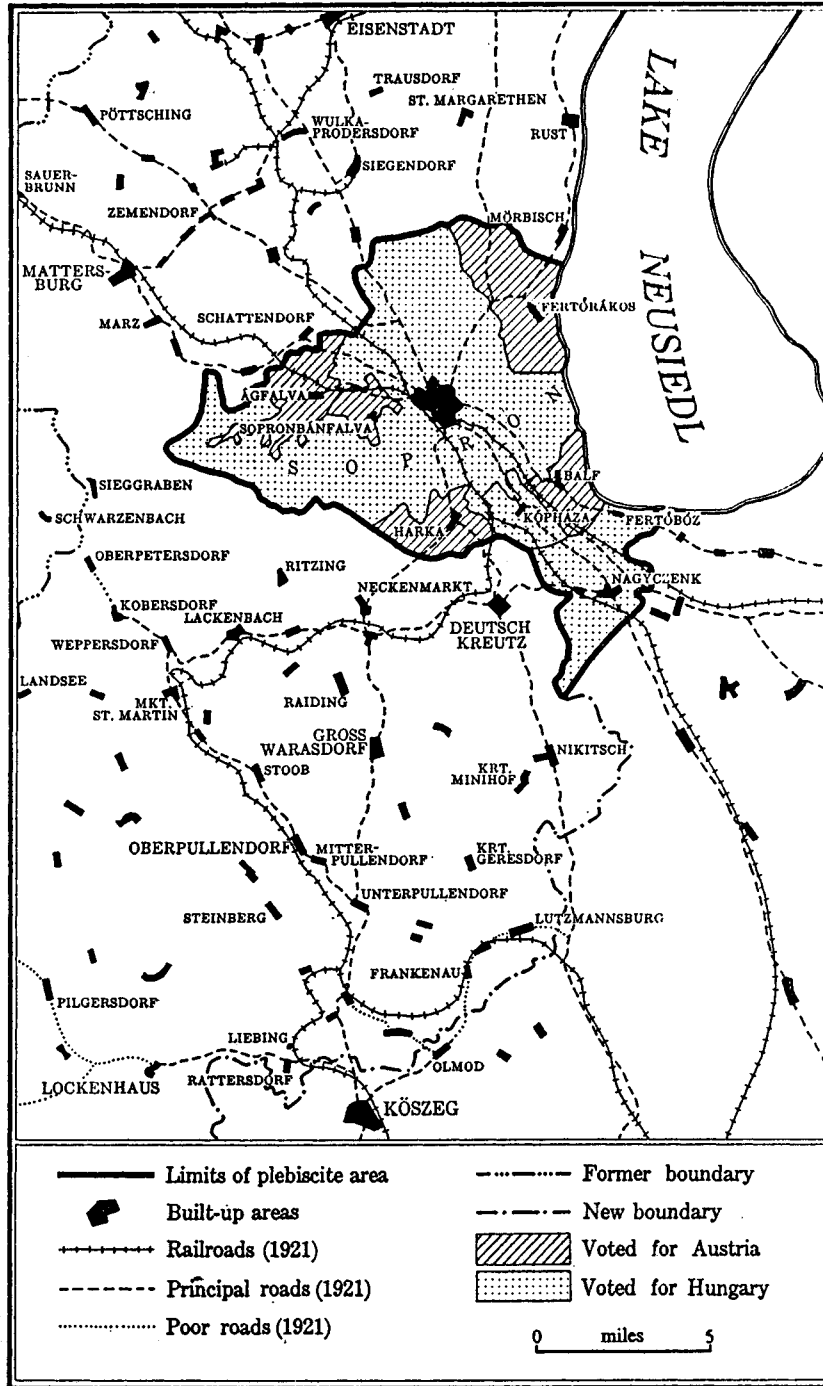
Unkarin aluemenetykset Trianonin rauhassa¹

¹ Hoensch, Jörg K.: A History of Modern Hungary 1867-1986. 2. painos New York 1993, 138.

LIITE 2

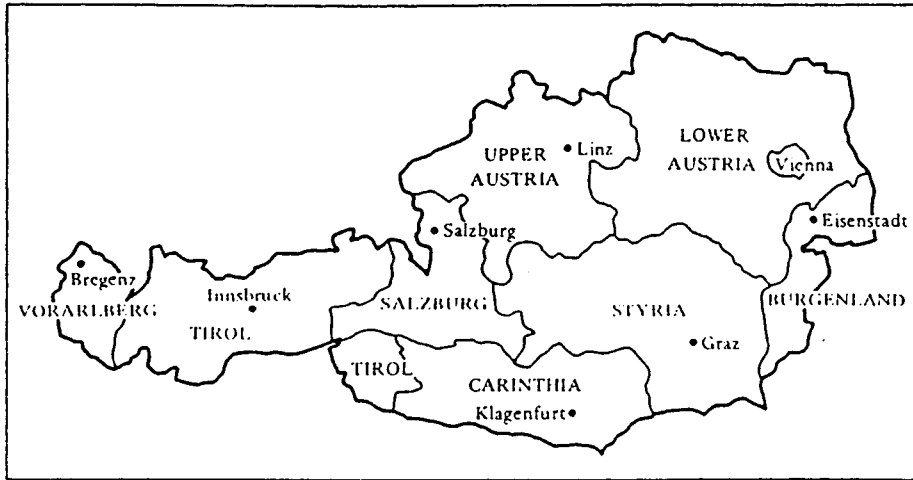
Sopronin kansanäänestysalue²

² Burghardt, A.F.: A Historical and Geographical Study of Burgenland, Austria. Borderland. Madison 1962, 181.

LIITE 3

Itävallan provinssit ensimmäisen tasavallan aikana³

³ Jelavich, Barbara: Modern Austria. Empire and Republic 1815-1986. 4. painos New York 1993, 168.